ספר

סדר היום

והוא פירוש נאה עד מאוד על התפלות

כולל מארבע סוגות החכמה והם

פשט רמז דרש סוד וסימנך פרד"ס

ובסוף הספר פירוש נחמד למראה וטוב על משנת בן חמש שנים למקרא ופירוש על מגלת קהלת .

חברו איש אלהים החכם השלם החסיד איש מתיבתא בעי"ן זיתו"ן בגלי"ל תוב"ב , מהו' **משה ן' מכיר** זצ"ל .

בדפוס המשובח של השותפים
הרבני הנגיד מהורר **יעקב** ב"ר **שלמה** נ"י
הערשענהארן
והרבני הנגיד מוה' **משה** נ"י, **שניידמעסער**

בלובלין

שנת **תרל"ו** לפ"ק

СЕДЕР ГАІОМЪ

т. е обряды дня

ЛЮБЛИНЪ
ВЪ ТИПОГРАФІИ Я. ГЕРШЕНГОРНА
И М. ШНАЙДЕРМЕССЕРА

1876 г.

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ
Варшава 18 (30) Декабря 1874 года.

הקדמת המחבר

בהיות כי תכלית האדם וביאתו לעולם הזה היא לעשות רצון יוצרו וללכת בדרכיו ולהמציא נחת רוח לפניו מתוך מעשיו הטובים ופעולותיו המתוקנים והכל יאמרו עליו אשרי שזה ילד אשרי שזה גדל והוא יתב' וית' משתבח ומתפאר בו כמו שכתוב עבדי ישראל אשר בך אתפאר על כן צריך כל אדם השלם בדעותיו להקריבו בעניניו ולשקול כל מעשיו במאזני צדק ולא יעשה דבר שלא מן הראוי וכן בצדק כל אמרי פיו ויכלכל דבריו במשפט ולא יצא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן וירחיק עצמו מן הכיעור ומן הדומה לו מן הגזל ומן הגניבה מן התאוה ומן החמדה ויהיה לעולם נעלב ולא עולב שמח וטוב לב מן הבא בידו טוב עין מסתפק במותר לו אהוב אוהב את הבריות שפל רוח ומרוצה נבזה בעיניו ומכבד את הכל אוהב את התוכחות ומקבל את המוסר מקרב את הכל ומתרחק מן הכל ולהשוות את ה' לנגדו תמיד זהיר בנפלאותיו ומכוין בברכותיו ישר במדותיו וחכם בדעותיו מואס המתנות ומתרחק מן המאכלות מוותר ממונו ואוכל לשובע נפשו מצמצם עצמו בפת חריבה ובולם את פיו בשעת מריבה חונן דלים ומרחם על אביונים ומפקח על עסקי אלמנות ויתומים מכבד את התורה ואת לומדיה ומקרב נחת רוח לעושיה חס על ממונו וזהיר בהוצאותיו וכל שכן בהוצאת ימיו וזה כל האדם שצריך כל ירא אלהים לראות כיצד ימיו יוצאים מתחת ידו שלא יצאו בהבל ובבהלה כי עתיד הוא לתת דין וחשבון לפני מי שבראו על הוצאת ימיו כיצד חלק אותם כיצד התנהג גם כי אפי' על שיחה בטלה שבין אדם לאשתו שדרך בני אדם לדבר ולהרבות עתיד ליתן דין וחשבון כל שכן על שאר הענינים אשר הוא מוזהר בהם שצריך להתרחק מהם ואם על הדבור כך כל שכן על מעשים רעים ומקולקלים:

ועל כן צריך כל אדם להשתדל על הימים ועל הלילות על העתות ועל השעות שלא לאבד אפי' א' מהם בהבלי העולם וחמדותיו ומעת אשר קם בבקר ממטתו עד שכבו בערב על מטתו יראה ויבין כיצד הוצאת זמנו שיהיה הכל בחפצי שמים וחפציו עצמם יהיו כחפצי שמים נקיים וטהורים ועל זה ראיתי אני משה בן יהודה ממשפחת המכירי לתקן ספר זה וקראתיו **סדר היום** מפני שדברתי בו על הסדר שיעשה האדם בימיו ובלילותיו בשבתות ובמועדים סדר כל השנה בשבתו בבית ובלכתו בדרך בשכבו ובקומו ומובטח אני בנוהג סדר זה ולא ימוש ממנו שיהיה אהוב לשמים ולבריות ויהיה מוצלח בכל מעשיו ומושכל בכל דרכיו ויאריך ימים על האדמה ויראה בנים ובני בנים וחפצי שמים בידיו יצלחו והוא דרך ישר לבני אדם אמצעים ובינונים והמוסיף יוסיפו לו חיים ושלום מן השמים והחכם ישמע ויוסיף לקח כל א' וא' כפי מעלתו ומדרגתו כן סדר חכמתו והנהגתו והכל לפי מה שהוא אדם והכל לפי הכוונה אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיהיה כוונתו לשמים ובה' בטח לבי ונעזרתי כי הוא הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה הוא יתן בי כח לחבר חבורים נאים ונחמדים מרוצים ומקובלים בעיני הכל ויזכני לזכות את ישראל אמן

סדר היום בהקיצו משנתו

כשאדם נעור בלילה ולבו אומר לו לקום אין להתרשל בדבר אלא יקום בזריזות ואזירות חיל קודם שיתגבר עליו יצרו הרע בטענות ותואנות לבקש ממנו שלא יקום ויתחכם עליו ובל ידע מה כי הוא זקן וכסיל ויודע דרך לצוד את האדם ולהפיל אותו במהמורות בל יקום והכל במועצותיו כדת נהוגות · ולכן צריך כל בעל נפש ירא וחרד את דבר ה' שלא ישמע ולא יקבל ממנו וישליך אותו אחרי גוו ואף אם יהיה עליו לטורח מצד כבדות הגוף ועצלותו ישים מגמתו רצון ממ"ה הקב"ה והכל לנגדו כאין והמתלמד אותו בדרך הזה ד' או ה' ימים לא יכבד עליו ולא יהיה לטורח אדרבא הבא ליטהר מסייעין אותו ויצרו הרע יתכפה לפניו כעבד לפני אדוניו ולא ימוש לעולם ממנהגו הטוב ויסוב ויצלח בה ומינה לא יזוז כחמלת ה' עליו ויהיה לבן חיל וגבור מלחמה להתגבר על יצר הרע ולשבר כל טענותיו ותואנותיו :

ובקומו יאמר מיד מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך · ואין צריך לזה נ"י כי אפילו יהיו ידיו מטונפות אין חשש כיון שאינו מזכיר לא שם ולא כנוי וילבש חלוקו בצניעות גדול שלא יתגלו אבריו כי אפילו קורות ביתו מעידין עליו אם נגוע הוא אם לאו ונהפך הדין על פיהם · ולא יהפך חלוקו מה שהוא לצד פנים לצד חוץ על שום דבר בעולם ואע"פ שנראה שהוא דבר נקל ומה בזה חשש כיון שהוא תחת מלבושיו · אפ"ה ענין גדול הוא וראוי להקפיד עליו ובפרט אם צורבא מרבנן הוא או איש של צורה שיש בו קפידא גדולה סוד ה' ליראיו :

כוונת נטילת ידים

אחר שלבש חלוקו וכסה עצמו או שישן בחלוקו בקומו ממטתו קודם שיגע במלבושיו או בכל ענין ודבר יטול ידיו תחילה להעביר ממנו רוח הטומאה השורה עליו בלילה ואין ראוי להשתמש בו בשום דבר ואפילו ללכת ד' אמות · הלכך כל ישראל ירא שמים ובעל נפש צריך שיזמין אצל מראשותיו שני כלים אחד מלא מים ואחד ריקן ויתן המלא בתוך הריקן מכוסה ונקי המלא ברוך והריקן ארור ואם יהיה שבור ומאוס טוב ויפה וכשהוא רוצה ליטול ידיו יקח הכלי של מים בימינו להמשיך עליו מימי החסד לטהר עצמו ואח"כ יתננו לשמאל כי הוא השמש וראוי לשרת כדין לוי לכהן וישפוך מן השמאל לימין ג' פעמים להעביר ממנו רוח הטומאה · ומניה וביה שפי עדיף · ואח"כ יתן הכלי ליד ימינו והרי הוא טהור וישפוך על השמאל ג' פעמים אחרים כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים שניהם כאחד טובים ·

וענין הזה כתוב בס' הזוהר פ' וישב דף קפ"ד ר"ש פתח ארחץ בנקיון כפי כו' עד והיך בעי לאתקדשא בעי חד מנא לתתא וחד מנא לעילא שיתקדש מההוא דלעילא וההוא דלתתא דיתיב זוהמא דמסאבו ביה ודא כלי לקבלא מסאבו ודא לאתקדשא ביה ודא ברוך ודא ארור ע"כ : והענין הוא כי צריך האדם בכל דרכיו להכיר את בוראו ית' ולשוות ה' לנגדו תמיד ולא יסיח דעתו ממנו אפי' כמלא נימא וכשרוחץ ידיו בפרט בבקר או בעוד לילה צריך בכל ענין להתרחק ממנו ולא ידבק בידו מאומה מן החרם · ולכך צריך לכוין בזאת הרחיצה ליקח אותו כלי של מים נקיים וטהורים והוא רמז למים העליונים מימי החסד להמשיך אותם ולהתקדש בהם להעביר בהם הטומאה שעליו כי אין לו חלק ונחל בה · ואותו מקום שנופל בו רוח הטומאה צריך להשמר ממנו וליחד לו מקום טומאה כי טמא טמא יקרא וצריך להשליכם במקום הראוי להם והוא בית הכסא או מקום הטנופת · ואין לעשות בהם שום תשמיש בעולם כלל לא קטן ולא גדול שנראה שרוצה בקיומו וכתיב ולא ידבק בידך מאומה וכו' :

ואם נוטל ידיו מאיש אחר בין קטן ובין גדול צריך ליטול המטיל תחלה ואח"כ יטול ממנו רמז לזה והזה הטהור על הטמא · כי כיצד יעביר מעל חבירו רוח הטומאה והוא נדבק בו עדיין · אלא יטהר עצמו ואח"כ יטהר אחרים כענין התקוששו וקושו · ואין קפידא בזה כי אם דוקא בנ"י שחרית מן הטעם שזכרנו אבל בשאר היום בנטילות אחרות אין להקפיד וכל המקפיד אינו אלא מן המתמיהין · (וא"ת איך הימין מקבל מים מן השמאל והרי הוא טמא י"ל דלא דמי דהכא הוא חפץ להעביר הטומאה ממנו ומבקש כיצד יעשה אלא שמפני מעלת הימין שלא ישמש לשמאל התחיל בו תחלה אבל הוא חוזר עליו להעבירו ולא אפשר בלאו הכי · ואדרבא מכחו ומצדו בא עליו להעבירו אבל אדם שלא נטהר עדיין והרי הוא חפץ בטומאתו אין כח בידו להעביר טומאה אחרת עד שיטהר) : ובעל נפש צריך ליזהר הרבה מאד שלא ילך ד' אמות בידים מזוהמות מזוהמת נחש אשר שרה עליהם בלילה דנותן כח לטומאה לשלוט עליו וע"ז נאמר לא יהיה בך אל זר · והענין הוא כאשר כתבנו כי אין ראוי ליתן לו כח ושלטנות אפי' רגע א' משום ולא ידבק וגו' · וכן הענין בכל דבר שצריך נט"י כשיוצא מבית הכסא שירחץ ידיו תיכף ומיד ואע"פ שאין צריך בזה לערות עליהם ג"פ אפ"ה משום רוח הטומאה נגעו בה :

ואיתא בזוהר שיזהר האדם כשיוצא מבית הכסא שלא ישמש מטתו כל אותה שעה משום דמדבק בו שד דבית הכסא ופוגם אותו זיווג · נראה שהטעם הוא משום רוח הטומאה וזה הטעם בבית הכסא קבוע שיש לו שם מקום ומושב אבל מקום אחר דלך עראי לא · וכן ראוי לדקדק בזה כשנוטל צפרניו או מגלח שערו או שנגע במת וכיוצא באלה הדברים שצריכים נטילה צריך ליטול ידיו כל האפשר להקדים להסיר מעליו כח אותה טומאה ולהתרחק ממנה : ומפני שהידים רמז גדול באדם מעשר אצבעותיו אינה מתדבקת הטומאה כ"א בהם : ואין צריך ליטול כל היד לאלו הענינים כי אם האצבעות כולם לבד והם י"ד פרקים שהם עולים בין שתי ידיו כ"ח והם כח או לטומאה או לטהרה כפי השגת הכנת המקבל ההוא אם לטוב אם להפכו · ונ"ל שבכל אלו הענינים אין צריך לערות עליהם מים ג"פ כי לא נזכר עירוי ג' פעמים אלא בנ"י שחרית אבל לא בדבר אחר ואפי' בנ"י לאכילה והטעם מפני שבלילה יש כח לרוח הטומאה לשרות אחר שיצאה מן הגוף הנשמה הטהורה והלכה לה מצא לו מקום והכנה בכל האיברים לשרות בהם ולשלוט עליהם עד שיכול להביאו לידי קרי ולידי טומאה ולהתעולל בו והנשמה

חוזרת

חוזרת מתפרד ובא לו לשרות על הידים ומפני שחזקת טומאה גדולה בכח גדול והכנה צריך עירוי ג"פ עליהם ובתחלתה הויא חזקה והולך לו ע"כ ובפרט בכוונה שיכוין האדם כשנוטל כמו שביארנו אבל שאר העניינים אין שרוהו שריה ולא חזקתו חזקה כי אינו אלא דרך עראי ובשפיכה אחת עליהם כראוי מועיל: ומפני זה נ"ל שהישן ביום יותר משיתין נשמי דטעם טעם מיתה ושרה עליו רוח טומאה שצריך נ"י ולערות עליהם ג' פעמים כראוי להעביר ממנו כח אותה טומאה ואעפ"י שלא הזכירו רוח הטומאה ועירוי ג' פעמים כ"א בלילה · היינו משום שלא דברו אלא בהווה ודרך העולם כך · אבל מי שישן ביום שהגיע למדרגת הטומאה · אה"כ ששורה עליו ומקום מצא להתגדר וצריך להעביר אותו מעליו דאלת"ה אלא שאין שורה אלא בלילה שהוא רשות למזיקין ולכחות הטומאה · אפילו ההולך עם המת והנושא לפרניו ומגלח שערו ביום אין מקום לנ"י אחר שאין כח הטומאה שולט: אלא מאי איכא לך למימר מקום מצא לשרות ושורה· סוף סוף שורה בחזקה יותר מהתם וצריך עירוי ג' פעמים: ואחר שנטל ידיו יברך ענ"י · ואעפ"י שבכל הנטילות אם רצה לברך קודם יברך ושפיר עבד דהוי עובר לעשייתן · בנ"י שחרית יטול קודם שיברך שאין לברך בידים מזוהמות שאין לך זוהמא גדולה מזוהמת הנחש וראיה לזוהמתו הגדולה שצריך עירוי מים ג' פעמים כדרך שצריך עירוי ג' לכלי יין נסך הטמאים · (ראיתי כתוב ששורין על הידים ג' רוחות מכח הטומאה וצריך לערות ג' פעמים עליהם עד שיעביר שלשתן ואם קבלה הוא נקבל): וכשמברך ענ"י יגביה י' אצבעותיו למעלה שישרה עליהם רוח הטהרה הנרמז בי' אצבעותיו ורמז לזה וינטלם וינשאם ואפשר שעל זה נקרא נ"י שנוטל מזה ונותן לזה והוא לשון הסרה שמסיר ומעביר רוח הטומאה מעל הידים להשרות עליהם כח הטהרה והקדושה:

ואחר שנטל מהם כח הטומאה ינשאם בכח הטהרה והקדושה וכיון שהענין כן צריך שיהיו כל הי' אצבעות למעלה מושב הכסא לקבל עליהם הקדושה והטהרה ואעפ"י שלשאר הנטילות לא הוי הכרח לעשות כך בנטילה הזאת נראה דהוי ראוי ומוכרח לעשות כן ולא כמי שאמר שראוי להשפילם למטה ולערות עליהם מלמעלה מצד הזרוע כדי להשפיל ולהוריד הטומאה למטה ולא יהיה לו אחיזה בזרוע ובאברי הגוף · ונ"ל שאינה סברא נכונה כי אחר שכוונתינו בעירוי ג' פעמים המים האלו להמשיך עלינו מימי החסד להעביר הטומאה אין ראוי להמשיך אותה כי אם על עשר אצבעות כולם בשוה להוריד החסד עליהם כדין וכראוי ולהרחיק מהם הטומאה והזוהמא שאין לו בהם חלק ונחלה · ואלו יורדים למטה לארץ ואלו באים מן השמים ממעל ולמה לנו להפך סדרי בראשית וללכת אורחות עקלקלות: וכשמברך ענ"י יכוין בברכתו ליטול הזוהמא ההיא ולהרחיקה מעל ידיו כדי להשרות עליהם כח הטהרה ובשעת הגבהתם יברך ויכוין ורמז ע"ז בפסוק שאו ידיכם קדש וברכו את ה' והענין כאשר ביארנו:

עוד רומז הכתוב כי אין להגביה את ידיו כ"א בברכה או בתחנה או בתפלה אבל בשאר דברים בעלמא אסור וכן מצינו בזוהר כשהאדם מגביה ידיו למעלה ואינו לא זמן תפלה ולא ברכה והודאה השטן עומד לקטרג עליו ורוח הטומאה שורה על הידים כי אין הטומאה שורה אלא באתר פגום ולזה אין ראוי לברך ברכת המזון בשלחן ריקן כי כשהשלחן ריקן יש רשות לטומאה לשרות עליו ואין מברכין ומחזיקין אותו במקומו אבל כח הטהרה והקדושה אינה כי אם על דבר שלם ויש בו ממש ומזה הטעם אינו שורה בדבר המדוד והמנוי והשקול שכיון שהדבר נמדד ונשער ונגבל והוא עומד לעיני הכל אין מקום לברכה לחול כנון שחל עליו עין אדם נפגם ונפסל ולא שרי סטרא דקדושה כי אם באתר שלים וזהו שכתוב יצו ה' אתך את הברכה באסמיך בדבר הסמוי מן העין ועדיין לא נפגם ולא חל עליו עין הרע השולט בדבר המנוי: וקודם הניגוב יברך ואותם המים הנשארים על הידים טהורים הם:

כוונת הברכות

ועניין כוונת זאת הברכה ראיתי כתוב שאע"פ שבכל הברכות מלת ברוך עם אתה רומז למקור הברכות עם הבריכה זאת הברכה שהיא תחלת כל הברכות צריך להתחיל בה בברוך ואע"פ שמלת ברוך מורה עם הזכר והבריכה היא המקבלת אפ"ה אין חשש שאע"פ שהיא נקבה מקבלת ממה שלמעלה הימנה הרי היא דוגמת הזכר להשפיע ולהשגיח לכל שלמטה ממנה: **אתה** רמז ליסוד שהוא כולל הכל מאל"ף ועד תי"ו ומחבר הכל עם הה"א שהיא המלכות והנה כוונת ברוך אתה לשכינה המקבל מן המקור ליחדם יחוד גמור · ובשאר הברכות הוא הפך זה והכל ענין אחד · והוא ברוך מקור הברכות ואתה הבריכה והיא הכוללת ומיחדת בה מאל"ף עד תי"ו ואין חשש לזה כי הכוונה אחד והשינוי לא מעלה ולא מוריד: **ה'** ת"ת לישראל ואנו מזכירים אותו בהיכל קדשו והוא שם אדנ"י וצריך לכוין לשניהם כאחד ולא להפרידם כלל: **אלהינו** היא הבינה הוא אלהים חיים ומלך עולם אשר מכחו וגבורתו נשתלשלו כל העולמות כולם והוא האלהים אשר נזכר במ"ב כי הוא אשר ברא הכל ואומן הכל ואין לנו השגה והכנה להכיר ולהשיג למה שלמעלה ממנה אותו בעלמנו: **מלך** הוא מלך סתם שמכחו ברא הבורא את העולם וז"ש ה' בחכמה יסד ארץ ה' שהוא עלת העלות וסבת הסבות בחכמה יסד ארץ שהוא המלכות להנהגת התחתונים שיהיה הכל בידה וברשותה כון שמים· והם הת"ת להשפיע ולהשגיח עליה בכל שעה בכח הבינ"ה ובינה הנקבה נאב והזכר לאם שכן מצינו ואת דינה בתו אלה בני לאה וגו' אם כן מלך סתם הוא החכמה כי תחלת המחשבה הוא סוף המעשה והנה תיבת העולם הוא מן העולם ועד העולם · **אשר** הוא הראש חכמה העליון: **קדשנו** בסוד חכמה ובינה והם הנקראים קדשים הוא קדש והם קדשים ומכחם בא צידי הקדושה להקרא גוי קדוש ולהקרא קדוש ישראל · **במצותיו** הם שאר הספירות מן החסד אל היסוד שבהם תלוים מצות עשה ומצות לא תעשה:

ואחר שיברך ברכת נ"י כראוי ילבוש מלבוש של ציצית בתוך מלבושיו ואם לא הגיע שעה לברך לפחות יתמשמש בכנפות בידיו ויודה לאל ית' ויתפלל שזכהו במלותיו וילבוש

וילבוש אותו ויקום בזריזות וצריך לדקדק בנעילת מנעליו כמו שאמרו בגמרא ירא שמים יצא ידי שניהם ינעול מנעל של ימין תחלה ולא יקשרנו ואח"כ של שמאל ויקשרנו וקודם שיעשה שום ברכה יראה לנקות עצמו מכל טינוף וכל מותר הנמצא לצאת מגופו בכל מקום שיהיה בין מגדולים בין מקטנים אפילו מנחיריו או מפיו · וירחוץ פיו ושיניו שיטב לקבל עליו עול מלכות שמים בטהרה ובקדושה ויטול ידיו ויברך ברכת אשר יצר כיון שכבר בירך ענ"י ויברך אותה בכוונה ויאמר מלה במלה כל ענייה ויכוין בחסד הגדול שהש"י עושה עם האדם בכל עת שיוצא לנקביו שמקיא מה שאכל ויכול לעמוד דאלמלא כן לא היה מספיק לו כל ממון שבעולם לרפואתו שיצא ממנו וסופו שמת ובטל מן העולם והקב"ה ברחמיו עושה מקומות ומדורות ועניינים בגופו של אדם להכניס הראוי להכניסו ולהוציא הראוי להוציא לקלוט הסולת ולהוציא הפסולת ולהברות גופו שיהיה ראוי ומוכן לעבודתו כל ימיו · ואם האדם יהיה שלם בדעותיו ומכלכל במשפט דבריו לא יחלה כל ימיו ולא יצטרך לרופא ולא לרפואתו א"כ ודאי ראוי לברך בכוונה במורא ובדעת שלמה לרופא כל בשר ומפליא לעשות וכן ראוי לכל בעל נפש לכוין בכל ברכותיו כדין וכשורה בנחת ובדעת שלימה ומברכותיו של אדם ניכר מה טיבו אם ת"ח הוא וירא שמים אם סכל הוא בעבודתו ואם קנח בידיו או נגע במקום המטונפת צריך לברך פעם אחרת ענ"י · (ונ"ל שאם כשנטל ידיו תחלה ראה בעצמו שרוצה או שצריך לנקביו שלא לברך ענ"י אלא אחר שיצא מבית הכסא וכן ראוי לעשות כדי שלא להרבות בברכות) :

ואם אחר שבירך אשר יצר האיר היום או קרוב לו שיוכל לעמוד עד הבקר יברך ברכת אלהי נשמה סמוך לו ואם עוד הלילה גדולה ולא יוכל לעמוד ויישן שינת לא יברך אלהי נשמה ולא המעביר שינה עד הבוקר אלא יברך אותם סמוך להתימה ולא יחתום ובהמעביר לא יזכיר שם לא בתחלה ולא בסוף · ויברך ברכת התורה כולה וישב ללמוד ואם הוא בעל מלאכה ילמוד מעט ואח"כ ישב באומנותו · ארז"ל אין רנה של תורה אלא בלילה וכל בית שאין נשמעין בו ד"ת בלילה סוף שנחרב · ואמר ר"ל כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו וגו' והענין הוא כי בלילה רשות וממשלה למדה"ד ורוח הטומאה מתפשטת בעולם וניתנה רשות למקטרגין לחבל וכל העולם טועמין טעם מיתה והנפשות יוצאות מן הגופים ועולות כ"א ואחד כפי הראוי לו · יש נשמה שעולה בדרך ישר לא יכשל בה ובאה עד שער המזרח ששם הנפשות מתראותן לפני המלך ה' ית' והוא דוגמת שער המזרח של עזרת ישראל למטה שנראים ישראל לפניו ית' · והוא נקרא מקום קדשו וקודם השער הזה עוברים כמה שערים אחרים באמצע הדרך דוגמת השערים שיש קודם עזרת ישראל · ועל אלו נאמר מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו כי לא כל הנשמות ראויות לכל הכבוד הזה שיניחו אותם לעלות בלי שום עכוב וסרוב כי הנשמה שאינה זוכה והיא מטונפת ומלוכלכת במעשים רעים ומלובשת בבגדים צואים יש כח למקטרגים שעומדים באמצע הדרך לעכבה מלעלות· ואדרבה מחזיקים בה כמחזיק באזני כלב ומתעללין בה ומראין לה דבר שאין והתול אלום שוא ודבר כזב אשר אין להם שרש וענף הבן כולו והבר בעל במעוטו ודוחין אותה מזה אל זה כאבן בתוך הקלע והנשמה עצמה מתבהלת ומשתוממת ומגיע אליה צער גדול והאברים עצמם מתבהלים ומצטערים מהזיון הנשמה ומראיה וכשמתעורר נמצא גופו נשבר ונדכא והנשמה בדאגה ואנחה מכל אשר עברה ואירע לה בדרך אבל נשמת השלם והצדיק עולה בדרך ישר אין שטן ואין פגע רע ונכנסת מפתח לפתח ומשער לשער עד הגיעה אל מקום קדשו להתראות שם לפני המלך ה' ומראים לה עניינים רבים העתידים להיות אם ליחיד אם לרבים ברמז כ"א ואחד כפי כחו והשגתו ויש לה שמחה גדולה מכל אשר ראתה ואברי הגוף יש להם נחת רוח ומנוחה בראייתה זו · ובמשמרה אחת של לילה שהם ד' שעות עדיין לא נתעורר אבל על החרבן ועל הגלות אבל בתחלת משמרת ב' יש מלאכים מיוחדים נקראים אבילי ציון ומעוררים בכי ואנקה ואומרים על נהרות בבל ואפילו הקב"ה כביכול מעורר על זה ושאג ישאג על נוהו בועט בכמה רקיעים ואומר אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי בני בין עמים רבים ואני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ומוריד ב' דמעות רמז לב' חרבנות · (ונ"ל שהם שתי טיפין יורדין מתוך עינים של מעלה לתוך הים המלאה למתק את הדין ולכבוש רחמיו את כעסו ואלמלי היה איזה זכות לסייע מיד היינו נגאלין שהוא כביכול מתנחם ומתחרט על זה אלא שהדין יקוב את ההר) ועל כן גדול שכר העוסק בתורה בלילה שהקב"ה משתעשע עמו ומתנחם עמו כביכול מצרתו ומאנחתו · וזהו ענין מושך עליו חוט של חסד מדה במדה כמו שהוא כביכול מצא חסד לפניו להתנחם עמו כך ממשיך עליו חוט של חסד בעיני כל רואיו וכל דבריו מוצלחים ומושכלים · ואם כן צריך האדם להשתדל בכל עת לעסוק בתורה בלילה ולהרים קולו שחברים מקשיבים לקולו ומשתתף עם השכינה לרומם ולשבח בשירים ותשבחות :

כוונת וסדר תפלת השחר

וקודם שיתחיל ללמוד יאמר מזמור על נהרות ב[בל] עם קינה א' והוא יושב על הארץ · ואח"כ יאמר נחמה ופסוקי דנחמה כ"א כפי כחו . והנהוג אצלנו לומר קינת על היכלי·ועורה נא ימינך רמה לנחמה·ופסוקי דנחמה נחמו נחמו עד כאיש אשר אמו תנחמנו וגו' · ואח"כ יאמר מאמין אני באמונה שלמה בנחמת ציון · ואלהינו ברחמיו ינחמנו מאבלנו ויגאלנו בקרוב יחדש מלכותו עלינו במהרה אמן · והוא מן הדברים השואלים ממנו לפית לישועה · ואחר כך יתחיל בלמודו וענין סדר הלמוד כך הוא מנהגנו בתחלה קורים בראשית כל יום כמעשהו · ויאמין באמונה שלמה שאלהינו ית' חדש עולמו והוא המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית ואח"כ פרשת י' הדברות ויקבל עליו עול מלכותו ועול מצותיו ויתפלל ויתחנן אליו שידריכנו בדרכי תורתו ואח"כ יקרא פ' המן על סדר בנחת ובטעמים ויתפלל ויתחנן שיזמין פרנסה לכל כלל עמו ישראל ופרנסתו ופרנסת בני ביתו בכללם בנחת ולא בצער בכבוד ולא בביזוי בהיתר ולא

בשיסור שיוכל לעבוד עבודתו וללמוד תורתו בלי טרדה ומחשבה כמו שזימן לאבותינו מן במדבר בארץ ערבה וציה ועסקו בתורתו ככתוב בתורתך ויאמר ה' כו' אם שיש שגורה על לשונו יכול לאמרה על פה כדרך שאנו קורין ק"ש וביוצא בו · ואח"כ יאמר פרשת העקידה ויתפלל לפניו יתב' שית' יזכור לנו זכות אבותינו הקדמונים וכמו שכבש אברהם אבינו רחמיו לעשות רצונו ורצה לשחוט את בנו יחידו כן יכבשו רחמיו את כעסו ויזכור רחם ברגזו ויכנס לנו לפנים משורת הדין ויאריך כפי כחו · ויש שקוראים גם כן פרשת היראה ועתה ישראל כו' : ויתפלל לאל יתברך שית' יתן יראתו בלבנו לבלתי סור מעליו ויאריך כפי כחו · ויקרא פרשת התשובה והיה כי יבואו עליך כו' ויתפלל לאל יתב' שיה' יתן בלב כל פושעי ישראל לשוב בתשובה שלמה ובלבו בכללם · וזה כלל גדול בתפלה כמאמרם ז"ל כל המתפלל על חבירו וגו' הוא נענה תחלה ונמצא זוכה ומזכה ואח"כ יקרא בנביאים מעט על הסדר של הארבעה ועשרים · ואח"כ מעט כתובים על הסדר של כתובים ואח"כ יעסוק במשנה פרק א' או שנים · ואח"כ בפירושם שהוא גמרא ונמצא שעסק בתורה בנביאים ובכתובים במשנה ובגמרא · וחבר את האהל להיות אחד · ואחר כך ישב כל אחד בעסקו ובמלאכתו ואם הגיע זמן ללכת לבית הכנסת יקום בזריזות ויבדוק עצמו פעם אחרת כדי לקבל עליו עול מלכות שמים בטהרה ובנקיות וירחץ ויטהר ויברך על נטילת ידים ואשר יצר ויצא ללכת וביציאתו ימשמש במזוזה אז במקומה להתפלל שם שיכונו מעגלותיו ולא יכשל בדבר עבירה ויעביר עיניו מראות שוא ויאמר אות ה"א מאלפא ביתא הורני ה' דרך חוקיך וגו' כל השמונה פסוקים וילך במרוצה ואם יראה או ימצא איזה דבר או איזה ענין בדרך לא יתעכב ולא יטה עצמו מן הדרך אלא ילך לדרכו במרוצה עד הגיעו לפתח בית הכנסת וקודם שיכנס יתקן מלבושיו וינקה מנעליו · וילבש דעת ואימה ויאמר ואני ברוב חסדך אבא ביתך כו' ויכנס ויאמר מה טובו אהליך יעקב · והוא המרכבה השלמה באלו הארבעה תיבות ואני חסדך ביראתך יעקב ויאמר מה ידידות משכנותיך ה' צבאות כל המזמור עד עוד יהללוך סלה ויעמוד לפני ההיכל או כנגדו ויאמר אשתחוה אל היכל קדשך ואודה את שמך על חסדך ועל אמתך כי הגדלת על כל שמך אמרתך . בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא · רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש ה' אלהינו · ויאמר זאת הבקשה · אשתחוה אפים ארצה כי אין למטה ממנה עד סופה · ויאמר אקוד אכרע ואשתחוה לפניך יי אלהי ואלהי אבותי ולא על צדקותי ויושר אורחותי אני מפיל תחנתי לפניך כי יודע אני חרפתי ובשתי וכלימתי מכל אשר הכעסתיך על אדמתי ועברתי על חוקי תורתך ועשיתי הרע בעיניך אבל נשענתי על רחמיך הרבים כי אתה נותן יד לפושעים וימינך פשוטה לקבל שבים ואין אתה חפץ במיתת שובבים השיבני יי אליך והעבר חטאתי מלפניך ולמה אמות לעיניך ריק מכל טוב ומכל מצוה תולעת ורמה כלי מלא בושה וכלימה טוב לי לשבת בגופי הזה לתקן מעשי ולישר אורחותי ולהכין צידה ללכת לפניך למצוא חן בעיניך ואעש גם אני חלקי · ואוכל מלחם חוקי ואם יצרנו הרע הוא המכשילנו מתורתך ומעבירנו מדרך האמת והיושר ללכת אחרי שרירות לבנו הרע · הנני מתחרט ומתנחם מכל אשר הלכתי במועצותיו ותמרותיו ובהרתי לי לחלקו ונחלה ללכת באורחותי ולעשות הטוב והישר בעיניך וכיון שלבי שלם עם לבבך עזרני אלהי על דבר כבוד שמך ואל יהי זה הבליעל לפוקה ולמכשול עון ותן לי כח וגבורה להתגבר עליו כי ירא אנכי אליו פן יצודני במכמוריו יפילני במהמורות בל אקום ויגרשני מאת כסא כבודך ומאור במאור פניך . אנא אלהי תיקר נא נפשי בעיניך ותוסה וחמול עלי ברחמיך ואל יגרמו המון ושאון חטאתי להטרידני מלפניך ולעכב תחינתי מעלות אליך כי הנני תוהה ומתחרט ומתנחם על כל אשר עברתי לפניך בין באונס בין ברצון בין בשוגג בין במזיד בין בסתר בין בגלוי בין במתכוין בין שלא במתכוין בין בהרהור בין במחשבה בין בידיעה בין שלא בידיעה בין בגלגול זה בין בגלגול אחר אשמתי בגדתי כו' ואתה צדיק על כל הבא עלי ולא גמלתני אחת מני אלף מאשמותי אלא הטיבות עמי כמה חסדים וחנות כרוב רחמיך ולא גמלתני כחטאתי ולא האכלתני פרי פעלי אלא הארכת אפך עמי אולי אשוב אליך לעשות הטוב בעיניך · כי כן דרכך לעשות חסד חנם עם מי שאינו כדאי והגון כדכתיב וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם :

אחר כך יסדר ברכותיו זו אחר זו מברכת הנותן לשכוי בינה עד שלא עשני אשה וכן נתפשט המנהג לאומרם זו אחר זו בבית הכנסת ולא בביתו כל אחד במקומה שהמקום בביתו אינו כל כך נקי וטהור לסדר כמה ברכות זו אחר זו · ועוד שאין גם כוונתו כל כך נקיה כי הוא טרוד משנהו או למיונות אחרים כמו בבית הכנסת שאימת שכינה ואימה עם קדוש עליו ועוד שמזכה אחרים עמו שעונו אחריו אמן ומכל אלו הטעמים ראוי לכל בעל נפש לאומרם בבית הכנסת ואם נראה מן הגמרא הפך מזה גם הרמב"ם ז"ל לא פסק כן היינו בדורות הראשונים שהיו מדקדקים יותר ממנו והיו יכולים לצאת ממכשול עון אבל בזמנינו זה שיש כמה אנשים שלא היו אומרים אותן לא בביתן ולא בבית הכנסת ועכשיו שומעים מפי אחרים ואומרים אותן בעצמן או שומעין ועונין אמן ויוצאין י"ח ראוי לאומרן בבה"כ והמדקדק שרוצה לומר כל אחת במקומה בביתו יאמר כל אחת מהן בזמן הראוי לה בלא הזכרת שם ומלכות ולא הפסיד כלום וראוי הוא ואח"כ יסדר בקשות ופיוטים לאל ית' כ"א כפי ערכו וכפי נועם קולו והוא דבר נאה ומשובח לאדם שימצא בכל בוקר מעלות השחר בבית הכנסת משבח ומרומם שם אלהינו ית' ודומה למלאכי השרת בשמים · ומה גם אם זוכה להמנות

למטה מעשה הראשונים לבא כי זכותו ושכרו גדול כמאה הבאים אחריו :

כוונת ציצית ותפילין וסדר הנחתן

ויתעטף בציצית כאור הבקר וצריך לעיין בציצית אם שלמים הם קודם שיתעטף ויברך ברכה לבטלה ח"ו ועניין מצות הציצית מצוה גדולה עד מאד בכלליה ופרטיה ואין כאן מקום להאריך אלא שצריך האדם ליזהר בה ולא ילך ארבע אמות בלא ציצית · אם הוא על בגדיו טוב ונעים שיזכיר אותו תמיד בכל עת ובכל שעה ובפרט בזמן ק"ש ותפלה שיקרא ויתפלל כשהוא מעוטף ומי שאינו מעוטף עונשו רב כיון שהדבר יקל לעשות והוא נתעצל מלקבל עליו עול מלכות שמים כראוי וכשמשים אותו בבקר ואין מקום לברך והוא משים אותו תחת בגדיו יקבל עליו עול מלכות שמ"ס בשעה שלובשו · וכשיאיר היום ימשמש בו ויברך ואם הוא על בגדיו יתעטף בו לפני המזוזה ראשו ורובו ויברך אם הוא זמן לברך ויתעכב מעוטף מעט ואח"כ ילבוש אותו׳ וטוב להזהר שיהיה הציצית מהודר ונאה ונקי · ולא יהיה מטונף וקרוע ובזוי · וכיון שלובש אותו לשם מצוה יהדר אותו משום זה אלי ואנוהו ואין לה׳ מחסור לשלם כפלי כפלים על מה שהוציא בו · ואח"כ יניח תפילין וכן הסדר זולת למי שנתעטף בציצית קטן כראוי שאם יניח תפילין קודם הטלית אין לחוש כיון שקבל עליו עול מלכות שמים תחלה והציצית עליו :

ויכוין בהנחת תפילין לקיים ב׳ מצות עשה שצונו הש"י לקשור תפילין ביד ולהניח בראש ובכל תפלה מהם ארבעה פרשיות שיש בכל אחת מהם שורש יחוד הש"י ואהבתו וקבלת עול מצותיו וזכירת יציאת מצרים ופדאנו מבית עבדים · ואנו משימים אותם על שני אברים ראשיים המוח והלב שבהם תלוי האהבה והיראה וההרהור והמחשבה וצריכין אנו לשעבד שניהם כאחד לעבודת הש"י ולא נסור אחרי לבבנו ואחרי עינינו ובין עיניך הכתובים בתורה הם רמז ג"כ על עיני המחשבה ולכן מקום מושבה ממקום שמוחו של תינוק רופס וצריך לשעבד עין הראוה מלפנות אל האלילים ועין השכל מלחשוב מחשבות רעות : וכן הלב מלזנות אחריו מלהרהר בהרהורים רעים : וכשמניח אותם ראוי לו להרהר באלו הענינים ויעשה המצוה כתקנה ולא כמצות אנשים מלומדה :

ועם היות שיש סודות גדולות בתפילין כ"א יתפש עד מקום שידו מגעת וכן ראוי לו וצריך האדם להתנאות בהם כי כן נקראים פאר ויקח מהמובחרים שיוכל ויהיו נאים ומשובחים בעצמן וברצועותיהן · ואם בלו יקח חדשים שאין ההוצאה בהם כל כך · ואם אין ידו משגת ייפה אותם בצבעים חדשים וישחיר אותם מזמן לזמן בדיו שחור היטב שנראים כחדשים :

ואחר שיניח תפילין ישב במקומו מעוטף ומוכתר בכובד ראש והכנעה כאלו שכינה שרוי על ראשו :

ויתחיל בזמירות מלה במלה בנחת כ"א כפי הרגיל · ואם כבר קרא פ׳ העקידה בקומו בלילה יתחיל לומר לעולם יהא אדם כו׳ ואומר ק"ש פסוק ראשון וברוך שם וטוב לכוין בה קודם שיקרא ק"ש אחר הנץ החמה ויקרא פ׳ התמיד מלה במלה כי עולה לו במקום הקרבת התמיד · כמו שאנו מתפללין אח"כ שיהא שיח שפתותינו חשוב ומקובל כאלו הקרבנו קרבן התמיד במועדו כו׳ : ואח"כ פ׳ הקטרת עם פטום הקטורת :

סדר עבודה

ועניין הקטרת הוא ענין גדול לבטל כל נגע וכל פגע רע · כמו שהביא הזוהר פרשת ויקרא שהוא משבר הקליפות ומונע ממנו יצה"ר וז"ל (כל מאן דאסתכל וקרי בעובדי דקטר׳ בכל יומא ישתזיב מכל מלין דחרשייא ומכל פגעין בישין ומהרהורא בישא ומותנא ולא יתזק כל ההוא יומא ובלבד דיכוין ביה) הנה בדבר נקל יכול אדם להנצל מכמה ענינים גדולים סוף סוף יהיה קורא אותו בכוונה ובדעת שלמה · עוד שם וז"ל (א"ר שמעון אי בני נשא הוו ידעין כמה עילאה איהו עובדא דקטרת קמי קב"ה הוו נטלי כל מלה ומלה מניה והוו סלקי ליה עטרה לרישא וכתרא דדהבא ומאן דאשתדל ביה בעי לאסתכלא בעובדא דקטרת יכוין ביה בכל יומא ואית ליה חולקא בהאי עלמא ובעלמא דאתי ויסתלק מותנא מניה ומכל עלמא וישתזיב מכל דינין דהאי עלמא מסטרין בישין ומדינא דגיהנם דמלכו אחרא) ע"כ :

החושש עליו ועל נפשו ראוי להשתדל בכל עוז בענין הזה ולכתוב כל ענין הקטרת בקלף כשר בכתיבת אשורית ולקרות אותו פעם אחד בבקר ובערב בכוונה גדולה · ואני ערב · ואח"כ יאמר אביי הוה מסדר סדר מערכה שהוא סדר המערכה בקצור · ומפני שהוא בקצור גדול ואין אדם מבין בו כל מה שרוצה · ראיתי לכתוב כאן סדר עבודת היום מתחלה ועד סוף בביאור ובקצור והוא על דעת הרמב"ם זלה"ה בספר עבודה בהלכות תמידין ומוספין : סמוך לעלות השחר בא הממונה על הפייסות הקים על שער בית המוקד ופותחין לו פתח קטן והוא הפשפש שבשער הגדול ונכנס לעזר׳ ואחיו הכהני׳ אחריו ונחלקו לשתי כתות ואבוקות של אור בידם אלו מכאן דרך ימין ואלו מכאן דרך שמאל הגיעו אלו ואלו למקום עושה חביתין ואלו ואלו אומרים הכל שלום · והעמידו את עושה חביתין שיעשה חביתין ומנחת חביתין הוא מנחת כהן גדול אשר תקריב אותה בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב · וזה מעשה החביתין לוקח עשרון סולת וחולקו בחצי עשרון שבמקדש ולוקח שלשה לוגין שמן שהם י"ב רביעית לי"ב חלות רביעית לכל חלה · ובולל הסולת עם השמן ומשאיר ממנו מעט ואח"כ חולט את הסולת ברותחין ולש מכל חצי עשרון ו׳ חלות וא׳ וא׳ היו נעשות ואופה החלה מעט ואח"כ קולה אותה במחבת בשאר השמן שנשאר מן הרביעית והיינו מבשל אותה הרבה שנאמ׳ תופיני תאפו נא ולדעת הרמב"ם זלה"ה היה חולק כל חלה לב׳ וב׳ לד׳ ולדעת הראב"ד זלה"ה לא היה חולק כלל אלא ו׳ מקריב בבקר וו׳ בין הערבים ומקריב חצי קומץ לבונה עם מחציתה בבקר וחצי קומץ עם מחציתה בין הערבים וכל הב׳ חצאים כליל לאישים : כל הכהנים שבעזרה טבלו ולבשו בגדי כהונה ע"י המלבים ובאו ועמדו בלשכת הגזית והממונה הפייסות עמהם לפיים פיים א׳ וזהו ענין הפיים

עמדו כולם בהיקף והממונה נוטל מצנפת שבראש א' מהם ומחזירה לו מיד כדי להראות שמשם כוונתו להתחיל למנות המנין שיסכימו ק' או ר' והממונה אומר להם הצביעו והם מוציאין אצבעות כל א' אצבע א' והחולה ב' חוץ מן הגודל שאין מוציאין אותו שלא יבואו לרמות שפי שיש הרחק מן הגודל לאצבע ויטעה הממונה שהם של ב' ואינם אלא של א' שעשה כן כדי שישלים בו המנין והוא הוציאו אחר הצביעה ואותו שהשלים המנין בו זוכה לעבודה א' והוא תורם תרומת הדשן מעל המזבח ואח"כ מפיסין פייס ב' וי"ג זוכין בו על הסדר של השלמת המנין וקודם שיתרום תרומת הדשן טובל שנית ולובש בגדי כהונה פשוטים מאותם של שמש ואח"כ מקדש ידיו ורגליו מן הכיור קודם שיגע בכלי שרת ולוקח מחתה של כסף והיא נתונה במערבה של כבש במקצוע ועולה לראש המזבח ומפנה את הגחלי' הילך והילך וחותה מן המאוכלות הפנימיות ויורד למטה לארץ והופך פניו לצפון והולך למזרח הכבש כמו עשר אמות וצובר את הגחלים על הרצפה רחוק מן הכבש שלשה טפחים מקום שנותנים מוראת העוף · אחר שירד רצו אחיו הכהנים לקדש ידיהם ורגליהם ונוטלין המגריפות והצינורות ועולין לראש המזבח · וכל אברים ופדרים שלא נתאכלו בלילה מחזירים אותן לצדדי המזבח ואם אין הצדדין מחזיקן סודרין אותו בכבש כנגד הסובב ואח"כ גורפין הדשן ומעלין אותו ערימה על גבי המזבח והיא נקראת תפוח ולהראב"ד תפוח היא טבלה מרובעת כשנים ועשרים אמות של שנים ועשרים אמות בגובה אמה והוא מהשלמה עשר אמות של המזבח ומהדשן של מזבח גורפין אותה בפסכתר והוא כלי נחושת מחזיק חמש עשרה סאין ומורידין אותו למטה וכל הרוצה להוציאו חוץ לעיר אל שפך הדשן מוציאו הוץ מבעל מום ומניחין אותו בנחת במקום שאין הרוח מנשבה בחזקה · אח"כ מי שזכה בתרומת הדשן מסדר מערכה גדולה של אש לצד מזרח המזבח גזרים על גבי גזרים וריוח ביניה' וראשי הגזרי' הפנימיים נוגעים באפר שבתפוח ואח"כ מסדר מערכה שניה של אש ובורר לה עצי תאנה יפים ומסדר מכנגד קרן מערבית דרומית משוכה מן הקרן כלפי צפון ארבעה אמות · ובה היו כמו חמשה סאין גחלים ובשבת כמו שמנה סאין · מפני שמקטירין עליה שני בזיכי לבונה של לחם הפנים אח"כ עולה שני גזירי עצים רבועים ארכן אמה ורחבן אמה מניחן על המערכה גדולה כדי להרבות האש · אח"כ נכנסין ללשכת הכלים ומוציאים כל כלי השרת הצריכין לאותו יום ומשקין את התמיד בכוס של זהב · מי שזכה בפייס הב' ראשון מושכו לבית המטבחים והולכים אחריו הכהנים הצריכין לו · ושוהין שם עד שיפתחו שער ההיכל הגדול ובשעה שפותחין אותו שוחטין את התמיד הזוכה ראשון והשני מקבל הדם · והשלישי והרביעי נכנסין להיכל · השלישי לדשן את המזבח והרביעי לדשן את המנורה ובשעת שחיטת התמיד מדשן את המזבח וכיצד עושה נוטל כלי זהב מחזיק קביים וחצי וטני שמו מניחו בארץ וחופן בידו האפר והפחם שעל גבי המזבח ונותנו לתוכו · ואח"כ מכבד את הנשאר לתוכו ומניחו שם ויוצא : זה שקבל את הדם זורקו שתי זריקות באלכסון

(סדר' היום)

מחצי המזבח ולמטה כדין עולת הבהמה · שתי מתנות שהן ד' בקרן מזרחית צפונית ובקרן מערבית דרומית · ושירי הדם היה שופך על יסוד הדרומי · אחר זריקת הדם מדשן את המנורה ומטיב את הנרות · הרביעי שבהיכל כל נר שכבה מסיר הפתילה והשמן שבתוכו ומקנחו : ונותן לתוך כלי שהכניס בידו וכוז שמו · ומשים פתילות אחרות לתוכן · ושמן חצי לוג לכל נר · ומדליקן זה מזה בלא אמצעי שמושך הפתילה עד שמדליקה ומחזירה למקומה · וכל הפתילות שאסור להדליק בהן בשבת אסור להדליק בהם במקדש · וי"א שאין הדלקת נרות בבקר אלא מתקן הנרות הדולקות ומטיבן שידליקו היטב · והכבוי מתקנו שיהא מוכן להדלקת הערב · וכן פי' רבינו עובדיה זלה"ה · ונר מערבי שכבה להרמב"ם זלה"ה אין מדליקין אותו אלא ממזבח החיצון ולהראב"ד זלה"ה כל טכה דאפשר מניה וביה עדיף · ומטיב הנרות להם לצד מערב · ומניח את הכוז על מעלה שניה ויוצא : ואלו שזכים המטבחים מפשיטין העולה ומנתחין אותה · כיצד סדר הנתוח נוקב הרגל של ימין ותולה הבהמה בו ומפשיט עד שהוא מגיע לחזה · חתך את הראש ונותנו למי שזכה בו · וחותך את הכרעים נותנן לאחד ומשלים הפשט וקורע הלב ומוציא את דמו וחותך הידים ונותנן לאחר · וב' בצים עמהם · ואח"כ קורע את הבהמה עד שמגלה המעים · ונוטל את הפדר ונותנו על בית שחיטתו הראש מלמעלה · ונוטל הקרבים ונותנן לאחר והולך ומדיחן במים אבל לא ביין ולא בשאר משקין וכל המימות כשרין · ואין מדיחין אותן פחות מג' פעמים על שלחנות של שיש שבין העמודים והכרס מדיחין אותה בבית המדיחין כל צרכה · נטל הסכין והפריש הריאה מן הכבד · ואינו מזיז הכבד ממקומו ונוקב הריאה ונותנה לאחר · ומניח ב' צלעות רכות מלמעלה ויורד וחותך דופן הימנית סמוך לשדרה עד שמגיע לב' צלעות רכות מלמטה ונותנה לאחר והכבד תלויה בה בא לו לגרה מניח בה ב' צלעות מכאן ושתים מכאן והותכה עם השדרה כלה והשחול תלוי בה ונותנה לאחר והאליה ואצבע הכבד וב' כליות עמו ונוטל רגל שמאלי ונותנו לאחר : ואלו המעלין אברים לכבש חמישי של פיים מעלה הראש בימינו חוטמו כלפי זרועו וקרניו בין אצבעותיו ובית השחיטה למעלה והפדר נתון עליה ורגל של ימין בשמאלו ובית עורן לחוץ · השני הסמוך לו למעלה שתי ידים של ימין בימינו ושל שמאל בשמאלו ובית עורן לחוץ · הז' מעלה העוקץ בימינו והאליה מדולדל בין אצבעותיו ואצבע הכבד וב' הכליות עמו והרגל של שמאל בשמאלו ובית עורו לחוץ · הח' מעלה החזה בימינו והגרה בשמאלו וצלעותיו בין אצבעותיו · הט' מעלה דופן של ימין בימינו ושל שמאל בשמאלו ובית עורן לחוץ · הי' מעלה הקרבים הנתונים בבזך והכרעים עליהם · הי"א מעלה סלת הנסכים · הי"ב מעלה החביתין · הי"ג מעלה היין לנסכים : כל אלה נותנים האברים מחצי כבש ולמטה לצד מערב ושל מוספים לצד מזרח ושל ראש חדש בין קרן לקרן במקום הלוך רגלי הכהני' ומולחים האברים שם בכבש וזורקין מלח על גבי הכבש ואפילו בשבת כדי שלא יחליקו : אחר שעלו האברים לכבש מתכנסין הכהנים כלם ללשכת הגזית והממונה אומר להם ברכו

ברכה אחת ופותחין אהבת עולם :
וקורין עשרת הדברות וק"ש ואמת ויציב ורצה ושים שלום · ובשבת מוסיפין ברכה אחת משמר היוצא למשמר הנכנס · ואז היה מי ששכן את שמו בבית הזה הוא ישכן ביניכם אהבה ואחוה שלום וריעות אחר כך מפיסין פיס שלישי : ואומר הממונה לכל הבית אב מי שלא זכה בקטרת כל ימיו יבא ויפיס אח"כ מפיסין פיס רביעי חדשים עם ישנים מי מעלה אברים מן הכבש למזבח מי שזכה בקטרת נטל כלי של קטורת גדוש · וכסוי היה לו ובזך היה שמו ונותנו מלא לתוך כף אחר ומכסה הכף בבגד קטן ואוחזו בידו : ונכנס עמו אחר הסמוך לו בפיים · ולוקח מחתה של אש של כסף ועולה בה לראש המזבח ופינה את הגחלים הילך והילך · ונוטה מן הגחלים המאוכלות במערכה שניה · ויורד ומערן לתוך מחתה של זהב ואם נתפזרו מן הגחלים כקב או פחות · מכבדן לאמת המים העוברת בעזרה · ובשבת כופה עליהן פסכתר והוא כלי גדול של נחושת ואם נתפזרו יותר מקב חוזר ונוטה · ומקדים לפניהם מדשן את המזבח ונוטל הטני שהניח שם ומשתחוה ויוצא · וזה שבידו המחתה צובר את הגחלים על גבי המזבח ומרדדן בשולי המחתה ומשתחוה ויוצא וזה שבידו הכף נוטל הבזך מתוך הכף · ונותנו לאוהבו או קרובו ורואה אם נתפזר מן הקטרת מעט בכף · אוהבו או קרובו נותנו לתוך חפניו עם הקטרת שבבזך ומשתחוה ויוצא · ואומר למקטיר הזהר שלא תתחיל מלפניך שלא תכוה · משליך הקטרת על האש בנחת כמי שמרקד ולא היה המקטיר מקטיר עד שאומר לו הממונה הקטר ואם היה כ"ג א"ל אישי כ"ג הקטר ומקטיר ומשתחוה ויוצא אח"כ נכנס מי שזכה בדישון המנורה ומטיב ב' נרות המזרחיות ונוטל הכוז שהניח שם ומשתחוה ויוצא אחר כך עומדים המקטיר והמדשן על מעלות האולם עם אחיו הכהנים וכשהגיעו לבין האולם ולמזבח נטל אחד את המגרפה וזרקה שם והיה לה קול גדול וכל כהן השומע את קולה יודע שאחיו הכהנים נכנסין להשתחוות והוא רץ ובא וכן בן לוי יודע שאחיו הלוים נכנסין לדבר בשיר והוא רץ ובא וראש המעמד היה מעמיד הטמאים בשער המזרח שידעו הכל שעדיין לא הביאו כפרתן אח"כ מעלין האברים מן הכבש למזבח מי שזכה בשן אח"כ מתחילין אלו שעל מעלות האולם ומברכין ברכת כהנים ברכה א' בשם המפורש והוא שם בן ד' ככתבו ומשמת שמעון הצדיק פסקו מלהזכירו :

ואחר גמר הג' פסוקים עונים כל העם ברוך ה' אלהים אלהי ישראל מן העולם ועד העולם · ומגביהין ידיהם למעל' מראשיה' חוץ מכ"ג שאינו מגביה ידיו למעל' מן הציץ משום קדושת ה' החקוק בו · אח"כ מעלין היין לנסכין ג' לוגין לכבש וד' לאיל וו' לפר ואין נותנין אותו על האש אלא מגביה ידו על הספל שהי' בקרן מערבי' דרומית · והיה לו נקב מלמטה ויוצק עליו · ומשם יורד לשיתין והוא מקום עמוק תחת המזבח' ולהרמב"ם ז"ל היה יוצק חוץ מן המזבח למעלה מחצי המזבח על יסוד מערבית דרומית ומשם יורד לשיתין :

כשהיו נותנין היין למנסך ב' כהנים עומדים על שלחן החלבים · וב' חצוצרות בידם והסגן עומד בקרן מערבית דרומית של מזבח · והסודרין בידו כדי להניף בהם כשמנסך' והם תקעו והריעו ותקעו ובאו ועמדו אצל ממונה על הצלצל · והוא המעמיד המשוררים על כלי השיר א' בימינו וא' בשמאלו :

שחה המנסך לנסך והניף הסגן בסודרין והקיש זה בצלצל והם מיני ניגון · ותקעו אלו בחצוצרות ודברו הלוים בשיר · הגיעו לפרק א' תקעו והריעו ותקעו · הגיעו לפרק ב' כן ג"כ וכן לפרק ג' · ט' תקיעות לג' פרקים : ואחר תקיעת כל פרק היו משתחוין כל העם שבעזרה וכן היו תוקעין ומשתחוים בתמיד של בין הערבים וכשפותחין שערי העזרה היו תוקעין תקיעה תרועה תקיעה הרי כ"א תקיעות בכל יום : השיר שהיו הלוים אומרים בכל יום · ביום א' היו אומרים לה' הארץ ומלואה · ועושין ממנו ג' פרקים והם ט' תקיעות וט' השתחוואות · וכן בערב בתמיד של בין הערבים· בב' היו אומרים גדול ה' ומהולל מאד ועושין ממנו ג' פרקים · וכן בג' אלהים נצב כו' · ביד' אל נקמות כו' · ובה' הרנינו כו' · ובו' ה' מלך · בשבת מזמור שיר ליום השבת · ג' פרקים בכל א' בבקר ובערב · ביום השבת שירת הים בג' פרקים · ובמוסף בשבת שירת האזינו פרק א' מהזי"ו ל"ך וחוזרין חלילה · ואותו פרק עושין ממנו ט' תקיעות וט' השתחוואות· מוסף ר"ח הרנינו ואם חל ביום ה' אומר הסירותי מסבל שכמו ובמנחה הבו לה' בני אלים · חל ר"ח בשבת דוחה שירת ר"ח לשירת שבת לפרסם שהוא ר"ח (וכ"ל שהיא ברכי נפשי את ה') ובשבת מקטירין ב' בזיכי לבונה בזמן המוסף קודם ניסוך היין · וביום א' של פסח ויום עצרת וח' ימים של חג גומרין את ההלל בג' פרקים · סדר בין הערבים שחיטת התמיד וכל עניניו כתמיד של שחר ולפי שהארכתי בסדר זה להרחיב הענין אכתוב אותו בקוצר להקל על הקורא : הזוכה בפיים א' טובל ולובש בגדי הרקמה ומקדש ידיו ורגליו ולוקח מחתה של כסף וחותה מן המאוכלות שבמערכה גדולה ונותנה במזרח הכבש בי' אמות לחוץ מן שפולי הכבש לצד צפון ברצפה סמוך ג' טפחים לכבש ומסדר מערכה גדולה לצד מזרח ושנייה לצד מערב ומעלה ב' גזרין למערכה גדולה ומוציאין כלי שרת ומשקין התמיד מים והזוכה בפיים ראשון א' שוחט התמיד בשעת פתיחת שער ההיכל והב' הסמוך לו מקבל הדם והג' והד' נכנסין להיכל השלישי מדשן את המזבח בשעת שחיטה והרביעי מדשן את המנורה ומטיב חמש נרות לצד מערב אחר זריקת הדם מעלין את האברים לכבש מחציו ולמטה לצד מערב ושל מוספין לצד מזרח ושל ר"ח בין קרן לקרן ומולחין האברים ומתכנסין בלשכת הגזית ואומרים אהבת עולם ועשרת הדברות וקריאת שמע אמת ויציב ורצה ושים שלום ומפיסין לקטרת ופיים רביעי להעלות האברים למזבח ומקטיר מנה בכל יום פרס בשחרית ופרס בין הערבים על מזבח הזהב ומטיב שתי נרות מזרחיות ומעלין האברים למזבח ומברכין ברכת כהנים ואח"כ מעלין סולת למנחה ומקטירין החביתים ומעלין היין לנסך ודברו הלוים בשיר ומנגנים בניגון על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה כסדר הבוקר כן סדר בין הערבים ואומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתזכנו לבנין מקדשנו ונקריב לפניך קרבנות חובותינו במהרה

במהרה בימינו אכי"ר ואומר (שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון) וגומר המזמור :

כוונת ברוך שאמר ופסוד"ז וקדיש

אחר שיאמר כל הקרבנות כראוי וכל הנמשך אחריהם יתחיל ברוך שאמר בנעימה וקול זמרה בנחת ובכוונה מלה במלה וראוי לעמוד בו כי הוא שבח משובח ומפואר מיוסד על אדני פז וכן תיבותיו עולין פ"ז ואין להוסיף עליהם ואין לגרוע בהם ויש לנו בקבלה כי פתקא מן שמיא נפל בנוסח זה השבח ומעלתו וראוי לאדם להתבונן בו הרבה מאד ויש בו י' פעמים ברוך כנגד י' ספירות ויש אומרים אותם חוץ מברוך של הברכה עצמה וי"א עשרה עם הברכה וכן היא הנוסח שלנו ברוך שאמר והיה העולם ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים ברוך מרחם על הארץ ברוך מרחם על הבריות ברוך משלם שכר טוב ליראיו ברוך חי לעד וקיים לנצח ברוך פודה ומציל ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם המלך אב הרחמן הגדול והקדוש מהולל בפה עמו משובח ומפואר בלשון כל חסידיו ועבדיו ובשירי דוד עבדך נהללך ה' אלהינו בשבחות ובזמירות נהודך נגדלך נשבחך ונפארך נרוממך ונמליכך נקדישך ונעריצך ונזכיר שמך מלכנו אלהינו יחיד חי העולמים משובח ומפואר עדי עד שמו הגדול · ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות :

ויאמר מזמור לתודה בנעימה ובזמרה· כי כל הקרבנות עתידין להתבטל וקרבן התודה קיימת לעולם ·

ויאמר תהלה לדוד בכוונה כי האומר תהלה לדוד שלשה פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא ובפרט צריך לכוין בפסוק פותח את ידיך (ר"ל ר"ת מן "פותח "את "ידיך עולה נ"א) · והוא עולה מספר שני שמות העולין חשעים ואחד והוא שם א' מתחיל ביו"ד ומסיים ביו"ד ית' וית' · ופירוש ידך כלומר יודי"ך · ומשם יורד כל השפע וכל הברכה לעולם והמכוין בו מברך את העליונים ואת התחתונים · וזכותו גדול ונורא · יותר ויותר צריך לכוין בתהלה לדוד שאחר תפלה מעומד וקודם מנחה · והם העיקרים לבקש מזונות ופרנסה · מה טוב ומה נעים שיפרים פרושה לצדקה בכל בקר כשאומר פותח את ידיך והם שתי פרוטות כנגד שתי יודי"ן וצדק לפניו יהלך ראשי תיבות צלי · ובזה תפדה תפלתו מכל צר ומקטרג ותעלה במעלות בדלך ישר אין מעכב לו · וכן ענין הזמירות שחותכין כל פגעים רעים ומזיקין המעכבים התפלה מלשון וכרמך לא תזמור : ובשיאמר הללויה יכוין בשם אלהים כי כן עולה והם עשרה פעמים הללויה כמנין י' ספירות ומי שיש לו לב להבין יכוין בכל ב' הללויה כל אחד עם בת זוגו כן בהללו אל בקדשו יש עשרה פעמים הללוהו והם זכר ונקבה עשר י"ה ועשר ו"ה והוא השם שלם שיהיה במהרה בימינו השם שלם והכסא שלם :

ויאמר ויברך דוד ויכוין בפסוק לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וכו' כל אחד במדתו · ויכלול אותם עם המלכות לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש · ויאמר שירת הים בזמרה ושיר ושבחה מלה במלה והזוכה לומר אותה כראוי בעולם הזה זוכה לאומרה לעתיד עם כל ישראל · ומסיים בברכת ישתבח ואין להפסיק בין פסוקי דזמרה לישתבח והוא שבח גדול ונורא וי"א כי שלמה המלך ע"ה יסדו ולכן רמוז בראשי תיבותיו שמך לעד מלכנו האל המלך · וראוי לכוין בהם למלך שהשלום שלו ויש בו י"ג מיני שבח והם כנגד י"ג מדות וכנגד י"ג נהרי אפרסמון שמתקשטת הכלה בהם והם י"ג צרופים כלולים בו והם סדורים זכר ונקבה כיצד שיר זכר ושבחה נקבה · וכן הלל וזמרה·עוז וממשלה· נצח וגבורה·גדולה תהלה תפארת קדושה ומלכות · עם האמצעי והשלשה כלולים בשנים והם אחד והם כנגד שש קצוות לזכר ושש קצוות לנקבה וצריך לחברם יחד וליחדם· כי זה עיקר היחוד והזווג·בענין שמע ישראל·וברוך שם·שהם שש כנגד שש·מלך חי העולמים לכלול שתי המדות כאחד · ואומרים שהוא להשלים אותיות של שם אבותם · הנרמז בראשי תיבות אלו אל ההודאות · אדון הנפלאות בורא כל הנשמות · רבון כל המעשים · הבוחר בשירי זמרה : מלך חי העולמים · (מצד אחד נראה לי שאינו מוכרח לאומרו · מפני שמצינו בשבת זה פ"ו תיבות כענין שיר ושבחה עם ברכות והודאות שהם חמש עשרה תיבות של שבח והוא החתימה מעין הברכה) והאומר אינו מפסיד כלום : ומי שאינו אומר אינו טועה כיון שיש פנים · ואין לדבר בין פסוקי דזמרה בין ברוך שאמר לישתבח · אלא להשיב מפני הכבוד ולשאול מפני היראה·כקריאתשמע כיון שיש ברכה לפניהם ולאחריהם ואם יש לו עסק של מצוה לעסוק או צרכי רבים לפקח ישלים ברכת ישתבח ואחר כך יעסוק במצוה קודם יוצר אור : כן מצאתי כתוב :

כוונת הקדיש צריך שיכוין מי שאומר הקדיש להקדיש להמשיך שפע וברכה מלמעלה למטה כדי שיהיה הש"י שלם והכסא שלם · וזהו יתגדל ויתקדש שמיה רבה · כלומר שיתפשט שם י"ה הרמוז בשמים אל החסד ואל הגבורה עד המלכות · שהוא עלמא די ברא כרעותיה · ויהיה השם שלם בכל ד' אותיותיו עם יחוד שלם · וימליך מלכותיה · לקיים ומלכותו בכל משלה ואז צדיקים ירננו ושמחו · ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה · וצריך העונה אמן ליחד כל הספירות בתיבת אמן · באל"ף אל הכתר והחכמה במ"ם הבינה עם גדולה וגבורה נו"ן פשוטה התפשטות הת"ת עם המלכות · וזהו כוונתם זלה"ה לומר אל מלך נאמן בג' אותיות של אמן רמז לזה הענין · אל כתר עליון · מלך הבינה עם זרועות עולם נאמן תפארת ומלכות נאמן פשוט ונאמן כפוף וכן עולה אמן כמנין ב' שמות א"ד והוי"ה שצריך ליחדם יחוד גמור משולבות אשה אל אחותה ויוצא מן אמן שם אחד והוא אותיות שלאחריו אחר אלף בי"ת אחר מ"ם נו"ן · אחר נו"ן סמ"ך · עולין כמנין יב"ק · כל קו האמצעי והם השלשה שמות השנים הנזכרים ושם אהו"ה וזהו היחוד האמתי שהכל תלוי בו · והם נקראים שם אלישע שבו היה עם מסוף העולם ועד סופו · ובו נמלט יעקב אבינו מן המלאך כשעבר את מעבר יבק והוא רמז יחוד ברכה קדושה והמכוין בזה השם לא תשוב תפלתו ריקם · והוא רמוז ביעננו ביום קראנו ועל זה אמרו גדול העונה אמן יותר מן המברך : יהא שמיה רבא

רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא: באלו הז' תיבות שהם עיקר השנייה יש בהם שמונה ועשרים אותיות שהם נרמזות בפסוק ראשון של תורה בבראשית וכו' הם שבעה תיבות ושמנה ועשרים אותיות והם כנגד יד ימין ויד שמאל שיש בהם כ"ח פרקים · ואלו השתי ידים נרמזים בג' שמות של יהוה ה' אלהינו ה' י"ד אותיות כנגד יד ימין ומאלו יוצאים ג' שמות אחרים (כוז"ו במוכס"ז כוז"ו) שהם ארבעה עשר אותיות כנגד יד שמאל שהם נרמזים בבינה ואלו השש שמות נרמזים במה שאמרו העונה אמן בכל כחו כח ו' · קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה: שהם שבעים שרים שכיון שהוא מסכים יד ימין עם יד שמאל עם הוי"ו שהוא המכריע כולם מסכימים להיטיב לו · וכח הטומאה אין כח להרע · שבשזה מתגדל ומתגבר זה נופל · וזה ענין שאנו אומרים כשמתחילין הקדיש ועתה יגדל נא כח ה' והוא כח מ"ה הנרמז בארבעה אותיות ההוי"ה · עם מלואם הם י"ד:

והעונה אמן מגדיל וממשיך כח הקדושה והטהרה ומחליש ומשבר כח הטומאה לזה תקנו לומר קדיש על המתים · משום שבעניית אמן בעל כחו כאשר אמרנו ממשיך כח הטהרה · ומצננים גיהנם שעה וחצי שעה · ומבריח כח הטומאה שלא ישלוט באביו או באמו באותו זמן · אלא אדרבא מביאין אותו לגן עדן:

ויש הפרש בין האומר קדיש לעונה אמן · כי העונה צריך לכוין באלו שבעה תיבות עד עלמיא להמשיך את העליון בכ"ח אותיות · והאומר קדיש צריך לכוין בכ"ח תיבות של קדיש עד דאמירן בעלמא וי"א לעילא ולעילא להשלים מנין התיבות שמתחילין המנין מן יהא שמיה רבא אבל מי שלא יאמר אותו יכוין במילת אמן להשלים השמנה ועשרים וסגי בהכי וכן נוהגין:

כוונת ברכו

ברכו צריך לכוין מלת ברכו לחכמה עם הקוץ שלה קוצו של יו"ד · את לבינה · ה' תפארת עם היקף · המבורך יסוד · ועונין אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד · ברוך בינה עם חכמה והקוץ שלה · ה' תפארת עם זרועות עולם · המבורך יסוד שהוא מבורך מכל · לעולם השכינה עם כל מה שלמטה ממנה ואין אנו אומרים בו אתה שצריכין אנו להמשיך השפע מעולם העליון שהוא עולם הנסתר ויש בו חמשה תיבות רמז לה"א העליונה שנאצלו ממנה הנשמות · ואמרו במדרש רות על פסוק חדלו לכם מן האדם וכו' שהנשמה אינה נכנסת להתיישב בגוף האדם עד שיברך ברוך ה' המבורך לעולם ועד · והיא ממתנת באפו עד ברכו · ואם אינו זוכה לברכו הולכת לה ונשאר ונחשב לבמה כמו שאמרו חז"ל אל תקרי במה אלא במה · ולכן צריך לחזור אחר עשרה כדי שיאמרו ברכו ויענה אחריהם להשלמת נפשו · ואם אין לו עשרה לענות ברכו אם מברך ק' ברכות ביום משלים ג"כ נפשו שמגיע אחד מהם לנשמה בסוד א"ק בכ"ל · נפש רוח נשמה כהן לוי ישראל:

כוונת תפלת מיושב

תפלת מיושב צריך לכוין בה מלה במלה כי היא מתכשיטי הכלה הנכנסת לחופה בז' הנערות הראויות לתת לה והם ז' היכלות הנרמזים בתפלת מיושב:

היכל א נקרא לבנת הספיר והוא כנגד יסוד ומלכות והוא נרמז בברכת **יוצר אור ובורא חושך** והשם שלו הוא ש בן ח' אותיות יאהדונהי כולל ב' השמות הוי"ה ואדנות והוא **המלך המרומם והמתנשא לבדו מאז** יתברך ויתעלה:

היכל ב היכל עצם השמים **אל ברוך גדול דעה** והשם שלו אופנאל והוא דכליל אתוון זעירין באלפ"א בית"א · כי ג' אלפ"א ביתו"ת הם · אלפ"א בית"א רבתי בעולם העליון אלפ"א ביתא זעירא בעולם התחתון · והבינונית בקו האמצעי · וזהו השבח הוא בעולם ההיכלות ולהיות כאן הדברים בדקדוק אין הפסק בין אות לאות: ובהיכל הזה שרפים עומדים ו' כנפים לא' ואיתא בזהר פ' בראשית מכללא דנהורין אילין איתבריאו איגון שרפים בשית גדפין כו' · והם המקדישין כד"א וקרא זה אל זה ואמר · ואיתא התם כי המתני שית סדרי משנה כראוי ראוי לקדם ש"ש כשרף שיש לו ו' כנפים · ולקטרא קטור' דמריק כדקא יאות ובקדושה אילין שרפים עילאין מתכפיין נחשים השרפים התחתונים · וענין לשלש הקדושה להקדישו בג' עולמות · בעולם העליון · ובעולם התיכון והוא עולם הגלגלים · ובעולם השפל · ואע"פ שהעולמות הם רבים כל א' במדרגתו עולם בפני עצמו אפ"ה בבחינת האמת אינם אלא ג' ולכן אמר מקדשין אותו לומר שאין קדוש כמוהו לא בעליונים ולא בתיכונים ולא בתחתונים · וענין קדוש ג"כ מובדל ומופרש שאין לו דמיון ושיווי עם שום א' מכל העולמות וכולם צריכים לו ומתקדשין בקדושתו: והוא אינו צריך לשום א' מהם ולא לקדושתו · עוד צריך לכוין כי הספירות כולם משולשות ג' על ג' נרמזים לעולם אחד · וצריך לכוין בקדוש הא' חכמה עם בינה וקוצו של יו"ד · קדוש הב' זרועות עולם עם המכריע · הג' השוקים עם חי העולמים וכולם מריקין שפע וברכה אל המלכות והוא ברוך כבוד ה' ממקומו והוא כוונתינו בכל תפלתנו בין ביחוד בין בקדושה בין בברכות לעורר את מעבר יב"ק: להמשיך השפע מאתו ית' וית' אין סוף לרוממותו אל המלכות שכינת עוזו ביחוד אמתי · ובזה יתקיימו כל העולמות כלם בריוח ולא בצמצום · ומה שצ"ל לכוין קדוש ראשון חכמה בסוד קוצה של יו"ד עם מה שלמטה ממנה גדולה ונצח שהו' קו הימין · קדוש שני בבינה עם מה שלמטה ממנה גבורה והוד · קדוש ג' בסוד הדעת · ה' הוא ת"ת ישראל צבאות נצח והוד מלא כל יסוד · **הארץ** מלכות · או בדרך זה קדוש א' חכמה גדולה · קדוש שני בינה גבורה · קדוש שלישי דעת · ה' ת"ת ישראל · צבאות נצח הוד · **מלא כל** חי העולמים · **הארץ** לעולם עומדת המקבלת השפע והברכה ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה כבודו הוא השפע היורד מלמעלה למטה · **והאופנים לעומתם** · הם עשר כחות בעולם העשיה **משבחים** לעומתם האומרים ברוך כבוד יסוד עם מלכות על ידי תפארת ממקומו מבינה כי שם ביתה: **היכל** שלישי (לאל ברוך) כנגד נצח והוא נקרא היכל נוגה . והוא (ברוך) מחסד אל' ובכוונת התפלה עולה ומתקשר בהיכל רביעי כי זה דעת המתפלל ליחד התחתונים עם העליונים

העליונים והעליונים ישפיעו להתחתונים ונעשה הכל קשר א׳ ויש בו י׳ מיני שבח מרום וקדוש · פועל גבורות · עושה חדשות · בעל מלחמות · זורע צדקות · מצמיח ישועות · בורא רפואות · נורא תהלות · אדון הנפלאות · כנגד עשר ספירות על הסדר · (מרום) רמז לכתר עליון שהוא מרומם על כל ברכה ותהלה · (קדוש) חכמה : משם של קדושה באה והיא נקראת קדש ישראל · ופרשת קדש לי כל בכור רומז בה · וכל קדושה מצד ימין : (פועל גבורות) כנגד בינה דדינין מתערין מינה וממנה יניקת הגבורה והוא מקור כל הדינים אע״פ שאינם מתגלין בה (עושה חדשות) גדולה והוא גדולתו וטובו שהוא מחדש טובו בכל יום תמיד והוא מקור הכל לחדושי העולם · כי יום ראשון למעשה בראשית בו הוא וחדוש הראשון שנתגלה ממנה היה והוא האור ומחדושה נעשה כל החדשות (בעל מלחמות) כמשמעה היא הגבורה אשר היא לוחמת עם כל עוברי דת ודין וכל קטטה ומריבה מצדה היא וכל כחות הטומאה והמקטרגין והמזיקין ממנה יניקתם וכולם הם רצועות המרדות להכות לכל ממאן ומסרב ולא אבה שמוע · והיא מסכמת עמהם ויקוב הדין ההר · (זורע צדקות) היא התפארת שהוא מתוך הקצוות ועושה שלום ביניהם ומצמיח צדקה ותהלה · והוא זורע צדקה על ידי הצדיק בצדק ועושה צדקה בכל עת · (מצמיח ישועות) הנצח מוליך לימין משה זרוע תפארתו והוא הרועה הנאמן אשר על ידה נצמחה ישועתנו מכור הברזל ממצרים · וממנה ועל ידה תגלה ישועתנו לנצח כל הקמים עלינו ולהשיב גמולם בראשם כי נעימות בימינך נצח · (בורא רפואות) כנגד ההוד · שאע״פ שמדת הדין הקשה הסכימה להרג היא מרפא את הדין מעט ואינו מתנהג כל כך בחזקה וזה רפואתה מקל החולי שלא יהיה כל כך קשה · (נורא תהלות) כנגד חי העולמים שהוא כולל כל תהלות והוא נורא מצד התפארת שנקרא נורא ועליו נאמר מה נורא המקום הזה · (אדון הנפלאות) היא המלכות אשר בכל משלה · והיא מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל והוא הנלחם להם במצרים : והכה אותם בעשר מכות ועשה אותות ומופתים להוציא עם בני ישראל כדכתיב והנה לא שמעת עד כ״ה·לכן צריך כל האדם לכוין כשיעב בי׳שבחי׳ אלו·וליחד עשר ספירות בלי מה יחוד גמו׳ושלם בהיכל הזה:היכל רביעי הוא המחדש טובו כנגד היכל הזכות ונקר׳ היכל הזכות שאין השאלות והבקשו׳ והתפלות יוצאים משם עד שמעיינים בהם אם יש בהם זכות אם לאו והוא פחד יצחק כי מצד התעוררות השמאל הזווג נמצא ואין זווג בלעדו לכן כל צד חדוש טוב שמחדש בעולם הוא מצדו שמעורר את האהבה ומתוך כך הטוב מתחדש ומפני כי מצדה נגנז האור הגדול אשר נברא ביום ראשון מצד הרחמים שהיו בעולם ולא היה מן הדין שיהנו ממנו ונגנז לצדיקים לעתיד לבא אפילו הכי אם לא כולו מקצתו מתחדש ממנו מעט מזער להועלת העולם וקיומו שאלמלא כן לא היה העולם מתקיים ומצד זה נקרא מחדש טובו ואין טוב אלא אור כמה דאת אמר וירא אלהים את האור כי טוב· ומטעם זה אנו מסיימין בו יוצר המאורות · שני מאורות אור הצפון ואור המשמש :

היכל חמישי היכל אהבה והיא ברכה (אהבת עולם אהבתנו) וצריך לכוין בברכה הזאת הברכה מצד שכוללת דברים הרבה ונפרש בענין נתינת הדת והחקים והמשפטים אשר נותן אלהינו ובחר בנו מכל והאומות וקדשנו מכל הלשונות בתת ה׳ לנו כלי חמדה והחשק שעשועיו תורה תמימה וקדושה מרוב אהבתו אותנו ובחמלתו עלינו בעבור שמו הגדול ובעבור אבותינו שבטחו בו · ואנו מתפללים בה לאל ית׳ וית׳ יפתח לבנו בתלמוד תורתו להבין ולהשכיל שלא ניגע לריק ח״ו ולא נלד לבהלה ויטע אהבתו ויראתו בלבנו ולעבודתו יקרבנו · ומגודל מעלת ברכה בענין למוד התורה · אמרו רז״ל כי מי שלא בירך ברכת התורה ואמר אהבת עולם נפטר בה אותה הפעם מברכת התורה שגדולה היא כברכת התורה שכוללת ברכה והודאה לאל ית׳ על נתינת התורה ותפלה שידריכנו בה · ולכן צריך האדם שיכוין בה לשני ענינים ויועיל הרבה ללמודו ולפתיחת לבו · ומסיים בה (הבוחר בעמו ישראל באהבה) כי לא מצדקותינו ויושר לבבנו זכינו לכל הכבוד הזה ולכל הגדולה הזאת כי אם מצד אהבתו וחמלתו הגדול :

כוונת קריאת שמע והיחוד

וקורין את שמע אחר הברכה הזאת כי ראוי לנו מן הדין ומן התורה לאהוב אלהינו מלבד האהבה שאנו צריכין לאהבו מצד עצמו ומצד גדולתו צריכין אנו לאהבו מצד הטוב והגמול שגמל עמנו ליחדנו לשמו ולקרבנו לעבודתו ואהב אותנו אהבה עזה וגם אנחנו צריכים ליחד אותו עלינו לאלוה ולפטרון כי אין עוד מלבדו·ולאהוב אותו בכל לב ובכל נפש לזה נתקן בהיכל הזה הברכה והקריאת שמע כי שניהם כאחד אהבה הם אם אהבה שהקב״ה ית׳ וית׳ אהב אותנו אע״פ שאין צריך לנו ואם נצטדק מה נתן לו או מה מידינו יקח ואפילו הכי חשק אותנו לעם והבדילנו מאחר העמים באהבתו את אבותינו ומשמרו את השבועה אשר נשבע להם · אם האהבה שצריכין אנו לאהבו מכל שכן וכל שכן שהחיינו כיום הזה וגמל עמנו חסדים טובים והאהבה שצריכין אנו לאהבו היא ליחד את שמו פעמים בכל יום בבקר ובערב בשכבנו ובקומנו וכן נתקן בערב ק״ש אחר אהבת עולם כי היחוד מצד אהבה כי מי שיש לו חשק בדבר אחר אין ראוי לו להשליכו אחרי גוו · אלא לזכור תמיד אותו דבר ולהיותו בין עיניו · וכן ענין זה בתפילין שהם יחוד אחד נאמר בהם לטוטפות בין עיניך שלא יסיח דעתו מהם · ולכן אין לקרות קריאת שמע בלא תפילין · ואם קורא מעיד עדות שקר · שנראה שכיון שאין לו תפילין אין יחודו יחוד שהרי מסיח דעתו ממנו ומקדושתו · אחר שאין לו תפילין בין עיניו להדבק בקדושתו שהוא יחוד בפועל זולת בקריאת שמע של ערבית שאינו זמן תפילין שאין צריך לקרות עמהם :

כוונת היחוד ראיתי כתוב שצריך האדם לכוין כשאומר שמע בפתח הראשון · שאין דרך ליכנס למקום הפנו אלא דרך שם · והוא שם אדנות · וכן בתפלתינו אנו מזכירין אותו ראשונה להכנס בו תחלה · וכן הוא אומר בזאת יבא אהרן אל הקדש · וכן עולה שמ״ע כמספר בזא״ת · וכן שם אדנ״י עולה כמנין היכ״ל

שהוא ההיכל שאנו נכנסין בו תחלה · ובמילואו אל"ף דל"ת נו"ן יו"ד עולה תרע"א ר"ל פתח בלשון ארמי · ולשון שמע גם כן מלשון אסיפה וקבוץ כענין וישמע שאול את העם · רמז שהיא כוללת ומאספת הכל בתוכה כענין שנאמר כל הנחלים הולכים אל הים · עוד שמע שם ע' · לפי שסביב הקו האמצעי הנקרא השם הגדול שבעים ענפים משתרגים ממנו וכנגדם התורה שנכתב שהוא עץ החיים מתפרשת לשבעים פנים וכנגדם למטה יש שבעים שרים וענין שמע ישראל ליחד כל הענפים כולם יחוד גמור עם כנ"י וישראל הוא ישראל סבא · וי"א ישראל ממש הוא יעקב אבינו ע"ה · כי יעקב אבינו לא מת · והכי איתא במדרש רות הנעלם השתא דכ"ע אמרי שמע ישראל למאן אמרי אלא הא תנינן יעקב אבינו לא מת וקב"ה אתיב ליה גו כורסיה יקריה למהוי תדיר סהדא על בנוי · וכדקא מיחדי שמיה דקב"ה אמרו שמע ישראל·יהוי סהידען דאנן מיחדי שמיה דקב"ה כדקא חזי בההוא שעתא נטיל ליה ליעקב בד' גדפין פריסן לד' סטרין דעלמא וסלקין ליה קמי מלכא קדישא עילאה ומברך ליה ז' ברכאן · פתח ואמר זכאין איהו אבא דזרעא דא אוליד בארעא · זכאין אינון בנין דקא מעטרין לאבוהון הכי בההיא שעתא כל חילי שמיא פתחי ואמרי בשכמל"ו · ויעקב מתעטר בתליסר נהרי דאפרסמונא דכיא וכו'· והיחוד האמתי לכוין בסדר היחוד כמו שמצינו בהקפת המזבח והוא דרך ימין כמ"ש בא לו לקרן דרומית מזרחית · מזרחית צפונית · צפונית מערבית מערבית דרומית·ובתחלה אנחנו נכנסין בה בעצמה לצלות אותה לקבל שפע וברכה והיא נקראת קרן שהיתה לראש פנה וכן דוד נמשח בקרן · שאחז במדה הזאת כדכתיב זאת היתה לי כו' · ועל כן נמשכה מלכותו מלכות כל עולמים כדכתיב ודוד עבדי נשיא להם לעולם · ומהקרן בא לו דרומית הוא ישראל סבא וזהו (שמע) והוא הקרן (ישראל) ישראל סבא ונקרא דרומית דתוקפיה מן הדרום·מזרחית היא חכמה כי ממנה זריחת האור והוא השם הא'·(אלהינו)·הוא בינה והיא צפונית שהיא לצד הצפון: וי"א · ח"א מה רב טובך אשר צפנת ליראך לעוה"ב · צפונית מערבית ת"ת ומלכות והוא השם הג' ונקרא צפון שאוחז בגבורה מצד צפון וכל הב' קצוות נכנסין בו כיון שהוא מבריח ועולה בתווך אוחז מזה וגם מזה · וכן מזרח · מערבית היא המלכות והוא תיבת (אחד) · צריך לקצר קוץ שאחרי הדלת עם הא"ח שהוא אחריה וזהו שהוא חוזר מערבית דרומית לחזור ליחדה עם הא"ח והוא העיקר וכל היחוד נרמז בתיבת אחד דאל"ף והוא הכתר קוצו של יו"ד ומפני שהוא נעלם אין להאריך בו · ח' מחכמה עד חי העולמים והם שמונה ספירות הדל"ת היא המלכות · וצריך להאריך בה כדי להמשיך אליה כל הספירות ולהעלות אותה אל הוי"ו · וזהו א"ח ד' אח ואחות · ולפי שבזה היחוד הנזכר לא נתיחדה המלכות כי אם ברמז הדל"ת לבד · אבל עיקר היחוד היה על הו' קצוות ספרין של הזכר · והם (ה' אלהינו ה') אלא שכללנו אותה בתיבת אח"ד מראש ועד סוף כאשר ביארנו · והיינו במחשבה אבל לא בדבור שירמוז לה יחוד גמור כראוי לה וכאשר נפשה חפצה · אמרו זלה"ה משל לבת מלך שבריאה מכי קהרר : דהיינו המבושם והריח הטוב העולה מן הקדרה והנמשל אל היחוד הנזכר שלא עלה לה ממנה אלא ריח יחוד דהיינו במחשבה ברמיזת הדל"ת שזכרנו · ונפשה אותה לה לטעום טעם ממש · מן הקדרה בפועל · ולהיות נכללת עם האחרות · והם השלשה שמות : ה' אלהינו ה' · שמורים יחוד לשלשה אותיות של שמו הגדול · והה"א אחרונה אשר רומזת אליה לא נזכרה כי אם ברמז על ידי דבר אחר · תאמר לה נגאי שנראה שמקנאה על הייחוד האחרות בפועל לא תאמר יש לה צער שנפשה אותה לה להתיחד עמהם במלה ידועה ומורה אליה יחוד גמור משית סטרין דילה הביאו עבדיה והם ישראל החפצים בתיקוניה ובתכשיטיה ומיחדין אותה יחוד גמור בעצמה ואומרים בשכמל"ו וזהו הכונה שצריך לכוין בברוך שם · וכמו שביחוד שמע תקנו כוונת היחוד בתפארת שהוא סיום קרנות המזבח מערבית דרומית כך צריכין אנו בברוך שם להעלות את השכינה מן התפארת אל החכמה במלת (ברוך) שהם מקור הברכות כולם והוא יו"ד ראשונה של שם (שם) היא הבינה הנקראת שם גדול שם עולם ה"א ראשונה של שם · (כבוד) היא התפארת כולל שש קצוות · (מלכותו) היא המלכות ה"א אחרונה של שם (לעולם) שיתקיים היחוד לעולם באחדותו · (ועד) היינו אחד בחילוף אותיות וי"ו מתחלפת באל"ף באלפ"א בית"א שהיא שסדרה כך א"ו ב"ה ג"ד ז"ח וכו' עי"ן מתחלפת בחי"ת באלפ"א בית"א ראשונה שסדורה כך א"ל ב"ת ג"ש ד"ר ה"ק ו"ן ז"פ ח"ע וכו' והדל"ת הרי אחד וגם בזה הביאו לה עבדיה בחשאי שאנו אומרים לשון אחד בחילוף אתוון כדי שלא יבינו המקטריגים ויקטרגו עלינו בעוד רשע לנגדי עד שיבא משיח צדקינו במהרה בימינו כי אז נאמר בפירוש ה' אחד ושמו אחד יב"ב אכי"ר : ואחזור לומר כוונת היחוד בקיצור באיזו הידוס (שמע) צריך לקבל עלינו עול מלכות שמים וכן ר"ת של שמע עול מלכות שמים וכן ר"ת שחרית מנחה ערבית ועול מלכות שמים היא המלכות התתאה והכונן לעד אמן ומלכות עכו"ם מהרה תתעקר ותתאבד במהרה בימינו · (ישראל) הם שלשה האבות המכונים בשם ישראל כמאמרם זלה"ה וצריך לחבר המלכות שהוא הרגל הרביעי עם האבות שהם שלשה רגלי המרכבה להיות המרכבה שלימה אחרי זאת אנו מזכירין האדם העליון הוא שם בן ארבע (ה' אלהינו ה' אחד) ה' הראשון הוא חכמה והיא יו"ד ראשונה של שם עם הקוץ שלה והיא פרשה ראשונה של תפילין שהיא קדש לי (אלהינו) בינה הוא אלהים חיים והוא הבורא העולמות כולם ולזה אנו מכנין אותו אלהינו שיש לו לב וענין עמנו פרשה שניה של תפילין אות שניה של שם (ה') גוף האילן עץ החיים עם שבעים ענפין והיא פרשת שמע שבתפילין אות שלישית של שם (אחד) יסוד עם מלכות מחובר בכח והיא פרשה רביעית של תפילין אות רביעית של שם בשכמל"ו לקשט הכלה בשבע הנערות הראויות לתת לה הם שבע היכלות שית ספרין דילה להעלותה מקושטת עם בעלה היחוד הראשון לזכר והשני לנקבה והזווג בשעת התפלה קול דממה דקה ואיש אל מקומו יבא בשלום נמצא לפי זה שביחוד קריאת שמע המלכות מיוחדת עם הספירות דרך כלל אבל בברוך שם הוא בפרט וזה הוא שנאמר בעצם

זו כלל וזו פרט זה תורה שבכתב וזה תורה שבעל פה · יש באותיות שמע ששה תיבות וחמש ועשרים אותיות נגד השכינה שנקראת כ"ה כדי ליחדה לעולם עם הבנין בכל דבר ושני פעמים שאנו מייחדים בכל יום הם כ"ה וכ"ה ובכח זה היחוד הרג משה את המצרי כד"א ויפן כה וכה · והם עולים נ' כנגד נ' שערי בינה · והאומרו בכל יום יש לו חלק לעה"ב ומגדיל כח הנשמה אשר חוצבה ממקום הבינה ומחליש כח היצה"ר · הוא המצרי המצר לאדם בכל עת במחשבותיו ובמועלותיו · וכן דוד לא הרג לגלית אלא בזה הכח וזהו ויקח ה' חלוקי אבנים מן הנחל הם ה' תיבות שבשמע וכד שוי לון בקלע נעשו אחד והנחל הוא הוי"ו · קלע עולה אחד באלפא ביתא של אי"ק בכ"ר · וזמ"ש ויחזק דוד בקלע ובאבן ר"ל ביחוד קב"ה ושכינתיה קל"ע רמז לת"ת קול ע' קולות שנאצלו לשבעים ובאבן היא השכינה אבן מאסו הבונים אבנא דמחת לצלמא ומלאת כל ארעא מלא כל הארץ כבודו :

וביחוד ברוך שם שש תיבות ועשרים וארבעה אותיות כנגד שש קצוות דילה ועשרים וארבעה אותיות כנגד כ"ד תכשיטין שצריך לקשט הכלה בהם והם ארבעה ועשרים ספרים וו' סדרי משנה ובזה הנערה באה אל המלך וזה עיקר היחוד ליחד תורה שבכתב עם תורה שבעל פה · ואותיות שמע וברוך שם עולין מ"ט שכן התורה נדרשת מ"ט טהור מ"ט טמא והם בבינה : וב' יחודין כנגד ב' תפלות תפלה של ראש · והוא רמז לעולם העליון עולם הזכר · ותפלה של יד שהיא כנגד עולם הנקבה :

בתפלה של ראש ארבעה בתים כנגד ד' אותיות של שם בן ארבע ית' וית' · ותפלה של יד בית א' · מפני שהוא היכל ומושב לשם בן ארבע יתב' ומה שיש בזה יש בזה : כי הכל אחדות השוה ואין שינוי בין זה לזה אלא כדמיון זכר עם נקבה זה עלה וזה עלול זה נותן וזה מקבל זה משפיע וזה מושפע ולענין זה מכוין אותם זכר ונקבה : **ואהבת** פרשה זו גמר היחוד שצריך המייחד ליחד באהבה גמורה שלמה בכל לב ובכל נפש דאי לאו הכי לאו יחוד הוא ולאו אהבה איקרי · ויש בפרשה הזאת רמז לי' הדברות כולם רמז לתורה שבכתב כנגד היחוד ראשון של שמע ויש בה מ"ב תיבות רמז לשם בן מ"ב אשר יניקתו מצד הגבורה והוא כדי להכליל הימין עם השמאל כמו שכתוב בזוהר במקומו : ופ' והיה אם שמוע · פרשת קבלת עול מצות · כנגד תורה שבע"פ · רמז ליחוד בברוך שם · והיא מצד הגבורה ויש בה ע"ב תיבות עד ושמתם בכלל רמז שם בן ע"ב שהוא מצד החסד לכלול הימין עם השמאל כי כל א' מוזיף לחבריה וא"א זה בלא זה וזה כוונת היחוד לזכור שני הקצוות זה עם זה כי אע"פ שזה ימין וזה שמאל זה זכר וזה נקבה זה רחמים וזה דין · זה מטיב וזה מריע · אין שינוי ח"ו בין זה לזה · כי הכל אחדות גמור ואין שינוי ואין חלוק בין זה לזה חלילה ואם אנו מזכירין ומכנין שמות משונים וענינים מחולקים היינו לפי קוצר דעתנו ומיעוט השגתנו שאין אנו יכולין להשיג הענין ולהבינו : כי אם בדמיון ומשל וכולי האי ואולי שנשיג הענין במה שאנו רואין בעינינו בזה העולם הגשמי : **אבל** למעלה אין שינוי וחלוק חלילה ולענין הזה צריך רוחב לב הרבה מאד במאד מאד וזכות השכל להבין הדברים כאשר הם על מתכונתם · ומי שאינו מבין אותם לא יהיה עסק עמהם · ולא יבדוק ויחפש אלא עד מקום שיד שכלו מגעת ומשגת · והשאר יניחהו עד שיבא אליהו ז"ל ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים · ושמתם עד ויאמר חמשים תיבות · והם רמז לעה"ב : נ' שערי בינה סוד היובל הקורא דרור לכל יושבי הארץ · כי באמצעות למוד התורה ועשיית המצות נזכה להיות גאולים ולמען ירבו ימיכם וכו' · נזכה לתחיית המתים שנאמר לתת להם :

פרשת ויאמר יש בה צווי מצות ציצית והיא מצוה רבה זכר לכל המצות · והיא קלה בעשייתה ולכן עונשה מרובה וגדול במאוד מאוד ויש בה רמז לענינים גדולים ונעלמים במנין החוטים ובמנין הקשרים ובמנין החוליות ובמנין הכריכות ובמנין האצבעו' שמונה לענף וארבעה לגדיל וכל ענין מזו יש לו סוד ורמז לענינים עליונים כי לא בנקל יושג היא זכר לכל המצות ושכר המקיימה גדול כל כך עד שזוכה ומשמשין לו כמה וכמה אלא שיש בה ודאי רמז לענינים גדולים והמקיים אותה מקיים את העולמות ואת כל המצות כלם ואשרי אדם המשיג אותם ומכוין בהם כי זה יוכל להקרא אדם בשלמות · מה שאין כן לעושים המצות מצות אנשים מלומדה והם דומים כקוף בפני אדם ועל זה צריך כל אדם לתת את לבו לעשות כל מצוה ומצוה שתבא לידו לשם המצוה אותה ולשם מה שהיא לשמו ולשמה ובזה עושה רושם ובורא מלאך ה' בכל פעם שעושה המצוה וזכותו גדול במאד מאד ויש שאוחזים הציצית ביד השמאלית ומניחין כנגד לבו כל זמן ק"ש ויש לזה ראיה מהמדרש כל עצמותי תאמרנה וכו' מי כמוך : וראוי לעשות ולכוין בזה כי הנה לבו וכל מאודו משועבד לעשיית המצות וצריך להביט בהם בפ' ויאמר כשאומר וראיתם אותו וזכרתם ולשום נגד פניו זכירת כל המצות כשיבואו לידו לקיימה ואח"כ ינשק אותם וישים אותם על עיניו ויחבק אותם עם לבו וכל העושה זה וכיוצא בזה להדר המצוה ולרוממה שכרו הרבה מאד · ולא יחוש אם ילעיגו עליו · כי המלעיג ילעיג ממנו ואוי לו ולרוע מזלו כי כל המוסיף ביראת שמים ובקיום המצות מוסיפין לו חיים וטובה · ויש בק"ש רמ"ח תיבות חסר שלשה ובחזרת ש"ץ ה' אלהיכם אמת משלים הרמ"ח כמנין אבריו של אדם · ולכן צריך שיכוין בשמיעתן מש"ץ ומי שאינו מכוין בהם חסרים לו אותן השלשה אברים והוא משותק שאינו יכול לתקן כי באומרו אלו רמ"ח תיבות משעבד כל רמ"ח אבריו לעבודת אלהינו וכל א' יש לו חלק כל אותו היום בעבודה וכשחסר מהם ולא השלים המנין נראה כבעל מום ולא זכו כל אבריו להשלים העבודה · ואע"פ שאומרים שיש תיקון אם ביום לכוין במ"ו נו"ן של ויציב ונכון וקיים וכו' שעולין תשעים עם האל"ף של אמת שהם צ"א כנגד השני שמות הוי"ה ואד"ני וביחוד שני שמות אלו כל האברים משתלמים · וי"א שהט"ו ווי"ן הם כנגד שלשה שמות הוי"ה כל אחד

עולה כ"ו וד' אותיות הרי שלשים וג' פעמים ל' הם צ' והם כנגד שלשה תיבות שחסרו מק"ש להשלים הרמ"ח · ואם בערב יכוין בוא"ו של ואמונה במילואה שעולה שלשה שמות בזה האופן · וא"ו בחשבון קדמי ר"ל שתחשוב עמה סכום כל האותיות הקודמות לה באל"ף בית עולה כ"א כמנין שם אהי"ה הרי לב' ווין ב' שמות של אהי"ה : והאל"ף שבאמצע עולה כ"ו כמנין הוי"ה בחשבון צוריי יו"ד למעלה יו"ד למטה וה"ו באמצע · הרי שלשה שמות · אפ"ה יותר טוב לכוין במלות שהחזן מוציא מפיו · שהן מן הק"ש עצמן : וחוזר אותם לכתחלה אחר זה ובזה משלים כוונתו · ולכן כל ירא שמים צריך שישתדל לקרות ק"ש עם הציבור מלה במלה ואם גמר קודם ימתין לכוין באותם תיבות ואם גמרו הצבור קודם ימהר ויחיש לגמור כדי לשמוע התיבות במקומם ואם אי אפשר לו להשיגם כי רב המקום ביניהם יעמוד במקומו וישתוק וישמע לשליח ציבור ואח"כ יגמור · (ונ"ל שיועיל לו כיון שהוא עומד בתוך ק"ש והם הרמ"ח עצמן) :

ויאמר אמת ויציב מלה במלה והוא שבח גדול ונורא ויש בתחלתו פ"ו ווין ואל"ף של אמת ליחד השני שמות שאמרנו · והם כולם תכשיטין לכלה ליחד אותה עם בעלה והיא מרגניתא דלית בה טימי · ושמעתי שזה השבח של אמת ויציב שלחו בני הגולה שהיו רחוקים מירושלים ולא היו עם עזרא בבבל ושלח עזרא אחריהם ולא רצו לעלות באמרם שכיון שהיו עתידין להגלות פעם אחרת ובית המקדש עתיד ליחרב למה לנו להכפיל יגוננו פעם אחרת טוב לנו לעמוד במקומנו ולעבוד את ה' · ושמעתי שהם אנשי טוליטולה והקרובים אליהם וכדי שלא יחזיקו אותם באנשי רשע ומחוסרי אמנה חלילה כתבו להם זה השבח הגדול וענין השלשה גליות והגאולות הנרמזים בו ויש בו שמונה פעמים אמת שהם כנגד שמונה גאולות · ארבעה מהם נמצאו במצרים כמו שרמוז בפסוק ולקחתי וארבעה בשאר גליות · והשלום השמונה אמת באמת ובאמונה ובאמת אשרי איש וכו' והם ארבעה זכרים וארבעה נקבות שהגאולה עתידה להיותה כלה באה מכח זכר · ויהיה שיר חדש בע"ה : וצריך לסמוך גאולה לתפלה · והוא (חי העולמים) עם מלכות שהיא תפלה לעני דלית לה מגרמה כלום · וצריך לסמוך אותה עם צדיק · והוא המשפיע בה ובשלומו יהיה לה שלום ותוכל עמוד כיסוד עם הבנין דאז הבנין עומד ויכול לעמוד וכשאין לבנין יסוד אינו מתקיים ולא יוכל עמוד ואע"פ שהיא למטה והוא למעלה העליון נושא את כל שלמטה ממנו וזהו שאמרז"ל בא וראה שלא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם הוא מלמטה ומשאו מלמעלה · אבל הקב"ה אינו כן הוא מלמעלה ומשאו מלמטה : וזהו שכתוב סומך ה' לכל הנופלים והם היורדים מטה :

כוונת שמונה עשרה ברכות

ואחר שמיחד אלו השני שמות גאל ישראל עם אדני שפתי צריך להמשיך השפע העליון מן הבריכה העליונה היא הבינה קשורה במה שלמעלה הימנה וזהו ופי יגיד תהלתך ר"ל ימשיך תהלתך שהיא הבינה הנקראת תהלה ושפתי כינוי אל הספירה שכל א' מהם נקראת שפ"ה כמנין שכינה :

ברוך הכורע כורע בברוך לעשות ההכרעה בשתים וזהו שאמרנו הכורע כורע והם להוריד השפע הראשונה ממקור העליון הוא היו"ד אל הה"א הראשונה של שם וליחד אותם · שנייה להוריד השפע מן הה"א ראשונה דרך הקו מן הוי"ו עם השש קצוות עם ה"א אחרונה · ונמצא ד' אותיות של שם מקושרות ומשולבות זו עם זו יחוד גמור ונמצא שני יחודין א' חכמה ובינה אבא ואימא י"ה ותפ"א שם של כ"ו ו"ה אחד ושמו אחד וכן עולין שם ד' אותיות כ"ו לרמוז השני יחודין א' וא' וכל השפע יבא אל חי העולמים הנקרא ברוך שהוא מקור הברכות ולחבר אותו עם הה"א אחרונה וזהו (ברוך אתה) וכל הזוקף זוקף בשם צריך לזקוף ב' פעמים נראה ה"א אחרונה עם הוי"ו ולחבר ה"א ראשונה עם היו"ד וזהו עיקר הכוונה להוריד השפע במלת ברוך מקומו של יו"ד עד חי העולמים עם העטרה שהיא אתה א"ת ה' ולזקוף העטרה מלמטה למעלה במלת ה' אלהינו (ה') השש קצוות (אלהינו) היא ה"א ראשונה (ואלהי אבותינו) היו"ד שהם (אלהי אברהם) חכמה (ואלהי יצחק) בינה (ואלהי יעקב) כתר בסוד הדעת (האל הגדול) חסד (הגבור) גבורה (והנורא) תפארת (אל עליון גומל חסדים טובים) כתר עליון א"ב · (וזוכר חסדי אבות) גדולה גבורה תפארת · (ומביא גואל לבני בניהם) נצח הוד יסוד · (למען שמו באהבה) מלכות · ברוך בשני כריעות בשני היחודין י"ה ו"ה עם אתה ה' לזקוף ב' הזקפות להמשיך השפע מן החסד שהוא מגן אברהם · וצריך המתפלל שיהיו עיניו למטה בכנ"י ועיניו למעלה להוריד השפע והברכה ממקור הברכות · ולא יהיה חוצץ בינו לבין הקיר שיסיר כל המחשבות ולא יהיה דבר מפסיק ומבדיל בין כוונתו לתפלתו לא יהיה קרוב בשפתיו ורחוק מכליותיו : וקיר היינו שכינה כד"א ויסב חזקיה פניו אל הקיר שכל פנייתו ומחשבתו לא היה כי אם בקיר לחבר אותה עם היסוד לחזק ולקיים אותה כמו שאמרנו למעלה שאם אין יסוד אין הבנין עומד : וענין זאת הברכה גדול עד מאד ועל זה אמרו חז"ל אם לא כיון באבות יחזור ויתפלל כי בה תלוי עין כל התפלה ואמרו רז"ל כי הג' ראשונות הוי כעבד שמסדר שבח לרבו וצריך לעמוד ביראה ואימה והם כנגד ג' אבות העולם הא' (מגן אברהם) שפדאו הקב"ה מאור כשדים מכבשן האור ומן המלכים (מחיה המתים) כנגד יצחק שפרח נשמתו והחיהו וכן עתיד להחיות מתינו (האל הקדוש) על שם והקדישו את קדוש יעקב והוא היה שרש הקדוש' שהי' משולש בקדוש' מכח אברהם ויצחק והוא השלישי ולזה אנו מקדשים שם שמים בברכה הזאת על שם שנתקדש בקדושת שלשה אבות וכולם קדשו אותו והודיענו טבעו ושמו בעולם ומאז לא נפסק קדושתו מן העולם :

אתה חונן היא ראשונה לשאלה שאולת הדעת והחכמה באדם טוב ממנו הנפל ולכן צריך לכוין בה כראוי וענין שאלת הדעת והבינה להבין חוקי הדעת והתורה על מתכונתם כאשר הם כי מחוסר הדעת והשכל אדם תועה ושוגה ואינו יודע איזה הדרך ישכון אור כי אין

נור

בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד וזה עיקר התפלה צריך האדם לשאול מאת הבורא ית' וית' שיתן לו שכל ודעת ישר יודע לכוין את הדרך אשר ילך בה ואיזו הדרך ישכון אור וידע למאוס ברע ולבחור בטוב כי כמה בני אדם שחפצים לעשות מצוה ויש שני דרכים לפניו ואינו יודע איזה יכשר הזה או זה ובאיזה מהם ימצא חן בעיני אדוניו ואיזה מהם הטוב והישר בפניו : ויסיים בה (ברוך חונן הדעת) כי היא אשר חנן לחכמים הקודמים דעה והשכל כיוסף בדורו ומשה בדורו ושלמה בדורו ורביה וכיוצא בהם בערך דורם : **השיבנו** צריך לשאול אחר הדעת תשובה כי מתוך הדעת נותן אדם אל לבו חטאיו ועונותיו ויודע כמה הוא רע ומר עזבו את ה' אלהיו וצריך להתעורר על זה ולצום ולבכות לפני אלהיו ית' וית' שיעשה עמו ככל נפלאותיו ויעבור על פשעינו ואל ידין אותנו כערכנו אלא כערכו כי מחומר קורצנו ויצרנו הרע ומר הוא הלוחם עמנו בכל עת ועונה להעבירנו ולהשליכנו מלפניו ובסבת ערך זה אין עונשנו כל כך מרובה ורצוים אנו שיקבלנו אחר התשובה ההוגנת לו וענין כוונת הברכה הזאת לבקש מאת אלהינו יכניע וישפיל גאות יצרנו הרע וישעבד אותו לעבודתו וכל מה שעברנו וחטאנו בסבת תחבולותיו ומלחמותיו יחזירנו לדעת אחרת שלא נשוב עוד לכסלה ויקבל בחמלה תשובתנו כי ימינו פשוטה לקבל שבים ולכך אפים הוא אפילו לרשעים ויסיים בה הרוצה בתשובה כאשר קבל תשובת ראובן הצדיק אשר שב אל שקו ואל תעניתו ונמחל לו אותו עון כדכתיב ויהיו בני יעקב שנים עשר :

סלח לנו · אחר שאלת תשובה צריך לשאול מחילה וסליחה כי כן דרך השב תחלה שואל שיתקן דרך ישר לפניו ויחזירהו מן הדרך הרע אשר בהל' · ואחר שחוזר בו ממה שעשה ושב ונתחרט מכל מעשיו הרעים ומפעליו המכוערים והמקולקלים שואל מחילה וסליחה עליהם שלא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב לעולם וכן כתוב שובו בנים שובבים תחלה ואח"כ ארפא משובותיכם ושואלים אנו תחלה על החטאים שהם השגגות עבירות הקלות ואח"כ על הפשעים והם החמורות כדי שתהיה תפלתנו מכוונת ומקובלת צריך שבזמן שיזכור החטאים או המרדים צריך שיעלו על לבו החטאים או הפשעים בעצמם כולם או מקצתם כדי שיכנע לבו הערל ויכוין יותר בתפלתו כי התפלה בלא כוונה אינה מועלת דבר אדרבא מזכיר יותר עונותיו ואנו מזכירין בה (אבינו מלכנו) מצד הימין והשמאל · אבינו מצד הימין · ומלכנו מצד השמאל ואומרים (כי אל טוב וסלח אתה) לומר שיגבר הימין על השמאל וימחול לנו מצד החסד הגמור שאינו חפץ בהשחתת עולם כי רחמיו על כל מעשיו ויסיים בה (חנון המרבה לסלוח) כי הוא המרבה עמנו מחילה וסליחה בכל יום ואינו דן אותנו כמעללנו וכמעשנו הרעים אלא עובר על פשע ומוחל וסולח בכל שנה ושנה ולא היה מן הראוי אחר שאלנו מחילה על כל חטא א' ונסלח לנו וחזרנו לסכלנו ושנינו בו פעמים ושלש שיהיה מן השורה שימחול עוד אותו עון ואותו פשע ועכ"ז מרבה לנו מחילה וסליחה פעם אחר פעם מטובו הגדול אשר מטיב עמנו ברחמיו הרבים וחומל וחונן כרוב חסדיו: **ראה נא** · גאולה אחר סליחה כי אין לנו כח ואפשרות ללמוד התורה ולקיים המצות כראוי בהיותנו מוטבעים בבוץ רגלינו בתוך הגלות המר והנמהר הזה ואין אנו יכולין לעשות את כל אשר אותה נפשנו מכובד המשא ועול הכבד אשר הכבידו עלינו ובסבה זה החוטאים מחרבים כי לא עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא ואין זכות שיעמוד לנו כנגד החטא וכל זה אנו מתחננים ומתפללים אל אל בשמים יראה בעניינו ויגאלנו בקרוב ובכן יהיה ארוכה לשלותנו ונוכל עמוד לעסוק בתורה ובמצות כראוי ובכן נמצא חן בעיני אלהינו ולא נבא לידי חטא ולא לידי עבירה כי בלע המות לנצח ומלאה הארץ דעה את ה' · ומסיים בה (גואל ישראל) כי הוא אשר גאל את אבותינו ממצרים ומן הגליות והשעבודים אחרים והוא הגואל אותנו בכל יום ויום בהיותנו בגלות מכמה צרות לצרות :

רפאנו : רפואה אחר גאולה מפני שכל זמן שאדם עומד בגלות או בצער אינו עומד על צערו ועל חוליו מצרת עיקר השעבוד והגלו' אבל אחר שיצא מתפלת השעבוד לאור אזי מרגיש החולי והמכאוב כמ"ש בזוהר בהרבה מקומות ולזה אנו מתפללין לשי"ת שאחר שיגאלנו בקרוב ירפא את מכותינו ואת מכאובנו שיהיה רפואה שלמה מכל וכל שלא נצטער משום צד לא משעבוד ולא ממכאוב ובהיותנו בגלות צריך להתפלל שיתן בנו כח ואזרות חיל וירפא מכאובינו ומכותינו המחלים את כחנו ואת גבורתנו זאת ועוד צריך לכוין והוא עיקר הכוונה לבקש מאת אלהינו ירפא אותנו רפואה שלמה כדי שנהיה סובלים ובריאים וחזקים לעסוק בתורה כראוי ולשמור כל המצות כדין וכשורה כי בהיותנו חולים או מדוכאים ממכאוב אין בידינו לעשות המצוה כראוי ומסיים בה (כי אל רופא נאמן ורחמן אתה) להיות כי הרפואה מאתו ובידו כי בידו נפשות החיים והמתים ובידו נפש כל חי ומבלעדיו אין מוחץ ורופא וז"ש אני ה' רופאך אני ולא אחר :

ברכנו · פרנסה אחר רפואה שכשהאדם חולה אינו מבקש על המזון אבל אחר שנתרפא מבקש אחר פרנסתו לחזור להבריא גופו ונפשו וצריך לכוין לבקש מאת אלהינו יזמין לנו פרנסתינו ומזונותינו בנחת ולא בצער בהיתר ולא באיסור ולא נבא לידי מתנת ב"ו שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה אלא ליד ה' המלאה והרחבה כי הוא זן ומפרנס את כל העולם כולו ובכללו מקרני ראמים ועד ביצי כינים · וכן הזמין לאבותינו בהיותם במדבר ציה וערבה מן ולחם מן השמים ובידו מפתח הפרנסה והמזון ולא ביד אחר כדכתיב פותח את ידיך כו' ובתוך הפרנסה אנו מבקשים חיים מאת הבורא ית' וית' כי עיקר המזון והפרנסה אינו להתהנות מן העולם אלא כדי שנחיה לעבוד את ה' אלהינו ולעסוק בתורתו ולקיים מצותיו כי זה כל האדם להכין עצמו להיותנו בריאים וחזקים . כדי שנוכל לעבוד עבודה שלמה והגונה ולא שנהיה חולים וחלושים ומתים ברעב כן אע"פ שתהיה כוונתנו לעבוד ואברי הגוף שהם הכלים אשר אנו עושים בהם המלאכה שבורים ונפסדים איך נוכל לעבוד ולמען זה כל מה שהאדם עושה לתועלת הגוף ולבריאותו עם הכוונה הזאת מצוה תחשב לו ולצדקה ויפה הוא עושה מלבד קם מענה גופו כדי לשברו ולהכניעו על עבירות שעשה וכו' מי שעוה שישלם מה שעיוה

צריך לענות נפשו ולשבר גופו ונשמתו ואפילו יבא לידי חולי לא ימנע מפני זה כי יותר טוב שיחלה בעוה"ז ויתקן מעשיו משיאכל וישתה ויניח הכל לעה"ב ואע"פ שיעשה כל מצות שבעולם אין ענשו מתנכה מפני זה כי עונש העבירות ע"כ יפה כי האומר הקב"ה וותרן יותרון מעוהי הכל בצדק וביושר ואין שכר המצוה מנכה עונש העבירה · ולכן ראוי לכל בעל נפש שישקול הענינים וכפי ההנאה והעונג שלקח הגוף בעשיית העבירה כך צריך שיפרע ממנו בהיותו בעוה"ז בשברון מתנים והכנעה וענוי נפש וסיגוף הגוף שיעלה זה כנגד זה כדי שיהיה נקי ומצורף לעוה"ב ויפה התענית לעבירה כאש לנעורת שמתעיסה מעט מעט עד שמעביר אותו החטא המקטרג לפני בורא עולם ובכן עלתה לו ארוכה לשלותו · ואנו מתפללין אותה על השנה כי בהיות השנה מבורכת ושבעה מכל טוב הבריות יפות ובריאות מכל טוב כי כן דרך השנים הטובות מאוד כי הנותן בעין יפה הוא נותן וזה שתיקנו לומר (ותהי אחריתה חיים ושבע) כו' ומסיים בה (מברך השני')כאמ' בירך שנתו של יצחק אע"ה מאה שערים:

תקע בשופר גדול · אחר שברכנו על השנים ועל הטובה ועל הברכה אנו מתפללין שימהר יחישה הרוחינו ויגיע היום שנאמר בו והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ויקבץ פזורנו מבין הגוים ונפוצותינו יכנס מארבע כנפות הארץ ואין ענין ברכה זו כענין ברכת ראה נא בענינו שענין אותה ברכה היא להתפלל שיגאלו ישראל בענין שנשב בנחת ולא בצער וענין ברכה זו על קבוץ הגליות וכנוס נדחנו מד' כנפות הארץ לארצנו והוא על ביאת משיחנו שיגלה במהרה בימינו · והיא סמוכה לברכת השנים כי אחר מנוחת הגוף ממאכליו וממכותיו והוא הנוגע לעצם ולבשר ואחר המנוחה של מזונות ופרנסה והיא גם הוא צורך הגוף אבל אינו כל כך כשאל יותר שהוא מנוחת הנפש ובטחה בארצותנו כאשר בתהלים קרוב קרוב קודם כי המבקש מבקש הקל קל תחילה והדבר היותר מוכרח כמו שאמרו רבותינו ז"ל ומסיים בה(מקבץ נדחי עמו ישראל) לכוין את אשר קבץ נדחי ישראל סבא אשר בניו מפוזרים ונדחים ממנו את יוסף שנאבד ממנו ונתייאש את שמעון שנלקח במצרים את בנימין שנפחד עליו כולם קבצם לו כאחד ושמח בהם שמחה גדולה כן אנו מתחננים לאל ית' ויתעלה שיקבץ נדחנו ופזורנו אשר בכל פאות העולם ונהיה לעם אחד וישמח בנו אבינו ישראל ונשמח בו :

השיבה שופטינו · משום שאחר קבוץ הגליות תחזור עטרה ליושנה ומציון תצא תורה ויחזרו הסנהדרין למקומן כאשר בתחלה כמו שנא' ואשיבה שופטיך כבראשונה וגו' אנו מתפללים שיבא אותו זמן שהתורה תתקיים כראוי ונדון בדיני התורה כראוי כדין וכשורה בלא פחד ואימה · וגם יועצים והם החכמים והזקנים מנהיגי הדור והמלכות תחזור למקומה בענין שיצא לנו לכבוד ולתפארת כאשר היה בתחלה רבתי בגוים רבתי בדעות · (והסר ממנו יגון ואנחה) הענין כי בהיותנו בגלות אין אנו יכולים לקיים המצות ות"ת כראוי מיעוט הלבבות מרוב היגון והצרות ולכן אנו מתפללי' לשי"ת שאם תעינו בדין מד"ת או בקיום המצות שלא קיימנו אותם כראוי שלא יאשימונו על כי אין אדם נתפס על צערו ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות ולא גרם לנו התקלה והעון כי אם היות לנו יגון ואנחה מעבירות נפשנו אבל לעתיד יסיר ממנו יגון ואנחה ובכן יהיו המשפטים נעשים כדת וכדין בצדק וביושר ואומר (ומלוך עלינו מהרה) שיתגלה עלינו ויראה לעיני העמים נפלאותיו וידעו הכל כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו הוא יושיענו ולא יאמרו עוד כי צורם מכרם וה' הסגירם וחותם בה (מלך אוהב צדקה ומשפט) כי בהמצאות המשפט והדין הוא מולך עלינו כי ה' אוהב משפט :

ולמלשינים · אחר שהתפללנו על הדין ועל המשפט אנו מתפללים על הרשעים והמבקשים עלינו רע שיעקרו ויאבדו מן העולם כי בהמצאות הדין העולם עומד על קיומו וכל זדים ועושי רשעה כלים ואובדים וכל עולה קפצה פיה ובכן צדיקים בתפלתם יראו ותרוממנה קרנות צדיק וזהו ענין הכתוב וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה וגו' וזהו סמיכות אלו השתי ברכות . וצריך תפלה למפלת הרשעים כי כשיש להם לצדיקים עושי רשעה לפניהם ואינם יכולים להכניעם ולהכריתם מן העולם הם לשכים בעיניהם ולצנינים בצדיהם ואינם יכולים לעסוק בתורה כראוי שצריכי' להשיב להם כפי אולתם וכפי העולה בלבותם ומבטלים זמנם בדבר שלא מן הראוי והוא צרה גדולה לכל מחזיקים בתורת השי"ת אבל בהכרתם מן העולם ובהתבטלם כל א' על מקומו יבא בשלום ועוסק בתורה ואין פוצה פה וזאת היתה כונת ר"י שתקן הברכה הזאת ביבנה עם היות שאנשי כנסת הגדולה לא תקנוה אלא מפני שראה שהצרה גדולה ורבה מכל צרות הקן אותה בפי כל ישראל ואע"פ שאותם המלשינים בטלו סוף הברכה נשארה במקומה כי לעולם לא נמנע מן העולם מעכב על ידינו לולי ה' שהי' לנו : על הצדיקים אמר לצדיקים והחסידים ושארית עמך וסופריהם וגרי הצדק הם ה' מדרגות זו למעלה מזו ואע"פ שחסידים גדולים מצדיקים נקט לישנא דקרא תרוממנה קרנות צדיק : גרי הצדק הם אשר החזיקו בדת האמת מלב ומנפש והם השובים מאחר העם ובפרקי ר"א אמר שהם הגרים שנתגיירו בימי יונה בן אמיתי על כל אשר ראו בענין הים (ועלינו יהמו רחמיך) אע"פ שלא נכו' מהמדרגות הנז' אפ"ה עלינו יהמו רחמך לחוס עלינו לראות בצרותינו ותלאותינו ולחמנו וזה ענין יהמו רחמיך בהביט תלאותינו וצרתינו כענין שנאמר המו מעי לו רחם ארחמנו וכו' ויאמר (ותן שכר טוב לכל הבוטחים כו') שאע"פ שאין מעשינו כ"כ מיושרים הבטחתנו גדולה והפלנו לעשות חפצו ותהי' כוונתינו רצויה אע"פ שאין מעשינו רצוים ותן חלקנו עם אותם שהבטיחתם באמת ר"ל בהבטחה ומעשה · (ושים חלקנו עמהם) כיון שהבטחתנו גדולה וזה ענין תרוממנה קרנות צדיק ויבושו כל עובדי עכו"ם המתהללים באלילים וזהו (לא נבוש) הם יבושו בהבטחתם ואנחנו לא נבוש כי (בשמך הגדול בטחנו ועל חסדך נשענו) ואין כבוד לשמך שנבוש בהבטחתך הלילה כמו שהוא ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך :

תשכון : אחר שקרנות הצדיק מתרוממות בהבטחתם ויבושו ויכלמו כל עובדי כו"ם · מבקשין בנין ירושלים כי זאת שמחת הצדיק בשלימות כי בהיות חרב' בעונותינו אין שחוק בפינו ואנו צריכין להתאבל עליה וכל

שממחינו נהפכה ליגון ואבל כשהשכינה השכון בתוך ירושלים והבנין יהיה שלם כראוי יהיה שמחתנו שלמה בע"ה בשלמות וזה עיקר תפלתנו שהשב השכינה למקומה כאשר בתחלה והצדיק יצא בעיר ויהיה העולם מתוקן על מכונו והכל יהיה שלם : **את צמח דוד** · מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא וא"א להיות העולם מלא למעלה כראוי בשלמות אם לא יהיה מלכות בית דוד למטה על מכונו כראוי והוכן בחסד כסאו וישב עליו באמת באהל דוד ויהיה השם שלם והכסא שלם · ואנו חותמים בה (מצמיח קרן ישועה) רמז לדוד שנמשח בקרן המשחה ומלכותו נמשכה לדור דורים כדכתיב ודוד עבדי נשיא להם לעולם :

שמע קולנו · ברכה כוללת כל הענינים ויכול האדם לשאול בה כל צרכיו מכל דבר שיהיה בין של יחיד בין של רבים בין בלשון יחיד בין בלשון רבים וצריך שיתודה בה חטאותיו ויאמר (אנא ה' חטאתי עויתי פשעתי לפניך מחול חטאתי וסלח עונותי וכפר פשעי מכל אשר חטאתי ועויתי ופשעתי לפניך מיום היותי על האדמה עד היום הזה) · ואם יש לו איזה עון מחודש באותו היום מזכיר אותו בתפלה הקודמת אללו שחרית או מנחה או ערבית כי התפלה מועלת במקום קרבן ובזה יש תרופה למכתו והכי איתא בזוהר פ' בלק (שצריך האדם להתודות חטאותיו בשומע תפלה ויועיל לו הרבה) וצ"ל שאם יתודה בברכת סלח לנו שהיא ברכת סליחת החטאי' לא יפסיק אלא שבברכת סלח לנו לא יתודה כי אם הכלל בלשון רבים ובברכת שומע תפלה אפילו בלשון יחיד ועל מה שעבר עליו מיום היותו יכול לפרט ולהתוודות ולבקש עליו מלפני אלהיו ויגמור שומע תפלה כי הוא שומע תפלת כל פה בין ראוי בין אינו ראוי כדכתיב קרוב ה' לכל קוראיו וגו' ואומר ושמעתי כי חנון אני ודרכו להיטיב עם כל בריותיו ובפרט למתחננים לפניו בהכנעה ובכבידת ראש ובפרט אם יבכה לפניו שודאי לא תשוב ריקם ואפילו יהיה מלא עבירות כי שערי דמעה לא ננעלו ולא תשוב ריקם :

רצה היא ברכה מיוחדת לעבודה ובזמן שבהמ"ק היה קיים היו אומרים אותה ומתחננים לפני האל ית' ירצה בעבודתם ובאישי ישראל ותכון העבודה על מתכונתה ולא תתבטל לעולם ולא היו אומרים (והשב עבודה לדביר ביתך) ועכשיו שבהמ"ק חרב בעונותינו אנו מתפללים שיקבל תפלתנו במקום עבודה והעבודה השלמה · (ואישי ישראל) יחזירם למקומם כאשר בתחלה ועין בעין נחזה **בשוב** ה' את שיבת ציון וחותם בה (המחזיר שכינתו לציון) כי מובטחים אנו בישועתו שיחזור השכינה למקומה ותצמיח לנו ישועה בקרוב ומציון תצא תורה :

מודים זאת הברכה היא הודאה לשמו הגדול על כל הטובה אשר עשה עמנו ומפליא לעשות בכל עת ובכל שעה והיינו לעבוד עבודתו ולהודות לפניו כי מה אנו ומה חיינו שזכה לעמוד לפניו ולהתחנן אליו ולהודות לשמו הגדול ית' וית' על כל הטוב והגמול שהטיב עמנו ומטיב גמלנו וגומלנו ומציל אותנו מכל צרה וצוקה ועושה עמנו נסים ונפלאות לאלפים ולרבבות שאין אנו מכירים בהם בכל עת ועונה ובפרט להתקיים בגלותינו כי כמה זאבים ודובים ואריות המבקשים את נפשנו ואורבים לנו להעליל ולהתעולל עלינו לולי ה' שהיה לנו לבטל מחשבותם ולהפר עצתם וזהו ענין סמיכות ברכת הודאה לעבודה שאע"פ שהעבודה נתבטלה וגלינו מארצנו בהיותנו בארץ אויבינו לא מאסנו ולא געלנו להפר בריתו אתנו אלא וירא בצר להם כו' ויזכור להם בריתו חסדי ה' כי לא תמו כי לא כלו רחמיו באורך הגליות והצרות המרובות והוא המקיים אותנו בטובותיו שעושה עמנו ערב ובוקר וצהרים · ואומר (וכל החיים יודוך סלה) כי עת היות שעושה חסד עמנו להחיותינו להודות את שמו הגדול אע"פ מצד היושר והצדק ראוי להחיותנו כי מה בצע בדמנו ברדתנו אל שחת כי בהיותנו חיים נוכל להללך ולשבחך ולפארך ולרוממך מה שאין כן המתים כי לא המתים יהללויה וכו' וזהו ויהללו ויברכו כי החיים בהיותם חיים יהללו ויברכו את שמך הגדול באמת ר"ל אע"פ שאין תפלתם רצויה לפעמים ואין כוונתם מלויה אפ"ה כל זמן שהם חיים יודו ויברכו באמת מתוך החסדים והחנות שאתה עושה עמנו בכל עת ובכל שעה (כי טוב האל ישועתנו) כי אין אנו סכלים ופתאים מלהאמין גדולתך אחר הטובה שאנו רואים בעינינו ועזרתך וישועתך עמנו מצד (כי אתה האל הטוב) ולא מצדקותינו ויושר לבבנו אלא מצד טובך וחסדך עמנו · כי הטוב שמך הטובות מצד שמך הגדול אשר דרכו להיטיב עם הכל ורחמיו על כל מעשיו וזה אנו מודים לך ולך נאה להודות : **שים שלום** · אחר שסדרנו שבח והודאה הראויה לנו לתת לאשר גמל עמנו חסדים וטובות ומספיק לנו כל צרכנו כרחמיו וכרוב חסדיו והיא עת רצון אנו מתפללין לפניו שיתמיד אהבתו עמנו וישים שלום טובה וברכה עלינו ועל כל ישראל אחינו וענין השימה כמה דכתיב ושמו את שמי על בנ"י ואני אברכם וזהו ענין שאומר ברכת כהנים קודם שים שלום היא רצון והיא שעה ראויה לברכה ומובטחים אנו בבורא עולם שיברכנו ברוב חמלתו ויעשה כאשר דבר וכן אנו מתפללים שישים שלום טובה וברכה וכו' ויברכנו באור פניו כי באור פני מלך חיים וכשם שבאור פניך נתת לנו תורה וחיים אהבה וחסד שאלמלא כן לא היינו יכולים לעמוד כן יה"ר שתתמיד עמנו האהבה והשלום ולא תגעל אותנו וחותם (המברך את עמו ישראל בשלום) כי השלום כולל הכל ובאמצעות השלום נזכה לכל ונתברך מהכל :

ויאמר אמן מפני שהיא סוף הברכות וראוי לו לקיים כל הכתוב לעיל כשטר מקוים שחותמים העדים בסופו כדי לקיים כל הכתוב לעיל · ומלת אמן עולה צ"א כמנין ב' שמות אדנות והוי"ה אשר לא יתפרדו שניהם לעולם כי מלת שפתינו הוא שם אדנות וכוונת מחשבתנו הוא שם הוי"ה ליחד ולחבר שניהם כאחד : וזה ענין כוונת העונה אמן אחר המברך ולכך העונה אמן גדול יותר מהמברך כי העונה מחבר הב' שמות במלת א' והמברך מחבר אותם א' בדבור וא' במחשבה ומי שאין לו מחשבה כמאה שלא עשה כלום אבל העונה במה שמוציא בשפתיו מחברם (ושמעתי מפי חכם אחד שמו הר' אליה מדיפי זלה"ה שהכריעות הם ד' באבות תחלה וסוף ובהודאה תחלה וסוף שצריך לכוין בשמונה אותיות של שם אדנ"י והוי"ה לשלב זה בזה לחבר את האהל להיות אחד) : ביצד בתחלת כריעות בפתיחת אבות יכוין להמשיך היו"ד של שם בן ד' להביא השפע עד היסוד חי העולמים

שם החיבור וכשזוקף יכוין לעלות האל"ף של שם א"ד עד היסוד ולחברה עם היוד ונמצא היו"ד עם האל"ף · וכשכורע בסוף אבות יכוין ג"כ להמשיך הה' של שם בן ד' עד חי העולמים וכשזוקף יעלה הד' של שם א"ד לחברה עם הה"א וכן כשכורע בתחלת מודים ימשיך הו' עד המקום הנזכר וכשזוקף יעלה הנו"ן · וכן כשכורע בסוף מודים ימשיך הה"א וכשזוקף יעלה היו"ד ונמצאות שמנה אותיות מחוברות בזה האופן יאהדונה"י ית' וית' שמו המרומם והמתנשא לכל לראש והוא מקור כל הברכות כולם וממנו כל השפע היורד לכל העולמות כולם והוא המהוה לכל ואחר שיחד היחוד הזה וחבר את האוהל או' (שים שלום) כי בשלומו הכל יהיה שלום והוא עת רצון שעת ברכה מוצלחת לכל ואחר שגמר ברכת שים שלום יאמר אמן ויכוין לאלו השני שמות שזכרנו לחבר הח' אותיות ועליהם נאמר אז תקרא וה' יענה אז בגי' ח' כשאדם מחבר אלו הח' אותיות אין תפלתו חוזרת ריקם וכל מה שגוזר מתקיימין לו אם עושה הדבר כראוי :

אח"כ אומר זה הפסוק (יהיו לרצון אמרי פי) והוא מסוגל ויש בו רמז לכמה ענינים תחלתו יו"ד וסופו יו"ד תיבותיו יש בו עשרה יודי"ן ויש בו אותיות מ"ב וסודו סוד גדול לכן צריך לאומרו בנחת ולכוין בו אלו הענינים ויועיל הרבה לקבלת תפלתו שתעלה למקום הרצון המשביע לכל חי ולא ישוב ריקם :

אח"כ יאמר (אלהי נצור לשוני וכו') והענין שאנו מתפללים על הלשון ועל השפתים שהם אשר התפללנו בהם תפלתינו ולספר שלא התפללנו כראוי ולכן אנו מתפללים שלא יחשוב לנו עון ופשע אם לא כוונו כראוי כי אין בלשוננו עולה ולא בשפתינו רשע לרמות להיות אחד בפה ואחד בלב כי פינו ולבנו שוה ושפתותינו וכליותינו אחד ואם לא עשינו כראוי לא במרד ולא במעל הם ושלום ואנו מתפללים שינצור לשוננו מכל דבר מרמה ושיהיו פינו ולשוננו מכוון עם לבנו ואע"פ שבאזננו שמענו דבר שלא כראוי נפשנו תדום ולא יצא מפינו רע ואפילו בנפשנו לא יעלה שומה ומשטמה אלא ונפשנו כעפר לכל תהיה שלא תרגיש עלבונה לא מעט ולא הרבה אבל כל ענין פינו ושפתותינו לא יהיה כי אם בעסק התורה והמצוה (פתח לבי בתורתך ואחרי מצותיך תרדוף נפשי) ויאריך כפי לשונו וכפי השגתו ואח"כ יאמר · אנא אלהי יחד לבבי ליראה את שמך יחד שמך בעולמך יחד זכרך בעולמך עשה למען שמך עשה למען זכרך עשה למען ימינך עשה למען קדושתך עשה למען תורתך עשה למען שכינתך למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני ופדה את עמך ישראל מכל צרותם וחדש מלכותך עלינו לעולם ועד יהיו לרצון וגו' : ויפסיע ג' פסיעות לאחוריו בהכרעה אחת ויתן שלום לשמאלו תחלה ואח"כ לימינו ואח"כ לפניו הכל בהכרעה ואח"כ יזקוף ויעמוד במקום השלמת הג' פסיעות ולא יפסיע יותר כי לא מחכמה עשה זה ואח"כ יאמר י"ג מדות של רחמים וכן כתב הזוהר כי אחרי התפלה מעומד יאמר י"ג מדות תיכף ואם הוא עם צבור או שהצבור אינם רגילין לומר אותם יחיד קורא אותם כקורא בתורה בנגון

ובטעמים ולא בל' התנועים ויגמור הפסוק כולו או יחליף אותיות שם בן ד' באלפא ביתא דא"ת ב"ש והוא (מצפץ מצפץ) · ואח"כ יפול על פניו מיד ויגמור בדעתו למסור נשמתו למי שנתנה לו כמ"ש אליך ה' נפשי אשא :

כוונת תחנונים

וצריך שיתודה קודם לזה ויאמ' (חטאתי עויתי פשעתי) והענין הוא שכיון שהאדם חוטא ראוי הוא לכל עונש שבעולם וכשהוא מפקיד נשמתו בלילה ביד המקום ב"ה היה מן הראוי ומן הדין לעכב אותה בידו אלא מתוך שהוא רחמן ונאמן מחזיר פקדונו כאשר נתנה לו ואדרבא מחודשת מלא כל טוב ממה שנתנה כמו שאנו אומרים חדשים לבקרים רבה אמונתך ממה שאנו רואים התחדשות נפשנו וגופנו אנו יודעים אמונתך שלמה וגדול בערך גדול מב"ו שכשאדם מפקיד פקדון ביד חבירו אע"פ שיהיה נאמן גדול אי אפשר לו לחדש לו פקדונו ממה שנתנה לו אלא אדרבא חוזר אותה לו בלויה מעט ממה שהיה אבל הקב"ה מחליף את כחה ומחדש אותה ומחזירה לו ודאי רבה אמונתך מכמה צדדים אם מצד שהיה ראוי לעכב אותה מן הדין ולא עכבה אם ממה שהיה ראוי להחזירה בפחיתות ממה שהיתה ולא פחת בה דבר ולפחות היה לו להחזירה כמו שהיתה כשקבלה ולא בחידוש ואפ"ה חדשה והחזירה הוי רבה אמונתך ועל זה כשאדם בא ליפול על פניו ולשאול שאלה מאדוניו ראוי לו שיכיר החסד הגדול שעשה עמו הקב"ה ויאמר (אליך ה' נפשי אשא) כלומר יודע אני שאע"פ בהחזרת בי נשמתי לא מן הדין ולא מן הראוי היה כי ראוי אני ומחויב מיתה לפניך והדין היה נותן שתעכב אותה בידך מפני חובה ואם אתה עשית כחסדך אפ"ה לי נאה להכיר שאיני ראוי וכדאי להיותי לפניך והנה נפשי מסורה בידך שלא כדרך פקדון אלא אני משאה אליך כאילו אני חייב מיתה וכאלו חשוב כמת ובדעתו ובכוונתו יאמר כך בענין הפסוק הזה אלא שיאמר תכף מפני שלא יקטרג מדה"ד ואל יפתח אדם פיו לשטן (אלהי בך בטחתי) כלומר עם היות שאני מרצוני וחפצי אני מוסר לך נפשי בטחתי בחסדך אשר מעולם שלא תענישני כאולתי ואל אבוש לעולם כי כוונתי לעשות רצונך ואין כוונתי לבגוד בך (יבושו הבוגדים ריקם) כי איני מהם וכתוב בזוהר כי אין קו"ף במזמור הזה שצריך האדם להיות דומה לקוף שמראה עצמו כמת לפי שעה ואיש מדעת שלימה ואינו יודע בזה אלא הקב"ה וז"ש אלהי בך בטחתי (דרכיך ה' הודיעני) כי אם חטאתי לא מדעת עשיתי ולא במרד ומעל כי אם מחוסר ידיעה והשגה ושגגות והבחרות הטעוני (חטאות נעורי ופשעי אל תזכור כו') וזה המזמור מסוגל להתפלל בו בעת צרה כשאומר בכוונה ראויה ומפיל תחנותיו תחתיו ומציל את נפשו מדינה של גיהנם וזוכה להיות חלקו בג"ע עם הצדיקים והחסידים ולזה חסרים בו ג' אותיות צו"ק שהוא צו"ק גיהנם וכן עולה גיהנם צו"ק בוקה ומבוקה ומבולקה רמז שיציל מגיהנם המכוין בו גם יש לו ג' אותיות נוספות · א' ב' פעמים (אליך אלהי) פ"א ב' פעמים (פנה אלי וגו' פדה אלהים) אעפ"י שאינן סמוכות: רי"ש ב' פעמים (ראה עניי ראה אויבי) וגו' סימנך פאר רמז שיש לו חלק במקום

ספאר והוא ג"ע והענין שאנו נופלים בו על פנינו להראות כובד ראש והכנעה ויש לנו בושת פנים מהביט אל האלהים אחר שחטאנו ופשענו · ואח"כ אומר (אבינו מלכנו) ויש בו ד' פעמים א"מ והם רמז כנגד ד' אותיות של שם הגדול והקדוש ית' להוריד שפע ברכה מכל א' וא' ולחבר כולם כאחד והם מיו"ד ראשונה של שם עד ה"א אחרונה א"מ הא' בחכמה הב' בבינה הג' בת"ת הד' בעטרה וכל א' מגלה ענינו הדומה לו והיא תפלה חשובה ומפיל השונאים וכל מבקשי רעתינו מהרה יכרתו וראוי לעיין בה כי מצינו שנענה בה ר"ע אחר ר"א ועניה לבקש מהש"י שלא ידקדק אחר מעשינו הרעים ויעשה עמנו צדקה וחסד לוותר לנו חיים וחסד למען שמו הגדול וברוגז רחם יזכור כי הוא ידע יצרנו הרע המתענו ומכשילנו ומעבירנו על מצותיו ועל רצונו וחפצו ואין בנו כל כך עון ואשמה (כי עפר אנחנו לכן עזרנו על דבר כבוד שמך) להצילנו מידו שלא נחטא עוד (וכפר על) כל מה שחטאנו למען שמך · (עוד ראיתי בענין נפילת אפים ע"ד האמת אחר שבלילה שולטת מדת הדין אשר רגליה יורדת מות והאדם מפקיד נשמתו בידו ובבקר מחזיר נשמתו אליו ומברך לפניו על זה) אח"כ עוסק במצות ציצית ותפילין קורא הזמירות קורא ק"ש ומתפלל לפניו ומתודה על חטאתיו אחר זה צריך לאסוף רגליו אל המטה לנפול על פניו ולומר אליך ה' נפשי אשא כלומר בראשונ' נתתיה בפקדון בלבד לראותי שאינה שלמה כראוי ועתה שעשיתי הטוב בעיניך ויחדתי הדברים העליונים וקיימתי תרי"ג מצות ברמז המצות שעשיתי ובזה נפשי שלמה בתכלית השלמות הריני מוסרה בידך באהבה שלמה ובזה מעלה עליו כאילו נוטל נשמתו ומסרה על קדושת שמו הגדול ובענין אבינו מלכנו ראיתי כי כוונת הסדור הוא כי אם היות שעשינו הטוב בעיני יוצרנו בסמיכת גאולה לתפלה וקיימנו תרי"ג מצות ברמז ויחדנו שם אלהינו אפ"ה אין לנו לתלות בקשתנו בזכותנו אלא ראוי לנו לשאול מצד טובו וחסדו הגדול כמי שלא קדם לו זכות להפיק שאלתו כי כן מצינו באדון הנביאים דכתיב ביה ואתחנן ל' מתנת חנם וכן אנחנו אומרים חננו ועננו :

ואומר אשרי בלחש וצריך לכוין בו כראוי ובפרט בפסוק (פותח את ידיך) כאשר כתבנו ועיקר קריאת המזמור הזה הוא אחר התפלה כי הוא עת רצון לשאול מאת הבורא ית' וית' שאלתינו · ואם הוא יום שני או יום חמישי אומר סליחות ותחנונים אחר תפלתו כי אלה הימים מיוחדים לסליחות ותחנונים והם ימים ראויים לתענית בין לצבור בין ליחיד שהם ימים שבהם עלה משה להר וירד והנה הימים הראשונים שהם מ' שאחר מתן תורה נראה שלא עלה בהם מפני שמסקנת הגמרא היא כרבנן דבשבת ניתנה תורה ויום שני הי' ר"ח נמצא כשעלה משה למרום שהיה ז' בסיון יום א' היה וכשירד היה י"ז בתמוז וכפי חשבון זה היה יום ו' כיצד ר"ח סיון היה יום ב' תמוז ג' וד' נמצא יום ה' י"ו בתמוז ויום ו' י"ז בתמוז ואפי' באמצעיים לא ימצא העלייה כ"א הירידה שעלייה היתה יום שבת והירידה יום ה' ער"ח אלול שאלול הי' יום ו' לפי החשבון וביום ר"ח עלה פעם ג' וירד בי"ה בתשרי שנשלמו לו מ' יום בזה מלבד יום העליה ונמצא יום הירידה יום ד' ולכן לא מצאתי זה הטעם נכון מפני זה אבל נראה שיש טעם אחר לדבר שיום ב' רומז לגבורה ובו נברא גיהנם והמחלוקת ולא נאמר בו כי טוב ולכן הוא כבד וקשה וראוי לבקש בו רחמים ויום ה' ג"כ רומז להו"ד שהוא דין ויש עוד טעם אחר מפני שבימים האלו בתי דינין יושבים ויש קבוץ בהם לעם לקרות בתורה בציבור כתקנת מרע"ה ומפני כבוד התורה העם מתאספים כן לשמוע כן לכבוד וכיון שהם ימים של קבוץ תקנו בהם להתחנן כולם כא' בתחינות וסליחות ווידוים בהם באסיפת עם משום ברב עם הדרת מלך ואין לשאול לתלות דיגא פירכא מה ראה על ככה מרע"ה לתקן קריאת התורה באלו הימים יותר מימים אחרים כי כבר אמרו הטעם משום שלא ילכו ג' ימים בלא תורה וסמכו זה מן המקרא וילכו ג' ימים במדבר ולא מצאו מים ואין מים אלא תורה ולכן תקנו להם כל יום שבת הוא יום כנופיא לכל לקרות ולדרוש בתורה כל היום שאין להם מלאכ' אחרת לעשות וביום ב' שהוא שלישי לשבת תקן להם קריאה ואח"כ יתקן להם יום ה' שהוא יום השלישי שלא שמעו תורה אבל יום ב' הוא שני לשמיעה שכבר שמעו יום שבת וי"ל שאם היה התקון כך היה לו לתקן יום ו' לקריאה ויום ו' אינו מן הראוי להתעכב מפני הכנת שבת לכן תיקן שיהיו שוים זה עם זה וכמו שקרוב זה לשבת כך זה זה ב' ימים אחר השבת וזה ב' ימים קודם השבת והשבת בנתיים ג' לכולם · וכיון שהימים האלו הם ימי סליחה ותחנונים צריך כל אדם להיות ירא וחרד בהם ומי שיוכל להתענות ויש לו כח יתענה וצדקה יחשב לו כי כן דרך תלמידי חכמים להתענות ב' וה' על חילול השם ועל חורבן הבית והסליחות שתקנו בהם יאמר אותם בכוונה ובלב נשבר ויתחנן לפני אלהיו ית' וית' ויתוודה ויסלח חטאתיו ועונותיו ויתודה עליהם ועיקר הוידוי שיהיה מלב ומנפש שלא יהיה צועק בפיו חטאתי ולבו בל עמו כי אז ענשו גדול וטוב לו שלא יתודה והוסיף רשע על רשעתו וקללה תחשב לו כי מראה בעצמו שמעטה בדבריו ליודע תעלומות ית' אלא צריך שיכוף ראשו כאגמון וישפיל גאותו ורום ידיו וכל דבר שמוציא מפיו יכוין כפי מה שעבר עליו ויאנח על זה ויבקש מבעל הסליחה יעבור על פשעיו ויקבל תשובתו ובזה יהיה ארוכה לשלותו וישתעבד יצרו הרע בהכניע אותו יום אחר יום ויברח ממנו כי לא ימצא ממה לכף רגליו ויתודה בינו לבין קונו בלחש כל אשר עבר עליו בנערותו ואע"פ שכבר התודה עליהם פעם או שתים לא יקוץ מלחזור להתודות כי כולי האי ואולי שימחה חטאיו ולא יזכר עוד ויבקש מאת אלהיו יסיר ממנו רוח הטומאה ורוח שטים ולא ישוב עוד לכסלה כי זה הוא עיקר התשובה לשוב מן הדרך הרע ולא לדרוך עליו עוד שלא יהיה כטובל ושרץ בידו ויסיר ממנו לב האבן ויתן בו לב בשר לב טהור ונקי מכל סיג וירצה לו איזה הדרך ישכון אור למצוא חן בעיני אדוניו :

ואומר (והוא רחום) וכתב הכלבו טעם לתקנתו ז"ל עובדא הוה בספינתא דיהודאי דאתא מגלותא דירושלים לאתרא דהוה המן הגמונא אמר לון מכן עם אתון אמרו ליה מעמא דיהודאי אמר להון אי מיהודאי אתון בעינא למנסה לכון כמא דמנסו חנניה מישאל ועזריה בגו אתון

טרא יקידתא אמרו ליה הב לנא זמן תלתין יומין יהב לון זמן יתבו בתעניתא וכל יומא מאי דחזו בחלמא הוו משתעי באפי קהלא כד בעו למשלם תלתין יומין הוה תמן חד סבא דדחיל חטאין ולא הוה חכים כולי האי אמר להו אנא חזיגא בחלמא דאקרו לי חד פסוק דהוה כתיב ביה תרין כי ותלתא לא ולא ידענא מאי האי אמר ליה חד סבא חכימא לחדא האי קרא ודאי דאקרי לך מן שמיא כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך את ודאי תיעול בנורא ותשתזיב דהא ודאי מן שמיא אתרחיש ניסא עבדו בטעם אמונא נורא רבתא לחדא ועלה ההוא סבא דחלם ההוא חלמא בגו נורא ואיתפליג אישתא לתלתא חלקין ואחזו דעלו בגויה תלתא צדיקי לקבולי אנפי דההוא סבא והגהו תלתא סבא כן שבחו ואמרו (והוא רחום) וכו׳ קדמאה אמר עד אנא מלך רחום וחנון כו׳ תנינא אמר עד אין כמוך כו׳ תליתאה אמר מתמן והלאה ובכולהו מתחילין ברחום ומסיימין ברחום ותקנוהו לאמר בשני ובחמישי שהוא יומא דדינא עכ״ל ויש מי שאומר אותו מעומד וכן ראוי לאומרו שבח הגון ומהודר :

כוונת ההלל בר״ח ופתיחת ההיכל וכוונת העומד לקרות בתורה וההגבהה :

ואם הוא ר״ח יקרא את ההלל אחר שמ״ע וקריאתו אינו אלא מנהג משום שמחת היום וטעם שמחת היום שהוא י״ט ללבנה שנתחדש אורה וצריכין אנו לשמוח בשמחת׳ שישראל מונין ללבנה ובשלומה יהי׳ לנו שלום וע״ז הנוהג שלא לעשות בו מלאכה הוי מנהג ואין לבטל אותו על שום דבר בעולם כ״א ע״י הדוחק והאונס ובההרה וכן הנשים הנוהגות שלא לעשות מלאכה בר״ח שכר טוב יש להן על מנהגן ואין להן לבטל אותו וכמו כן הלובש בגדים מעולים ויפים משל חול בר״ח נראה שראוי לאחוז למנהג וצריך להחזיק בו · וכן הנוהג להרבות בו בסעודה יותר מבחול מן הטעם שכתבנו · והכל לפי הכוונה א׳ המרבה וא׳ הממעיט וכו׳ :

ומוציאין ס״ת בב׳ ובה׳ מן הטעם שכתבנו · וכתב הזוהר כשפותחין ההיכל ומוציאין ס״ת יאמ׳ בריך

יהא שמיה דמרי עלמא בריך כתרך ואתרך יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם ופורקן ימינך אחזי לעמך בבנין בית מקדשך וקבל צלותנא ברחמי יהא רעוא קדמך דתוריך לנא חיין בטיבו ולהוי אנא פלוני עבדך עני ודך פקידא בגו צדיקיא למרחמי עלי ולמיטר יתי וית כל דילי וית כל די לעמך ישראל את הוא זן לכולא את הוא מפרנס לכולא את הוא שליט על כולא את הוא דשליט על מלכיא ומלכותא דילך הוא אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמיה ומקמי אוריתיה לא על אנש רחיצנא ולא על בר אלהין סמיכנא אלא באלהא דשמיא דהוא אלהא קשוט ומסגי למעבד טבון סגיאן וקשוט ביה אנא רחיץ ולשמיה יקירא קדישא אנא אימר תושבחן יהא רעוא קדמך דתשלים משאלין דלבאי ולבא דכל עמך בית

ישראל לטב לחיים ולשלם עד כאן :

וכשמגביהין הס״ת יביטו כל העם בו וישתחוו איש ממקומו אל מול התורה התמימה וכל אחד יתפלל ויתחנן לפני אלהיו כפי כחו ויאמר תורת ה׳ תמימה וכו׳ עד נדקו יחדיו ואם לא אמר בריך שמיה בשעת הוצאת ס״ת יאמר אותו כשפותחין אותו לפני העם · וכן ראיתי רבים שאומרים אותו באותה שעה : **וכשקורין** הקורא לעלות לקרות יעקור במהרה ממקומו ויעמוד בזריזות ואזרות חיל ויעלה לקרות ויעמוד לפני ס״ת באימה וירא׳ ויאמר (ברכו את ה׳) בקול רם כדי שישמעו הכל ויענו וכן הברכה בקול רם ויברך ברכת התורה בכוונה גדולה ובקול רם שישמעו כל העם ויודה וישבח לאדון הכל שנתן חלקו וגורלו בדברי התורה הזאת והטיב עמנו מכל אומה ולשון שבעולם ובחר בנו להיות לו לעם נחלה וסגולה והנחילנו תורתו הקדושה כלי חמדתו ושעשועיו אשר עיניו ולבו בה ובה ברא כל העולמות כולם ובזכות קריאתה וקיומה מתקיימין כל צבאות מעלה ומטה ואלמלא קריאתה ושמירת מצותיה לא היה העולם נברא ואחר שנברא לא מתקיים כדכתיב אם לא בריתי יומם ולילה וכו׳ · והוא הברית שנאמר בו והגית בו יומם ולילה · חוקות שמים וארץ לא שמתי וחקות שמים וארץ הם מהלך הגלגלים והנהגתם וטבע המוטבע ברצון הבורא י״ו וכן שאר כל הנבראים אשר ברא בארץ לא ישנו מנהגם וטבעם וכל זה מגד התורה אשר קבלו ישראל ועוסקים בה בין רב למעט ואפי׳ יהיה א׳ שעוסק בתורה כראוי הוא מקיים את העולם שנא׳ וצדיק יסוד עולם ועל זה ראוי לכל בן דעת להודות ולשבח בשעה שמברך בה״ת הן בשחר הן על ס״ת ויקרא קריאתו מלה במלה בכוונה ורעדה בכל לבו ובכל נפשו ואם דרך החזן להקרות את הכל יניח לחזן לקרות ולא יגביה הקולה קול מקול החזן אלא יחתוך התיבה בשפתיו כקורא את שמע בלחש : **וכשעומד** בקריאתו על השם הגדול שם בן ד׳ אותיות ירתיע עצמו מאימתו ופחדו וירגיש את כל אבריו לקדושת ה׳ שנכתב שם בקדושה ובטהרה ויוציא בשפתיו שם אדנ״י ויכוין בהוי׳ לכוונתיהם כאחד כענין כוונתו בתפלתו ובברכותיו :

וכשמתחיל הקורא לקרות אזני כל העם אל סה״ת ואל הברכות לענות אמן וידוע הוא לכל כי התורה היא מקור כל הברכות והשלום והחיים לכל העולמות כולם בכלל ובפרט והנוטה אזנו לשמוע אל דבריה ולקיים אותה מקרב אליו הברכה והחיים והשלום והטוב ומכבד את התורה כלי חמדת הקב״ה ומקדש שם שמים והאוטם אזנו משמוע מרחיק כל הטוב הנזכר וגם תפלתו תועבה וטוב לו שלא נברא והוא מכלל כל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות כי אין לך חילול גדול מזה ואת דבר ה׳ בזה ולא יאמר אלו הדברים כבר שמעתי אותם וידעתים אין לי בהם שום חדוש כי כל ענין מעניני התורה הוא גדול ונורא והתורה כולה שמותיו של הקב״ה ויש תועלת בהם אם לקרותם או לשומעם ואפילו לעסוק בדברי תורה או בעסק מצוה אין לעסוק בזמן ההוא כי אין למוד ועסק גדול מזה לשמוע בעת הזאת אשר נשמעים דבריה בתוך קהל ועדה מישראל הריהיא כנתינת׳ מסיני וכ״א צריך שירא את נפשו ויקדש את עצמו בעת הזאת לשבת במורא ופחד

לשמוע ולקבל את כל דברי התורה הזאת אבל בין גברא לגברא יכול לעסוק בתלמודו בינו לבין עצמו ולא יודע לרבים שלא יקלו בכך וידמו מילתא למילתא : וכל הזוכה לקרוא בתורה ביותר גדול שכרו כי כן אמרו כי הקורא מן העולין ד' פסוקים הרי זה משובח מפני שזכה יותר מחבירו להביע בה פסוק א' וכ"ש הקורא יותר כי שכרו גדול בתנאי שיהיה לבו ונפשו עם קריאתו כאשר כתבתי שיהיה לשמור ולעשות ולקיים כי זה כל האדם :

ואחר הקריאה יאמר קדיש ויענו אותה בכוונה שלמה כי עניית הקדיש אחר הקריאה והלמוד הוא מעולה ביותר שמתקדש השם הגדול בקריאת התורה ובזכותה יקרב קץ פדותנו וימהר לגאלנו ויהי' השם שלם במהרה בימינו :

ואחר הקדיש יאמר אשרי בכוונה מלה במלה כאשר כתבנו ואם הוא מרביץ תורה לרבים ודרכו לומר להם פסקי הלכות יאמר להם הדברים בנועם ובטעם וקצור נמרץ ולא יאריך דבריו כי השומע יבהל כי מי ששומע דברים רבים ושלא נקי מעט הוא קץ בהם ואין בו השגה להבחין הדברים ולצרף וללבן הטוב והמובחר ושכלו מתבלבל ואינו כאשר עמו לא זה ולא אותו ומה בלע בכל הטורח אחר שאינו עושה פרי טוב לכן טוב שיקח הדין כאשר הוא ויאמר אותו להם והם ישמעו ויקבלו · וכל המפלפל בפסקו בשעה שאומר לרבים נראה לו שחשב לזכות ולא זכה אדרבה חטא בא על ידו כי אחר שרוב עמי הארץ אין מבינים בפלפול מסיחין דעתן ועוסקין בשיחה בטלה בקלות ראש ונענשין על ידו והאו לו להתרחק מזה וכיוצא ומטעם זה צריך שיעמוד במקום שיוכלו כל העם לשמוע אליו וישמו את אזנם להקשיב את דבריו דאי לאו הכי הלי האחרים שאינם שומעין אין להם מה לעשות ועוסקים בשיחת חולין ובדברים של בטלה וגורם רעה לעצמם והחכם עיניו בראשו לשקול כל הענינים כלם ולא יצא מתחת ידו דבר של תקלה לא מעט ולא הרבה ואח"כ יאמר (למנצח מזמור לדוד יענך ה' ביום צרה) וזה המזמור מסוגל לעת צרה ואיתא במדרש תילים כי יש בו תשעה פסוקים כנגד ט' חדשי העבור ושבעים תיבות כנגד שבעים צירי יולדה שאינה יולדת אלא לאחר שבעים קול וכתוב בספר תולעת יעקב הטעם מפני שהמפתח של חיה לפנים מע' מדריגות ובכל קול וקול יורדת המפתח מדריגה א' ובפחות מע' אינה יולדת ואע"פ שאנו רואים שיש אשה שיושבת על המשבר ותכף אחר ד' וה' קולות יולדת אפשר לומר שכל צער שיבא לה מאיזה ציר או חבל והיא מרגשת בו ונרתעת אע"פ שלא תתן קול עליו ואע"פ שיהיה קודם ישיבתה על המשבר נחשב מחשבון הקולות ואם יש אשה שתצעק יותר מהע' קולות הכל תלוי ברצונו ית' ובאלו הט' פסוקים יש בהם י"ם אותיות כנגד י"ם עולמות הגנוזים בחכמה העליונה שנאמר להנחיל אוהבי יש והג' כנגד ג' עולמות עליונות ורמוז בו בר"ת ד' פעמים יב"ק יענך ה' ביום צרה ישגבך בגי' יב"ק קדשו בגבורות ישע האנחנו קמנו ונתעודד · יעננו ביום קראנו : ואומר ובא לציון וענין קדושה זאת היא דבר גדול להוסיף קדושה על קדושתן של ישראל והיא נקראת תוספת קדושה ואין ראוי לשום בר ישראל לבטל אותה כלל ועיקר : ואין לצאת מבהכ"נ עד שיאמר ש"ץ סדר קדושה ויאמר עמו מלה במלה כי אין רשות ליחיד לומר כי אם תרגום הקדושה אבל הלשון הקדש אינו יכול כי אם בניגון כקורא בתורה · וכן איתא בזוהר פ' תרומה וכן אותה של יוצר אין ראוי ליחיד לאומרה כאשר כתבנו וסימנך שנים מקרא וא' תרגום כל דבר שהוא מקרא צריך רבים והתרגום א' וכל עניני התפלה כלם במספר במשקל ואין לשנות המטבע שטבעו בהם להתחכם עליהם ולא להוסיף ולא לגרוע ואין להקל בהם כלל · וגומר הענין ואומר (ברוך אלהינו וכו' יהי רצון) והוא תפלה מפוארה שאנו מודים ומשבחים למי שהבדילנו מן התועים ונתן לנו תורתו ומצותיו לזכות בהם לחיי העוה"ב ולעשות רצונו למצוא חן בעיניו וכ"ל שתקנו התפלה הזאת במקום הזה אחר סדר קדושה מפני שהיא סוף התפלה וגמרה כי אחר זה אין עוד ענין אחר מתקוני התפלה וכן אנו אומרים עליה תתקבל צלותנא וכיון שהוא סוף התפלה וגמר הענין ראוי לנו להודות ולשבח למי שזכנו לעמוד לפניו להיותנו חלקו ונחלתו עמו וצאן מרעיתו ואנו מתפללים אליו והוא עונה אותנו כדכתיב כי מי גוי גדול אשר לו אלהים וכו' בכל קראינו אליו ועוד מצורף לזה שהוא זמן סילוק התפילין ואנו מתפללין לאל יתברך וית' שנשמור חקיו ומצותיו בעה"ז כמו שזכינו לשמור מצות האלו ציצית ותפילין ותפלה כן יה"ר מלפניו שנזכה לשמור ולקיים מצותיו וחוקיו ומשפטיו לזכות באמצעות זה לחיי העוה"ב וזה דומה לתפלת בני מערבא שהיו מברכין על סלוק התפילין לשמור חקיו · וכן ראיתי מדקדקין כשמגיעים (יה"ר מלפניך שנשמור חקיך) מתחילין להסיר הרצועה מעל יד וממתיני' עד שיאמר שליח צבור תתקבל ומסירים תפלה של ראש : אבל לי נראה שאין ראוי למדקדק להסיר התפילין והטלית כ"א אחר ברכו ועלינו לשבח שהוא שבח גדול וחשוב וראוי לאומרו בטלית ותפילין ויאמר (תפלה לדוד הטה ה' אזנך ענני וכו') והוא מזמור מיוחד להתחנן בו שישמע האל ית' וית' תפלתנו ולכן תקנו אותו אחר התפלה וצריך האדם ליזהר בו ולא יקל להניחו ולא יקרא אותו ואדרבה ראוי לקרוא אותו מלה במלה ולהתחנן לאל ית' וית' יקבל תפלתו וישפוך לפניו שיחו·ומפני שקריאתו מראה צער ושברון לב לזה תקנו שלא לאומרו בזמן שמחה דכתיב (ביום צרתי אקראך כי תענני) ומתחילין (בית יעקב לכו ונלכה) והוא ג"כ מענין שיקבל האל תפלתנו כי אין לנו מושיע מבלעדיו ויהיו דברינו אשר התחננו לפניו קרובים אליו כמו דכתיב כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו ויאמר (שיר המעלות לדוד לולי ה' שהיה לנו) והענין להורות שכבר קבל תפלתנו כמה פעמים והושיענו מיד צרינו וקמינו ולא נתננו טרף לשניהם ואין אנו כופין בטובתו חלילה :

ויאמר השיר שהיו הלוים אומרים על הדוכן והוא כדי לזכור חורבן בית המקדש ולדאג על זה ולבקש מאת אלהינו שיחזיר עטרה ליושנה ויחדש ימינו כקדם ונקריב לפניו קרבנות חובותינו :

וראיתי מנהג שאומרים בפירוש השיר שהלוים אומרים בבית המקדש ביום א' לדוד מזמור וכו' וכן מתחילין בשאר ימי השבוע והוא כדי להזכיר חורבן הבית כדי לדאוג עליו :

ויאמר (אין כאלהינו אין כאדונינו אין כמלכנו אין כמושיענו) והוא שבח ראוי לדקדק בו ולאומרו מלא במלה · ויש ד' פעמים בכל ענין וענין לרמוז לשם בן ד' כל אחת במקומו המיוחד כענין ד' פרשיות של תפלין וכן כל ענין וענין ראוי לכוין כפי מקומו וכפי ענינו הן בענין א' הד' הן בענינים כולם כל אחד ואחד למעלה מחבירו והכל ענין א' והולך למקום א' ליחד שם אלהינו ית' שמו אשריו ואשרי חלקו של הזוכה לכך בכל יום ויום : **ויאמר** מעשה הקטרת כלל ואח"כ פרט בהלכה אומר הפסוקים כאשר הם כתובים בתורה · וצריך לומר אותם בניגון ובטעמים ואח"כ מפרש ענין פטימתו כאשר מבואר בגמ' בכריתות בפרקא קמא :

וצריך שיאמר כל עניניו כלם ולא יחסר אפי' א' מהם כמו שצריך שלא יחסר המפטם א' מכל הסמנים כי קריאתו תעלה לנו במקום הקרבתו · וענין הקטרת הוא ענין גדול כאשר כתבנו למעלה והוא אשר מקשר העולמות כלם כשמו כי קשר הוא בלשון הקדש וקטר בל' תרגום והוא מבטל המות ועוצר המגפה ומסלק רוח רעה וכל המקטריגים מכל העולם כאשר כתוב בזוהר במקומות רבים ולכן ראוי לכל בעל נפש להשתדל בכל עז לאומרה בכ"י פעמים בבקר ובערב ולכוין בו מלה במלה ותעלה שיח שפתותינו במקום קרבנותינו וגורם לנו ברכה והצלחה והרווחה בכל מעשה ומשלח ידינו ומעשיר ואינו בא לידי עניות הזהיר בו כאשר מצינו בכהנים המקטירים אותו שכל כהן שזכה בו פעם א' לא הולך להקטיר בו פעם אחרת מפני שנתברך במעשה ידיו והיו הכהנים שלא זכו בו מעולם מפיסים בו כדי לזכות בהקטרתו להתברך בהרוחת מזונותיהם וכן יהיה הענין למי שמדקדק בקריאתו בכל יום כראוי בבקר ובערב יזכה להרוחת מזונותיו בלי ספק · וענין הנוסח של פטימתו לא נמצא בגמרא במקום אחד אלא מפוזר ומפורד א"כ אין אנו הולכין אלא אחר פרט מעשיו · כיצד היו עושין ואפ"י שנוסיף בו מעט אין לחוש ולכן נראה לי הנוסח כך : **תנו רבנן פטום הקטורת היתה נעשת שלש מאות וששים ושמונה מנים שלש מאות וששים וחמשה כמנין ימות החמה מנה לכל יום פרס בשחרית ופרס בין הערבים ושלשה מנים היתרין מחזירן אותן ערב יום הכפורי' למכתשת לקיים בהן מצות דקה מן הדקה וכהן גדול מכנים מהם מלא חפניו ביום הכפורים להקטיר בבית קדשי הקדשים ואחד עשר סממנים היו בה : ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה · הקושט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה בורית כרשינה תשעה קבין · יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא · ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חיור עתיק · מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא · רבי נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה אם חסר אחת מכל סמניה חייב מיתה: רבן שמעון בן גמליאל אומ' הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף · בורית כרשינה למה היא באה כדי ליפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הציפורן מפני שהיא עזה · והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים בעזרה מפני הכבוד : תניא ר' נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שהקול יפה לבשמים פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו אמר ר' יהודה זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין ואם חסר אחת מכל סמניה חייב מיתה : תניא בר קפרא אומר אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שירים לחצאין ועוד תני בר קפרא אלו היה נותן בה קורטוב של דבש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה ולמה אין מערבין בה דבש מפני שהתורה אמרה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה' · ה' צבאות וכו' ה' צבאות אשרי וכו' ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו השיבנו ה' אליך וכו' תנא דבי אליהו וכו' :**

ויאמר קדיש עד נעילא ויתפלל (על ישראל ועל רבנן דיהא (להון שלמא חינא וחיסדא ורחמי) כדי שיוכלו בתורה כרצונו ותפלו וזה נקרא בגמרא קדיש דרבנן והוא קדיש דאגדתא ועונה אחריו (אמן) ואומר (ברכו) ואע"פ שמקומו קודם הברכות ולא אחריה כיון שאפשר שנתאחר א' מן הקהל ולא שמע ברכו ראוי להחזיר ולאומרו כדי שיענו כולם (ברוך ה' המבורך לעולם ועד) ואע"פ שאותו האחר כבר בירך ברכותיו אפ"ה יש לו תועלת בענייתו כי לא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך וכבר כתבנו מה שצריך לכוין בענייתו · והוא מוריד שפע וברכה למקור הברכות כדי שיתברכו כל העולמות כולם והוא ענין גדול והמשכיל יבין :

כוונת עלינו וסדר הלימוד אחר התפלה

ויאמר (עלינו לשבח) וצריך לאומרו מעומד (עלינו בגי' ומעומד) וצריך לאומרו בכוונה גדולה ויש בו כמה סודות ורמזים וכחו גדול ויש מדקדקין שאומרים אותו בכל יום ז' פעמים בין ביום בין בלילה ז"פ ביושר וז"פ למפרע פעם ישר ופעם למפרע שמתחילין (עוד אין מתחת הארץ ועל וכו') ויהושע תיקן זה השבח הגדול כשכבש את יריחו ואמרו ז"פ ישר והפוך ובו נפלו ז' חומות שהיו ליריחו והוא מסוגל לכל דבר וענין מצרה וצוקה שלא תבא ולא תהיה לומר אותו ישר והפוך · ושם יהושע רמז בו בתחלת עניינים ומרוב ענותנותו לא רמז שמו שלם כי אם הושע ולא חתמו כסדרו אלא למפרע באופן זה **ע** של עלינו **ש** שלא שמנו **ן** ואנחנו משתחוים כו' **ה** הוא אלהינו וכו' וצריך לכוין בו קבלת עול מלכות שמים ויחודו ואלהותו וכמו שיש בפסוק שמע ישראל ע' רבתי וד' רבתי **ע** של שמע **ד** של אחד לרמוז שצריך להעיד על יחודו ית' ויח' · כן רמוז בשבח הזה שמתחיל בעי"ן ומסיים בדלי"ת (**ע**לינו לשבח וכו' אין עו**ד**) ואח"כ יאמר (על כן נקוה לך ה' אלהינו) שהוא מענין מלכיות להמליך יוצרנו עלינו והוא קרוב לשבח שבעלינו לשבח ורמוזה בו ג"כ ע"ד שמתחיל בעי"ן ·

(על כן כו׳) ומסיים בדלי״ת (ולעולמי עד תמלוך בכבוד) ורמוז בתחילה תיבותיו ע׳ כ׳ ן׳ **על כן נקוה** ואפשר שהוא כשהצדיק עליו את הדין וידע שחטא ואמר בתפלתו (שמהרה יעביר גלולים מן הארץ להפנות אליך כל רשעי ארץ) והענין הוא שיסיר לב האבן מבשרנו אשר הוא מחטיאנו ומכשילנו מעבודת האל ית׳ ויה׳ ויבא זמן שכולם יכירו וידעו את ה׳ ומלאה הארץ דעה את ה׳ ויתן בנו לב בשר שלא נשוב עוד לכסלה ולמכשול עון וקבל עליו עול מלכות שמים קודם מיתתו ולכן אמר לו יהושע שבאותה מיתה נתכפרו כל עונותיו וזכה לעוה״ב כדכתיב יעכרך ה׳ היום הזה היום הזה אתה עכור ואין אתה עכור לעוה״ב אח״כ ישהא מעט קודם שיצא :

ולעולם ישתדל לבא מן הראשונים ולצאת מן האחרונים ואם יכול להתעכב עד שלא ישארו י׳ בבה״כ טוב לו שלא גרם הוא להרוס הבנין להסתלק השכינה שהרי נתעכב עד שלא נשאר מקום לשכינה לנוח ועוד כי הישיבה בבה״כ היא מצוה בפני עצמה כדכתיב אשרי יושבי ביתך ואומר ישבו ישרים את פניך ומכאן סמכו שצריך האדם לשהות שעה אחת קודם התפלה ושעה אחת אחר התפלה (אשרי יושבי ביתך) לקודם התפלה כמ״ש (עוד יהללוך סלה) לאחר התפלה וגם הוא אומר (צדיקים יודו לשמך) ואח״כ (ישבו ישרים את פניך) ועכשיו בעונותינו שאין אנו מתעכבים שעה לפחות נקדים מן הקודמים ונאחר מן המאוחרים (נ״ל שמה שצוה ר״י לבניו קדימו וחשיכו לבי כנישתא הוא ג״כ רמז למה שיהיו מן הקודמים ומן המחשיכים ובזה תוריכו יומין) וכשיוצא אומר (ה׳ נחני בצדקתך למען שוררי כו׳) ובפסוקים כיוצא בו לבקש מאת האל י״ו שידריך אותו בדרך ישר לא יכשל בה וכשיוצא מבה״כ אל יפסיע פסיעה גסה שנראה שישיבתה היה עליו למשא ולכן בורח ממנו וממהר לצאת אלא יצא בהכנעה וכובד ראש מתחנן לפני אלהיו שלא תשוב תפלתו ריקם :

ומה טוב ומה נעים לחבר ת״ת עם תפלה שיזכה להתהנות מזיו השכינה כדכתיב ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון ואם קובע שם במקום התפלה לא יפסיד מפני זה כי אע״פ שאין שכר הליכה בידו יש בידו שכר לחבר שניהם כא׳ בלי פירוד ובלי היסח דעת וזה טוב מאד ואם זמן הקביעות נמשך הרבה ולבו חלש ואינו יכול מפני חולשתו ללמוד כראוי טוב לו שיטעום דבר קודם שילך לישב את לבו ולהכין אותו וצרכי הלימוד נקרא כל זמן שאינו עושה אותו הדבר לתענוג כי אם לחזק את לבו ובפרט אם הוא חלוש וירא מאיזה חולי אם מתעכב הרבה שודאי עבירה היא בידו אם אינו אוכל ומחזיק איבריו כי מצוה גדולה היא על האדם לבקש דרך להברות את גופו שיהיה חזק ובריא בלימוד התורה ובעשיית המצות באיזה צד שיהיה ואע״פ שיש בו צד ביטול תורה או תפלה כי לא נתנו המצות שימית אדם עצמו ויסתלק מן העולם בחצי ימיו כי מה בצע להרויח ק׳ מצות ולהפסיד אלף או אלפים אלילה למאמין זה והוא חסיד שוטה ומאבד עצמו במה שלא צותה עליו התורה ולא מבעיא שאין לו שכר אלא אדרבא עתיד ליתן את הדין אחר שצותה עליו התורה וחי בהם ולא שימות בהם שאמר לך ושמור נפשך ונשמרתם מאד לנפשותיכם וכמה ענינים כאלו הרי שהוזהר על זה שישמור בריאותו בענין שיהיה בריא וחזק שיוכל לחיות על פני האדמה לעסוק בתורה ולקיים המצות ובכלל זה המתענה הרבה ולבו חלש ואין בו כח לעמוד ומבטל למודו ותורתו עבירה תחשב לו ולא למצוה ואם מפני שרוצה לחזור בתשובה מעונותיו ומוכרח לו לענות נפשו לא יעשה בענין שיתקיים מצוה א׳ של תשובה ויבטל למוד התורה ששקולה כנגד כל המצות אלא יעשה בענין שזה וזה יתקיים בידו ולא יאכל למלא בטנו אלא דבר מועט שישיב נפשו ויוכל כוחו לעמוד עמו ולא יבטל למודו ותורתו · ומה שאמרו ז״ל זאת התורה אדם כי ימות באהל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה אין הכוונה לומר שיסגף עצמו עליה עד שיגרום לו ימות חלילה אלא ר״ל שלא תתקיים התורה במי שרודף אחר תענוגי העולם ואחר חמדותיו כי ברדפו אחר זו ודאי לא ירדוף אחר דקדוקי התורה וכלליה ופרטיה ולא במי מתקיימת ומצאה לה מנוח במי שממית עצמו ר״ל שאין רודף אחר המותרות אלא אוכל לשובע נפשו בענין שיוכל עמוד ומסתפק בהכרחי וענין כזה מיתה איקרי לגבי שאר בני אדם ההולכים בחשך ורודפים אחר התאות והתענוגים ולא מפני זה מקרב לו מיתה אלא אדרבא יהיה כל ימיו בריא וחזק שאינו מטריח את גופו במאכל ובמשתה רב וז״ש התנא זלה״ה כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה כלומר אין לך לרדוף אחר המותרות ואחר דבר שאינו מצוי להשיג כי אם דבר נקל אשר הוא מצוי לך בכל שעה ודבר נקל שאינו מכביד עליך ומפריד שכלך ומלח הוא כל דבר של טעם ללפת בו את הפת יהיה מה שיהיה דבר נקל ומים במשורה שלא ישתה מים למלאת בטנו להכביד עליו וזה יהיה לו בהכרח כיון שאינו אוכל הרבה לא ישתה הרבה וכיון שאינו שותה הרבה לא יכבד עליו ויוכל לעסוק בתורה כרצונו ות״ש וחיי צער תחיה לא שיצער עצמו לסגף גופו בענין שיבא לידי חולי אלא הצער שמצער עצמו הוא שנפשו מתאוה לאכול ולשתות בתענוגות בני אדם והוא מצער עצמו למנוע תאותו מזה אבל לא מכל וכל חלילה מן הטעם שכתבתי ובעל שכל כשיראה הענינים האלו יראה שהם נוחים למבין וישרים למוצאי דעת תדע שהרי מן המצות החמורות שיש לנו בתורתנו הקדושה היא שמירת שבת ומי ששומר שבת ה׳ כהלכתו זוכה לכמה ענינים ואפ״ה הקלו כך בשמירתה לענין פקוח נפש ולא בלבד על ודאי פקוח אלא על ספק ולא על ספק של ישראל ודאי אלא אפי׳ על ספק ישראל ספק גוי ואפי׳ על חיי שעה הקפידו ובטלו שמירתה והרי הדברים ק״ו ומה אם על המצוה חמורה שהיא לפנינו והיא מצות ל״ת ומן החמורות שיש בה כרת וסקילה אין אנו חוששין לבטולה כדי להרויח שמור מצות אחרות כ״ש וכ״ש כשאין עבירה לפנינו ויש צד חולי או חשש חולי שראוי לשמור עצמו בשב ואל תעשה והענין הזה פשוט הוא אצלי אע״פ שאיני מקל בו כל כך לעצמי :

וישב ללמוד כל אחד כפי ערכו וכפי השגתו אם מקרא מקרא ואם משנה משנה ואם גמרא גמרא כי אין שעה ראויה ורצויה להבין ולהורות כי אם תחלות לילה

עד שבקר ומשבקר עד חצות היום קוד' שיאכל כי האברי' נחים ושקטים והשכל מפנה מכל עסקיו ואין מי שיטריד אותו ויוכל להשכיל בענייני הדת כל אחד כפי ערכו והשגתו : וכשפותח בלימוד יתפלל לפני אלהיו התפלה שלא יארע דבר תקלה על ידו ולא יטה שכלו מדרך הטובה והישרה כדי שיבא להבין ולהורות על הטהור טמא ועל הטמא טהור וכן כיוצא בזה וכן אם הוא לומד אחרים שלא יכשלו בהבנ' דבריו ויבינו היטב כוונתו

וזהו נוסח התפלה :

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא יארע דבר תקלה על ידינו ולא נכשל בדבר הלכה וישמחו בנו חברינו ולא נאמר על טהור טמא ועל טמא טהור ולא על מותר אסור ועל אסור מותר ולא על פסול כשר ולא על כשר פסול ולא יכשלו חברינו בדבר הלכה ותשמח בהם כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח :

ויתחיל בלמודו בנחת לאט מלה במלה כדי שלא יטה מדרך הישר ויוכל לכוין אל האמת כי לא נמצא הטעות והשגיאות כי אם בשביל שאינו מדקדק בדבריו וקורא במרוצה ואינו שוקע בעיונו אלא מתרצה ברצי כסף המובן בתחילת העיון ובזה אפשר לטעות שאין הכוונה כך אבל המעמיק משיג כוונת הענין ומגיע אל התכלית ותכלית הענין ה"ז דומה לסוחט האשכול של ענבים בראשי אצבעותיו ויוצא מה שיוצא ומשליך השאר כי נמצא כל מה שמוציא הוא השפל של האשכול והמוהל של ענבים אבל עיקרם והמלוהם נשאר עדיין בתוכה ומי גרם לו זה העצלות ומיעוט ההשתדלות לסחוט בכח בכל ידו ואם אין כח בידו היה לו לדרוך ברגלו עד שיצא ממנו המבוקש ואותו יין ודאי יהיה טוב ומתוק מדבש ויוכל להתקיים כראוי וישמח אלהים ואנשים מה שאין כן בעצל שחושב להוציא יין והוציא המים בלבד ומוציא שם רע על הענבים שיינם אינו מתוק ולא חזק ומעשיו הם שגרמו שלא ידע דרך סחיטת הענבים כיצד נעשה ומפני זה לא הועילו מעשיו כן דרך הלומ' שיש הפרש רב ועצו' בין המעמיק לקורא על פני המים כי זה מוציא לאור מבוקשו ומוציא לאור משפטו להבין ולהורות חק ומשפט ותעלומה יוציא אור ושועם טעם הענין מדבש ונופת צופים מה שאין כן בקורא כאגרת כי הלך בחשך ואומר לכל שכל הוא והימים והשנים חולפים ובאים ולא ימצא אתו לא שכל ולא יוסף להוציא דבר מאפלה לאורה ולעמוד על עקרן של דברים להשיג הכוונה האמיתית שלא יכשל בה וזה היה המנהג שנהגנו לקבוע ישיבות לפלפל בהם סוגיות ודבורים קשים אע"ג שנראה כאבוד זמן אחר שאין מוציאין ממנו לא דין ולא משפט מפני הענין שאמרנו כדי ללמוד להישיר השכל כדי שידע להעמיק הענינים כאשר יבואו לידו כדי שיוציא לאור משפטו ומי שלומד בענין אחר צלל במים אדירים והעלה חרס בידו ומוציא שם רע על חמדת התורה הקדושה והעמוקה כי נראה לו שאין ענין התורה כי אם אותו דרש שעלה בדעתו בתחלת עיונו והוא הפשט הדומה למלבוש החיצון שנותן האדם על בגדיו החשובים כדי שלא יתלכלכו ולא יראו לכל כי עיקר התורה סודותיה ורמזיה הנסתרים והעמוקים הם נעלמים מעיני השכל בתחילת העיון עד שמי שיש לו שכל יפה שכמו לסבול הטורח והמשא לעיין יום אחר יום עד שיגלה הענין אשר הוא מבקש מהמקום ב"ה בראותו טוב כוונתו לידע ולהבין מגלה לו את חפציו הכל לפי מה שהוא אדם ועל זה נאמר תפוחי זהב במשכיות כסף כי התפוח הוא זהב מופז הטוב בתכלית אבל הוא מנוקד ומצויר במשכיות כסף כדי לחפות עליו ושלא יראה חשיבתו לכל ואינו מתגלה לכל אלא חורין וסדקין שיש מן הכסף אל הזהב ומתגלה אליו כל אשר חפץ אחר העיון והעסק בה ואחר עמל וטורח כי צריך דבקות השכל וראות העינים היטב ומשלו משל לזה לבת מלכים שהיא נתונה בתוך המגדל סוגרת ומסוגרת ואין איש אתה בבית כי אם הנערות הראויות לתת לה המשמשות לפניה ואפי' פתח המגדל אינו נמצא כי אם אחר עמל וטורח למי שיחפש בה היטב ואח"כ צריך לחפש אחר מפתחות הראויות לפתוח אותו פתח ואחר שיפתח הפתח הראשון שהוא החלון עדיין יש חדר לפנים מחדר וכלם סגורות היטב ועלה ברצון המלך שלא ליתן את בתו לא מפני עושר ולא מפני יופי ולא מפני יחס ולא מפני שום צד בעולם אלא למי שישתדל להיות הוא שיוכל לבקש אהבת בתו שתגלה אליו מן החלון עד שתגיד אליו הפתח ויהיה חכם וחריף לבקש מפתח אחר מפתח ויוכל ליכנס לפני ולפנים למקום מושב ומשכב בתו לו תהיה לאשה ולא ימנע אותה ממנו וכן הכריז בכל מלכותו עד שבאו מקצות הארץ אל המגדל ההוא רבים והיו בהשכם והערב סביבות המגדל בכל מיני שירות ותושבחות וכל מיני ניגון לעורר את לב הנערה אולי תחפוץ באהבתו ותתגלה אליהם מה בחורין ובסדקים ועינה בצום נפשו לחורב ביום ולקרח בלילה אולי תיקר נפשו בעיניה ועם כל זה לא הועיל לו משום שלא התמיד בענין וחשב שבמעט זמן שיבקש ימצא מבוקשו והוא לא כן ידמה כי לא בדבר נקל תושג בת מלך לישא אותה והיא אינה חוששת לו וממקומה לא תמיש וכיון שרואה אותו כאיש או אוהב האנשים שהשתדלו הבא מידם ולא השיגו תוהים על כל מה שעשו חוזרים לדרכם בפחי נפש יגעו לריק והולידו לבהלה וכן באים אנשים אחרים מאיי הים ומקצות הארץ לשמע בת המלך מיופיה ומתכונתה ומסבבים כמו כן אותו המגדל השכם והערב ומתעכבים שם יותר מן הראשונים ומתקנים כלי שיר וניגון ואמרות טהורות של פיוטים ורצים לראות את בת המלך ולבקש אהבתה ומתחננים אליה שלא ישיבנו ריקם וסוף העלו חרס בידם וחוזרים בפחי נפש לדרכם כן יום יום מתחדשים ובאים ממזרח וממערב לראות אם יוכלו להשיג המציאה ההיא ולדבר על לב הנערה תתגלה אליהם ויהיו לרצון אמריהם ועמדו כמו כן זמן מה וכיון שראו שלא השיגו חזרו לאחוריהם בפחי נפש ונתיאשו מן המבוקש עד שבא פקח אחד ערום ואמר המגדל הזה א"א שלא בנו לו פתח ליכנס ולצאת אנכי אשב מ' יום ומ' לילה עד שאשיג את מבוקשו ואמצא איזה פתח או חלון שאוכל לראות את בת המלך או לדבר אליה ותנתן לי נפשי בשאלתי או אמות עליה והי' כשבת האיש ההוא באותו חשק נמרץ ימים ושנים הולך ובא סביבות המגדל

במגדל עד שמלא כמין חלון א' במגדל התחיל לחטט אחריו והיו עפר וצרורות נופלים עד שגלה חור א' קטן התחיל לצעוק ולצוות יום ויום ולקרוא לבת המלך בקול גדול ולהתחנן אליה היקר נא נפשי בעיניך עד שיהמו רחמיה אליו בראותה שכבר התחיל למצוא מקום וטרח ועמל לבקש אהבתה והתחילה לספר עמו ולדבר על לבו שלא ימוש מכל הטורח אשר טרח כי סוף הכבוד לבא וישמח ויגיל ומי שטרח בע"ש יאכל בשבת וכיון שהתחיל הוא יגמור וימלא הפתח ומשם יכנס עד שהוא בעצמו טורח יום אחר יום עד שמלא צורת פתח בנויה בכותל התחיל לחטט אחריה עד שפתח ונכנס אחר שנכנס התחיל לקרוא ולצעוק אל בת המלך תפתח לו החדרים הפנימיים להכנס אליה עד שרצתה בעיניו וגלתה לו מקום המפתחות היכן הן והוא לקח מפתח א' ופתח חדר אחד ומפתח אחר ופתח עד שמעט מעט ביישוב דעתו ובהשכלת שכלו פתח את כולם אחת אחת ובראות בת המלך חפץ האיש ההוא בה וכל הטורח שטרח בשבילה שלחה להגיד לאביה כל המאורע והמלך שמח לקראת האיש ההוא כי פרי מעלליו יאכל ורצה להשיאו עם בתו וגלה לו מסתרים אחרים ונתן מפתחות המגדל בידו לסגור ולפתוח כ"ז שירצה ונתן לו בתו לאשה והגדיל האיש ההוא עד מאוד עד שנעשה משנה למלך וכל אשר הוא גוזר הוא מצליח בידו כך הוא דמיון התורה עם האיש החפץ לעסוק בה כי אין עיקרי הדת וסודותיה מתגלים בדבר נקל לכל לומד כי אם אחר עמל וטורח הרבה מאוד לעסוק בה יומם ולילה לאכול פת במלח ולשתות מים במשורה ולמסור נפשו עליה כדכתיב אדם כי ימות באהל ולעולם אינו מסיח דעתו ממנה בשכבו ובקומו בשבתו ובלכתו לאיש אשר אלה לו ודאי ישיג את כל אשר יחפוץ כי כמו שהוא רודף אחר התורה ומבקש אהבתה כך הרדוף היא אחריו להתגלות אליו ולמסור בידו גנזי סתריה ורזי עמקיה כענין שנאמר תכבדך כי תחבקנה ואין לך כבוד גדול מזה לעסוק בה תמיד וכל חפציך לא ישוו בה ולעיין היטב כל דבריה ולספוד כל תיבותיה ואותיותיה אם יש איזה תיבה יתיר או אות יתירה ומה ענין יתירתה כי לא דבר רק הוא ואם רק הוא ממנו שאין אנו רודפים אחריה בטורח הראוי להשיג אמריה אמרות טהורות מזוקקות שבעתיים וכן לידע כלליה ופרטיה לדקדק בהם כל מה שאפשר ומתוך כך יצא משפטיו לאור ומעקשים למישור ויברר הענין היטב · ואם יש לו ויכוח עם אדם א' או חבר או תלמיד יהיה הויכוח לש"ש כדי לברר האמת וללבן ולצרף כי מתוך הויכוח הענין נצרף כצרף כסף ונשאר מנוקה ומנופה ואין מערער עליו אבל לא יהיה לקנתר ולהעמיד סברתו חלילה כי העושה כן לא די שאין לימודו נחשב לו לצדקה ומצוה אלא אדרבא חטא גדול ואשמה נחשב לו ומוטב לו להיות הופך שיחין ומערות ולא יעסוק בתורה בענין זה כי מראה בעצמו שאינו עוסק בתורה משום אהבתה במה שהוא מצוה ונתנה לנו המקום ב"ה ע"י משה נביאו ע"ה ללמוד אותה כדי לשמור ולעשות ולקיים כל הכתוב בה ואם הוא מעמיד סברתו ואינו חושש לסברת רבים או לסברת האמת ולקיים אותה והוא עושה תורה חדשה מלבו ומהלל תורת משה רבע"ה ועליו נאמר ובוזי יקלו ומוטב לו שנהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לאויר העולם וכל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלים תחתיו והוא מדה כנגד מדה כמו שהוא עושה משכב ומושב לשכינה במקום אחד והמלא מנוח דברי תורתו גם לא יצטרך הוא ללכת אחרי אויביו מטולטל נע ונד אלא הוא יושב במקומו ואויביו כלים מאליהם וכן הקובע עתים לתורתו שכרו גדול והוא תחלת דינו של אדם לע"ל לעוה"ב כדכתיב פוטר מים ראשית מדון כו' וע"כ צריך כל האדם מישראל בין עני בין עשיר בין בריא בין חולה שיקבע לו שעה ידועה ביום ושעה בלילה שילמוד בה תורה כל א' כפי דעתו והשגתו א' המרבה וא' הממעיט ויקבע השעה ההיא שלא יאבד אותה בשום צד על שום דבר בעולם אפי' יבא לו הנאה של ק' מנה יפסיד הכל והשעה לא הפסד וזהו ענין קובע שלוקח הדבר בקביעות וחובה ולא בדרך עראי לבטל אותה על דבר שיבא כי בזה אין ניכר קביעותו כי נראה שלומד מפני שאין לו עסק אחר לעשות אבל כבא לו איזה עסק מניח הלמוד ועוסק בעסק ההוא אין זה כ"א אבוד התורה חלילה וכן צריך כי כשעוסק בקביעות העת לא יפסיק למודו בדברים אחרים כאחז"ל בגמ' הקוטפים מלוח עלי שיח וכו' אלא ילמד קביעתו בהמשך ויגמור את חפצו ואח"כ יעסוק בעניניו :

סדר הלומד ומלמד וקדיש דרבנן

ואם יש לו תלמידים ולומד עמהם צריך ללמוד עמהם בנחת מלה במלה כל אחד כפי ערכו והשגתו ויראה להם פנים צהובות ולא יקפיד עליהם להתכעס על חוסר דעתם וקוצר הבנתם והשגתם כי לא כל הדעות שוות ואעפ"י שנראה לו כפי הראוי שהיה להם להבין בב' ובג' פעמים אפשר שלא השיגו דעתם לכך מפני קושי הענין או מפני הבנת שכלם באותה שעה שאין כל השעות שוות אלא ידבר להם בנחת בדברי רצוי ופיוס בראשונה עד שידע בודאי שהעכוב בא ממיעוט השתדלותם ומתוך שאין משימין לב על הענין ומסיחין דעתם למקום אחר אז ודאי ראוי לכעוס עליהם אם הם קטנים בהכאה כל אחד כפי ערכו ואם הם גדולים לזרוק מרה בהם ולהכלימם ולביישם בדברים עד שיכינו לבם ודעתם על הענין · ואם שואלים ממנו דבר של קושי יתרץ להם בסבר פנים יפות וייטב בעיניו על שאלהם ויחדדם בענינים כדי שישאלו ויפתחו לבם בתורה ואם מעכב בידם מלשאול ואפילו יהיה דבר שאין בו טעם פעם אחרת יתקשה בעיניהם דבר של טעם וימנעו עצמם מלשאול וישאר בידם הדין או ההלכה בספק בלי טעם מספיק וידעו כצפצופי עופות אדרבא כשאין בהם שואל לשאול דבר בהלכה יתכעס בעיניהם איך לא עלה בדעתם הקושי הזה הנמצא בהלכה הזו וזו וזו ויראה להם דרך כדי שיפלו מעצמם בקושיא פעם אחרת כי כשאדם נופל בקושיא הוא קרוב להבין הענין כי הקושיא חצי תירוץ ובזה יעלו בלמודם ויצליחו הצלחה גדולה בע"ה :

ואחר הלימוד יאמר קדיש דרבנן והוא (דהוא עתיד וכו') ונקרא קדיש דאגדתא והוא אחד מהדברים שהעולם מתקיים עליהם כמו שאמרו בגמרא אסדרא דקדושה

דקדושה ואמן יהא שמיה רבא דאגדתא עלמא מתקיימא לכן צריך שיענו אמן יהא שמיה רבא בכוונה כי אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה וכשאומרים קדיש על הלמוד ועונין אמן כראוי בכוונה עצומה ית' ויש' מתקדש וכביכול מנענע בראשו ואומר אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם ולזה צריך ליזהר הרבה שבזמן שפותחין יתגדל יפנה לבו כל אחד מהחברים מכל עסקיו וחפציו ולא יזכיהו באותו זמן כי זמן תורה לחוד וזמן תפלה וקדושה לחוד ועבירה היא בידו אם מבטל קדושת ה' על למודו אלא יתן לב לענות אמן יהא שמיה רבא בכוונה כדין וכשורה כי הוא שבח גדול ונורא והלוי בו קדוש שמו הגדול וגאולתנו ואח"כ יפטר לשלום לביתו :

וכשהולך בדרך ילך בכבוד ראש והכנעה ויקדים שלום לכל אדם ויהיה דבורו בנחת עם הבריות ויהיה קשה לכעוס ונוח לרצות ולא יקבל דברי לה"ר על חבירו בשום ענין עד שידע הדבר באמיתות הוא בעצמו ואפ"ה אם אפשר לדון אותו לכף זכות ידון אותו :

ולא יעלה לו משטמה בלבו וישקול הדברים כפי דעת חבירו לא כפי דעתו כי לא כל הדעות שוות כי אעפ"י שלדעתו אין לו כף זכות להכריע אפי' הכי לפי שכל חבירו וכפי השגתו ישקול ואולי ימצא כי אין בידו עון ואשמה כי בתמימות לבו עשה מה שעשה לא במרד ולא במעל וזה דבר גדול כדי שלא יבא אדם להתקוטט על דברי חבירו ולא על דברי אשתו בשקול הענין הזה וזהו פי' אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו ומקומו הוא ערך שכלו והשגתו כי כל אחד יש לו צד וענין בשכלו ויש בזה מה שאין בזה ולפי זה אין לדונו לכף חובה כפי שכלו אלא לכף זכות כפי שכל אחד הנוטה לאותו צד ולצדקה יחשב לו ובמדה שאדם מודד בה מודדין לו :

סדר בדיקת עצמו קודם האכילה ונטילת ידים

ואם הגיע עת האוכל יבדוק עצמו קודם שישב לאכול בין מקטנים בין מגדולים והוא רפואה גדולה לו כמו שאמרו בגמ' האוכל וצריך לנקביו דומה לתנור שהסיקוהו על גבי אפרו שאין הפת נאפה יפה אחר שקרקעית התנור אינו נקי לקבל החמימות כך הוא החום טבעי כשהגוף מנוקה מן העפוש ובא המאכל לאצטומכא בא החום טבעי ומבשל אותו היטב ומתעכל יפה ומזין כראוי אבל כשיש מותרות בתוך הגוף החום טבעי מתעסק בהם ואין מתעסק כראוי במאכל הבא אליו ומתערב זה עם זה ומתעפש הנקי מהמטופש ומעפש הגוף לכן צריך לבדוק עצמו היטב קודם אכילה וכן אחר אכילה כי שמא מכח האכילה נדחו המותרות וראוי להוציאן לחוץ שלא יעפשו את המאכל: ויאריך מעט בבהכ"ס והיא רפואה לגוף שיתעכב שם מעט בעוד שהטבע טרוד להוציא עד שיוציא כל מה שחפץ ולפעמים אינו יכול להוציאו בבת אחת וצריך להתעכב עד שיוציא וכבר אחז"ל כי ג' דברים מאריכין ימיו של אדם וא' מהם המאריך בבהכ"ס והוא מן הטעם שכתבנו :

וכשיוציא מבהכ"ס ירחוץ ידו היטב ויברך אשר יצר בכוונה כמו שביארנו ואם רוצה לאכול ירחוץ פעם אחרת בשביל נטילת האכילה וזה יותר טוב ממה שיברך ב' ברכות על נטילה א' משום שעושה הנטילה על האכילה לבד ולא על דבר אחר ועושה המצוה לשמה ומאד מאד צריך אדם ליזהר בנט"י ולדקדק בכל דבר החוצץ ובכל דבר המטמא את הידים וצריך להביט בהם אם כסו המים את כל היד שאם נשאר מעט מגולה מהם לא הועיל במעשיו כלום והטומאה מצאה לה מנוח באותו מקום כמ"ש בענין טובל גופו אם נשאר לו שער א' חוץ מן המים לא עלתה לו טבילה כלל וע"ז צריך ליזהר הרבה במאד מאד ולא ישליך המים על הידים א' מפה וא' מפה ולא יחוש לראות אם צריכין שפשוף או אם צריך מים יותר לכסות היד כי המזלזל בנט"י ח"ו נעקר מן העולם והטעם עם היות שישראל העובר על דברי חכמים שהוא חייב מיתה יש טעם אחר מפני שהידים עסקניות והטומאה מצאה בהם מקום לשרות וע"ז גזרו רז"ל טומאה על הידים וכשבא לאכול צריך להעביר ממנו אותה טומאה ולא יתן לו כח בשעת אכילתו ולא יהי' בו אל זר ח"ו ומי שאינו חושש ע"ז ואוכל בידים מסואבות כאלו אוכל לחם טמא ומתדבק בסטרא אחרא והטומאה מתפשטת על ידו ומצאה לה מנוח וע"כ ראוי הוא לו ליעקר מן העולם ולבא לידי עניות כיון שנותן כח למקום העניות לכן ראוי לכל בעל נפש וירא שמים להסתכל במצוה הזאת כי קלה היא ונעשה חמורה בעונשיה וגורם לו עושר וכבוד ויצליח בכל מעשה ידיו ולא יצטרך לידי מתנת ב"ו :

ויברך על נטילת ידים וכבר בארנו כוונתה וצריך שיברך אותה קודם ניגוב משום עובר לעשייתן ואע"ג שהמצוה היא הנטילה והי' צריך לברך קודם הנטילה עצמ' וכן כתב הרמב"ם ז"ל יברך ויטול ידיו אפילו הכי נהגו שלא לברך קודם הנטילה משום ידים מזוהמות ואינן ראויות לברכה תקנו ליטול קודם לטהר הידים אבל מכל מקום אין לנגבם קודם שאחר ששפך עליהם כראוי מים ראשונים ומים שניים הרי נטהרו ואין צריכין ניגוב ויכול לברך עליהם ואם יצא מבהכ"ס ואין לו מים ליטול ב' פעמים כאשר ביארנו יטול פעם אחת על ב' הידים שיעור רביעי' וישפשף אותם ויברך אשר יצר ואח"כ ישפוך שפיכה שנייה ויברך על נטילת ידים ואח"כ ינגב ידיו היטב ואעפ"י שאמרו כל האוכל בלא ניגוב ידים כאלו אוכל לחם טמא ונראה שלא נגמר הענין עד שינגב ידיו ומטמא הלחם כמ"ש רז"ל לחם טמא בגוים לחות מים מטמא ואיך נברך והטומאה בידינו אפ"ה אין ענין זה דומה לענין זה כי לענין נטילת ידינו לאכילה צריך להרחיק כל צד וענין המביא לידי טומאה ועל זה כשהמים עדיין על הידים המשקים עלולים לקבל טומאה וכשנוגע בידיו באיזה דבר והוא טמא חוזר ומטמא ידיו ונמצא שלא הועילו מעשיו כלום והרי הוא כאלו אוכל לחם טמא שלא נטל ידיו אבל לענין הברכה אין הדבר תלוי אלא שיהיו הידים נקיות בלי לכלוך ואין אנו חוששין לטומאה ומפני זה אין לחוש אם לברך קודם הניגוב · ועוד כי מפני זה אנו מברכין קודם הניגוב מפני שהנטילה לא נשלמה ושפיר מקרי עובר לעשייתן · אבל יש מי שכתב שאם שפך על הידים יותר מרביעית דלא בעי ניגוב :

ואחר שנטל יברך תיכף ברכת המוציא כי תיכף לנטילה ברכה ולא יסיח דעתו מן הידים קודם המוציא ואין צריך לומר שלא לשיח שיחת חולין · ויברך ברכת המוציא בכוונה גדולה ויקח הפת בידיו ויגביה עשר אצבעותיו למעלה והפת ביניהם ויכוין כי' מצות שיש בפת מתחלת החרישה עד שנעשה פת ויברך בקול רם כדי שישמעו כל המסובין ויענו אמן ויגמור הברכה קודם שיבלע הפת ויבלע בעין יפה ולא בצרת עין כי צריך האדם כשהוא על השולחן להראות שובע וברכה כדכתיב ואכלת ושבעת וברכת ויחלק לכל המסובין ויאכל לשובע נפשו ויחשוב השולחן שלפניו כמזבח לפני ה' כמו שכתוב זה השלחן אשר לפני ה' והטעם נראה לי כי כמו שהשולחן שלפני ה' ניזונים ממנו כל צבא השמים ועולה לריח ניחוח לפני ה' כך כל איברי האדם ניזונים מאותו שולחן והנפש יש לה מזה נחת רוח ולכן מכפר השולחן כשאוכל אכילתו כראוי ומחלק ממנו לכל שואל בשמחה ובטוב לבב וצריך שיהא אימתו עליו ולא ישב בקלות ראש ולא ידבר שיחה בטילה וא"צ לומר דבר של נבלות פה חלילה כ"א ד"ת ויראת שמים לתת שבח והודאה לבורא עולם ית' וית' הגומל לחייבים טובות שגמלנו כל טוב להזמין לנו בר ולחם ומזון להחיות את נפשנו לעסוק בתורתו הנעימה ובמצותיו ולא יכפור בטובתו ובתגמולו אשר גמל עמו ויתפלל אליו שכן יהיה תמיד שלא יצטרך לבריות אלא יזכה משולחן גבוה ומידו המלאה והרחבה · ואם יבא לו איזה עני בהיותו על השולחן יתן לו ממה שלפניו חלק ממנו לאכול וישיב את נפשו ויש לו לשמוח שזימן לו האל ית' וית' את המצוה הזאת בהיותו על השלחן כדי שיזכה ויגמול חסד עם העני האומלל הזה ובזה יכנו אותו מן השמים אב מרחם ירחמו עליו וצריך להפק רצונו וחפצו לדבר אליו דברים טובים ונחומים ויפק לרעב נפשו ולא יתן לו מעות ולא דבר אחר בעת הזאת אלא יושיבהו עמו על השלחן מכוסו ישתה ומפתו יאכל ואי לאו בר הכי הוא לשבת עמו על שולחנו יתן לו לבדו ממה שהוא אוכל וממה שהוא שותה אם מעט ואם הרבה ויתן לו בסבר פנים יפות בענין שלא יתבייש ויקוץ במאכלו · ואם העני אינו חפץ בכך שכבר אכל או שהוא מתבייש בכך יתן לו בידו ויוליך עמו או יתן לו מעות או כל דבר ולא ישוב דך נכלם אבל מכל מקום כל מה שיוכל האדם להשתדל ליתן חלק ממאכלו לעני ודל באיזה ענין שיהיה או שמגדל יתום בביתו ואוכל עמו או שיש לו עני או עניה שיוש' בשכונתו משגר לה מעט ממאכלו או שגובין תמחוי לעניים והוא נותן להם חלקו מה טוב חלקו ומה נעים גורלו ויהיה מובטח שלא יזדקק שטן במעשי ידיו ולא יבא לידי עניות ולא לידי מתנת ב"ו כי כל המרחם מרחמים עליו מן השמים וגדול שכר מלוגמא לגימה מכל דבר שבעולם צא ולמד ממעשה דמיכה וממעשה הצרפית :

זכר החורבן וחיוב הלמוד בשעת אכילה וסדר בהמ"ז

וצריך לזכור בתוך סעודתו חורבן ירושלים והמקדש ויאנח על ככה ויאמר מזמור של נהרות בבל ואע"פ שאין ראיה לדבר דהיינו סמוכים דכתיב נותן לחם לכל בשר וגומר וסמוך ליה על נהרות בבל וביגון ואנחה יאמר (אם אשכחך ירושלים וגומר) ויעלה על לבו השממה והחורבן שנחרב בית קדשנו ותפארתנו בעונותינו ונארך גלותנו כמה וכמה הרפתקי ופורקי דעדו עלן ואין איש שם על לב והשם הגדול והקדוש ית' וית' כביכול מחולל על ידינו ועל כן ודאי ראוי לכל בר דעת להתאונן ולעורר בכי ואנקה בכל יום ובכל לילה לעתים מזומנים על כל הרעה הזאת הבאה עלינו ולחלות פניו ית' ישיב שבותנו ויצמח קרן משיחנו במהרה בימינו אכי"ר וכן בכל מקום שרואה האדם את עצמו בתוך שמחה וחדוה יעלה על לבו זכרון חורבן ירושלים וגלות עם הקדש וש"ש המחולל ואז יכנע לבבו הערל ולא ירום לבו על שום דבר בעולם ויזכה לראות בנחמת ציון כענין שכתוב שישו אותה משוש כל המתאבלים עליה · ובשבתות וי"ט שאין להזכיר יגון ואנחה יזכור פסוקי נחמת ציון וירושלים ומזמור (בשוב ה' את שיבת ציון) ויאמין באמונה שלימה בנחמת ציון שאלהינו ברחמיו ינחמנו מאבלנו ויחדש מלכותו עלינו : וזהו צפית לישועה שראוי לאדם שלא יתייאש מן הרחמים ואע"פ שהגלות נארך בעונותינו כל זה הזמן חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו ואם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יאחר· אחר אכילתו יברך ברכת המזון וראוי להזהר בה ולכוין בה לומר אותה מלה במלה בנחת ובקול רם שישמעו הכל ויענו אחריו אמן ויחנך את בני ביתו בכך ומוציאין ידי חובתן וילמדו אותם פעם אחר פעם : ואם יש לו ספר בפניו להביט בו כדי שיוכל לכוין יותר ולא יסיח דעתו אחר עיניו בדברים אחרים מה טוב ומה נעים ומקיים מצוה א' של תורה כדין וכשורה וגורם ברכה לעצמו ולכל בני ביתו · ולא יאמר אותה לא שוכב ולא מוטה וא"צ לומר כשהוא פרקדן אלא ישב במקומו באימה וביראה וכובד ראש והכנעה ויפנה לבו מכל עסקיו לברך את אלהינו יתברך הזן את כל העולם כלו בחסדו הגדול וגמל עמו כל טוב · ואם היו שלשה שאכלו כאחד צריכין לזמן ולברך (נברך שאכלנו משלו) :

וצריכין לחזר אחר כוס של יין לברכה ואפי' למאן דאמר ברכת המזון אינה טעונה כוס שאינו ביחיד אבל כשהם שלשה מודה דטעונה כוס וסימנך ובגפן שלשה שריגים : וקודם שיברך יטול ידיו שאין מברכין בידים מזוהמות ואפי' ביחיד ואע"ג דאין מנהגו בכך ראוי לאדם שינהג עצמו בכך כדי לברך ברכת המזון בידים נקיות מכל לכלוך וכ"ש כשהוא מברך לאחרים ויש לו כוס של ברכה בידו שמצוה להדרו מכל הבא בידו ואע"ג שלא נתנו רז"ל שיעור למים אחרונים אין ראוי לתת מעט מים על ידו אחיזת עינים ולשפשף זו בזו כי אדרבא מלכלך אותם יותר אלא יתן עליהם מים כדי שיוכל לנקות אצבעותיו כלם כל מקום שעובר עליו המאכל והכל לפי מה שהוא אדם ולפי האכילה אשר אכל ולפי הלכלוך אשר על ידיו באופן שיעביר כל הזוהמא מעל ידיו וישארו ידיו נקיות ומהודרות וינגבם היטב ויאמר תיכף ב"מ תיכף לנטילה ברכה ובד"ת מותר להפסיק ולאו:

וראוי הוא לאומרם כאן קודם בה"מ אם לא אמרם בתוך המזון כי אין השלחן מתברך ולא המזון שאכל כי אם בשקורא דברי תורה על השלחן שאכלו עליו ולא אמרו ד"ת לא מזבח כפרה איקרי ולא שלחן שלפני ה' איקרי כי העיד עליו שכל מה שעשה לצורך עצמו עשה ולתועלת גופו כי כל דבר הנעשה בעולם לצורך הגוף בלבד ואין מעורב בו חפצי שמים הוא חלק לסטרא אחרא ואין ברכת ה' מצויה שם וזהו ענין בכל דרכיך דעהו כו' בכל דבר ודבר שעושה האדם לצרכו ולתועלת גופו צריך שישים על לבו שבאותו דבר וענין יצא ממנו הנאה גדולה לנפש ולקיום חפצי שמים ומשום אותו ענין והנאת הנפש וקיום החפץ יעשה אותו דבר ולא לתכלית אחר ואז יקרא עבד ה' ולא עבד גופו כי אין ראוי לאדם אשר נתן אלהים חכמה בלבו אחר שבא ברצונו או בע"כ לעה"ז שכלו הבל ורע ומלא מרמות ותחבולות להמשיך בדרכיו ובמנהגיו וילך במועצותיו ואם כן הוא עושה נגד שמים אדירים במקרים קשים ופגעים רבים וצרות רעות ורבות אשר בעולם מתרגשות ויעלה חרס בידו וטוב לו שלא נברא וראוי לו שלא בא לעולם ויאבד ב' עולמות העה"ז והעה"ב לכן יעלה על לבו אחרית דבר מראשיתו וישקול כל הדברים כלם במאזני צדק ויראה ויבין כי כל מחמדי העה"ז הם הבל וריק תאוותיו בל יועילו ואם יועילו לשעה יצא שכרו בהפסדו כי אין הנאת השכר והתועלת המגיע אליו א' מאלף מההפסד אשר יגיע אליו באחרית הימים מלבד שהכעיס לבורא עולם ואדון כל ית"ו וכפר בטובתו אשר עשה עמו והטיב לו והוציאו לאויר העולם מאפלה לאורה והסמיכו על שדי אמו לגדלו ולרוממו בעבודתו ובתורתו ומכמה צרות רעות ורבות הצילו בכל עת ובכל שעה ואין בעל הנס מכיר בנסו ואת כל אלה לא הביט והכעיסו ועשה הרע בעיניו ודאי עונשו מרובה לפי האמת והיושר אלא שבעל הרחמים הוא ארך אפים ורב חסד ומאריך אפו לעוברי רצונו לתת להם מקום שישובו בתשובה שלמה כי אין חפצו במות המת כי אם כו' ובשקלו בשקל הקדש כל אלו הענינים יחפש מעשיו ויתקן דרכיו וישוב בתשובה שלמה להפיק רצון בורא עולם ית' ולמנוע ממנו כל תאוות עולם וחמדותיו וכל מעשיו יהיו לש"ש הן באכילה הן בשתיה הן בבעילה וכיוצא ויהי' משאו ומתנו באמונה להנות מיגיעו ועמלו בהיתר ולא באיסור וברכת ה' תמצא אתו ובכל אשר יפנה ישכיל כמו שמצינו בדוד ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וצ"ל שהטעם שלא אמר בכל דרכיו אלא לכל דרכיו הענין שאמר שהוא בהשתדלותו במעשים הטובים עשה לדרכים שישכילו והענין הוא שאע"פ שאותו הדרך שהי' רוצה ללכת הי' חוץ מן הטבע להצליח בו מתוך שהי' כוונתו לשמים היתה נעשה מחשבתו והי' יוצא לאור משפטו כענין שמצינו לדוד בענין הכאת הארי והדוב והריגת גלית הפלשתי שאע"פ שמן הטבע הי' נראה דבר מתמיה לעשותו ה' הי' בעזרו ועשה הוא לדרכים שיצליחו וכן סיים הפ' ואמר וה' עמו ר"ל שהי' יוצא משפטו לאור וה' עמו ובכח השגחתו הי' עושה כל מה שהי' עושה :

וכן כל אדם בידו וברשותו הוא לתקן כל דרכיו אל יושר האמת בהיותו מכוין כל מעשיו לש"ש וזהו פי' בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך כי אע"פ שהדרך שאתה הולך אינה מתיישרת לפי הנראה שהוא דבר רחוק כפי הטבע אעפ"כ כיון שכוונתך לשמים ולדעת כן אתה עושה הוא יישר ארחותיך וזהו לשון ישר שנראה שהי' מעוות ומעוקל בתחלה אלא שהוא ית' ישים העקוב למישור וזהו רבוי בכל דרכיך דעהו אפי' במעוקלים וכן אמרו גנבא במחתרתא רחמנא קריא והוא עני ליה ואם ברשעים כך בצדיקים עאכ"ו · ד' ברכות של בהמ"ז צריך שיכוין בהם לד' אותיות שמו ג' של תורה וא' מד"ס שא' תקן משה בהיותו במדבר וזן אותם שם · הב' יהושע כשנכנס לארץ · הג' דוד ושלמה. הד' תקנוה על הרוגי ביתר ויש סוד לכ"א :

ואם מברך בכוס של ברכה צריך לקבל בשתי ידיו בלב שלם ובנפש חפצה ויניחהו ביד ימינו ויתן בכוס עינו ולא יסיח דעתו ממנו כי הוא רמז לענין גדול וטוב עין הוא יבורך ויברך עליו בורא פרי הגפן כענין כוונתו וישתה ממנו שיעור שיברך עליו ברכה אחרונה ומשגרו לאשתו ולבני ביתו כדי שיתברכו ממנו :

סדר עסקיו ועסקי שמים ושינת היום

אחר שאכל ושתה יבקש אחר מזונותיו או במלאכה או באיזה צד שיהי' דרך נקיה קרוב לשכר ורחוק להפסד שכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון וכל מי שהוא ירא שמים ורודף צדקה וחסד צריך שיתפרנס ממעשי ידיו ומיגיע כפיו ולא יטיל עצמו על הציבור כי פוגם כבוד ה' וכבוד התורה והעבודה וכבודו בעיני הבריות מלבד שמצד הדין והיושר והסברה הנכונה אין ראוי להסתפק מממון אחרים דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דחברך סומק טפי ויחשוב האדם בלבו למה אגרע אנכי משאר בני אדם כי כולם מחזרים אחר מזונותיהם ואני אשב בטל להתפרנס בטורח אחרים והלא בידים וברגלים בראני בורא עולם ית"ו כאשר ברא לחברי ולמה לא אבקש לי מנוח אשר ייטב לי ואעשה רצון בוראי ית"ו ואתפרנס ממעשי ידיי ומיגיע כפי:

ואם אמר יאמר בטענות ותואנות איך אעשה מלאכה ואבטל למודי ועבודתי ומתי אעשה גם אנכי לביתי להשלים נפשי והתורה ארוכה מארץ מדה והיום קצר והמלאכה מרובה הטענה חזקה לכאורה אבל כשתעיין בה בדקות השכל הנה נשברה ואינה טענה מספקת מפני שזה וזה מצווי המלך מלכו של עולם ית' הוא צוה על למוד התורה והוא צוה על המלאכה למה נבטל צווי זה מפני זה ושניהם כאחד טובים וקיימים וא"א לזה בלא זה אבל הענין הוא שלא יעשה מלאכתו קבע ותורתו עראי ח"ו אלא המלאכה תהי' ארעי כדי להשיב נפשו מדי יום ביום ואין לבקש אחר המותר והי' ה' מבטחו כי הוא המכין טרף ומזון לבריותיו ומ"מ אני אומר שאם אינו מדעתו להתפרנס מאחרים ולהטריח לבריות אלא שאחרים אומרים לו אין רצוננו שתתבטל מלמודך ואפילו רגע א' ולמוד תורה וכל מחסורך עלינו כענין זה נ"ל שמותר להטריח ואדרבה אם אינו גומר כוונתם חטא בא על ידו כי הי' יכול לזכות עצמו ולאחרים ואינו רוצה וכן מצינו יששכר עם זבולון וכמה כיוצא בהן בגמרא ורבו'

לו נאים כזה להתחזק בלמודו כי מן השמים סייעוהו ושלחו את מזונו וטרפו לתוך פיו ואין לבעוט בטובה הבאה לו מן השמים וכןמתרחק הביא לחמה וע"ז סומכים החכמי' והתלמידים המקבלים הספקה ולומדים שמרגוגים הטוב נותנים להם ומזכים אותם וכשעושה מלאכתו או משאו ומתנו יהי' באמת ובאמונה ויאמר על לאו לאו ועל הן הן ולא יחשוב כי בזה יבא לו הפסד ולא ירויח דבר הלילה למאמין כך כי אין בזה הפסד אדרבא לא ימצא לו מנוח ומרגוע בשקר ובהתחבולות כי אין העושר והנכסים מכח החריצות והשתדלות כי רבים עשו ולא הועילו כי אע"פ שאנו רואין כמה אנשים שמצליחין סופה להתבטל ולא התקיים אותו עושר נאבד לבנו אבל מי שנושא ונותן באמונ' אותו מעט שמזמין לידו הקב"ה מתברך מאליו ונתקיים ולא יצטרך לבריות כי אין העושר והנכסים אלא למי שהעושר שלו והוא הש"י כדכתיב לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות ואמר לי לי ב' פעמים רמז לבית עניים העניות והדלות כי יש אדם שאינו משיג בידו דינר זהב אלא בטורח גדול וכולי האי ואולי ויש אדם שהזהב אינו נחשב לו למאומה והכל הוא מאתו ית' וית' למאן דהוא צבי הוא יר"ש ולמאן דהוא צבי הוא משפיל והכל במאזני צדק ובמשקל שקל הקדש כאשר ידוע לפני תמים דעים ובהיות האדם נושא ונותן באמונה ודבורו בנחת עם הבריות ודבר אין לו עם אדם ואין מתרעמים ממנו משום דבר כי כל דרכיו צדק ואמת אותה המלאכה שעושה יהי' לו לעטר' על ראשו ואשריו ואשרי יולדתו דכיון דרוח הבריות נוחה הימנו ומתקדש ש"ש במעשיו ודאי דרוח המקום נוחה הימנו ונמצא כי מלאכתו ופעולתו תחשב לצדק' וימצא חן בעיני הבור' ית' וית' והרי נחשב לו כעוסק בתורה ובמצוה אבל אם בהתחבולות יחשוב האדם לאסוף ולכנוס הון ולא יחוש אם יהי' בגזל או בגנבה או בעושק שכר שכיר תלבד שמחלל את ה' הנכבד והנורא בקלקול מעשיו וכבודו בקלון הומר והוי רע לשמים ורע לבריות ודאי לא יצליח במעשיו וסופילך הכל לאבדון ולמהומה ושממה כי בהבל בא ובחשך ילך והנה גם הוא אחריו לכן כל בעל נפש יחוס על נפשו ועל מעשה ידיו ויתנהג כדין וכשורה בכל עניניו ולמה יאבד עצמו לדעת בטענת יצה"ר אין טוב לאדם כי אם להתפרנס בהכרחי ויבקש רחמים ממי שהעושר והנכסים שלו שיזמין לו פרנסתו בהיתר ולא באיסור :

ואחר שעסק במה שחננו ה' י"ו למחיתו ולפרנסת ביתו יחזיר לקבוע זמן ללימודו כי הוא העיקר אשר כל העולמות תלוים בו ומתקיימים על ידו ושאר כל הדברים שבעולם טפלין לו ואם הוא אדם חלש וא"א לו ללמוד כראוי אם לא יישן מעט ישה ראשו ויישן ולא יאריך אלא יקצר כדי שינוח ראשו מעט להזקו ללמוד ומצרכי הלימוד הוא ואין ראוי לבטלו והכל לפי מה שהוא אדם וכבר ארז"ל אסור לישן ביום יותר משינת סוס וכל המרבה בשינה שינה טורדתו ולא יעשה כוונתו ומשחית נפשו וגופו :

סדר תפלת מנחה

אם טוב לומר עלינו אחר תפלת המנחה

ומצוה להקדים ולבוא לב"ה ולאחר לצאת :

ובהגיע זמן מנחה יקום בזריזות ממלאכתו או מעסק תורתו ולא לבטל אותה על שום דבר בעולם ולא יאמר העוסק במצוה פטור מן המצוה והרי אפי לומד למה אבטל למודי אין זו טענה כלל דאין עסק תורתנו קרוי עסק כראוי כי כמה ימים ושנים אנו מבטלים קריאתנו ולימוד תורתנו כ"ש וק"ו על עסקי שמים כי בגלותינו אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד"א של תפלה בב"ה והוא במקום בהמ"ק והתפלות במקום הקרבנות וכמו שהי' לו י"ו לריח ניחוח ריח העולה מן הקרבן כך הוא לו הבל היוצא מפי עמו ישראל בתפלותיהם כמ"ש רז"ל מתקבלים כל התפלות ונעשות עטרה לראש צדיק וכביכול הוא שמח בהן הרבה מאד כאשר הם כראוי וכשורה ואע"פ שיש מהם שאינם כראוי שפלים הם לגבי הכשרים ומתקבלים כלם כא' ואדרבא תקנתו קלקלתו כמ"ש ז"ל כל תפלה שאין בה מפושעי ישראל אינה תפלה כחלבנה בקטרת והטעם הוא שאין האור ניכר אלא מתוך החשך והמשכיל יבין וצריך האדם ליזהר בתפלת המנחה הרבה מאד כמ"ש ז"ל שלא נענה אליהו אלא בתפלת המנחה והוא בכוונה המתין לאותה שעה כמו שמפורש בס' ויחאל בהם אליהו וכו' נראה שאותה שעה ראויה לענו' משעה אחרת והטעם מפני שאותה שעה מתחלת לשלוט מדה"ד ומי שיוכל לשלוט שיתגברו הרחמים על הדין כחו גדול ומפיקים לו רצונו וחפצו כיון שהפיק רצון שמים בהתחננו אליו ולעורר רחמים בזמן הדין ומתמלאים כל שאלותיו ונענה :

לכן צריך לכוין כראוי ולהיותו איש לשבר מנעלין ולבטל כל כחות הטומאה אשר התחילו להשתרר בזמן ההוא וא"ת אם כן אפילו תפלת ערבית היא שעה ראויה יותר ויותר מכ"ש שכבר שלטו כל כחות הטומאה וכ"א ואחד עומד על ממשלתו ומי שמשבר תוקפם וחזקם יחשב איש וגבור חיל וראוי שתפלתו ההא נענית על כל פנים י"ל ממקום שבאת משום שכבר גברה ממשלתם ותקפה ידם אין לו כח להציל ולשבר את אשר כבר עשוהו ואין לחסום שור בדישו וזה הוא טעם הנמנעים לומר י"ג מדות של רחמים בתחלת הלילה מפני שהוא מבקש רחמים בחזקה ומבטל מפני זה רשות סטרא אחרא ואין ראוי מאחר שנתנה להם ממשלתם ברצון הבורא ית' ויתעלה כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים ושניהם כאחד טובים כאשר גזר בחכמתו רבון העולמים כלם ית' ויתעלה: עוד טעם לעניית תפלת מנחה מפני שהיא שעה שכל העולם עוסקי' במלאכתם כ"א טרוד בעניניו ובחפציו ומי שמניח כל חפציו ופעולתיו ורודף אחר חפצי שמי' ומתפלל ומתחנן לפני אדון העולם ומכיר אדנותו וגדולתו והוא כעבד הנרצה לו לעבוד עבודתו ראוי להבים אל הפני הנזה החרד אל דבר ה' ואם הוא אדם ראוי והגון ראוי שיתעטף בציצית ויניח תפילין גם במנחה כי באלו שמן חלקו ותפלתו בריאה בכוונה יתירה מפני שהם המשיכים אליו הכנעת הלב וכובד הראש ותהי' יראת ה' על פניו לבלתי

לבלתי יבוש מפה ומפה ויכוין באמרי פיו ואין טענה לומר דכיון דאין ק"ש במנחה למה יניח תפילין ויתעטף בציצית שאין הענין של שחרית אלא לעכב שאין ראוי לאדם שיאמר וקשרתם והוא לא הניח תפילין והי' לכם לציצית והוא לא התעטף בציצית ונמצא שהוא מעיד עדות שקר על עצמו שהוא נאה דורש ולא נאה מקיים אבל למנחה זה וזה שוים לקבל עליו עול מלכות שמים ולמה תגרע תפלת המנחה להיותה בשעה ראויה להתפלל ולהתקבל כמו שאמרנו להתפלל אותה דרך עראי שלא בהכנעה ושבר לבם · ודאי אין סברא זו סברא של שכל ובעל נפש וירא את ה' וחרד על דברו מבקש מקום להתבודד וענין לישב את דעתו ולהכין את לבו לאביו שבשמי' כמ"ש תכין לבם תקשיב אזנך שאם אין כונת הלב אין הקשבת האזן ולא יאמר איך אעשה דבר שאין כל הקהל עושים אותה וילעיגו עלי והוא יוהרא וגסות הרוח כי אין יוהרא וגסות הרוח בעשיית המצות ואם אנו חוששין לכך אין לדבר סוף אלא המצוה תעשה ויהיה מה שיהיה וכל השוחק ה' ישחק לו ועל כיוצא בזה אמר התנא ע"ה הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים. אחר שהתפלל ישהה מעט בב"ה קודם שיצא ולא יחשב תפלתו עליו כמשא וממהר להמלט ממנה במרוצה כחבוש היוצא מבית האסורין ואח"כ יצא בכובד ראש ויאמר ה' נחני בצדקתך וכו': ולענין לומר עלינו לשבח יש מי שאינו אומר אותו ואומר שמאחר שאין ק"ש בתפלת המנחה אין מקום לומר עלינו לשבח כי במקום שיחדנו שם אלהינו אנו משבחים אותו שאין עוד מבלעדיו לאמת היחוד ולקיימו אבל במקום שאין יחוד בפועל אין מקום לזה השבח · אבל אין הטעם הזה מספיק כי לא יגרע מפני שלא יחדנו שם אלהינו י"ו ביחוד ק"ש הכתוב בתורה שלא יחד אותו בענין אחר והלואי שיהי' האדם מיחד שם אלהיו י"ו כל היום כולו באיזה צד וענין שיהי' ולצדקה יחשב לו ומצוה רבה · ולמה נמנע עצמנו מלומר השבח הגדול הזה שמלאכו מתוקן וטוב ויפה והלואי שיאמר האדם אותו כל היום כלו ולא עוד אלא שכל עצמה של תפלה היא קרוב ליחוד בכח ובפועל שאנו מבקשים ממנו כל צרכינו וידענו שאין אחר זולתו ובלתו יכול להכיר רצוננו מבלעדיו ומודים אנחנו בו שהוא אלהינו שחיינו מסורים בידו ונשמותינו פקודות לו והוא הממית והמחיה ואין לך יחוד גדול מזה ובחזרת ש"ץ התפלה אנו עונים אמן ליחד הב' שמות כמו שכתבנו למעלה ויש מכוונים לייחד בעניית אמן הג' שמות הקדושים אהי' הוי"ה אדנ"י ורמז לזה דאחר א' ב' ואחר מ' נ' ואחר נ' ס' ועולין אלו הג' אותיות בנ"ס בגי' יב"ק הלכך טוב ויפה לאומרו וכל הנמנע מלאומרו לא מרוח יתירא דאית ביה נמנע ממנו לשבח לאדון הכל ומה הפסיד באומרו ואדרבה תועלת הוא לו וקבלת עול מלכותו ולבקש יראתו על פניו לבלתי נחטא וכן ראיתי רבים ונכבדים אומרים אותו וכן ראוי:

עוד טעם אחר לאומרו כי ענין עלינו לשבח הוא ההבטחה גדולה לאומת ישראל שלא תשוב תפלתנו ריקם מפני שאין חלקנו כע"א ולא גורלנו כהם אבל ישראל משתחוים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ועמו החסד והרחמים לרחם ולחון אל כל המתפלל אליו ; ואם כן בכל תפלה שאדם מתפלל ראוי לאומרו להבטיח נפשו הבטחה שלמה שלא תשוב תפלתו ריקם : ויאמר (על כן נקוה לך) ואח"כ ישהה מעט ואם יש לו עת לקבוע ללמוד אחר תפלת המנחה מה טוב ומה נעים חלקו לקיים ילכו מחיל אל חיל כמו בתפלת שחרית לחבר זה עם זה ואם לאו בר הכי הוא או שא"א לו לקבוע באותו זמן כי מאבד פרנסתו או משאו ומתנו ילך ויעסוק במלאכתו להחיות נפשו ונפש בניו ובני ביתו ולא יתעכב בענין שיוכל לקבוע למוד קודם תפלת ערבית כל א' כפי ערכו והשגתו וכפי יכולתו וישב בה עד שיגיע זמן ערבית וכשיגיע זמן ערבית והיא אחר שקיעת החמה אין לו לעשות שום מלאכה ולא שום ענין קודם שיתפלל ויקרא ק"ש כמו שמצינו בברכות פרקא קמא כשבא אדם מן השדה בערב לא יאמר אוכל קמעא ואשתה קמעא ואח"כ אתפלל ואקרא קריאת שמע ונמצא חטפתו שינה אלא בא מן השדה בערב אם רגיל לקרות קורא אם לשנות שונה עד שיגיע זמן ק"ש ויתפלל · הנה שאפילו לאכול ולשתות אין מניחין אותו ואין לומר דהיינו כשבא בערב והיא לילה שכבר התחיל זמן ק"ש ואיך יוכל לעשות דבר עד שיקרא זה אינו דא"כ מאי נקט בא מן השדה בערב הול"ל בלילה :

ועוד שאין דרך לבא מן השדה בלילה אלא סמוך לשקיעת החמה · ועוד דא"כ למה ליה לומר אם רגיל לקרות קורא וכו' יקרא ק"ש תיכף ויתפלל אלא ודאי שמע מינה דאע"ג דעדיין לא הגיע זמן ק"ש שהיא יציאת הכוכבים כיון ששקעה החמה והוא זמן לתפלת ערבית אין לו לעסוק בשום מלאכה עד שיתפלל וכן ראוי לכל בעל נפש להזהר מזה ואחר שקיעת החמה לא יעסוק כי אם בשירות ותשבחות ותהלות ה' בב"ה להמנות מי' הראשונים ושכרו גדול כמו שביארנו גודל שכר המקדים והמאחר בבהכ"נ · וכ"ל שגדול שכר המקדים בערב מן המשכים בבקר מפני שבבקר אין לו שום עסק מו"מ ומלאכה לעשות ואין לו דרך אחר אלא לבא לבהכ"נ ולהתחנן לפני אלהיו ית' אבל בערב שהוא עסוק במלאכתו וצריך לגמור עניניו וכל חפציו ומניח הכל ובא לב"ה לבקש הפני שמים שכרו גדול כפול ומכופל ובפרט אם הקדים לבא משקיעת החמה ואילך והוא בב"ה יחידי מצפה ומקוה שיבאו העם להתפלל שהוא חשוב בעיני המלך הרבה מאד וגבור יקרא לו אחר שכבש את יצרו לבטל עצמו מכל עסק ורץ כצבי לרא"ש והוא י"ו ישלם לו שכרו בעה"ז ובעה"ב ובזה יאריך ימיו ושנותיו כמו שמצינו בצוואת ר"י את בניו קדימו וחשיכו בבי כנישתא כי היכי דתוריכו חיי · וכן המאמר הזה אפשר לדקדק כי הקדמת הערב הוא העיקרי כד"א אקדימו ואחשיכו והוא על הקדמת הערב בלבד ולא אמר אקדימו על השכמ' הבקר ואחשיכו על הערב דא"כ מה ענין אחשיכו לבד על הערב והלא כל העולם מחשיכין להתפלל תפלת ערבית ומה היתה הצוואה יתירה על כל אדם והלא אין מנעים מכלל העולם אלא ודאי הצוואה היתה שיקדימו לכל אדם וימנו מי' ראשונים וא"כ היה לו לומר אקדימו בצפרא וברמשא כי וכו' ומדלא הזכיר

הקדמת הבקר נראה שההקדמה הוזל לערב והעניין'הוא ולא קאי אבקר וערב אלא אערב לחודיה ומכ"ש בבקר ולא הוצרך להזהירם עליו · אבל אפשר לומר דלעולם הם ב' ענינים ואקדימו קאי אבקר ואחשיכו קאי אערב ושייך לומר ל' הקדמה אבקר כי עדיין לא נכנס אדם שם וכל הלילה סגורה אותם ורזים ע"ז שיהי' השהקודמין לכל אדם בערב אבל לא שייך לשון הקדמה עיקרית כיון שכבר באו אנשים ונכנסו שם כל היום אבל לשון אחשיכו שייך שיקוו שם להשך ולא יקדים החשך לביאתם לב"ה : עוד אפשר לומר דאקדימו ואחשיכו על שניהם קא' אמר

דאפילו על הקדמת הבקר שייך אחשיכו משום דצריך לבא בעוד שהחשך בעולם קודם אור הבקר · ולא אמר אחשיכו לבד משום דתפלת ערבי' צריך הקדמה קודם החשך ולא סגו בהשכה לבד ויהיה פירוש הדברים כך בבקר אקדימו בענין שתחשיכו שיהיה קודם אור הבקר : ובערב אקדימו בענין שתחשיכו אתם אחר הקדמתכם ולא שכבר הוא חשך וכל עניין נדרש כפי ענינו כשהחשך מוקדם לאור ההקדמה הוא החשך וכשהחשך מאוחר ההקדמה היא קודם החשך ולעולם הוא נמצא בשתי התשיכות וזה הטעם הוא יותר צודק מפני שנמצא שמצווה על הב' ענינים ולא על הא' לבדו ועל הענין שכתבתי הטעם הראשון מספיק : עוד טעם אחר שראוי להזהר בהקדמת תפלת ערבית מפני שתחלת היום הוא הערב כי היום הולך אחר הלילה הלכך צריך להקדים קודם שיכנס היום שימצא בב"ה מודה ומשבח לאדון הכל י"ו ויעיד עליו אותו היום איך הוא עבד נאמן ליוצר בראשית י"ו ועובד מאהבה ובנפש חפצה ושוקד על דלתותיו יום יום ר"ל שתופס מיום זה ומיום זה ומניח כל עסקיו וכל חפציו ובא לו לגמור ולקיים חפצי שמים ודאי שכרו גדול ועבודה גדולה עבודתו : וכשהגיע זמן ק"ש של ערבית והיא יציאת הכוכבים יתפללו הקהל ערביה ויתפלל עמהם ולעולם ישתדל אדם להתפלל תפלתו עם הציבור וטובה לו הרבה מאד שאין מדקדקין בעיון תפלתו אלא מתערב' עם תפלת הציבור ואינה חוזרת ריקם ואם הקהל מקדימין להתפלל קודם זמן ק"ש לא יתאחר מפני כך אלא יתפלל ויקרא עמהם שאין לפרוש עצמו מן הציבור בשום ענין ולא יקרא אותה ק"ש לשם חובה אלא כקורא בתורה כדי שלא לפרוש עצמו מן הציבור וכדי לסמוך גאולה לתפלה ואחר יציאת הכוכבים יקרא ק"ש פעם אחרת בעונתה לצאת י"ח ולקיים מצות אלהיו עליו כתקנה ולא יאמר שום ברכה כלל אלא אם ירצה יאמר ברכת אהבת עולם הסמוכה לה יחתום בה בלא הזכרת שם ומלכות ודי לו בזה ולא יכניס עצמו בספק והיא עיקר היראה להתרחק האדם בכל עניניו מן הספיקות כדי שלא יבא לידי מכשול עון וכן בתפלת ערבית של שבת שמקדימין הקהל להתפלל בעוד היום יתפלל עמהם ואח"כ יקרא ק"ש בזמנה ואח"כ יקדש על היין ואין לקדש קודם הק"ש דתדיר תדיר קודם ויכוין בברכותיו כראוי לו והם ד' ברכות ב' לפניה וב' לאחריה וצריך לכוין בכל א' מהם כראוי לה ובפרט ברכת אמת ואמונה שמספר ביציאת מצרים ובגאולה שצריך לכוין בה לתת שבח והודאה לשמו י"ו על כל הטוב שהטיב עמנו

והגמול שגמלנו והוציא אותנו מעבדות לחירות והוא מצוה לספר ביציאת מצרים ביום ובלילה כמו שדרשה בן זומא מפסוק כל ימי חייך וכן בהשכיבנו שהיא הגאולה הריכה להתחנן לפני הש"י שכמו שגאלנו ממצרים והצילנו מכמה מקרים ופגעים רעים כן ישמרנו מכל דבר רע ומפחד לילה והותה שומר עמו ישראל והוא כעין גאל ישראל ויאמר קדיש ולא הוי הפסק בין גאולה לתפלה כי הקדיש מעין הגאולה הוא שיתקדש שמיה רבא במהרה בימינו ויצמח פורקניה ויסמוך גאולה לתפלה כי כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק כל אותו היום ושכרו גדול כמו שמצינו בחזקיה מלך יהודה ששבח עצמו והטוב בעיניך עשיתי ואמרו חז"ל שסמך גאולה לתפלה ולא שנא בבקר לא שנא בערב צריך לסמוך וענין הסמיכות הוא שיש לו בטחון בהש"י על כל אשר עשה ביציאת מצרים לאבותינו ולנו ומאמין אמונה שלמה שבידו הכח והיכולת לעשות כזה וכזה ובידו להפיק ולגמור כל צרכי דבריו ולכן הוא סומך תפלתו להבטחה הזאת להורות שהוא שואל ממנו כל צרכיו וכל עניניו ומבלעדיו אין סומך ואין עוזר ובהיות כוונתו שלמה בענין זה ומתפלל אליו בכל לבו ומקבל אותו לאדון ולפטרון והוא כעבד המבקש פרס מרבו להחיותו כי זולתו אין לו קיום ודאי שכרו גדול ולדקה יחשב לו בהאמנה הזאת וכל אותו היום לא יאונה אליו כל רע ולא יארע דבר תקלה על ידו יען כי נשען על הצור ב"ה והיה ה' מבטחו : וענין חזקיה לא היה משתבח על פעם אחד שסמך ולא פעמים ושלש אלא שהוא היה מוחזק בזה כל ימיו מגודל הבטחתו והאמנתו הגדולה :

ויתפלל תפלתו בכוונה ראויה כשאר התפלות ולא יחשוב בלבו לאמר אחר שכבר אמרתי זאת התפלה וזה הנוסח בבקר ואחר כך במנחה והנני מתפלל אותה בערב וכן למחר וכן למחרתו איך יהיה לי כוונה בדבר מורגל ושגור כ"כ בפיו ח"ו לכוין כי כל דבר שנתיישן פעם אחר פעם בעיני האדם הנה הוא לו למשא כבד ולא שת לבו עליו וכן בק"ש שאומר אותה פעמים בכל יום בבקר ובערב ואיך יוכל לכוין בה לז"א ז"ל (אשר אנכי מצוך היום על לבבך) יהיו נחשבים בעיניך כאלו היום נתנו והוא כדיוטגמא חדשה הבאה מאת המלך שאזני כל העם לשמוע פתגם המלך ומה שגוזר בתוכה כדי לגמור ולקיים עליהם כן ראוי לכל אדם שיחשוב אלו הדברים שהם חדשים מקרוב באו ויכוין בהם כראוי לגמור ולקיים מאמר המלך ממ"ה הקב"ה :

וכן בענין תפלותיו כשבא להתפלל תפלתו לא יחשוב כל תפלות שהתפלל אלא יחשוב שמעתה נכנס להתיצב ולהתפלל לפני מלכו מ"ע י"ו :

וצריך שיעמוד בפחד ורעדה גדולה לשאול ממנו כל הדברים הצריכין לו ולהתחנן בכל תחנה וכל בקשה כעבד העומד בפני רבו ומבקש ממנו צרכיו ושופך את נפשו שלא ישיב את פניו ריקם · ועוד שאם הוא מואס בתפלותיו לומר אותם פעם אחר פעם גם הקב"ה ימאס בהם ולא יפיק רצונו למלאות לו שאלתו לפסון לו בבקר ובערב ובצהרים וכיון שהם צרכי שצריך להם בכל עת ובכל שעה וכולי האי ואולי למה קץ נפשו בהם ומאבד עצמו לדעת ואסור לרחם עליו · וכן אחז"ל על

פסוק מסיר אזנו משמוע תורה וגו' לומר כי האומר על דבר שכבר למד או שכבר שמע למה אחזור ללמוד או לשמוע והרי למדתי או שמעתי כמה פעמים ועל כן מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה כי בתפלות שהוא מתפלל לפני מי שאמר והיה העולם בכל יום ג"פ והוא שומע ועונה ומכין לו טרף ומזון לכל יום ויום ואינו מואס בתפלותיו גם הוא לא ימאס בתורתו · אבל אם הוא מואס בתורתו כך גם הוא יחשוב תפלתו לתועבה ולא יענה אותו ונגעלה נפשו אליו כיון שהוא גועל בתורתו וכל מה שעושה אינו אלא להנאתו ולתועלתו :

חיוב מאה ברכות בכל יום וסדר הלימוד בין תפלת ערבית לאכילה :

וטוב לאדם לכוין בברכותיו ולמנות אותם מתחלת הלילה א' לא' למצוא החשבון למען דעת כמה ברכות הוא מברך שלא יפחות מק' בכל יום וכל המוסיף מוסיפין לו · ומפני שתפלת ערבית בתחלת הלילה והיא התחלת היום שהיום הולך אחר הלילה צריך להתחיל ולמנות מתפלת ערבית ויהיו ברכות ראויות להמנות שיברך אותם בכוונה ראויה דאי לאו הכי ברכות פסולות איקרו ואינן ראויות למנין אדרבא לחטא יחשב לו ח"ו ומה טוב חלקו ומה נעים גורלו אם יוכל למנות אותם כלם בכוונה כי ודאי עשה רושם למעלה ומברכותיו יברכו עליונים ותחתונים · כי ענין סוד מאה ברכות הוא ענין נשגב עד מאד ונורא כי לא על חנם אז"ל מה ה' אלהיך שואל מעמך א"ת מה אלא מאה וכיון שהש"י אינו שואל מעמנו כ"א הדבר הזה בלבד דבר גדול הוא :

והענין הוא כי כל העולמות אינן מתקיימים כ"א מצד הפעולות הטובות הנעשות למטה כי צדיק יסוד עולם ואם אין צדיק אין עולם מתקיים ומברכתו יבורכו כל צבא השמים מרום רקיעא עד תהומא · וא"כ כשהאדם השפל משגיח עליו ומתבונן בברכותיו לומר אותם כראוי הבל אותם הברכות עולה ובוקע כל האוירים עד שמגיע לפני כסא כבודו והקב"ה כביכול מתעטר בו ושמח שמחה גדולה באותו שבח העולה מאת אדם נגזר מאדמה פי מחומר קורץ ומתעלה בו ומכין לו מחיה ומזון ונותן טרף לביתו פותח את ידיו ומשביע לכל חי רצון אבל פחות מק' אין הדבר נגמר כאשר ידוע ליודעי חן · ויום השבת שממעטים ממנה כמה ברכות י"ב בכל תפלה צריך בעל נפש להזהר כדי להשלים ולכוין בכל ברכות העולים לקרות בתורה ובז' ברכות של מפטיר ויעלו לו ואם הוא המפטיר בעצמו מה טוב ומה נעים גורלו כי מברך ז' ברכות כחתן בתוך חופתו ואם לא בא לידו כדי להשלים כבר אמרנו בגמרא מתלי להו באספרמקי ומגדי וכן בי"ט אבל בי"ה הוא טורח גדול למצוא צד להשלים כי כשאנו מונין אין אנו מוצאים אפילו שמונים כיצד ה' תפלות ל"ה ברכות ברכות השחר עד ברכת התורה י"ט ברכות ב' של ברוך שאמר וחתימה ז' ברכות דק"ש הם כ"ח ול"ה הרי ס"ג וי"ד של הספרות הם ע"ז הרי חסרים מהמנין כ"ג ואם נאמר שיכוין לברכות הקוראים בתורה מי הוא המכוין בהם · ולכן ראיתי טוב ליקח מעט בשמים או הדס ומשעה לשעה יריח בה ויברך ולא מצאתי תקון אחר קרוב מזה אחר שאינו יוצא מב"ה והחכם עיניו בראשו להבין ולהשכיל כל הענינים על מתכונתו ואין אנו חוששין אם הוא נוהג בכך להריח בשמים כל שעה ולא עוד אלא שאנחנו מבקשים ביום הזה כל דבר עינוי ואיך יעשה ההפך דכיון שעושה הדבר לש"ש אין לחוש ודי לנו מה שאסרה תורה וגדר שגדרו חכמים עלינו ועוד דתענוג נשמה הוא זה ולא תענוג דגוף כמ"ש רז"ל בפ' כל הנשמה תהלל יה איזו דבר הוא שהנשמה נהנה ממנו ולא הגוף זהו הריח וע"כ אין חשש לתענוג הנפש ואע"ג דכתיב כל הנפש אשר לא תעונה היינו נפש הבהמי הנקשר עם הגוף אבל הנשמה אין לה ענוי מזה וכן הוא ענין וכפר עליו מאשר חטא על הנפש שציער עצמו מהדברי' שהנפש מתהנה מהם ואין לנו עסק בדרש הזה כי אין זה מקומו :

ואחר שהתפלל תפלת ערבית צריך לקבוע עתים לתורה כאשר עשה בבקר כמ"ש והגית בו וגו' וצריך שיהיה קודם אכילה כי מקשר התפלה עם תלמוד תורה והיא מצוה רבה ומקיים ילכו מחיל אל חיל ויזכה לראות פני שכינה כמו שדרשו זלה"ה · ועוד שאין ראוי לאכול קודם אחר שזה תענוג הנפש ומזונה וזה תענוג הגוף ומזונו ראוי לו להקדים מזון הנפש למזון הגוף ועוד כי אכילה מביאה את השינה ולא יהיה לו אפשרות ללמוד מן השינה שבעיניו והתנומה שבעפעפיו · ואם הוא רעב וצמא ואין לבו פנוי ללמוד יטעום מעט ליישב את לבו ויעסוק בתורה ואח"כ יגמור סעודתו כראוי ולא יאמר אקום באשמורת הבקר ואקבע למוד כראוי ולמה לי לקבוע קודם אכילה ולא אחר אכילה זו אינה טענה שאין לו להניח הודאי מפני הספק מי יודע אם יתגבר עליו שנתו או איזה דבר יעבור ולא יוכל לקבוע למודו ולזה אין להחמיץ את המצוה הזאת ואם מתבטל מן התורה יש בטלים הרבה כנגדו לכן כל בעל נפש צריך שתהיה לו שעה קבועה בלילה ללמודו קודם שישן אם אפשר קודם שיאכל מה טוב ומה נעים ואם א"א לו לעכב סעודתו יקבע אחר הסעודה ולא יבטל אותו קביעות על שום דבר שבעולם כמו שביארנו בקביעות היום וצריך שילמוד תורה נביאים וכתובים ומשנה וגמרא ולא יעבור מזה ביום ובלילה ובנקל יכול האדם לקבוע כל זה כמו שבארנו · ואם יש עמו בן או תלמיד ילמוד עמו כדי לקיים מצות ושננתם לבניך וכל מצוה שיכולת ביד האדם לקיים ביום ובלילה לא יעבור עליה וזה מן המצות שיכול האדם לקיים כל יום ויום ואע"פ שאין לו בנים ולא תלמידים או שאינו בר הכי לפחות יתחבר עם חבירו להתוכח על איזה דבר או ענין ועכ"פ יצא מביניהם תועלת שילמדו זה מזה איזה דבר או ענין · ואם אפשר לו להתחבר עם חברה לקבוע למוד בלילה מאיזה למוד שיהיה אם מקרא מקרא ואם משנה משנה ויאמרו קדיש על קריאתם הנה מה טוב ומה נעים וכן ראוי לכל בעל נפש להתחבר עם העוסקים בלמוד בין ביום ובין בלילה כדי שימנה מהם ויש לו שכר וזכות עמהם :

ואחר שיגיע עת האוכל יטול ידיו כראוי ויברך בכוונה ויסמוך נטילה לברכה ולא יזוק כל אותה סעודה ויאכל מאכלו בכובד ראש ויהי' כוונתו להברות גופו לעבודת אלהינו ית' וית' ולא תהיה הכונה להתענג באותו שעה

ולמלאות גרונו כי זה דרך עמי הארץ והסכלים אשר לא שתו לנגדם שוד אבל מי שהוא בעל נפש וירא שמים אין לו להתהנות מן העוה"ז בשום דבר כי אם על צד הכנת בריאות אבריו ולהשלים חפצי שמים כמ"ש למעלה על פסוק בכל דרכיך דעהו והוא עיקר גדול להכניע היצה"ר מגופו של אדם ויתדבק בטהרה ובקדושה ולא ידע דבר רע ולא יבא שום תקלה ע"י וחפץ ה' בידו יצלח :

סדר ק"ש על מטתו

ואחר אכילה אם יש לו לעסוק בשום מלאכה יעסוק בה קודם שישן כדי שיהיה מקום באשמורת לעסוק בתורה כי היא שעה פנויה ראויה ללמוד ואם לאו יחזור ללמוד בעוד שהוא נעור עד שיכבוד עליו השינה ויברך ברכת המפיל חבלי שינה על עיני (ונ"ל שהברכה הזאת אין לברכה בכל שעה שרוצה לשכב עד שיראה הוא בעצמו שהשינה באה עליו ועפעפי עיניו נאחזות לישן כי איך יברך המפיל שינה ועדיין השינה לא באה אלא שהוא מכין לה מקום שתבוא ודאי ברכה לבטלה היא): ולפי שראיתי הרבה בני אדם טועים בזה הענין ובכל עת וזמן שמבקשים לשכב על מטותיהם מברכין כתבתי זה כי ראוי לכל ירא שמים להזהר מזה ושלא יברך אותה כ"א בשעה הראויה לה והוא טעם נכון ואחריה יקרא ק"ש עד פ' והיה אם שמוע ואע"פ שקריאת' להגן היא ג"כ מצוה לקבל עליו עול מלכות שמים סמוך למטתו והטעם משום דשינה א' מס' במיתה וקודם שיפטר מן העולם ראוי לו לקבל עול מלכות שמים עליו ואהבתו ויראתו ועל ענין זה נוהגים לומר וידוי ש"מ ויפה הם עושים כי אין האדם יודע את עתו וכמה אנשים ראינו שכבו על מטתם ולא קמו ממנה ומה תהיה מן הנשמה ההולכת כך פתאום לפני אדוניה ולא הביאה דבר מה בידה וע"כ ראוי להתודות וידוי כללי ופרטי מכל מה שעבר אותו היום וישאל מחילה מכל מי שציער אותו או דבר כנגדו ואם אחרים ציערו אותו ודברו כנגדו ימחול להם מחילה גמורה מלב ומנפש מחילה החלטית וכן מצינו חסידים הראשונים שהיו עושים כן קודם שישכבו על מטתם ואומרים שרי ליה מריה לפלוני שצער לי כך וכך וכן ראוי לכל בעל נפש וזרע הקדש לעשות ואע"פ שהחטא הוא גדול שהלבין פניו ברבים אפ"ה יעביר על פשע כמו שמצינו בש"י רם על כל רמים שעובר על כל פשענו כמה וכמה פעמים ואינו מבקש אחרינו ואיך אנחנו יתושים אפלים שפלים מבקשים אחר אנשים אחים כולנו בני איש א' ואולי גדולים וטובים ממנו להנקם על פשעיהם ולנטור איבה חלילה חלילה לזרע אברהם אב הרחמים לעשות כדבר הזה וכן דהע"ה ביושר דרכו היה משבח עצמו על המדה הגדולה הזאת ואמר אם גמלתי שולמי רע וכו' · ואח"כ אמר פסוקי דרחמי כל א' כפי דרכו וכל המוסיף הרי זה משובח ושומר מצות נפשו וישתדל שלא ישקע בשינה אלא מתוך ד"ת כדי שתתראה נשמתו לפני בורא עולם י"ו מתוך ד"ת וכן יחמול עליו בעל הפקדון להחזיר לו נשמתו מחודשת מכל טוב כמ"ש חדשים לבקרים רבה אמונתך וענין הפסוק הוא לומר לנו שאין נאמנותו ית'ית' ויתעלה כנאמנות של ב"ו כי נאמני ב"ו כשמחזירים פקדונם הלואי יחזירו אותו כאשר ניתנה להם מבלי תוספת ובלי מגרעת והוא דבר בלתי אפשר בידם לעשות כי עכ"פ כל יום ויום המתחדש על איזה דבר שיהיה כלה ואבד כי כל דבר הווה נפסד אבל נאמנות ה' י"ו חוזר הפקדון המופקד אצלו בתוספ' טובה ומחודש ממה שהי' כשמפקידו אצלו · וזהו ענין רבה אמונתך גדולה ורבה היא אמונתך עד מאד שלא כדרך האמונות והיא לפנים משה"ד ומפני שהאמינו בו ובטחו בישועתו ואינו דואג האדם לפי מעשיו ולהפרע ממנו בזמן שהפקדון בידו מפני אמונתו הגדולה וכן ראוי לכל אדם ללמד מדרכי קונו ית' וית' וכ"ז שחבירו בטח בו למסור בידו איזה דבר או ענין וכמצא שיש לו אצלו איזה טענה או תביעה לא יעכב פקדונו מפני כך אלא יחזור לו את שלו ויתבע אותו לדין ואע"פ שיהיה חמסן או אלם יעשה הוא את שלו והוא את שלו והרבה פתחים למקום לפהוא להולך בדרכיו ואינו מקפח שכר שום בריה כמ"ש דהע"ה אשרי איש ירא את ה' וכו'

סדר הנהגת הלילה

ואם היה נשוי אשה יקדש עצמו במותר לו וכבר דברו אחרים בזה כל הצורך איך יתנהג האדם עם אשתו בשעת תשמיש והכלל העולה הוא שיעשה אותו מעשה באהבה והבה ברצונה ומחשבתו בה וכוונתו לקיים המצוה ולא ירבה דברים עמה כמ"ש מגיד לאדם מה שיחו אפי' שיחה קלה שבין איש לאשתו שלא לצורך תובעין אותו לדין עליה וז"ל פי' באשתו אמרו ק"ו באשת חבירו על זה הענין דהיה נראה פטור ומותר עליו כיון שנתן לו רשות מה לי מעט מה לי הרבה אפילו הכי הקפידה תורה עליה והשתא ניחא דקאמר באשתו אמרו דהיכן אמרו ואם הענין הוא תקנה שתקנו לא מצאנוה בשום מקום שאסרו חז"ל לדבר איש עם אשתו כדי שיבא על זה ק"ו באשת חבירו אבל עכשיו שמצאנו פסוק מפורש מגיד לאדם מה שיחו ופירשו בקבלה אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו יבא הק"ו כראוי לאסור כל דבר באשת חבירו שנאסר עליו וא"כ ראוי לאדם שלא להשתמש באשתו קודם שישן סמוך לשינתם כי מתוך שהם נעורים מתלהבים ביצה"ר וא"א שאותו זווג יהיה קדוש לגמרי אם מצד עצמם אם מצד שאפשר שהוא או היא הרהרו בדבר אחר ביום ואין המחשבה נקיה · זאת ועוד כי אין ראוי להסיח דעתו מקדושת הש"י אשר קבל עול מלכותו עליו להפטר מן העוה"ז כאשר כתבנו שצריך שישקע בשינה מתוך ד"ת וקדושה אבל אחר שכבר נרדמו שניהם וישנו כבר נתבטל קצת היצה"ר שלהם וכל העולם שקטו והמחשבה נקיה וטהורה אז ודאי הוא שעת רצון ועונה ראויה לעונה ואעפ"י שאמרו שהעונה צריכה להיות אחר חצות הלילה מי שיכול לכוין טוב הוא מפני שכל כחות הטומאה מתמעטים והולכים והקב"ה משתעשע עם הצדיקים בג"ע והנשמה הנאצלת בזמן ההוא אין רע יורד עמה בפרט כשהוא בליל שבת אחר חצות שהוא טוב מכל צדדיו ומי ומי זוכה לזה ולזה אמרו עונתן של תלמידי חכמים מלילי שבת ללילי שבת שהם יודעים לכוין כראוי · ואם תאמר אחר שהוא כן היה ראוי שיהיו בניהם של ת"ח שלמים

וחכמים

וחכמים ומלאים דעת ויראת ה' והרי ראינו כמה וכמה יוצאים להרבות רעה : וכמה בני עמי הארץ רובם ת"ח כמ"ש ז"ל בבני עמי הארץ שמהם תורה יוצאת ואם כן מה תועלת בכוונה ובשעה הראויה · הקושיא נראה חזקה וקשה עד מאד אבל כבר תרצו לזה שהקב"ה מבקש ומסבב סבות וחושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח ושוקל כל הענינים כולם במאזני צדק ואמת · ובשים איזו נשמה שלא נשלמה שהיתה רעה וחטאה ואותו ת"ח מכוין בדעתו להביא נפש לעבודת אלהינו י"ו והוא י"ו שולח על ידו אותו נפש של אותו רשע כדי להזדכך עם נשמתו הטהורה ויועיל לו להסיר ממנו כל החלודה אשר עליו וזוכה בזה אותו צדיק שמביא לעולם קיום נפש א' להשיבו אל אביו ומי יתן טהור מטמא וזאת סברת רז"ל · ואע"פ שסוף סוף אינו משתלם אפ"ה השלמות הוא בערכה בערך מה שהיתה · ואם הנפש הזאת היתה משתלחת ע"י אחר ובמקום אחר שאינו הגון לא היתה לה רפואות תעלה למכותיה ותאבד הנפש ההיא לגמרי זאת היא כמדומה לי ששמעתי אבל אינו מרוה את הצמא ואפשר לומר טעם אחר שהרי לא מצינו כל בניהם של ת"ח שאינם זוכים אלא יש מהם כך וכך וכן בבני עמי הארץ יש ויש· ואין התימה אלא איך אפשר להיות שבני עמי הארץ יצאו לאור ובני ה"ת לא כן · ומאז"ל הזהרו בבני ע"ה שיצא מהם תורה לא שלנו שמבני ת"ח אינו יוצא ח"ו אלא לומר שלא יאמר אדם כיון שבן ע"ה הוא זה אין לטרות עמו ולהשגיח עליו ללמדו תורה כיון שאביו ע"ה היה מעשה אבות יעשו בנים ולא יצליח בלמודו אלא צריך להזהר בהם כי ראוים הם לצאת מהם תורה כמ"ש יזל מים מדליו כו' כי לפעמים באפרקסתו של עני מרגניתא נמצאת והכל כאשר יודע רבון הכל ית' וית' והרצו חכמים לזה למה ראוים בני עמי הארץ לצאת מהם תורה יותר מת"ח מפני שאין מברכין על התורה תחלה והענין הוא שהת"ח שתורתו אומנותו צריך להזהר בכבוד תורתו בכל עניניה ובפרט לברך עליה קודם הלמוד בכל פעם שצריך לברך ולברך בכוונה שלימה לשבח לאדון הכל י"ו ששם חלקנו בתורתו ולפעמים הת"ח מתרשל מזה בברכה שאינו מדקדק בה לאומרה ותולה שאינו צריך לאומרה שכבר בירך ואם היה מדקדק על זה נמצא מחויב לברך והרי נתרשל לברכה ולפעמים אינו מדקדק בכוונת התיבה וג"כ מזה שאינו חושש לכבוד תורתו כדין ובשורה וא"כ מודדין לו מב"מ ואין מנחילין אותה לבנו אבל ע"ה לא שייך ביה זה הטעם ולא זה העונש לכן ראוים הם שתצא תורה מהם · עוד קרוב לזה הטעם אפשר לומר טעם אחר ואע"פ שנאמר שבני עמי הארץ ראוים יותר מבני ת"ח מפני שבשעת הזיווג צריך לכוין בה כוונה ראויה · ולכן ת"ח שראוים לכוין בה כראוי מדקדקין עמהם כחוט השערה ואם נמצא בדבר מה שלא כראוי נפסלה כוונתם והרי היא כמי שאינ' והבדל טוב ממציאות רעוע וחסר ועל זה אינו יוצא אותו הספרי נגמר כראוי אחר שאין לו יסוד שהי' ראוי להיות לו אבל עם הארץ אינו יודע כלום שום כוונה אלא כסוס כפרד אין הבין ומצר מהם גולם ראוי לציור אפשר שיעשו ממנו דבר חשוב ונחמד והוא טעם דק צריך למשמש בו בשכל : עם היות שלפי האמת כל ג' הטעמים אמת והכל לפי מה שהוא אדם ובזה לא נשאר לנו ספק כלל ועיקר והרבה גדר פרישות צריך אדם לגדור עצמו בשעת תשמיש וכל מקום שיש בו גדר ערוה יש בו גדר פרישות וטהרה אמרו בזוהר אל תהיו כסוס כפרד אין הבין אלו הם שאין מדקדקים בעצמם בשעת תשמיש בבושת פנים וביראה אלא מנהיגים עצמם כבהמה שאין לה בושת פנים משום דבר אלא עושים מעשיהם ויבא מה שיבא ואינם חוששים לכבוד ה' ית' וית' אשר הוא טהור ומשרתיו טהורים וצוה לנו קדושים תהיו כי קדוש אני ואז"ל הוו פרושים מן העריות והיינו יותר ממה שצותה תורה לנו לגדור עצמינו שלא לבא לידי טומאה וכן אמרו והייתם קדושים לאלהיכם קדש עצמך במותר לך·וזה הראוי להקרא קדוש שמקדש עצמו על קדושתו · דאם ענין הקדושה הוא על קיום המצות לא שייך לומר קדושים תהיו והייתם קדושים שהרי קדושים ועומדים הם בקבלת המצות שנצטוו אלא ודאי זו היא קדושה יתירה שמקדש אדם עצמו על קדושתו להיות פרוש וגדור מן הערוה כדי שלא יבא לידי טומאה וכן אמרו ברבינו הקדוש שנקרא כך על שלא הושיט ידו מטיבורו ולמטה וכל הרודף אחר התאוה והחמדה ועצת היצה"ר ותחבולותיו כמו מכחישי ה' שמבקשים דבר מה להרבות יצרם ותאותם ועושים מעשה על ככה הן מאכילות ושתיות או סיכות והם מסטרא דמסאבא אשר מטמא כל הנוגע בה ואין להם חלק באלהי ישראל הקדוש והטהור יתברך וית' ואנחנו עמו וצאן מרעיתו חלקו ונחלתו צריכין אנו להתקדש בקדושתו ולאהבה וליראה אותו ואין אדם זוכה ליראה אלא על ידי הפרישות והקדושה שיגדור עצמו בכל דבריו ועניניו ובפרט בענין אות ברית קודש שצריך ליזהר הרבה מאד מאד בשמירתו כי הוא מקום מוכן משכב ומושב של יצה"ר ולא מצא מקום סמא"ל להתגבר על יעקב כי אם באותו מקום שנגע שם ויוכל לו ותקע כף ירך יעקב ומפני תוספת קדושה שבו יש לו אחיזה שם כי כן דרכיו של שטן להתחבר במקום היותר קדוש ופרוש כדי להעביר הקדושה משם ולהניח לו מקום לכף רגלו וזה הטעם הוא שהמת מטמא בכל דבר משום שהסטרא אחרא מבקש לו מנוח לנוח באותו גוף הקדוש אשר הוא משכן ומושב לנשמה הקדושה והטהורה ובעוד שהיא בקרבו אינו יכול לנוח · ובהתפרד' מן הגוף אז מצא לו מנוח ושולט בו כרצונו מה שאין כן במכחישי ה' כי בחייהם קרוים מתים ומה לי חיים מה לי מתים לעולם הם במצב אחד ומפני שאין אבר בגוף האדם אשר מבדיל בין קדש לחול כזה ולא נקרא גבור שלם כראוי אלא מי שמתגבר על יצרו במקום הזה וכובש אותו תחת ידו ומעלתו גדולה עד מאד עד כי מפני זה נקרא צדיק והוא יסוד עולם וכן מצינו ביוסף שלא זכה להקרא יוסף הצדיק יותר מכל אחיו אלא מפני מעשה שבא לידו וכבש את יצרו וכן בנימין נקרא צדיק מפני שכבש מעינו כל אותן שנים מפני צרת אחיו יוסף ואין ניכר מעלת האדם וקדושתו ופרישותו אלא בענין האבר הזה וכל הענינים האחרים לנגדו כאין ומ"ש חז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו לא אמרו אלא בענין האבר הזה שאם נאמר על שאר עבירות גזל וגניבה וחלב ודם הרי אנו רואים שאין לגדולים תאוה בהם כלל לא מעט ולא

הרבה ויצרם כבוש וחלל בקרבם בענין זה אלא ודאי לא נאמר אלא על הדבר הזה שכל מי שהוא בקדושה ובפרישות יצרו מתגבר עליו להעבירו כמו שמצינו כמה מעשים בגמרא בענין זה ואנו רואים בעינינו התגברות יצה"ר על דבר זה ולולי ה' שהי' לנו להתגבר עליו כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו · אבל ישראל קדושים מובדלים מהם כדי להתרחק מצד הטומאה כל האפשר וצריך כח גדול וחזק וגדרים גדולים שיוכל להמלט ממנו כי כל מצודיו וחרמיו פורס בענין זה ואינו מבקש מן האדם אלא כשיכנס מעט כי הוא יכניסהו הרבה ואח"כ יוציאהו מן העולם · וכן אחז"ל אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע והענין הוא לפי דרכנו כי האבר הזה הוא קטן בכמות אבל גדול באיכות שאם האדם משביעו רוצה לומר להשלים תאותו וחקו למה שהוא ואפי' יהיה במותר לו אין לו תקנה אח"כ אח"כ יבקש לו לעולם כדי להשביעו ומן המותר ידיחנו אל האסור ולא ימצא מנוח לכף רגלו עד שיטרידהו מעט מעט מן העוה"ב ומהעוה"ז וכן אמרו חכמי הרופאים ה' מאלף מת ממיתת עצמו והשאר מרוב תשמיש שמביא עליו חלאים רבים ורעים אבל מי שיש לו שכל להרעיבו ולא ימלא לו כל תאותו אלא פעם רחוק מפעם כגון מליל שבת לליל שבת יתאמץ כחו והוא מעצמו יתבטל ממנו ולא ירדוף אחריו וזה הפי' ראוי מצד עצמו והוא אמת ממה שאנו רואים בעינינו עם היות שיש פי' אחר :

הכלל העולה בידינו הוא שצריך האדם להזהר הרבה מאד מאד בענין זה ויגדור עצמו בגדרים וסייגים בשכל ובחכמה להתרחק מן החטא והיא שלא יושיט ידו למטה מטיבורו אם אינו נשוי בין שהוא ילד בין נער בין בחור בין עם הארץ בין תלמיד חכם כי אין אפוטרופוס לעריות אדרבא הוא מעותד לחטא יותר כמו שביארנו · ואמרו ז"ל במס' נדה אמר עולא ישב לו קוץ בכרסו והוא המקום למטה אצל הערוה וצריך למשמש שם כדי להוציאו תבקע כרסו ולא יעשה רשע לפני המקום אוי לאזנים שככה שומעות ולעינים שכן רואות עד היכן הגיע קדושת ישראל לבין אביהם שבשמים והרואה והשומע זה איך לא יהי' נזוף כל ימיו לפני המקום כי כמה וכמה פעמים עבר על זה ומי הוא אשר נקה מזה ויותר ויותר מזה ויוכל כל אדם להקרא רשע מרושע לפני המקום בפה מלא כיון שעבר על זה כמה פעמים ואין צריך לומר אם הושיט ידו למטה לחכך עצמו ומן החכוך בא לידי חמום ומן החמום גרם החטא להוציא שכבת זרע לבטלה ואין צ"ל אם הושיט ידו לרצונו בלי סבה גורמת ואין צ"ל אם הקשה עצמו לדעת שהוא חייב נדוי ולדעת אחרת הוא בנדוי ואצ"ל אם הוציא בידו זרע בכוונה למלאת תאותו שהוא שנאוי מרוחק לפני הקב"ה ואינו זוכה לראות פני שכינה כדכתיב לא יגורך רע ואין רע אלא העושה המעשים האלו שהוא רע שהם לשמים ולבריות משחית למעלה ומשחית למטה פוגם למעלה ופוגם למטה אוי לו ואוי לנפשו אוי לרוע מזלו דנוח לו שלא נברא נוח לו שנהפכה שליתו על פניו ולא יצא לאויר העולם נוח לו שיכרתו ידיו ולא הי' עושה המעשה הרע הזה מה כפרה יש לו מה התקנה יש לו כמעט שננעלו ממנו שערי תשובה ושערי כפרה ובפרט אם התמיד עצמו בזה ימים ושנים עד שהורגל בזה גדול עונו מנשוא אלו הם המביאים מבול אף לעולם הם המביאים המגפות והמיתות לעולם ובפרט אם השיאו יצרו הרע ועשה הדבר הרע הזה בפני אנשים או חברים או גרם לעשות לאחרים שחלל את ה' וחטא והחטיא שנתגדל עונו במאד מאד עד לשמים הגיע ובפרט אם לא הרוה צמאו בזה עד שבא על הזכור או שבא על הערוה כי הוא זמה והוא עון פלילי תועבה לפני ה' כיצד ירים ראשו כיצד יאכל וישתה כיצד ילבש בגדים נאים והבגדים הצואים אשר עליו לכלכו נפשו רוחו נשמתו עד שהרחיקוהו מלפני אדון כל הארץ ובא מלך הכבוד י"ו. כבודה ויקרה טנפוה ועשו עמה כא' הנבלות כיצד ישמח ויגיל כיצד ימלא שחוק פיו כיצד יראה בשחוק אחרים ודאי אין תקנתו כי אם קלקלתו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויענה בצום נפשו יום אחר יום עד שהוא בעצמו יראה אותו ככנע ונשבר ונענה ונאכל חלבו ודמו ונתמעט תאותו וגאותו ואומר שלא ישוב אל הנאלות הגדולות האלה וילבש שק וישב על האפר וילקה בכל יום עד ישקיף וירא ה' משמים כי חנון ורחום אלהינו ומרבה להטיב ואינו חפץ במות המת כי אם בשובו וכו' ואין לך דבר שעומד בפני התשובה השלמה כי ימינו פשוטה לקבל שבים הבאים בכל לב ובכל נפש ומתחרטים מעונותיהם ולבם מר ונאנח מר וזעף על כל מה שעבר עליהם ולא ישובו עוד לכסלה ואם הי' נשוי התירו לו דברים האלה לאחוז באמה ולהשתין מפני שהוא טרוד במעשיו ודברים כאלה שאין אנו חוששין שיתגבר יצרו עליו כל כך אחרי שיש לו פת בסלו :

אבל להושיט ידו שם שלא לצורך ואפילו לצורך שהוא רוצה לחכך אסור להושיט ידו להביא על הערוה כי מן החכוך יבא החמום בקל אלא יחכך מעט מעל חלוקו ואצ"ל שאסור לו להסתפר והוא רואה ומסתכל במילתו שהוא עון גדול מלבד הסיפור שיבא לידי קשוי ולידי חמום וכן אם יש לו שערות הרבה ורוצה לסרוק שם במסרק אסור · וראוי שלא להעביר שער הערוה לא במספרים ולא בתער כי על כל פנים יעשה רשע לפני המקום ורבים מדקדקים בדבר זה ואין מעבירים אפילו ע"י סם · זה הכלל כל דבר שהוא רחוק מן השכר וקרוב להפסד אפילו לנשוי אסור מפני שחומרת הוצאות שכבת זרע עבירה גדולה עד מאד וצריך אדם להזהר ממנה הרבה :

ולענין לרחוץ אותו מקום בשעת רחיצת שער הגוף נ"ל דמותר אבל להתעכב ברחיצת אותו מקום אסור ואם בכל דברים המותרים רואה האדם שבא לידי קישוי וחמום יסלק ידו מיד עד יעבור זעם ואם הי' נר בבית אסור לו לשמש מטתו באותו בית עד שיוציא הנר ממנה לבית אחר או עד שיכפה עליו כלי והטעם מפני שנראה כעזות פנים לבעול בהדיא בעיני בריה ואפי' שהיא אשתו שכן דרך הבהמות · אבל מי שהוא איש וירא את ה' צריך שיעשה מעשה בהצנע גדול כמו שכפאו שד כמ"ש בגמרא שלום דביתהו דרבי אליעזר ז"ל · עוד שלא להרבות תאותו ויתגבר יצרו עליו ונמצא שעושה הדבר לרוות צמאו לבד ולא לשם המצוה המוטלת עליו אבל כשאין אור בבית אין תאוה מתרבה עליו כל כך דאחר שאין

ראיית העינים אין חומד הלב כל כך דלבא ועינא תרי סרסורין דעבירה נינהו העין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרים : עוד אמרו ז"ל טעם אחר משום דשמא יראה בה דבר שאינו הגון ותתגנה בעיניו והם ז"ל סתמו הענין משום תקנה והמשכיל יבין · ולענין אם הנר בבית אחר וחלון או פתח מאותו הבית לבית זה והאור נכנסת אם האור נכנס להדיא דרך ישר ודאי אסור שאע"פ שהנר בבית אחר הרי האור עושה פעולתו ומה לי בבית הזה מה לי בבית אחרת אבל אם האור אינו נכנס ובא בדרך ישר להאיר היטב אלא שמכח הכאת האור הנכנס מאיר אל עבר הבית מצד אחר והאורה מועטת נ"ל דמותר : ולענין מחיצות שנותנים סביב המטה כמו כילה או קורטינא"ש אם אור מאיר אל עבר פניהם היטב נ"ל דאסור שהרי לא הועילו חכמים בתקנתם וכל הטעמים שאמרו שייכי עם אלו המחיצות ואע"פ שנאמר דהמחיצות מחיצות איקרו דיוכלו לעמוד ברוח מצויה אפ"ה נ"ל לא סגי במחיצות לבד אלא צריכין הנו ההסכת האור משום הטעמים שכתבנו · אבל אם היריעות עבות וכבדות ומחשיכין האור אע"פ דלא מחשיכין לגמרי נ"ל דמותר משום דאיכא תרתי לטיבותא חדא דהנר במקום א' והוא במקום אחר ועוד שהרי אור הנר אינו ממש אורו שהרי החשיך ואם אין מחיצות סביבותיו אסור לו לשמש ואפי' שפי הנר מהופך לצד האחר ואינו מאיר כ"כ או שהוא עומד בתוך לינטרנ"א דסוף סוף הנר בתוך הבית ואפי' שיאמר הריני מאפיל בטליתי ומשמש אסור לו לשמש דלא התירו האפלת טלית אלא ביום ולת"ח והטעם שהוא יודע שהשעה צריכה לכך ולא יבא לעשות לכתחילה דאסור לשמש מטה ביום · אבל בלילה דדרך תשמיש להיותו בלילה אם היינו מתירים לו בהאפלת טלית יבא להקל בכך ויבא לשמש לאור הנר בהדיא כי אינו עומד ברשותו אחר שיצרו מתגבר עליו ואין אפוטרופוס לעריות אסור מכל וכל ואפי' ע"י האפלת הטלית וטעמא דמסתכל הוא : ולענין אור הלבנה נ"ל דאסור ג"כ אם האור בא עליהם להדיא דלא גרע מאור הנר דאסור אבל אם נכנס האור דרך החלון ומאיר לבית אין חשש משום שאין האור כ"כ מבהיק למי שאינו עומד תחתיה ממש עד שנחום עליה וה"ה אם הוא תחת אויר השמים אע"ג שאין אור הלבנה עליו ממש אלא יושב תחת הצל אסור שכיון שהוא יושב תחת אויר השמים האור מבהיק : ולענין אור הכוכבים נ"ל דמותר דלאו אור איקרי ואפי' לאור כוכב נוגה שמאיר יותר משאר הכוכבים ויוצא קרוב לאור הבקר לא חיישינן ליה ואפשר שאם האור מאיר עליהם היטב שיש להמנע :

ושמעתי כי יש מדרגות ועתים מיוחדים להזדווג האדם עם אשתו וכל א' מהם מעולה מחברתה · המדריגה הא' שיזדווג עם אשתו בלילה ולא ביום : ב' שתהי' לילה מתוספת הלבנה ולא מחסרונה · ג' שתהי' ליל שבת · ד' שתהי' מחצי הלילה ואילך בזמן שרוח צפון מנשבת ורמז לזה וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים ואפשר שזהו ענין הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים כי רוח צפון בחצי הלילה ורוח דרום בחצי היום והזווג צריך להיות מצפון שהוא אחר חצות הלילה לדרום שהוא הבקר ומפני שכשרוח צפון מנשבת עולם הזכר מעורר רחמים בעולם וכל כחות הטומאה והמקטרגים מתמעטים והולכים היא שעה ראויה להביא נפש מעולם הזכר והויין ליה בנים זכרים וכל זה אנו אומרים למי שרוצה לדקדק על עצמו בשעת הריון אשתו שיהי' דבר נאה ומתקבל ויצא לאור משפטו ויצא פרי צדיק עץ חיים ובענין אחר גם בלא דעת נפש לא טוב אבל אם האדם רואה שיצרו מתגבר עליו ובא לידי חמום או מחשבה ויבא לידי חטא אין להשגיח בכל הזמנים האלו ובכל הענינים האלו אלא יעשה מעשהו בסתר בהצנע לכת וכל מה דאפשר לשנות ישנה ולזכות יחשב לו כי לטובה מתכוין להנצל מלבא לידי חטא אחר גדול מזה והכל לפי מה שהוא אדם לשקול כל הענינים בשקל הקדש וגם את זה לעומת זה להעלותם במאזני צדק לכלכל דבריו במשפט ולעולם לא ימוט זהו סדר היום והלילה לימי השבוע אבל שבתות וי"ט יש להם סדר אחר כל א' כפי ענינו וכפי מקומו כאשר נבאר בעז"ה :

הנהגת והכנת יום הששי לכבוד השבת

ונתחיל ביום השבת כי הוא הקודש לכל המועדים וקודם שנכנס בביאוריו ובסדר מעשיו נסדר סדר יום הו' כיצד יתנהג אדם בו כדי לכבד את השבת ולתקן כל מעשיו · יום הששי בבקר אחר שיאמר תפלתו כראוי אין לו לקבוע למוד כשאר הימים כדי למהר ללכת להכין צרכי שבת כמו שדרשו ז"ל והיה ביום הששי והכינו כו' שצריך למהר בבקר להכין והוציאו הענין מכח יתור הפסוק שהי' לו לומר והי' בששי והכינו מאי נקט ביום אלא בבואו היום והוא בבקר צריך להכין וכן בכל מקום שאומר ביום פלוני יש לנו מצותו בבקר וזריזין מקדימין למצות ואע"פ שהעוסק במצוה פטור מן המצוה בפרט מצות ת"ת שהיא שקולה כנגד כל המצות כולם אפ"ה אין כאן מקומה ראויה היא להתבטל שעה א' מפני כבוד השבת מפני שהיא מצוה עוברת והיא מתבטל' מפני הלמוד וא"א להעשות ע"י אחרים כי כל אדם חובה עליו לכבד השבת הוא בעצמו ולכבד אותה כפי יכלתו ואפי' יהיו לו עבדים ומשרתים כמה וכמה כבודו הוא לכבד הוא בעצמו את יום השבת ולהכין צרכיו אם לא כולם מקצתם כמו שמצינו בחכמים הראשונים שכל א' מהם הי' מיחד לו מלאכה לעשות בעצמו ואע"פ שהיו להם משמשים ואנשי בית רבים שיכולים להכין לא היו מתרשלים הם מפני כך אלא אוזרים מתניהם כגבור כל א' לעשות מלאכתו כמו שמפורש בשבת בפרק כל כתבי וא"כ אין ראוי להשתדל בת"ת ולהשכיח הענין הזה מעליו כי היא מצוה גדולה שהתורה עצמה הפקידה עליה ומה מועיל לימוד התורה בביטול כוונתה אין להתחסד על ככה אבל אם הלימוד הוא ענין שיש לו קצבה ולא יתעכב בו יכול לתת חלק לזה וגם מזה לא יניח ידו כי ודאי דבר גדול הוא לקבוע לימוד אחר התפלה כמו שביארנו משום שנ' ילכו מחיל אל חיל אלא שלא כל השעות שוות דעת לקבוע ועת לבטל קבוע אבל אם הוא קובע למוד עם רבים ודאי שאין ראוי לבטל למוד רבים כי חשוב הוא עד מאד ואין שום מצוה עוברת חשובה לפניו בפרט במס

שאינה עובדת לגמרי שאם לא ילך עתה להכין ילך אחר כן ואם לא יהי' כולו יהי' מקצתו ויתקיים זה וזה וכן מי שנוהג לקרות הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום מיד אחר התפלה יוכל לקרות ולא יתעכב כי מצרכי היום הוא ומצוה היא בידו לקרות אותה קודם אכילה ביום ששי ואפשר שאם יתבטל השעה הזאת מלקרות אח"כ יעסוק בדברים אחרים ויבטל קריאתה לכן טוב הוא לקרותה המקרא והתרגום לבד עם ההפטרה ואח"כ יעסוק בפירושיה כמו שירצה ועכ"ז צריך שידע שימצא מבוקשו אח"כ ויוכל להכין צרכי שבת אבל אם דרך אנשי אותו המקום למכור צרכי האכילה מיד בבקר ואחר שעלה השמש לא ימצא דבר לקנות אין ראוי לקבוע שום לימוד אלא ילך להכין צרכי שבת מיד ואח"כ יחזור ללמודו ויעלו זה וזה בידו וזה נהנה וזה אינו חסר ואם רגילים למכור קודם זמן התפלה ואחר התפלה אין נמצאת דבר נ"ל שראוי לקנות צרכי שבת קודם שיתפלל שזו מצוה דרבנן וזו מצוה דאורייתא וזו זמנה עוברת וזו אין זמנה עוברת ובלבד שיקרא ק"ש קודם שהגיע זמנה ואם הקהל מתפללים אין ליחיד להתחסד יותר מהם אלא יתפלל עמהם ואח"כ יעשה הוא מה שיעשה הציבור כי כל מה שיעשה הציבור הקב"ה חפץ בהם ואין ערך ליחיד העושה מצוה בפני עצמו לכשעושה אותה עם הציבור כי מעלה במעלה גדולה הרבה מאד ואם באולי הכין צרכי שבת מיום ה' ולא נשאר לו מה יכין ביום הששי יכול לישב וללמוד כרצונו אבל נראה לי דכיון דקפיד קרא ההכנה ביום ששי נראה דעיקר המצוה והשתדלות צריך להיות ביום ששי והמכין מיום ה' לא קיים מצות ההכנה כראוי והטעם כי דרך המכינים להכין מיום לחבירו והרואה שמכין דבר מב' ימים קודם אין ההכנה נכרת כ"כ שהיא לשבת שיאמרו לכך הוא צריך אלא לאיזה ענין אחר וצריכין אנו להודיע לכל שכל הכנתנו וטרחנו הוא ליום הנכבד הבא עלינו ובזה כבודו מודעת לכל וזש"ה והיה ביום הששי ואין והי' אלא לשון הויה וקיום שכך צריך להיות ואינו ראוי לשנות ואע"פ שארז"ל שמיום ה' מכבסין לכבוד השבת וכן מסתפרין ועניינים אחרים וכבוד השבת איקרי היינו לעניינים שאינם מצרכי האכילה וההכנה ליום עצמו אלא דברים להכין עצמו ליום ואינו דומה זה לזה ואדרבה הקדימו הכנת הגוף קודם כדי להניח מקום להכנת היום ליום ו' עצמו :

והטעם שכל דבר של אוכל צריך לעשות אותם בשעתה משום שתהי' מוטעמת לאכול ולא יקוץ בעיני האוכל ומפני זה הטעם עצמו נדחה כבוד יו"ט והותר בו אוכל נפש כדי שיאכל בשמחה ובטעם דבר מתוק לחכו ובשבת שא"א לעשות כן מפני חומרתו לפחות יכינו כל עניניו קרוב לו כל האפשר וזהו כבודו ופי' עשיית הלחם ותיקונו אין ראוי לעשות אותו מיום ה' מפני שנצטנן הרבה ואין נשאר בו טעם כ"כ : אבל ארז"ל שתהא אשה משכמת ואופה משום שהיא מן המלאכות הנעשות ביום ו' וראוי להקדים אותה בתחלת הכל שלא תבא אח"כ לידי קילול שבת ועוד שיהי' לה מזון מתוקן ליתן לעניים המבקשים לשבת עם היות שאין טעמו נפגם כ"כ משום הקמחו זאת אבל קניית הבשר והירקות וכל דבר הצריך תיקון בשעתו והוא מוטעם יותר מפני כך ראוי להניח הכנסה ליום הו' ועושה המצות כתקנה ואינו חסר דבר אדרבא הנאה גדולה מגיע לו ומכבד את יום השבת בהנאתו ותועלתו וכן ראוי לעשות ואין לומר ביום ו' יש לו טורח גדול לבקש העניים מפני רוב המבקשים וביום ה' אני מוציא הכל מתוקן וקונה אני כרצוני ואין בידי מותה אינה טענה זו כי הכל לפי רוב המעשה ולפום צערא אגרא ולפי הטורח ולפי שאנו רואים שכבוד שבת הוא ליקח כל הדברים ביום ו' כדי שיהיו מוטעמים ומתוקנים כראוי וניכר כבוד השבת הבא לקראתנו לאה כחדל מפני קלות טרחנו ומשאנו ובמה יודע איפה שאנו רודפים אחר המצות ולעשות אותם כתקנן אם לא לדקדק בכל הענינים הצריכין לקיום המצות ויהי' מה שיהי' ולא יחוש לטורח הגוף ולמשאו במקום שאנו רואים שעושים חפץ ורצון בוראינו י"ו כראוי וכיון שבררנו שהכנסת יום הששי ראויה מפני כמה טעמים וסברות אין ראויה לבטלה מפני טורח ומשא אח"כ אינו נמצא הענין אשר הוא צריך ביום ו' ומוצא אותו ביום ה' אז ודאי יקח אותו מיום ה' ולא מבעיא שאינו נמצא בודאי אלא אפילו הוא ספק ימצא ספק לא ימצא וביום ה' ודאי ימצא ידחה הספק מפני הודאי כי כבוד השבת להזמין לו מנה יפה ואפילו מיום א' כמו שמצינו בשמאי הזקן מחד לשבתיך לשבתיך וכן ראוי לכל ירא שמים לעשות כשרואה דבר בתוך השבוע יפה וראוי והוא דבר הצריך אותו לשבת ויש ספק אם ימצא לכבוד השבת אם לאו יקנה אותו וישמור אותו לשבת כי ראויה היא שבת לכל הכבוד הזה ולהשתדל בכבודה בכל ששת ימי המעשה בזה האופן ויכולה היא שתרחם עליו להמציא לו בשפע מזונותיו כי כאשר יפתח ידיו לכבוד השבת כן יפתחו לו מן השמים לתת לו די מחסורו ובפרט בענין קניית הקמח לצורך השבת צריך להשתדל עליה מיום א' איזה יפה והגון לכבוד השבת ולא ימתין עצמו לקנות ביום ה' והנ"ל ביום הו' שמא לא ימצא אותו ואם ימצא אולי לא תהי' כראוי כי עיקר השלחן הוא הלחם טוב ויפה · ואחר הקמח צריך להשתדל בענין הבשר כי הוא עיקר כבוד השבת ושמחתו ויקנה אותו שמן וטוב ואם אפשר למצוא אותו ביום ו' כמה הוא טוב והדור שאינו דומה טעם בשר הנשחט היום שכל לחותו ותועלתו עמו לטעם בשר הנשחט מאתמול שנתיבש כבר לחותו ולכן צריך להשתדל בקנין הבשר ביום ו' ואע"פ שמוצא אותו קודם לכן יצא שכרו בהפסדו אבל אם ירא שלא ימצא או שלא יוכל ליקח אותה ביום ששי יקח אותה מיום ה' ולא יכניס עצמו בספק כבוד השבת ואם מנהג המקום לשחוט כל הבהמות ביום ה' אין לנו תועלת בזמנה למחר אח"כ יודע שיוכל ליקח אותה שמן וטוב כרצונו ודאי ימתין משום דעיקר ההכנה מיום ו' לשבת כמו שהוכחנו מכח הפת אבל אם יש לו איזה צד ספק בהמתינו למחר לא ימתין אלא יקח אותו מיום ה' ויסתלק מן הספק ובלבד שימצא אותו ביום ה' שמן וטוב אבל אם אינו מוצא ביום ה' אלא כחוש ורזה ויש לו ספק שמא ימצא אותו ביום ששי שמן וטוב ימתין ליום ששי ואע"פ שהוא ספק · ואם הספק בידו ליקח מיום ה' הכחוש על סמך שאם ימצא ביום הו' יפה וטוב יקח אותו ויניח הכחוש הרי טוב ויפה ליקח אותו ולא יתבט

כבוד שבת לגמרי שמא לא יוכל ליקח יום ו׳ ואפילו כמות זה והוא קרוב למעלת שמאי והמקום ימלא חסרונו אם יפסיד הבשר הכחוש מפני שלא יצטרך לו והקב״ה אומר עליו לוו עלי ואני פורע:

הג׳ צריך להשתדל בשמן זך וטוב אם שמן זית להדלקה שיאיר היטיב אם שמן להכילה כי התקון המאכלי׳ הוא השמן אם מעט ואם הרבה ואם שמן מתוק וטוב המאכלים טובים ומתוקים׳ וכן השמן לנר אם השמן זך ונקי נמשך כראוי אחר הפתילה ומוסף אורו ואינו נכבה אבל אם הוא עכור ובעל שמרים אינו נמשך היטב ומאפיל אורו ושמחהו נהפך ליגון ומצרכי עונג שבת לאכול לאור הנר וחובה עליו לבקש שמן לנר ואפילו ימכור המלבוש שעליו מפני כבוד שבת ומפני שלום הבית וכן צריך להשתדל בפתילות שיהיו מוכנות לקבל אור הנר יפה וימשך האור בהם ויאחז היטב ולא שיסתבך בהם באופן שלא יתקיים אורם ויבא לידי כבוי כמ״ש חז״ל בפרק במה מדליקין בענין השמן ובענין הפתילות: הד׳ לבקש יין לקידוש וצריך שיבקש אותו כל מה שיוכל למצוא טוב וחשוב ויהי׳ מתוק לחכו הכל לפי מה שהוא אדם שיתהנה ממנו ויתענג ולא שיבא לו ממנו היזק ובפרט לקידוש היום צריך שיבקש טוב ויפה ואע״פ שהוא אינו אוהב אותו: הה׳ לבקש צרכי תבשיל כירקות ותבלין וכיוצא בהן לתבל הקדרה ולמתקה כל א׳ כפי רצונו וטעם חכו שיאכל מאכלו לתיאבון ואע״פ שאין דרכו בחול ליתן פלפלין וכיוצא לתוך התבשיל בשבת צריך להכין כל מה שדרך אדם חשוב רגיל לתקן תבשילו כדי שיצא מוטעם וריחו נודף וזהו ענין גדול לאכילה קטון כמות ורב האיכות והשבח יותר על ההוצאה הלכך כל אדם צריך להזהר בו ולהביא לביתו תקוני התבשיל וכל צרכיו בלי שישאלו לו אנשי ביתו: הו׳ לקנות פירות או מיני מתיקה לקנות סעודה כל א׳ כפי ערכו וכפי השגתו ואע״פ שאין דרכו בכך בחול יתנהג בשבת כשר וחשוב ואפילו כבני מלכים אם יוכל וכל המוסיף מוסיפין לו כי אונערדוקצבה לענג שבת אלא יעשה כל אדם כל הבא בידו לענג עצמו ובני ביתו עם עניים קרובים אליו כי אין טוב לאדם שיאכל וישתה ואחיו בנ״י העניים והאביונים מוטלים ברעב ובחוסר כל כי אינו מדרך הישר ולא דרך רחמנות וגומלי חסדים כזרע אברהם אבינו ע״ה אלא יתענג עצמו ואחרים עמו אם מעט ואם הרבה ולענין זה נהגו בקצת מקומות לגבות תמחוי מכל בית ובית להת חלק מהתבשיל המוכן אצלו ונותנים לעניים ובזה יצאו ידי חובתן ומי שאינו נותן תבשיל נותן ככר להם לחלק לעניים ואם אינו נותן לחם נותן מעות ליד הגזבר והגזבר נותן לכל עני ועני שיקנה בהם צרכיו אבל היותר טוב ליתן חלק מהמוכן אצלו כדי שיהיו שוים באכילה הוא והעני בלי תוספת וגרעון וצדקה יחשב לו שלא להצריך את העני לחזר לבקש צרכיו ומי יודע אם ימצא או לא ימצא אחר שאין בידו אלא מעט מעות ובמה יוציא אותם תחלה אם בלחם או בבשר אם ביין אם בפירות כי הוא תאב לכל דבר ולא יוכל למלאות תאותו מכל הצורך ואולי ישמור המעות כדי להיות בידיו לעת הצורך בימי החול והשבת יעשה אותו כחול כדי שלא להצטרך לבריות ונמצא זה שלא הועילו מעשיו והרי הוא אוכל לשובע נפשו מעונג ומפונק והעני והאביון חסרים מכל טוב לכן כל בעל נפש וירא שמים לא יאכל ליל שבת עד שיתן ויפריש חלק א׳ ממאכלו המובחר אצלו וישלח או יתן לעני הסמוך אליו אם על שולחנו אם לבית העני וישמח אותם בדברים טובים ונחומים כמ״ש ותפק לרעב נפשך ובזה נמצא שמשיב נפשו ורוחו ומחיה אותו עני ושכרו גדול לפני בורא עולם ית׳ וית׳ ולא יאמר אדם איך אקח משלי וטבחתי ואתן לאנשים זרים אשר לא ידעתי אני ואנשי ביתי הרי אמרו ז״ל ענייך ועניי עירך ענייך קודמים שאין הענין שיקח חצי תבשילו או מאכלו ויתן אותו לעניים באופן שישאר מוטל ברעב הוא ואנשי ביתו אלא הענין הוא שיקח הלק מהתבשיל המוכן אצלו ואפי׳ שיהי׳ א׳ מס׳ ואותו המעט ישלח אותו או יתן אותו לעני להשיב נפשו כיון שהוא עני יותר ממנו עשיר איקרי איהו לגביה וכן מי שהוא עשיר ממנו עני איקרי ליהו לגביה וגבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם ובכן נמצאו כל ישראל מרוחמים ומחוננים מזה לזה וכולם שלוים ושקטים ביום השבת מזה לזה ומזה לזה והקב״ה על הכל שהוא אב הרחמן המרחם בכל עת ובכל שעה ית׳ וית׳: השביעי דג אם אפשר לו להשיג בין רב למעט האי ענג שבת לעשות מהם תבשיל מיוחד נוסף על תבשיל הבשר שתקן ומצינו שהדג הוא שמחה בסעודה כמו שמצינו בכמה מקומות אם בסעודה העתידה להיות לצדיקים שיש להם דג מתוקן לסעודה אם ממעשה אותו חייט שהעלה אותו דג לכמה זהובים נראה שצורך הסעודה ושמחתה הוי דגים ואפילו כהי׳ דבר מועט לפחות שם דג איקרי וכן אמרו ז״ל בגמ׳ שמי שאין בידו יכולת לענג את השבת כראוי שקצרה ידו שאינו משיג לענג אותו כראוי יעשה דבר מועט לכבוד שבת ומאי ניהו כסא דהרסנא וע״י שהם דגים קטנים שמוכנים בתוך המחבת וקמח נראה שהדגים הם מראים שמחה וענג וכן אמרו במקום אחר במה מכבדו בדגים גדולים וראשי שומים והכל לפי מה שהוא אדם והיכולת שיש בידו לעשות וכוונתו שלמה כי א׳ המרבה וא׳ הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים ומי שאין ידו משגת לקנות כל הכתוב לעיל ולענג את השבת כראוי אין לו להטריח עצמו מפני כך לעשות מה שאין ידו משגת כדי לענג השבת ואח״כ יצטרך לבריות כי כן אמרו ז״ל עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות כוונתם לומר שלא יאמר אדם אקח בהלואה עתה וירחם ה׳ עלי ויזמין לידי די מה לפרוע כמ״ש ז״ל לוו עלי ואני פורע כי אינה סברא ולא נאמר זה הענין כ״א על מי שיכול ואין בידו כעת שראוי לו שיבקש ואפי׳ בהלואה כי המקום יזמין לו כדי לפרוע אבל מי שאין ידו משגת וחוץ מן הטבע למצוא אין ראוי לו לסמוך ע׳ הנס ולהטיל עצמו על הצבור כדי לענג את השבתות והי״ם כי עונג גדול הוא שיאכל משלו ואפילו פת חרבה ובצל עמה ממה שיאכל משמנים וממתקים והוא אוכל מזון אחרים כי הדבר הזה אינה תפארת לעושיה ולא תפארת לו מן האדם וכן אמרו ז״ל גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים:

ולא יאמר אדם איך אבטל עונג שבת מפני קוצר ידי כי לא נצטוה בעונג שבת אלא מי שידו משגת ויכול לענגו ולכבדו אבל מי שאין יכול אין בידו חטא ואדרבה

אדרבה יכוין מהרקין עון יחשב לו כי כל העולם בנחת ובשמחה והוא בינון ואנחה והוא ית"ו שוקל כל הענינים ויודע כל התעלומות ולטובתו תחשב לו לצדקה לנקות ממנו ממנו הטאוה והשמוה וסוף סוף אינו מבטל המצוה לגמרי כי יכול הוא לקיים ואפילו עני שבעניים בעשותו דבר מה נוסף על דרכו בחול יהיה מה שיהי' וכיון שמשנה שום שנוי נחשב לו לכבוד שבת ולענג ואפילו יהי' הבשיל של הרדין או של כרוב ואפילו שדרכו לאכלו בחול ישים בו מעט בשר או יוסיף בו מעט שמן ממה שרגיל ליתן בחול או תבלין להטעימו ולבשמו ונקרא ענג שבת כי הכל לפי דרכו של איש וה' יראה ללבב ומה לעשות לו לשבתו ולא עשה אדרבה חביבה שבת זו לפני בורא עולם ית"ו יותר ממי שמענג אותו במאכלים רבים כי זה הביא מנחה מן הבא בידו ושפך את נפשו לפני ה' : והכלל העולה לנו מכל זה שאין לו לאדם להטריח עצמו במה שאין לו לא בידו ולא חוץ מידו והמטריח עצמו חסיד שוטה נקרא לא ולמד מצווי הקרבנות :

ואחר שהכין האדם צרכי שבת ביום ו' אם הגיע זמנו לאכול יאכל ולא כשאר הימים שאוכל לשובע אלא ימעט מעט מכדי שבעו כדי לתת מקום לסעודת שבת שיאכל אותה לתיאבון והוא מכלל עונג שבת שיאכל מאכלו בטעם ובתאוה כי אין ריבוי במאכל והשתיה ענג כי אין לאוכל תאוה לאכלם העיקר הוא לאכלם בנפש רעבה ותאבה לאותם מאכלים ואוכל אותם לכבוד היום ונמצא מענג גופו ונפשו כא' ולצדקה יחשב לו וכן מצינו בחסידים ואנשי מעשה שמרעיבים עצמם ביום ו' ומהם שמתענים כדי לאכול ליל שבת לתיאבון וכן ראוי לכל אדם להתנהג בדרך הזה ואם לא כולה מקצתה :

ואחר שאכל אם נשאר לו איזה צורך שבת יגמור ויעשה כל מעשיו וענייניו מבעוד יום ואם יש לו איזה מלאכה לעשות יגמור אותה קודם חצות שאין לו לעשות מלאכה אחר חצות ושמעתי על ענין זה כי צריך האדם לקדם ל"א שעות לשבתות וי"ט כיצד ו' של הערב וכ"ד של היום עצמו ושעה א' ביציאתו וסימנך כל מלכים ל"א (וכן אמרו אל מלך יושב כמנין אל מלך יושב) שכבר נכנס קדושת שבת וצריך להכין עצמו במלבושיו ובעניניו כולם כדי שימצא הכל מוכן ומזומן לקבל שבת מבעוד יום ואם איש עני היא וצריך למעשה ידיו כדי לקנות צרכי שבת ודאי מותר לו לעשות מלאכתו ויקח אותם מעות לקנות צרכי שבת עד שיגיע זמן מנחה קטנה ואח"כ יקום בזריזות וישתדל לגמור כל עניניו כולם ויעזור ויסייע לאנשי ביתו כדי שיגמרו כל ענייהם וצרכי שבת בעוד היום כדי שיקבלו שבת קודם שתשקע החמה ואם הוא אדם שאין לו מלאכה אחר שהכין צרכי השבת ישב על למודו ויעסוק בענין פירוש הפרשה של השבוע במדרש רבה וספרא וספרי ובמכילתא או לפחות פירש"י ז"ל כ"א כפי ערכו והשגתו בענין שיבין הפרשה כשיקרא אותה החזן והוא שומע ולא יהיה שמיעה בלא הבנה ואם לא עבר הפרשה בבקר ב' מקרא וא' תרגום ישב לעבור אותה אחר שיכין צרכי שבת ויקרא אותה בנחת ובזמרה מלה במלה ואם אפשר לו שלא יפסיק בה על שום דבר הוא טוב ויפה וכן ראיתי מדקדקים עושים כן וכן ראוי לכל בעל נפש לעשות כדי שתהא קריאתה בקבע ולא בעראי ויקרא המקרא ב' פעמים קודם ואח"כ התרגום ולא יעשה בהפך לקרות התרגום תחלה ואח"כ המקרא ואפי' פסוק שאין בו תרגום יאמר אותו ג' פעמים ב' לשם מקרא וא' לשם תרגום ואין הענין משום ההבנה בלבד אלא רמז וסוד יש בענין וכן מצינו שהקפידו חכמים שאין לעבור בסוף הפרשה ואח"כ לחזור לתחלה ואפי' פסוק המאוחר לקרות אותו קודם הפסוק הקודם אינו יכול · נראה שאין הענין משום ההבנה בלבד · ועוד דאם הי' משום ההבנה למה יחזור ראובן שמעון לוי ג' פעמים · ועוד כשאין בו תרגום אונקלוס למה לנו לבקש לו תרגום ממקום אחר ולומר אותו בלי הבנה והשכלה כמו תרגום של עטרות ודיבון שהוא מכללתא וכו' · אלא ודאי נראה שהוא רמז לדבר אחר ומזה אני אומר שמי שאין לו תרגום לפניו כי אם המקרא לבד אע"פ שיש לדון ולהורות שיכול לעבור עליו כל הפרשה ב' פעמים ואח"כ כשיזדמן לו תרגום יעבור עליו פעם א' דמה לי פסוק א' מה לי הפרשה כולה אפ"ה נ"ל שאין לעשות כך אלא כל פסוק ופסוק יעבור עליו המקרא קודם ואח"כ התרגום מפני הרמז והסוד שיש בו ואפי' בדרך הפשט נ"ל שאינו דומה זה לזה שכשאמרו לקרות ב' מקרא וא' תרגום בפסוק א' יודע ההפרש שיש בין זה לזה ומבין הבנת הפסוק שקרא מקרא בפירוש התרגום שקורא תיכף סמוך לו ונמצא שיש בידו הבנת אותו פסוק וכן קורא אחריו עד שגומר כל הפרשה ונמצא שיודע פירוש הבנת הפרשה מתוך התרגום אבל כשקרא כל הפרשה כולה פעם או פעמים ולא עלתה בידו שום הבנה כשחוזר וקורא אותה תרגום פעם ג' אינו יכול לכוין פירוש הענין של המלות של תרגום על איזה מלה של מקרא הוא וא"כ נמצא שלא עלה בידו הבנת הענין בשלימות והוא טעם נכון לפשט ולכך אין להקל בכך אבל אם הוא שעת הדחק או שהוא הולך בדרך דרך ים או דרך יבשה ואין בידו ספר לקרות תרגום יקרא המקרא ב' פעמים ואח"כ כשיגיע לישוב יקרא התרגום פעם א' וגדולה מזו אמרו שיקרא לשון לעז במקום התרגום אבל אין להקל אלא עד שימצא ספר תרגום ואע"פ שאחר שעבר השבוע הרי עבר זמנה של פרשה ומה תועלת יש לו שהרי לא השלים פרשה עם הצבור סוף סוף כל האפשר לתקן יתקן ואונס רחמנא פטריה אבל מי שהוא בעל נפש אין לצאת מביתו בלתי ספר עמו ממקרא ותרגום כדי להשלים פרשיותיו עם הציבור מדי שבת בשבתו ושכרו גדול כמ"ש בגמ' מאריכין לו ימיו ושנותיו :

אחר שעשה כל מעשיו וצרכיו והכין כל עניניו והתפלל מנחה וכבר נטה השמש לערוב יחמם לו יורה של מים חמים שירחוץ בהם פניו ידיו ורגליו והוא כבוד להדר עצמו כדי להקביל פני הכלה בפנים מאירות ונקיות וטהרה ואם אפשר לו לטבול כל גופו בארבעים סאה בענין שלא יבא לו שום נזק כמה יפה ונאים כאשר היו עושים חסידים הראשונים שהיו יורדין לנהר לטבול ואח"כ יוצאין לקראת כלה ומקבלין עליהם אותה נשמה יתירה בטהרה וקדושה וכן מצינו בחסידים הראשונים שהיו טובלין עם נשותיהם כדי ליחד את לבם למקום אחד: ואחר שעלה ונסתפג אז רחץ פניו ידיו ורגליו ילבש

בגדים המיוחדים לו לשבת כל א' כפי השגתו ואם אין לו בגדים להחליף יעשה איזה שנוי או ינקה אותם שיעבר או יספך אותם או יקפל אותם כל א' כפי מנהגו סוף הענין יעשה דבר וענין שיוכר שהוא מהדר עצמו לקבל שבת הבאה אליו בשמחה וטוב לבב ולפחות יחליף מטפחת שעל ראשו והאזור שעל מתניו ואחר שלבש אם השמש בלא להשתקע יצא לקבל פני הכלה ואפילו ד' אמות חוץ לביתו כני ואם אין לו טורח לצאת חוץ לעיר יצא והוא יותר טוב שכן דרך המקבילים לצאת חוצה להקביל ואם עדיין לא הגיע הזמן להקביל ישב במקום אחד לומד וממתין עד שיגיע הזמן ויצא ויצוה לביתו להדליק הנרות בזמן והוא כשהשמש מתחיל לשקוע ברקיע ואין ראוי לאחר ולא לסקדים : וכן ישאל לאנשי הבית על ענין הפרשת חלה אם הפרישו שיש חיוב מיתה בענין וצריך לצאת מידי ספק כי אפשר ששכחו הענין מרוב הדוחק ומהיות טוב אל תקרי רע : גם ישתדל לעשות עירובי חצירות אם הוא צריך לכך קודם שישקע החמה ואם שכח ולא עשה יכול לעשות אע"פ ששקעה החמה כל זמן שהוא בין השמשות שהלכה כרבי שכל דבר שהוא משום שבות לא גזרו בין השמשות אבל עירובי תחומין צריך שיעשה אותו קודם שקיעת החמה וכן יזהיר כל שכניו על ענין להטמין את החמין ולהדליק את הנרות · וכן ישתדל שיטמינו את החמין וכל דבר הצריך לשבת ויכינו כל דבר הצריך כגוי ויסיר מעל האש כל דבר הצריך להזהיר :

סדר קבלת שבת והדלקת הנר ותפלת ערבית

וכשיוצא לקבל שבת אם יש עמו חבר או תלמיד שילך עמו שיהיו ב' או ג' הוא טוב ויפה וברוב עם הדרת מלך ואם לאו הוא לבדו יעשה אותו ואע"פ שלא הדליקו נרות בבית ויצא לקבל שבת ואח"כ בא לו להדליק אין בכך כלום איסור כיון שכוונתו לכך והדלקה לכבוד שבת עצמו אין לחוש אבל שאין אחר אין ראוי לעשות אחר ההקבלה והכמים הראשונים היו אומרים זה לזה או לתלמידי' באו ונצא לקראת כלה וכן ראוי לומר כשיוצא כדי להוציא בשפתיו ובאמרם באו ונצא משמע שהיו יוצאים למקום אחר הענין הוא לצאת לנגד ביתם למקום אויר אל הגן או אל החצר מקום פנוי וראוי להקבלה אבל לא שיהויב לצאת חוץ לעיר והכל לפי האדם ולפי המקום ומנהגנו כשאנו הולכים לקבל שבת נומר אלו המזמורים :

לכו נרננה לה' וכו' · שירו לה' שיר חדש וכו' · ה' מלך תגל הארץ וכו' · מזמור שירו לה' שיר חדש וכו' · ה' מלך ירגזו עמים וכו' · הבו לה' בני אלים וכו' ואח"כ יאמר פזמון א' או ב' ואלו הם · לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה · זכור ושמור בדיבור אחד נתן לנו המלך המיוחד ה' אחד ושמו אחד לשם ולתפארת ולתהלה · לכה דודי כו': קדושת שבת הנחלתנו וע"ל הר סיני קרבתנו · בתורה ומצוה עטרתנו וקראתנו עם סגולה · לכה דודי כו' · נגדה לך ה' אלהינו כי ממצרים הוצאתנו ומבית עבדים פדיתנו ובכח ידך הגדולה · לכה דודי : בתוך ים סוף הדרכתנו · ובנפול אויב שמחתנו · חיים וחסד עשית עמנו . להעבירנו במצולה · לכה דודי : אתה אלהי האלהים · ומי כמוך באלים · משפיל גאים המגדילים · ומרים אביון לגדולה · לכה דודי : בואי בשלום עטרת בעלה וגם בשמחה ובצהלה תוך אמוני עם סגולה · בואי כלה בואי כלה בואי כלה בואי לשלום שבת מלכתא : ויאמר מזמור שיר ליום השבת וכו' · אתה האל עושה פלא הוצאתנו מבית כלא · הורשתנו בית מלא ארץ צבי מהוללה · לכה דודי :

ויש מי שאומר ש' פעמים בואי כלה עולה במ"ק כמנין שכינה ומתפלל שלא יזוז שכינתו מעלינו ומעל עמו ישראל ואע"פ שאין אנו כדאים הוא שוכן בתוך עמו ישראל · ואחר יבא להתפלל ערבית כי מצות ערבית ערב שבת להתפלל מבעוד יום ואע"פ שעדיין לא יצאו הכוכבים אין לחוש כדי לקבל שבת כל הקהל מבעוד יום אלא שק"ש צריך לאמרה אחר ערבית בעונתה אחר שיצאו הכוכבים ואין צריך לברך ברכותיה עמה כיון שבירך וקרא עם הציבור ואע"פ שאותה קריאה לא היתה לשם חובה אלא לעמוד להתפלל מתוך ד"ת ומשום שלא לפרוש מן הציבור אפ"ה א"צ לחזור ולברך אותם שענין כל ברכה יש לה יחס מה לאומרו ואפי' קודם זמן הקריאה וא"כ לאו לבטלה נאמרו אלא צורך נאמרו וא"כ לא חסר לנו בזה אלא דקדוק הזמן לבד והמדקדק ידקדק בזמן לבד הענין; הקריאה ומפסיק · וכן נ"ל סברא נכונה בין בליל שבת בין בכל לילה שמקדימים הציבור שאין לו לברך אח"כ שום ברכה מהם אלא ק"ש לבד ואל ימעט בעיניו קריאתו עם הציבור והניח הקריאה עם הברכות לקרוא ביחיד כי התחברות הרבים הוא דבר גדול ואע"פ שיצאו מעט מן הדרך הן אל כביר לא ימאס : לעולם ישתתף אדם עם הציבור בכל דבר שהוא כענין זה ולא יפסיד אדרבה ירוויח הרבה מאד וזה כלל גדול ביראת שמים שלא להקל בכבוד הרבים בין בענינים בין במנהגם אחרי רבים להטות זולת כשהוא הפך הדין והפך התורה מכל וכל וצ"ל בערבית בניגון וקול זמרה לשמחת הכלה הבאה אלינו נפש יתירה וראוי לשמח אותה ולאותנו בכל דבר הבא על ידינו ואם יש לו קטטה עם חבירו או עם אנשי ביתו יעבור על כל פשע ולא יזכור שום עונביום השבת הק' אלא אהבה וחבה ושלום וריעות ולא יחלל השבת בכל דבר שהוא חול כי פוגם בזה קדושתו ומעלתו כי קדושת השבת רומז לענין גדול אשר אין שם אלא מנוחה והשקט וכל קטטות ומריבות ספו תמו וכל עולתה קפצה פיה :

לכן ראוי לכל בעל נפש להתנהג בו כפי מדתו ולשמור אותו כדין וכדת ולהרחיק ממנו כל יגון ואנחה ביום השבת זולת אם ראה חלום ונפשו עגומה שראוי להתענות בו ומותר לו להיות עצב ובטל מהשבת ותהיה בזה ארוכה לשלותו כי לא נגרע מיעוט השמחה מענוי נפש בשב מתענה בו וכיון שהתירו לו להתענות להועלת נפשו וקיום גופו כי בעבור זה ימצא לדקה חיים וכבוד גם כשיושב בדד וידום סר וזעף על חטאתיו או על עניניו לא יפסיד בזה

ויקרש

ויקרעו לו גזר דין של שבעים שנה שמוחל ה' על עונו
ועל אנחתו ביום שכל העולם בנחת והוא בצער ונמצא
בשאננה מנוחה לו ואח"כ שאע"פ שיתכן לפני מלכו ויתודה
בלבבו בפה מלא לאמר חטאתי עויתי פשעתי העבר
חטאתי ולא אמות שמותר לו ביום השבת מפני שהוא פקוח
נפש וכמו שהתירו להתענות מפני השם פקוח נפש שמא
נגזרה עליו איזו גזירה צריך הוא לבטלה ואפילו בשבת
מזה הטעם עצמו מותר להתודות ולומר חטאתי עויתי
פשעתי וצדקה יחשב לו לשוב אל אלהיו מאיזה עון שבידו
ולא יעבור עליו כי לא ידע האדם את עתו ומזה הטעם
נ"ל להטיב את החלום בשבת ואע"פ שבואל אדם צריכין
בשנה ואומר רחמנא לישוויה לטב שבע זמנין יגזרון עליה
מן השמים אין לחוש מפני כך שעל פקוח נפש ואפילו
על ספק דוחין את השבת לגמרי כ"ש לכאן שאין הדחוי
כ"כ : ומצוה היא להמציא גם הג' להטיב מפני שמשיב
נפש המתענה או החלום בשעה ההיא והמתענה בשבת
צריך שלא יאבד היום בהבל וריק אלא יסגור עצמו בב"ה
או בבהמ"ד או במקום צנוע ויקרא או ישנה כל א' כפי
ערכו ויבקש מאת אלהינו יקבל תעניתו ויבטל מעליו כל
גזרה רעה ולא ישב בין האוכלים ולא בין המשחקים וירחיק
מעליו העונג כל היום כולו ובכן יתמלאו עליו רחמים מן
השמים ויתקבל תעניתו ובקשתו : ואחר שיאמר ערבית
לא יתעכב הרבה בב"ה מפני שמצוה עליו להקדים לקדש
היום וכל הזריז הרי זה משובח ותכף הכנסו לביתו יקדש
מיד ולא יתעכב וצריך שיהי' ביתו מתוקן כראוי ויציע
בו מצעות נאות וכלי יקר שיש לו ונרות דולקות כפי כחו
וכפי ערכו כמי שמזמין בית וכלים לקראת אורח שר וחשוב
שהוא חושש לכבודו ומוציא כל כלי ביתו ויקר תפארת גדולתו
לכבוד האורח ההוא וכ"ש לקראת הכלה הכלולה הבאה
אל בית כל עני ועני שבישראל שצריך כל א' להכין לה מטה
ושלחן וכסא ומנורה כפי השגתו בין רב למעט :
וצריך ליזהר הרבה בזה שלא לחלל כבוד השבת ח"ו במה
שאינו חושש לכבודו להגדילו ולהקדישו יותר משאר
ימי החול ככל הבא מידו ואפשר לו לעשותו והמזרז עצמו
ומשתדל בכל עוז מאמצי כחו ויכלתו להרבות ביקר כבוד
השבת מוסיפין לו כבוד ועושר ומספיקים בידו לענגו
מעושר ומשלימין לו תאותו וחפצו ומצוה גוררת מצוה
ובמדה שאדם מודד בה מודדין לו וכן אמרו בגמרא פ'
במה מדליקין ב' מלאכים מלוים לו לאדם מב"ה לביתו
א' טוב וא' רע ואם נמצא ביתו מתוקנת כראוי לו כפי
ערכו די השגת ידו ומאדו מלאך טוב אומר יה"ר שיהי' כן
לשבת הבאה ובכל שבת ושבת ומלאך רע עונה אמן בע"כ
ואם ח"ו בהפך מלאך רע מדבר רע ח"ו ומלאך טוב וכו':
לכן כל בעל נפש ישתדל בזה ויצוה את בני ביתו ויזרזם
להכין עניני הבית להציע המטה והבית בכלים נאים
ולהרבות בנרות כפי כחו ולהטיבם שיהיה אורם מבהיק
כדי שכשיבא מב"ה ימצא הבית מתוקן ומהודר כראוי
ובדבר נקל אפשר לעשות זה והוא ענין רב :
ואסור לטעום שום דבר קודם שיקדש קידוש היום אפי'
טעימת דבר מה לא אכילה ולא שתיה ואם עבר
וטעם אפ"ה יקדש אח"כ כי הקידוש מצות עשה של תורה
שנ' זכור את יום השבת לקדשו ומדברי סופרים לקדש על
היין ומתחיל ויכולו ונהגו לאומרו מעומד מפני שהוא עדות
שבורא עולם ברא את עולמו בששת ימים ובשביעי כלה
כל מעשיו והשלים כל מלאכתו ומפני זה צריך לאומרו
מעומד כדין כל עדות שנ' ועמדו ב' האנשים וגם העדים
וצריך להאמין באמונה שלמה בחדוש העולם ויהיה פיו ולבו
שוין ויכוין במה שמוציא בשפתיו ענין החדוש להוציא מדעת
האפיקורסים והכופרים שאומרים שהעולם קדמון והוא
כמנהגו נוהג הנה רואים שאין להם השכלה להבין ולהשכיל
הענין כמו שהוא אע"כ רואין אותו בעיניהם וכיון שאין
להם מופת חותך כפי שכלם הטפש אין מאמינים בענין
אבל אנו מעידים על חדוש העולם ומאמינים בו אמונה
שלמה ואם אין לנו ראיה למראית העין באזנינו שמענו
אבותינו ספרו לנו וקבלנו מפי השמים ומתורתנו הקדושה
והטהורה עדות נאמנה את כל אשר הפליא ה' לעשות
עמנו י"ו אותות ומופתים ונפלאות גדולות ובפרט ביציאת
מצרים שסדר כל מערכות השמים ומהיום עשה לילה
ומהלילה עשה יום ושנה סדרי בראשית וכל המערכות
ועשה כרצונו והגדיל הקטן והשפיל הגבוה והגביה השפל
ואם עולם כמנהגו נוהג איך בשגעון יתנהג פעמים כך
ופעמים כך אלא ודאי יש מנהיג לעולם והוא סדר כל
המערכות כולם וברצונו לשנות אותו כפי חפצו ורצונו
פעמים לטוב פעמים להפכו והוא אשר הדם אותם בזמן
אשר עלה ברצונו והוא עתיד לסתור את סדרם בזמן
אשר יעלה בחפצו שנא' ונגלו כספר השמים וכל צבאם
יבול ואומר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה :
והוא בונה עולמות ומחריבן ומשפיל ומרים ואין מי יאמר
לו מה תעשה · וזה ענין כוונת הקידוש ליל שבת ולמה
מזכירים בה זכר ליציאת מצרים לכוין את הענין אשר
בארתי וכן בכל קדושי המועדות אנו מזכירין יציאת מצרים
מפני זה הענין וכן בתפלות אנו אומרים זכר ליציאת
מצרים היא פנה עיקרית לאמונת הדת וכל ענייניה עיקרים
וע"כ צריך כל אדם שיקדש בנחת מלה במלה ויכוין במה
שמוציא בשפתיו ויאמן בו ויש ל"ה תיבות בפ' ויכולו
וכן ל"ה תיבות בנוסח הקידוש והם עולין ע"ב עם ב'
תיבות של סברי מרנן רמז לשם בן ע"ב שהוא אשר
הפליא לעשות עמנו ביציאת מצרים ובכחו בקע הים :
ויש מתחילין "יום "הששי "ויכולו "השמים כדי להשלים
שם בן ד' אותיות י"ו שמו ולהתחיל בו ובאומרנו
וכדי להשלים הע"ב תיבות באלו הב' וכן מנהגינו ושמירת
שבת ועשיית הרגלים הם זכר שמזכיר יציאת מצרים
ומתוך כך באים אנו להגיד גדולתו ומעלתו וכח מעשיו
ואין עושה בעולמו אלא כרצונו ואין מי יאמר לו מה
תעשה ומה תפעל : כיצד המועדות הם זכר ליציאת
מצרים הפסח כמשמעו שפסח המקום על בתי אבותינו
והפליא לעשות באותה הימים נסים ונפלאות עד שהוציאנו
יום ט"ו בניסן : שבועות על שם שבעה שבועות
שמנינו אחר שיצאנו ממצרים לספור חמשים יום כדי
לקבל התורה דלענין זה היתה יציאתנו כמ"ש בהוציאך את
העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה והיינו
קבלת התורה : סוכות על שם ענני הכבוד שפרש
עלינו והקיפנו בהם כשיצאנו ממצרים בשבת נאמר זכר
למעשה בראשית שבאמצעות השבת אנו מזכירין חדוש
העולם

העולם ומאמינים אנו בו מן הטעם שכתבתי · ואע"פ שאנו אומרים בו זכר ליציאת מצרים אפשר לומר שאינו חוזר על השבת אלא למקראי קדש שהשבת התחלה למקראי קדש שהם זכר ליצ"מ אבל השבת אינו אלא זכר למעשה בראשית : ואפשר לומר דגם השבת הוי זכר ליצ"מ בצד מה ע"ד שאמרו בענין ישמח משה במתנת חלקו כי משה שאל מפרעה יום א' שינוחו בו ישראל מעבודתם והודה לו פרעה ובחר להם יום למנוחה ונשאלו במעמד הר סיני ונצטוו מפי הקב"ה זכור את יום השבת לקדשו והגיד אותו להם ליום מנוחה לעולמים שמח משה בהודאה מתנה שניתן לו אותו יום למנוחה והי' חפץ בעיני הבורא בו מיום אחר וחננו האל ית' וית' שיטיב בעיני פרעה לתת לו אותו היום ולא יעכב ואע"פ שמו' ימי בראשית יום ז' שבת איקרי והי' יודע בו משה עצמו אפ"ה שמח משה בהודאה מתנה דכיון שלא ניתנה תורה עדיין והיו עבדים בעבודת פרך איזה יום שעולה ברצונו של פרעה לתת היו נוטלים ושמחים עליו יהי' מה שיהי' אבל עתה שנתן להם המנוחה לנוח מעבודתם וביום מנוחה ברצון הבורא ית' ודאי הי' שמחה על שמחה ונתגלגל זכות ע"י זכאי ליום זכאי ועל כן שמח :

ולענין זה אפשר לומר כי השבת הוא זכר ליציאת מצרים כי בזכרנו השבת ובשמרנו יום הזה אנו זוכרים יציאת מצרים וענין היום שנתן לנו גם למנוחה ע"י מרע"ה: ור"ה ג"כ הוא זכר ליציאת מצרים מפני שתקיעת השופר והשופר הוא זכר ליובל והיובל ליציאת מצרים שיצאו מעבדות להרות : ויו"ה ג"כ זכר ליציאת מצרי' מפני שהשע' מה שהוקבע יום מחילה וסליחה לדורות מפני שאותו יום נתרצה הקב"ה למשה לכתוב להם לוחות אחרונות ונתרצה לישראל ונתפייס עמהם על מעשה העגל ואמר סלחתי כדברך ע"י כך הוקבע לנו היום הזה לסליחה וזוכרים אנו את דבר חטאנו כשיצאנו ממצרים ומתוך כך אנו זוכרים יציאת. עצמה ועזוז ונפלאותיו אשר עשה : אחר שיקדש יטול ידיו לאכילה אבל לא יטול ידיו קודם הקידוש דהוי הפסק אע"ג דהקידוש הוא מצרכי סעודה אפ"ה הוי הפסק כיון שיכול לקדש בפת ויטול ידיו תחלה ויברך ויאכיל יום כשבי ויאמר ברכת המוציא וברכת אשר קדשנו ומסיים מקדש השבת ובוצע ואוכל :

ובעוד שמקדש ישים שתי ידיו על שתי ככרות ויכוין כשמברך ברכת המוציא מקום מיוחד בפת שיבצע בו אח"כ כדי שידע על מה הוא מברך וכן הדין בכל דבר שמברכין עליו צריך שיזמין ויסיים הדבר תחלה קודם שמברכין עליו דאי לאו הכי הוי ברכה לבטלה ואע"פ שהקידוש על הפת לא ימצא בו חיבות להשלים ע"ב אח"כ הוי ביין אין לחוש כיון שעיקר הקידוש לא נתקן אלא על היין ואח"כ יסדר שולחנו כפי כחו ויאכל בשמחה ובטוב לבב וירחיק ממנו ומבני ביתו כל קטט' ומריבה ויגון ואנחה כמו שציוונו ויבקש שלום ויאריך על שולחנו כדרך בני מלכים ושרים בנחת ובהשקט ושלוה להראות ענג בעצמו ויתן חלק מה מאכילתו לעניים אם רב אם מעט כי זהו עיקר הענג והשמחה לשמח לב האומללים והדלים ולא יהי' אכילתו ושתייתו מניה וביה לאכול ולשתות ולמלא בטנו כי צדיק אוכל לשובע נפשו ונותן חלק למרירי יום כדי שישמחו כולם ביום הקדוש הזה ולא יחשב לצדקה ואחר שאכל ושתה כרצונו יברך ברה"מ מלה במלה ויזכיר בה של שבת ויברך על היין אחר המזון ואפילו שאין דרכו בחול לברך על היין צריך לברך ביום השבת עליו מפני כבוד היום וכדי להרבות בברכות כדי להשלים מאה ברכות : אחר האכילה ילמד מעט בתורה עם הנר אם יש לו ואם אין עמו הנר ישים עליו שומר וילמוד כדי שלא יבא להטות הנר אח"כ הוא אדם החשוב ואם אין עמו הנר ולא שומר לא ילמד בספר כלל ולא יעבור על דברי חכמים אלא ילמד איזה דבר ע"פ ממה שחננו האל אם מקרא אם משנה או פרק במה מדליקין עם פירושו עד שישכב עצמו בשינה וילך לשכב ויקרא קריאת שמע עם הסדר :

ובאשמורת הבקר ישכים כמנהגו וילמוד מה שחננו האל י"ו ואע"ג דאינו יכול ללמוד לאור הנר לא ימנע מפני כך לקום אלא ילמוד בע"פ משנה או תילים או מה שיקבע בין רב בין מעט או שישמע מפי אחרים שלומדים וישכים לבה"כ להלל ולשבח לבורא עולם י"ו בזמירות ובקשות כל א' כפי כחו · ויברך ברכותיו מלה במלה כל א' לפי מה שהוא בכוונה שלמה כי עיקר הברכה היא כוונת הלב לא התוצאה בשפתים ועז"א הפ' בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ולכן כל בעל נפש החפץ בעבודת אלהיו ויראתו וחרד על דברו צריך לכוין בכל ברכותיו ולא יאבד א' מהם בלא כוונה כי זה עיקר גדול ביראה וישבח לבורא עולם י"ו שהחזיר לו נשמתו בחמלה ונתן לו בינה והשכל להבין להשכיל למאוס ברע ולבחור בטוב כמו שנתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה כן יהי רצון מלפניו שיכין את שכלו ואת הבנתו לבחור בכל דבר טוב ובדרך החיים ולהרחיק מעליו כל דבר רע ודרך המות לקיים הכתוב ובחרת בחיים ופקח את עיניו לראות לעשות את כל צרכיו מתוקנים ומיושרים כדת וכתורה כן יהי רצון שיפקח עיניו בין עיני השכל בין עיני הראות לראות את כל דבר הנאות לו לראות ויעביר עיניו מראות ברע והוא מתיר אסורים שהתיר מאסרו מושכב מוטל על ערשו חשוב כמת נמסר ביד הטומאה השולטת עליו כן יתיר מאסרו אשר הוא אסור בזיקים ביד יצרו הרע המבקש ממנו טעות ותאוות לעבור על רצון קונו · ומלביש ערומים להלביש אותנו בגדי ישע אמונת תורתו התמימה כן יהי רצון שלא נמוש מאמונתו כל ימינו ויסיר מעלינו הבגדים הצואים ממחשבות רעות והרהורים קשים שנלך לפניו בלבושים נאים ומתוקנים שלא ירחק אותנו מאת פניו · והוא זוקף כפופים משפיל ומרים הוא יזקוף כפיפת קומתנו בין כרם וישמאל וירים אותנו במעלת תורתנו וקיום מצותיו ויתקדש שמו בעולם · ורוקע הארץ על המים שיוכל האדם לעשות את כל צרכיו בקיום הדת ומשפטיה כן נזכה ללכת בהם להפיק רצונו וחפצו ולהתהלך לפני ה' בארצות החיים והמכין מצעדי גבר לילך בדרך אשר ירצה כי הבחירה בידו הוא יכין צעדינו לטוב ללכת בדרך לא נכשל בה · ועשה לי כל צרכיו שכל הענינים הצריכין לאדם הם כדי להשיג בהם מבוקשו מכל אשר יעלה על לבו לעשות ימצא בעולם ולא ימוש מפני כל והוא כענין שאמרו בברכת בורא נפשות רבות וחסרון

שלא חסר מהם כלום מכל אשר האדם אוהב וחומד ואע"פ שאי הענין מוכרח לקיומו מלבד על כל אשר ברא להחיות בהן נפש כל חי שא"א להיות אדם זולתם ונותן ליעף כח שאע"פ שהאדם יעף ויגע בין במלאכת שמים ועסק התורה שנקראת תושיה שמתשת כחו של אדם בין במלאכתו לפרנס בני ביתו הקב"ה ברחמיו מחדש כחו ורוחו בכל בקר כאלו לא היה בו שום חולשת חיל ויגיעה כמ"ש וקוי ה' יחליפו כח וכענין שנא' חדשים לבקרים רבה אמונתך וכן אנו מתפללים לפניו שיתן בנו כח ואזירות חיל לעסוק בתורה ובמצוה כדת וכשורה ולא נעצור חיל מעשו' כל הבא בידינו להפיק רצון שמים ואע"פ שזאת הברכה יש נמנעים מלברך אותה משום שלא מצאוה בגמ' בסדר הברכות של שחרית והיא תקנת הגאונים זלה"ה להיות שראו חשות הכח שנתרבה בעולם וראו שיהי' יפה להם לברך זאת על הגמול הטוב שגומל עמנו בכל יום תמיד לחדש כחנו ורוחנו ולהחליף בנו כח לעשות מלאכתנו מלאכת שמים ולעבוד עבודתו אלא שאמרו האחרונים שאין כח ביד שום ב"ד אחר הגמ' לחדש שום נוסח ברכה לא קטנה ולא גדולה וכדי שלא להקל בברכות ראוי לחוש להם מכל מקום אין למחות ביד האומרה ולענות אמן אחריו ולכוין לצאת בה י"ח · ואוזר אותנו בגבורה ואין גבורה אלא התורה שנתנה לנו מלך הגבורה כדכתיב אש דת והיא היא המחזקת אותנו בגלותינו ואלמלא היא לא נשאר לנו שריד ופליט וכח לעמוד בפני כל הצרות אשר עברו עלינו ועוברים בכל עת ובכל שעה והקדוש ברוך מצילנו מידם ועוזרנו להיות לנו שארית בארץ · ועטר אותנו בתפארת היא עטרת המצות והחקים והמשפטים אשר בהם אנחנו עוטרים תפארת מכל מכחישי התורה היא מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי וזהו שאנו מברכין אחר ברכה זאת · שלא עשני ממכחישי התורה כי הבל המה מעשה תעתועים וכל מעשיהם בל יועילו אבל עשאנו מעמו ונחלתו והבדילנו לחלקו כענין שנא' כי חלק ה' עמו . וכן הוא משבח אליו שלא עשאנו עבד דלא מבעיא ממי שיצא מן הכלל ואין לו צד מה במצות אלא אפי' עבד אשר ישנו בכלל המצות שהאשה חייבת בהן לא שם חלקנו כהם שיש רשות אחרים עליהם ולא באו עדיין לכלל ישראל ולא מבעיא עבד שלא בא לכלל ישראל אלא אפי' אשה שהיא בכלל ישראל כיון שהיא פטורה מכמה מצות שרשות אחרים עליה ראוי לו לשבח על ככה · וזו סדר אלו הברכות זו אחר זו וכוונתן הראויה להם ואע"פ שזו הכוונה לא כל אדם יכול לכוין בה כל יום ויום והנואי שיכוין הדברים כששון הש"ה מזמן לזמן כמו בשבת ראוי לו לכוין באלו הדברים אשר ביארנו וטוב לו : ואח"כ מברך המעביר חבלי שינה מעיניו להודות לאל י"ו שהסיר תנומת מחשבותיו ורעיוניו שהיו לו בהיותו על מטתו והשכיל אותו שכל טוב להבין ולהשכיל תורתו ויתפלל לפניו שידביקהו ביצר טוב וילמד תורתו התמימה בענין שלא יבא דבר תקלה על ידו ולא יכשל בדבר עבירה ולא בדבר הלכה ולא יבא לידי נסיון וירחיק מעליו יצה"ר בענין שלא נעשה הרע בעיניו ויתננו לחן ולחסד בעיני כל רואנו כדי שלא יבא לא לידי קטטה ולא לידי קנאה ולא לידי שנאה עם שום בריה · ויגמלנו חסדים וטובים מחסדו הגדולה וטובו עם בריותיו · ברוך הגומל חסדים טובים יהי רצון מלפניך ה' או"א שתצילני היום ובכל יום ויום מעזות פנים מחמת עצמי שלא אעיז פני עם אחרים ואבא לידי תקלה ח"ו · ומעזי פנים · שלא יעיזו פנים אחרים כנגדי ויבאו לידי תקלה ע"י ח"ו · ותצילני מאדם רע ובליעל בעל מרמות ותחבולות שלא אוכל להנצל ממנו · וממחשבה רעה שלא תעליל עלי עלילות ותאנות לבקש את נפשי · ולא יצה"ר ולא עין הרע ולא לשון הרע שכל אלו נגעים רעים וקשים ולא ינקה כל הנוגע בהם · מדין קשה שהדין עצמו שביני ובין חברי הוא קשה מצד עצמו ומטריח לב"ד שאינן יכולים לבררו כראוי · ומבע"ד קשה שאע"פ שהדין אינו קשה מצד עצמו הבע"ד הוא קשה עקש ופתלתול ולא ציית לדינא · בין שהוא בן ברית למוני שהוא ישראל בין שאינו בן ברית שהוא גוי ואפשר לבא לידי חלול ה' ח"ו ואענש עליו · ומדינה של גיהנם לרבות כל צד עון ואשמה המחייב עליו דין גיהנם :

הכלל העולה מכל שאלתנו בכל בקר ובקר לבקש מאת אלהינו י"ו אל יתן למוט רגלינו מדרך הטוב והישר אלא שנוכל להפיק רצונו ותפצו כל ימינו על אדמתנו ולא יארע שום דבר תקלה על ידינו : ואח"כ אנו מברכין ברכת התורה וכבר ביארנו ענינה בסדר הבקר : ויאמר אחר ברכת התורה פ' ברכת כהנים להתחיל תחלת למודנו בדבר טוב ובברכה כדי שנתברך מהשי"ת בברכה שלימה שנוכל לעסוק בתורה כדין וכשורה בלי טרדה ובלי מחשבה: ויתחיל הזמירות בנחת ובקול זמרה יותר מבימי החול

ויתחיל בפ' העקדה מפני שאינלנו שמדעל מה לסמוך אלא על זכות אבותינו הקדמונים והוא מקיים אותנו בגלותנו ומפני שענין העקיד' הי' גדול במאוד מאד בין מצד העוקד בין מצד הנעקד עד שהקב"ה הבטיח לישראל שביום הדין שישראל עומדי' בצער מפני המקטרגים והמבקשי' עלימ רעה שנזכור עקדת יצחק ובזה לא נפחד משום ענין ואפילו ענין העקידה אין צריך לזכור אלא שנתקע בשופר ומתוך אותו שופר יזכור לשופר של איל ומהאיל יזכור ליצחק ומיצחק הרי העקידה ותתמלא רחמים בזה על כל עם ישראל אין שטן ואין פגע רע שיוכל עם ישראל וא"כ ראוי הוא לזכור ענין העקידה כל יום ויום קודם שנסדר תפלתנו כדי שיתמלא עלינו רחמים אלהינו שבשמים ויקבל תפלתנו ותחנתנו בחמלה ובעל נפש לא יבטל אותה בשום ענין וגורם טובה גדולה לו ולכל ישראל וכתב הרשב"י זלה"ה בספר הזוהר וז"ל לא אית מאן דמבטל מההוא מן בני אנשא כקרבן דעקידת יצחק דכתיב ביה ויעקד את יצחק בנו אתקשר מדת הדין ואתעקד לעילא ולא הוה ליה רשו לקבלא לבית דין דברנא דאיהו גבורה ועקדת יצחק מעלייא לישראל לאדכרא ליה בכל יומא בצלותא דהגין עליהן מכל מערעין בישין וקלא נפיק ואמר אל תעש לו מאומה וזכות אבותן יגן עליהון מערעין בישין עכ"ל : עוד טעם אחר לאומרו בכל יום מפני שבזכות העקידה נשבע ית' וית' לאברהם בי נשבעתי נאם ה' ויירש זרעך את שער אויביו ואנו מבקשים מאת הקב"ה שיקבץ נפוצותינו מארבע כנפות הארץ ויפקדנו בפקודת ישועה ורחמים שלא ישלטו בנו שונאינו אלא שנשלט בהם

ונקח משם נקמתינו על כל הרעה אשר הרעו לנו כי הוא קצף מעט והם עזרו לרעה: ואחר העקידה נתפלל לפני אלהינו שכמו שכבש אברהם רחמיו לעשות רצונו כן יכבשו רחמיו את כעסו ואל ידין אותנו כאשמתנו וכפרי מעללנו לפי שורת הדין אלא שיכנס לפנים משורת הדין להתנהג בחסד וברחמים גדולים בזכות אבותינו הקדושים וישב חרון אפו מעלינו ומעל ארצנו ומעל מקדשנו ויזכור לנו ההבטחה שהבטיחנו ע"י משה נאמן ביתו לזכור את ברית אבותינו כדכתיב וזכרתי את בריתי יעקב וכו' ואע"פ שיש אומרים שאף גם זו מן התוכחות אפ"ה דוק לאידך גיסא והיא נחמתנו הבטיחנו שיעש' עמנו למען שמו כמו שנא' ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם גם הבטיחנו שיקבץ נפוצותינו וישיב שבות גלותינו כמו שנא' ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה אם יהי' נדחך וכו' והבטיחנו להביאנו לארץ ישראל כמו שנא' והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך כו' וכתיב והביאותים אל הר קדשי וכו':

ואמר ברייתא של אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב שכל אלו המצות ישראל הקדושים והרחמנים וגומלי חסדים זהירים בהם ומבקשים אנו מאת הקב"ה שבזכות אלו הדברים שמקיימין ישראל שיגאל אותנו מצרותינו ונקט אלו הדברים התנא משום שהם מעושי המצות ורבי החיובות שכל אדם בנקל יכול לעשות אותם ולא בא לשלול שאר המצוה שכל מצוה שעושה האדם כראוי אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב אלא חדוש השמיענו באלו אע"פ שהם דבר נקל לעשות · עוד נ"ל טעם אחר שאפי' אלו שהם מצות תלויות בין אדם לחבירו ומצפה בהם לתשלום גמול והייתי אומר שאין שכרו כ"כ גדול מהש"י השמיענו שאפי' אלו הדברים אוכל פירותיהם והקרן קיים לו וכ"ש כשעושה המצוה לש"ש לבד שאינו מצפה בהם גמול של ב"ו עוד נראה טעם להסף לדקדק אלו דברים דמשמע שפוסל את אחרים מפני שאלו הדברים אדם עוסק בהם בכל אבריו כולם שאין אדם יכול לעשות מצוה מאלו בשלמות אם לא שיעסוק בה בכל גופו ואבריו משא"כ בשאר כל המצות שיכול האדם לשבת במקומו ולקיים המצות וא"כ ראוי לו לתת חלק לגוף שעסק בהם ויאכל פירותיהם בעוה"ז ויהנה גופו ואבריו ואע"פ שתמצא מצות אחרות זולת אלו שראוי' לעסוק בהם בכל אבריו אפ"ה בכלל גמ"ח הם: והתחיל בכבוד אב ואם מפני שהיא מצוה גדולה לשמים ולבריות מדרך השכל ומדרך המוסר והוא להיות לו לאדם השתדלות לכבד את אביו ואת אמו הן להאכילם הן להשקותם בכל אשר יצטרך כי אחר שהוציאו לאויר העולם וזולתו לא הי' לו קיום והעמדה א"כ נמצא שכל מה שעושה הוא ותורת ומציאת גרמא מאביו ואמו היא א"כ מידו הוא נותן לו וזו סברא נכונה להכרית האדם בהכרח להשתדל במצוה זאת ובכל אופניה כראוי וכל המוסיף משובח הוא מצד יצה"ר אבל מחוייב הוא מצד הדין והיושר ונמצא כבוד אב ואם גמ"ח מכמה צדדין גמ"ח לו לנפשו שמקיים מצות הש"י גמ"ח לקיים מצות המביאו לחיי העוה"ז גמ"ח למי שגמל עמו חסד גדול עד שהעמידו על עמדו ואין לא · להיות כפוי טובה גמ"ח לבריות ועושה צדקה עמהם ומפני היות הענין כ"כ גדול במאד מאד לא נכלל בכלל גמ"ח· וגמילות חסדים היא מצוה גדולה כמאז"ל גדולה גמ"ח מן הצדקה שזו בגופו וזו בממונו כו' · והיא כוללת מצות הרבה : כלל הענין לעשות חסד עם כל בריה בין גדולה בין קטנה בין עשה עמו בין לא עשה עמו להציל עשוק מיד עושקו ולא להכשיל את העור להטות חבירו מדרך טובה לדרך רעה להשיא אותו עצה ההוגנת לו וכן כל כיוצא בזה: וביקור חולים אע"פ שהיא ג"כ גמ"ח אפ"ה היא ג"כ גדולת הערך כאחז"ל ביקור חולים אין לו שיעור והענין הוא כי גומל חסד עם הגוף ועם הנפש שלפעמים משיב נפשו של אותו חולה בטוב טעם ודעת אמריו ודבריו דברי פיוס ורצוי וחזוק לסומכו על ערש דוי ובעינינו אנו רואים הענין הזה כי לפעמים אדם נכנס לבקר את החולה ויושב עמו שעה או ב' ואומר החולה עצמו נחמתני נחמתני החזרת נשמתי בי ואנו רואין שהקל מעליו חליו וכן אחז"ל הנכנס לבקר את החולה נוטל א' מס' מחליו ואמרו דוקא בבן גילו הנה נראה בפי' שמשיב נפש החולה בבקרו אותו ואם הוא ענין גדול מגמ"ח אחר שהוא מ"ש למעלה: והכנסת אורחים ג"כ עם היות שנכנס בכלל גמ"ח היא מצוה גדולה וראויה להמנות בפני עצמה מפני שהמכניס אורחים בתוך ביתו וממציא להם מקום ומושב שישבו וינוחו מיגיעת הדרך וטרחו עושה עמו כמה טובות · הא' לנוח גופו ואבריו · והשני להמציא לו מה לאכול ולשתות שיחזור נפשו אליו · הג' שמונע ממנו בושת וכלימה בהיותו גר בארץ ללכת לחזור אחר בית ומושב שיוכל לשבת ואין מכיר אליו · הד' לעשות טובה עם מי שלא עשה עמו טובה ולא הכיר בו מעולם ומכניסו בביתו ומאכילו ומשקהו ועשה עמו כל הצריך אליו שכרו גדול כפול ומכופל שעושה הדבר לשם המצוה עצמה וראוי הוא לכל שכר בעולם · הה' אם מתנהג עמו כמו שהי' מתנהג א"א ע"ה עם האורחים לשאול להם מה עניינם ומה טיבם ולהמשיך אותם תחת כנפי השכינה כן ימשוך אותם בדברים לעבודת שמים הכל לפי מה שהוא אדם ונמצא מהנהו הנאת הגוף והנאת הנפש כמו המצוה של ביקור חולים או קרוב לה וכל א' יש לה ערך בפני עצמה: והשכמת בית הכנסת · זהו הענין עם היות שנראה שאינו מגמ"ח שאינו דבר בין אדם לחבירו אפי' הכי הוא גמילות חסדים כביכול עם הבורא ית' וית' להשכים בביתו בבקר ובערב וכיון שהשכינה בגלות בזמן הזה אין לה נחת רוח אלא בארבע אמות של תפלה וכל המשכים לבית הכנסת כאלו מסכים לתת שלום לשכינה ולשאול בשלומה והיא מתנחמת ומשתעשעת עם האיש ההוא ושואל בשלומו כשאינו בא מן הראשונים כמאז"ל על פסוק מי בכם ירא ה' וכו' וכן הפליגו בספר הזוהר שכל המשכים לבא לבית הכנסת והביאו משל למלך שזמן בני המדינה לסעודה וכו' · א"כ ראוי הוא להמנות בפני עצמה השכמת בית הכנסת ואע"ג דשייכ' בצד מה בענין גמ"ח: והבאת שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו · ענין הבאת שלום הוא גדול במאד מאד והוא גמ"ח וגדול ממנו מפני שיש בו כמה ענינים מצורפים עמו הא'

לקרב לב ישראל להיות א' ולא יהי' ביניהם חלוק לבבות והוא עיקר גדול שהעולם עומד עליו · הב' להסיר שנאת חנם מבין איש ובין רעהו וכ"ש מבין איש ואשתו שהשנאת חנם גורם לכמה עבירות אחרים ואע"פ שלא יהי' השנאה בחנם אלא על דבר ראוי לשנאה מצד האחר ע"כ הוא שנאת חנם ולא ימנע מהם שנאת חנם עכ"פ והיא עבירה גדולה אשר בסבתה נחרב הבית בחורבן השני ועוד ידו נטויה בעוונותינו כי לא נפסק מבינינו וכל הרודף שלום מסיר השנאה מכל וכל מביניהם ומקרב הלבבות להיותם א' · הג' שמרים מכשול המשטמה מבין איש לרעהו ואפשר שבסבת המשטמה יבא הדבר לפועל וינקם איש מרעהו ויגרום היזק גדול בעירת איבה ונקמה ורודף השלום מונע כל זה · הד' לקרב התועלת שכשאדם יש לו מריבה עם חבירו ואצ"ל איש עם אשתו לא מבעיא שאינו מקרב לו התועלת אלא אדרבא אינו מסלק ההיזק מלפניו ועולם עיניו מלפני עור לא תתן מכשול כי השנאה מקלקל' השורה אחר שנתיחדו בלב א' כל א' חוזר בו וחפץ בתועלת חבירו והנאתו יותר ממה שהי' קודם הקטטה ביניהם מחמת שנגע ש' בלבם והזכו בהם חזרה גמורה להיות נפשם קשורה זו בזו וזו בזו והוא ענין קרוב לשכל האמתי · הה' בין איש לאשתו היותם בלב א' ונפש א' להיות הזווג העולה משניהם הגון וראוי ולא יתפרדו איש מעל אחיו בחלוק הלבבות ואותם הבנים נקראים בני שנואה ועליהם נאמר גם בלא דעת שאין דעתם א' שכל א' פונה אל מחשבתו נפש לא טוב · הו' בין איש לאשתו המקרבם והעושה שלום ביניהם כאלו עושה שלום עם השכינה ומעשה ידיו להתפאר כי לא נברא האדם כי אם לקיום המין ולתועלת העליונים והתחתונים ולא לתוהו בראה לשבת יצרה וכשיש קטטה בין איש לאשתו כביכול נתבטלה מחשבת י"ו וברכתו אשר ברך אותם לדכתיב ויברך אותם ויקרא את שמם אדם וכן הקב"ה מחל על כבודו ועל קדושת שמו הגדול וגזר להמח' על המים כדי לקרב השלום בין איש לאשתו שלא יהי' ביניהם צד מה שנאה ומחשבה רעה כי זה כוונת הבריאה :

ות"ת כנגד כולם ענין הלמוד הוא גדול במאד מאד מפני שלומד התורה לומד כל הענינים וכל המצות בה קריאתו נחשבת לו לעשיה אחר שתופס כלל כל הענינים עוד יש בה ענינים רבים ממעשה בראשית ומעשי מרכבה הנהגת העולמות כולם ומתוך כך מכיר את בוראו י"ו ויודע מעלתו וגדולתו ידו החזקה וזרועו הנטויה וא"כ וראוי להניח כל המצות ולעסוק בה כי היא במדרגה גדולה מעשיית המצות ואע"פ שאנו אומרים כנגד כולם לא לבטל המצוה הבא לידו מן המצות אשר אמרנו ח"ו כי אין למוד התורה מספיק לביטול מצוה א' דא"כ המצות יתבטלו כולם יעסקו בתורה ואין מרחם ואין מנחם הלילה לנו מלהאמין כי כבר אמרנו שיסוד ועמוד העולם הוא גמ"ח והשלום אלא הענין הוא שאע"פ שיש דברים גדולים בעשיי' המצות שהעושה אותם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב והם אלו שזכרנו לא מפני זה נתמעט למוד התורה מגודל השכר שיש לעסוק בה כי העוסק בתור' כזה וכזה יש לו בזה ובבא כי אין ערך לשום מצוה כנגדה לא בשכר ולא בעונש והעוסק בה יש לו שכר גדול על עסק תורתו כנגד השכר שיש לכל הענינים כולם והוא שלא בא לידו דבר מצוה ובטל אותה אלא שאינו חושש לעסק המצוה אחר עסק התורה אבל אם בא לידו מצוה ובטל אותה מפני עסק התורה לא על אותו עסק נאמר ות"ת כנגד כולם שהרי הוא עבר על המצוה הבאה לידו ומה תועלת לו בלמוד אחר שאינו מקיים לעשות עם היות שאמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה ונראה שאפי' בא לידו פטור עליה היינו שהמצוה אינה מתבטלת מכל וכל שאם הוא אינה עושה אותה ומקיימה אחרים יקיימו אותה ובכן לא יחשב לו עונש על הענין ופטור עליו אבל אם בא לידו והוא מוכרח לעשות אותה או שאינו מוכרח אלא שלא תעשה המצוה כתקנה ע"י אחרים כעל ידו ודאי ראוי הוא לבטל למוד התורה ועסקה ולקיים המצוה ואח"כ יחזור ללמודו וז"ם ז"ל וחלקו בין המצוה שאפשר להעשות ע"י אחרים ובין המצוה שא"א להעשות ע"י אחרים ונ"ל שכל החלוק הזה יהי' על המצוה שאינבהם צד גמ"ח אבל המצות שיש בהם גמ"ח וכיוצא באלו שזכרנו למעלה מבטלין ת"ת לעשותן כי אלו מקיימין את העולם כולו כעסק התורה וכמעט יותר וכארז"ל מבטלין ת"ת להכנסת כלה מבטלין ת"ת להוצאת המת והשאר כיוצא בהן ומי שידקדק כזה יבין הענין כאשר הוא כי לא דבר רק הוא · ואח"כ יתחיל לסדר תפלתו ויאמר לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי והאומר בסתר לבד טועה כי למה תקנו כנוסח' הטובה והיפה משום דברי האומר מה חידוש הוא לו בגלוי פשיטא העיקר הוא שיהי' ירא בסתר במקום שאין שם רואה אותו שום נברא וזאת אינה קושיא כי אין כוונתינו להשמיע חדוש כי אם להודיע כיצד יתנהג אדם ירא שמים במעשיו שצריך לו להיות לעולם יראת שמים כנגד פניו בין בסתר בין בגלוי ואפי' הרוצה לדקדק ולומר בסתר כבגלוי טועה כי אין הכוונה אלא כמ"ש ואפי' שלד א' אין בו חדוש אין לחוש לזה דאגב הדא נקט תרתי וכן דרך תנא בכמה מקומות דוק ותשכח · ומודה על האמת זה עיקר גדול ביראת ה' שלא ישנה אדם את דבורו על שום דבר בעולם וכן הוא מדת החסידים וזרע קדש שנא' שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב כו' ובהיות האדם תוכו כברו לא במהרה הוא חוטא וזהו ענין ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו · שצריך שיהיו פיו ולבו שוין לטובה · וישכם ויאמר רבון העולמים כו' · שהי' תפלה זו מסודרת בפיו הן בכל בקר הן בכל שעה שצריך להתפלל לפניו י"ו ויקדים לתפלתו שלא על צדקתו ויושר מעשיו הוא מפיל תחינתו לפניו אלא על אלהותו למענו ית' יעשה ולא למעניו כענין שאמר דניאל ע"ה אדני שמעה כו' למענך אלהי והוא כענין שאמר מרע"ה ואתחנן שלא התפלל מצד מעשיו הטובים אלא מתנת חנם כי חנון ורחום הוא ובהקדמה הזאת אין מקום למקטרג על תפלתו שלא תעשה שאין תפלתו רק על חסד הש"י שדרכו להתחסד עם בריותיו בין ראוים בין שאינם ראוים כדכתיב וחנותי את אשר אחון אע"פ שאינו כדאי · מה אנו מה חיינו · הענין הוא להשפיל עצמו לפני גדולתו ומעלתו י"ו לחזק הענין שאמרנו שאל ידין אותנו כאשמותינו ואל ימוד לנו כפעלנו כי ב"ו אנו ורוב מעשינו תוהו כי דרכנו לרדוף אחרי

ההבל

שהבל ונמרוד ולפשוע מחמת היצה"ר השולט עלינו כי מותר האדם מן הבהמה אין · מצד החומר ותאותיו ותמדותיו ולכן אין להאשימנו על מעשינו הרעים אלא להביט במעשה הטובה הנעשית על ידינו מחמת צד קדושה שיש בנו מן הנשמה הטהורה שנפחת באפינו (מה חסדנו מה צדקתנו מה ישועתנו) ענין מה ופירושו כמו דבר של הבל ואין בו ממש כלומר אין ממש בחסדנו ולא בצדקותנו ואין בנו מעשים שיועילו להושיע אותנו וכיון שכן · (מה כחנו מה גבורתנו)· שנבטח בעצמינו ואפי' שיהי' בנו כח וגבורה (ומה נאמר לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו)· ואע"פ שנא' שנבטח בחכמתנו ובתבונתנו ונדע להציל עצמנו אנו (חכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשינו תהו וימי חיינו הבל לפניך) · כלומר הכל נגדך כאין כי במה נקדם פניך על כל הטוב והגמול שאתה גומל עמנו בכל עת ובכל שעה (ומותר האדם מן הבהמה אין)· ומה בידנו לעשות כי נחשבנו כבהמה ואם יש בנו איזה מותר ותוספת על הבהמה היא מצד הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל ועתיד ליתן דין וחשבון לפני כסא כבודך וכמו שיש הפרש בין החומר והצורה לישראל עצמן כך יש הפרש בין א"ה לישראל כי כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו ונאמר הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים כדק יטול · אבל אנחנו אין אנו בגדר זה בעיניך אלא אהבת אותנו ורצית בנו וקראת את אבינו ישראל וישורון · לפיכך אנחנו חייבים להודות לך ולשבחך ולפארך ולרוממך כו' על כל הטובה אשר הטיבות עם אבותינו ועמנו · ולשבחך ולפארך על שבחרת בנו לחלק ונחלה · ולתן שיר ושבח והודאה לשמך הגדול בשיר וזמרה אשרנו מה טוב חלקנו וכו' אשרנו שאנו משכימים יש מי שאומר כשאנו משכימים וכ"ל שהוא טעות שעל כל ישראל נאמר שמשכימין בבקר ובערב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות · ומיחדי' שמך בכל יום פעמים בבקר ובערב ואומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד·מפני שיחוד ה' הוא העקר הגדול שהכל תלוי בו אנו מתחילין קודם כל דבר ומשבחין אנחנו לו ית' שזכנו ליחד שמו כי כן צריך האדם בעל נפש לשבח לפאר לאדון הכל שנותן לו כח וחיל שיוכל לעבוד עבודתו ולקיים מצותיו כי מה האדם הדל והנבדל שיצא מידו דבר מה למצוא חן בעיני ממ"ה הקב"ה ובמה יקדם פניו על כל הטוב והגמול שגמל עמו מיום לאתו לאויר העולם ועד עמדו על דעתו והחושב בעצמו שהקב"ה חייב לו על טרחו ועל משאו בעה"ז ואע"פ שיעמול ביום ובלילה ויחי' אלף שנים פעמים לא מחכמה ורוח יתירא דאית ביה יעלה על לבו דבר זה בער הוא ולא מבין ואדרבא חייב הוא למי שזכהו לכל הטובה ההיא להפיק רצון יוצרו ולמצוא חן בעיניו להיות מן המשרתים העומדים לפניו אם הגיע לכך : ויאמר בשכמל"ו וכן ראוי אחר שיחד ה' בפסוק שמע ישראל ראוי לומר אחריו בשכמל"ו עוד ראוי כדי לצאת לשם יחוד כותיקין שאומרים שאם יתאחר הק"ש אחר הנץ החמה לפחות יהיה נמצא שכבר יחד ה' בשמע ישראל שהוא עקר היחוד ועקר הק"ש ואחריו בשכמל"ו והרי הוא כאלו קיים מצות ק"ש בעונתה כראוי ורא"י מן המדקדקים שמשלימין פרשת ואהבת עד ובשעריך וכוונתם לענין זה ואומר אתה הוא אחד קודם שבראת העולם וכו' ענין תיקון הוא כמו פירוש למלת אחד כי כשאדם אומר ה' אחד צריך לייחד יחוד גמור מכל פנה והיא שהש"י קודם שברא העולם היה א' יחיד בעולמו כמו ששנינו קודם שנברא העולם היה הוא ושמו א' ואפי' יעלה בדעתו של אדם לחשוב קודם שנברא העולם מה היה אע"פ שאין ראוי להסתכל בזה כמו ששנינו כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו שלא בא לעולם מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור וההסתכלות בזה היא כמו מה לפנים לפירוש אחר אפ"ה לא יהרהר יותר מדאי אלא היה הוא ושמו אחד ואין בנו כח בדעתנו לידע הענין כאשר הוא וכן בכל הסתכלות שיעלה על דעתו לפי שעה יחשוב בדעתו שאינו יכול להשיג הענין כאשר הוא בקוצר דעתו השפל והאפל כי גדולים ממנו בקשו על זה ולא הועילו אלא יהיה לבבינו שלם ותמים עם ה' אלהינו ועז"נ תמים תהי' עם ה' אלהיך·מי שהוא מסתכל בזה ראוי לו שלא בא לעולם מפני שאע"פ שהסתכל בענינים אלו זמן רב לא יוכל להשיג דבר להפיס דעתו לקוצר תבונתו ואדרבא אפשר שיבא לידי הפסד מחשבותיו שיטרד מן העולם ועז"א טוב הי' לו שלא לבא לעולם כי הבא לעולם אינו בא אלא להשלים נפשו ולמלא חוקיו לעשות רצון יוצרו וזה ביאתו לעולם אפשר שיטרידנו מן העוה"ז ומן הבא ומה טוב ומה נעים הי' שלא היה בא ויצא לעולם ואפשר שאלו ד' ענינים הם הנזכרים כאן אתה הוא אחד קודם שבראת העולם ואתה הוא לאחר שבראת העולם אתה הוא אל בעוה"ז ואתה הוא אל בעוה"ב מה לפנים מה לאחור הוא ענין קודם שבראת ואחר שבראת מה למעלה ומה למטה בעוה"ז ובעולם הבא ואע"פ שיש פירוש אחר אפשר לכללו בכלל זה ומה שמנה בענינים והתחיל באחד וסיים באל הכל לפי הענין דכיון שקודם שנברא העולם היה א' ואחר שנברא העולם ובכלל זה אפילו אחר שיושלם הבריאה ויחזור העולם לתוהו ובוהו א"צ עוד לומר שהוא אחד בשמים והוא א' בארץ שהם הם הבריאה עצמה וכבר נשלל משום רבוי אבל צריך לשלול שאין כח לאל אחר או מלאך או שרף עמו בבריאת עוה"ז או בבא למעלה או למטה כי כל דבר שהוא למטה לפנינו אפשר לכנות אותו עה"ז שמורה באצבע וכל דבר הנסתר מעינינו ועתיד להיות נכנה אותו בדבר שהוא למעלה ממנו וע"כ הזכיר בעה"ז ובבא אתה אל ואתה אל חזר ואמר ואתה הוא ושנותיך לא יתמו לשלול שאין לו קץ ותכלית ואפילו אחר הבריאה ואחר היותה תוהו ובוהו הוא עצמו באחדותו וגבורתו וזש"ה המה יאבדו ואתה תעמוד וכולם כבגד יבלו וכו' ועכ"ז ואתה הוא ושנותיך לא יתמו והיא הכוונה שאמרנו קדש שמך בעולמך אחר שבידך הכל ואין עוד בלעדיך ואת כל אשר תחפוץ אין מי שיאמר לך מה תעשה ומה תפעל אנו מתפללים לפניך שתקדש שמך בעולמך שידעו כולם אלהותך ומלכותך ותודיע בעולם מעלת המקדשים שמך וגדולתם כמונו אשר אנו מקדשים שמך ביחודך בכל יום פעמים · ותרים ותגביה קרננו ותושיענו בין צרינו וקמינו · ברוך המקדש שמו ברבים :

ואע"פ שהי' ראוי לחתום בברוך שם במקום הזה מלד
הענין אין בידינו כח להקל בברכות ולברך ברכה אשר לא
מצאנו אותה בגמרא לכן טוב שלא לחתום אלא יהי' כוונתו
עם השם הנכבד והנורא ודי לו בזה · אתה הוא ה' האלהים
וכו' היא ענין תפלה כוללת על כל ישראל כמו שאומר
קבץ נפוצות קויך מארבע כנפות הארץ אלא שמתחיל בענין
יחוד שמו וגדולת מעלתו כדרך המתפלל שצריך לספר
בשבחו של מקום תהלה ואח"כ יתפלל ועורך שאלתו כמו
שמצינו במרע"ה אשר מי אל וכו' ואח"כ אעברה נא ואראה
וענין התפלה הזאת במקום הזה משום שיחדנו שמו הגדול
בכל צד וענין ואין עוד מבלעדיו בעליוני' ובתחתונים ולו
היכולת והממשלה לעשות כרצונו ואין מי יאמר לו מה
תעשה מתחננים אנו לפניו שיעשה עמנו ככל נפלאותיו
לקבץ גליותינו ולקדש שמו ויכירו כל הגוים וידעו כל באי
עולם כי אין עוד מלבדו להושיע אותנו מיד צרינו וקמינו :
וענין תפלה זו התפלל חזקיהו מלך יהודה ע"ה על צרת
סנחריב מלך אשור שנא' אתה הוא האלהים לבדך לכל
ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ הטה
ה' אזנך ושמע וכו' וגמר הענין ואמר הושיענו נא מידו
וידעו כל ממלכות הארץ כי אתה ה' אלהים לבדך על
זו אנו מתפללין ומתחננים שיושיענו מידם וידעו כולם שמו
הגדול כי אין עוד מלבדו : ויש מדקדקים שאין אומרים
עליון לכל ממלכות הארץ מפני שאינו בפסוק אלא אתה
הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ · ונ"ל שאין לחוש
שאנו מתפללים על דרך הפסוק אבל לא בלשונו ממש ואנו
מוסיפין וגורעין ואין חשש בזה · אבינו שבשמים עשה
עמנו חסד וכו' גמר התפלה מכח הבטחה שהבטיחנו ע"י
צפניה החוזה · בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם
כו' בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה' : יהי רצון זו
תפלה על המקדש ועל העבודה כלומר בזמן שהיה בהמ"ק
קיים לא היינו צריכין לכל כך תפלות ותחנות מפני שבענין
הקרבנות היו מתכפרים כל חטאתינו ועכשיו שבהמ"ק חרב
בעו' והיינו צריך שתמחול לנו בשיח שפתותינו כמו
שמפרש הענין יותר לפנים ומתחילין אנו לסדר תחלה פ'
התמיד מפני שהוא קרבן כולל לכל ישראל והוא היה הנעשה
קודם כל דבר :

וצ"ל פ' הזאת בשפה ברורה ובנעימה שתעלה לנו במקום
קרבן וכולי האי ואולי ואחריו יאמר פרשת הקטרת
וענין פטומו: ויש מקדימין לומר ענין הקטורת קודם
התמיד ומביאין ראיה שהקטורת קודמת לאברים ואין
ראיה כלל שעיקר התמיד הוא קבלת הדם וזריקת הדם
וזריקתו קודם הקטורת והקטורת היתה נעשת כמפורש לעיל
ולכן צריך להקדים התמיד לקטורת וכן נהגו לעולם :

ואחר קריאת ב' הענינים יאמר פסוק וערבה לה'
להתחנן לפניו שיחזור הענין לכמו שהי' בקדמותו ·

ובשבת שמוסיפין אחר התמיד פסוקים של מוסף שבת שהם
וביום השבת וכו' עם היות שהיה ראוי להקדים ענין
הקטורת למוסף אין לחוש כל כך כיון שהם מחוברים
לפרשה של מעלה אצל התמיד ראוי לקרוא אותה עמה
ואח"כ ענין הקטורת · אבל המקדים לא יוסג ואח"כ יאמר
אביי הוה מסדר וזה הסדר הביאה אותו הגמרא ביומא
פ' אמר לו הממונה ותקנו לומר אותו במקום הזה כדי
לסדר כל הדברים בקוצר ולהעלותה על שפתינו ולפי
שהתמיד של שחר הוא עיקר הכל תקנו לומר פרשתו
בפירוש ולא סמכו על הרמז שבקיצור גם מעשה הקטורת
אע"פ שאנו מזכירין אותו ברמז בזה הסדר שאומר ודם
התמיד קודם לקטורת וקטורת לאברים אפ"ה נהגו לומר
הפ' של קטורת בפירוש ואפי' ענין פטימתו בלשון חכמים
משום מעלת וגדולת ענין הקטורת כמ"ש למעלה וענין זה
הסדר של אביי כבר בארתי אותו בפרט למעלה להבין כל
דבר ודבר על מתכונתו · אחר זה נהגו לומר אנא בכח
ויש סדורים שאין כתוב בהם אחר זה אלא רבון העולמים
והדין עמהם מפני שאחר שסדרנו כל הסדר בקיצור
בפינו ראוי להתפלל לפני הש"י שיהי' חשוב שיח שפהותינו
תחת קרבנותינו ונשלמה פרים שפתינו ומקומו של אנא
בכח היה ראוי לאומר' קודם שיאמר ברוך שאמר מפני
שבנוסח זה יש מ"ב תיבות כנגד שם של מ"ב אותיות
ובראש כל תיבה יש אות ממנו והם ז' שמות כל שם בן
ו' תיבות וראוי לכוין בהם והם אלו (אב"ג ית"ץ קר"ע
שט"ן נג"ד יכ"ש בט"ר צת"ג חק"ב טנ"ע יג"ל פז"ק שק"ו
צי"ת) והוא שם היוצא מפסוק בראשית ברא אלהים ובכח
זה השם נברא העולם וע"כ היה ראוי לומר זה השם
בכוונה ובשכמל"ו ואחריו לעמוד ולומר ברוך שאמר והי'
העולם או לעמוד בשניהם כאחד בשם ובברכה וכן אני
נוהג · ומי שתקן לומר אותו אחר זה הסדר של אביי
נ"ל שהוא מפני שבסדר הזה לא נזכר מענין ברכת כהנים
שהיו מברכין בשם המפורש וי"א שאותו שם המפורש שהיו
מזכירין הי' שם בן מ"ב אותיות י"ו לכן ראוי לומר זה
השם במקום הזה כדי לזכור אותו שם ברתז :

עוד טעם אחר שענין אלו המ"ב תיבות הם לשון תפלה
לאל ית' וית' יראה בעניינו ויפדנו מגלותינו ואין
מקום יותר מוכן להתפלל בכוונה ובדאגה על ענין הגלות
אלא אחר שזכרנו קיצור הענין שהי' נעשה בבית קדשנו
ותפארתנו י"ר שיבנה ב"ה במהרה בימינו :

ואולי הכוונה היה על זה ועל זה ויש שנוהגים לומר אחר
נוסח זה בשכמל"ו בלחש מפני קדושת ה' שרמוז
בראשי תיבותיו וראוי הוא : ואח"כ יאמר רבון העולמים
אתה צויתנו וכו' הענין הוא העלות על שפתינו עבודת ב"ה
כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם ואם
היה לנו זכות כך היה ראוי לנו לעשות ולקיים מצות
אלהינו עלינו אלא שבעונותינו חרב המקדש ובטל התמיד
ואי אפשר להיות כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל
במעמדו וכמעט מפני זה אנוסים אנחנו ואין בא עוד
מידינו ואעפ"כ נשלם בשיח שפתותינו כמו שכתבת ע"י
הושע נביאך ונשלמה פרים שפתינו לכן כיון שאנוסים
אנחנו פטורים אנחנו מן הדין ואדרבא יר"מ שיהיה זה
שיח שפתותינו חשוב ומקובל ומרוצה לפניך כאלו קיימנו
מצותיךוהקרבנו קרבן התמיד במועדו והיו כהני' בעבודתם
ולוים בדוכנם ועמדנו על מעמדו ונאמר ושחט אותו על
ירך המזבח צפונה וגו' ואע"פ שנראה שאין לפסוק הזה
שייכות במקום הזה אפ"ה הוא ענין גדול לענין הקרבנות
וכל האומר אותו בכוונה מתקבלת תפלתו כריח ניחוח ויש
בפסוק הזה סוד גדול וכשאומר צפונה לפני ה' יכוין בו
שהענין שהוא צפון לפני ה' והוא אפרו של יצחק שיזכור

אותו בעת צרותינו ויענה אותנו ויושיענו :

עוד אפשר לומר טעם לענין כי זה הפ' נאמר על ענין העולה ובהיות כי עולת התמיד הוא העיקר שהוא קרבן על שם כל ישראל ועיקר העולה היא השחיטה והזריקה והם מוזכרים בפ' הזה הזכיר הפ' · ויעלה שיח שפתותינו תחת קרבנותינו · ונאמר זאת התורה לעולה וגו' הוא ענין כדי שנשלם שיח שפתותינו שכן כתיב זאת התורה לעולה למנחה כי העוסק בתורת עולה חשוב לו כאלו הקריב עולה והעוסק בתורת מנחה חשוב לו כאלו הקריב מנחה וכן בחטאת ובאשם ובזבח השלמים ויש מוסיפין כאן ב' פסוקים פסוק עורי צפון ובואי וגו' ובאתי לגני אחותי כלה וגו' מפני שהם על ענין הקרבנות וטוב לאמרם קודם פרק איזהו מקומן :

אח"כ יאמר איזהו מקומן של זבחים והוא פ' משנה מסודר על מקום הקרבנות כולם וצריך לכוין בכל ענין וענין קריאתו במקום הקרבתו לקיים ונשלמה פרים שפתינו ואם אינו מכוין לא הועיל במעשיו דכולי האי ואולי ובפרט כשאומר העולה קדש קדשים וכו' צריך לכוין בענין עולת התמיד שהיא במקום קרבן כל ישראל בבקר ובערב וכן עקר תפלתינו שחרית ומנחה על ענין הזה במקום תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים · ויאמר ברייתא של ר' ישמעאל מתורת כהנים והטעם לאומרה מלבד שראוי לומר גמרא אחר משנה כדי לחברם כאחד יש טעם אחר משום שזאת הברייתא היא תחלת ה"כ ודורש על ענין הקרבנות ומשום שהרבה דברים יוצאים מי"ג מדות אלו ראוי להזכירם במקום הזה דשייכי נמי לענין הקרבנות ובהשלמת ענין זה נהגו לומר קדיש שכבר נשלם ענין הקרבנות ואחר קדיש יאמר הודו לה' קראו בשמו והוא שיר נחמד וראוי לאומרו בנחת בקול זמרה ותודה והוא שבח שמשבח השמש ליוצר בראשית י"ו בכל יום כשיוצא לזרוח לבריות ומשבח למקום שאין כמוהו באלהים וכה"א כי כל אלהי העמים אלילים וגו' והענין כי אע"פ שיש מי שעובד לשמש בצאתו ומקבל אותו עליו לאלוה אין השמש מקבל זה עליו חלילה כי הוא בעצמו מודה ומשבח שאין כה' אלהינו וכה"א הוא ה' אלהינו וגו' וכה"א וה' שמים עשה וכיון שהשמים שלו כ"ש צבא השמים ופשט הפסוק כי כל אלהי העמים אלילים יש לקצת עמים אלהות הרבה כל א' ממין א' זה דומם וזה צומח וזה ב"ח ומהם זה כוכב וזה גלגל זה שמש וזה ירח כלום אלילים כולם כלא חשיבין לא יש להם ערך של כולם לגבי אלהות ואפי' שרי מעלה שהאומות הנ"ל משועבדים תחת ממשלתם אין להם ערך לענין זה אבל הש"י אין ערך ודמיון לגדולתו אפי' כשלא נשיג אנחנו לערך פחיתתנו ערך מעלתו ממה שאנו יודעים והכל מודים שהוא שמים עשה ערך זה מספיק להיות' כל אלהי העמים הנ"ל אלילים ולכן משבח שם בן ד' אותיות שהוא מהוה כל ההויות כולם ויש לו בהם כח ורשות לשעבד אותם לממשלתו והוא משדד אותם בכל עת חנפירלה ואין מי יאמר לו מה תעשה כאשר ראינו בעינינו ושמענו באזנינו אבותינו ספרו לנו מהאותות והמופתים גדולים ונוראים אשר עשה במצרים לעינינו וכה"א אני ה' אם לצדיקים לשלם שכרם אם לרשעים להפרע כי נכח זה השם הגדול והקדוש עושה ברצונו בכל היצורים כולם עליונים ותחתונים · וזהו פי' וה' שמים עשה וזה השבח הוא אומר בדברי הימים שאמרו דוד ואסף והמשוררים כשהביאו הארון למקומו עד והלל לה' ואמרו אותו בתודה וקול זמרה בשיר ושבחה וכלי המשוררים וכן היה ראוי לאומרו בכל יום אלא בה"ל משום בטול מלאכה לא פשטה תקנתו אבל בשבת עוד היום נוהגים בכל ק"ק לומר אותו בשיר וזמרה מלה במלה ודבר כדאי והגון הוא והוסיפו עליו לומר רוממו ה' אלהינו וגו' רוממו וגו' והוא רחום וגו' ופסוקים אחרים אל נקמות וגו' הכל ענין התחנה ותפלה על הישועה ועל הגאולה שתחזור עטרה ליושנה ומלכות שמים בכל משלה וכל עולתה קפצה פיה ואומר מזמור ארוממך ה' וגו' והוא ג"כ על גאולתנו ועל פדות נפשנו שתהי' בבאכי"ר :

ואומר ה' מלך כדי להמליך מלכותו עלינו במהרה והיה ביום ההוא יהיה ה' למלך על כל הארץ וגו' שינקום נקמתו מעמלק ומכל זדים ועושי רשעה שהרשעו לעשות עמנו אשר הוא קצף מעט והם עזרו לרעה ובכן יתגדל ויתקדש שם כבודו כדכתיב והתגדלתי והתקדשתי וכו' ולכבוד ישראל הלהוטים עליו ההרוגים על קדוש שמו ובכן יהיה שמו מבורך מן העולם ועד העולם · ואומר מזמור השמים מספרים כבוד אל וכו' ומספר הזוהר נראה שאין לאמרו כ"א בשבת וי"ט והוא ענין מיוחס להם אבל בימי החול אין לאמרו וכן יש מקומות שנהגו שאין אומרים אותו ואומרים מזמור אחר במקומו · **ואומר** רננו צדיקים אחר מזמור זה ובפ' תרומה מהזוהר מפרש כל אלו המזמורים כלל ופרט זה אחר זה החפץ ימלא ידו בכל אותם הענינים שמפרש שם והחפץ ה' בידו יצליח ויזכה לידע אי זה דרך ישכון אור ואין כאן מקום להאריך ·

ברוך שאמר כבר ביארנו קצת ענינו :

נשמת כל חי נתקן בשבת משום שנתוסף לנו נשמה יתירה בשבת מוסיפין אנו שבח והודאה לשי"ו על כל הטוב והגמול שגמל עמנו מיום היותנו וגומל עמנו בכל עת ובכל שעה ואין אנו כדאים לשבח לפניו · ואילו פינו מלא וכו' אין אנו מספיקין להודות וכו' וכל אלו הענינים מתבארים בספר הזוהר פרשת תרומה והמשכיל יבין · ונומר השבח הזה בברכת ישתבח ונהגו בשבת לומר ובכן ישתבח וצ"ל טעם למה הוסיפו בשבת מלת ובכן יותר מבימי החול מפני שזה השבח נתקן על שירת הים ובשירת הים יש בה רמז לשם בן ע"ב ועליו אנו אומרים ישתבח שמך שהוא בכחו רגע הים והוא רמוז בפסוק ויסע ויבא ויט ובשבת שסמכנו לזה לשירה שבח אחר והוא נשמת כל חי תברך את שמך עד בפי ישרים תתרומם וכו' הוסיפו מלת ובכן והיא רמוז לשם בן ע"ב של ישתבח שמך :

ואומר קדיש ומוסיף ביה ויבא קץ משיחיה ויפרוק עמיה ולא ידעתי טעם נכון מה ענין הוספה זאת בשבת יותר מבימי שאר החול ועוד מה שינוי יש בין ויקרב משיחיה ליבא קץ משיחיה עוד ויפרוק עמיה למה אין אנו אומרים אותו בחול ואם הנ"ל אותו שכוונת הענין כך הוא למה אנו מפרשין אותו בשבת יותר מבחול ואפשר לומר שכיון שהשבח הזה של קדיש הוא שבח גדול ונורא מאד ומפני זה נתקן בלשון תרגום שלא יבינו בו ויקטרגו

עלינו ומפני זה כל מה שאנו יכולים לקצר בענין אנו מקצרים כדי להנצל מהקטרוג וכל זה הוא בימי החול שאנו מפחדים מכחות הטומאה אבל בשבת שאנו בני מלכים וכל המקטרגים ספו תמו אנו מבארים יותר ענין שאלתינו ואין אנו מפחדים והוא טעמא דמסתבר והוא סוד כי בשבת אנו למעלה מעולם המלאכים כאשר ידוע ליודעי חן בסוד עולם הבריאה ועולם היצירה זה לחול וזה לשבת : ואומר ברכו ויכוין בו כאשר ביארנו למעלה ומתפלל תפלת יוצר ויש בה שנויים מבימי החול והדין נותן שיאריכו להודות ולשבח בשבת יותר מבשאר ימות החול כיון שיש להם פנאי כי היום גורם לכן ראוי להתקין לשבת יותר באריכות לתת כבוד ליום הקדוש ואין השינוי בו לגמרי כי הכל בא לענין אחד ומן הטעם שכתבנו בענין הקדיש אפשר לתת טעם לכל השינויים ולכתחלה נתקן : ואומר אל אדון על כל המעשים כו׳ והוא במקום אל ברוך גדול דעה וכבר בספר הזוהר נתנו טעם לענין השינוי בין זה לזה ובין שינוי האותיות והתיבות והרוצה לעמוד על עיקר הדברים יעיין שם בפרשת תרומה ויבין הענין על מתכונתו :

יקורא ק"ש בכוונה בנעימה ואומר אמת ויציב הכל כאשר ביארנו בתפלה של חול וסומך גאולה לתפלה ומתפלל ז׳ ברכות והם משונות באמצעיות כאשר ביארנו בלילה אנו מברכין אתה קדשת ובשחרית ישמח משה ובמנחה אתה אחד · משא"כ בשאר י"ט שהברכה האמצעית אינה משתנית ולעולם היא אתה בחרתנו והטעם שתקנו ג׳ מיני ברכות רמז לג׳ שבתות שהם מפורסמות והם שבת בראשית שבת מתן תורה שבת העתיד להורות שיהי׳ הוא ושמו אחד · אתה קדשת רמז לשבת בראשית · וכן משמעות ענינה שאומר תכלית מעשה שמים וארץ וכן ויכולו השמים והארץ שנאמר בשבת בראשית ותקנו אותה בליל שבת שהיא ראש לכולם והתחלת הבריאה לעולם · בשחרית ישמח משה והוא כנגד מ"ת וכן משמע כדכתיב כליל תפארת בראשו נתת בעמדו לפניך על הר סיני · וכן ושמרו בנ"י את השבת שהיא על שמירת השבת שנצטוינו בהר סיני ותקן בשחרית שבת כי ניתן התורה ביום שבת בבקר כדאיתא במסכת שבת פרק ר"ע :

במנחה אתה אחד על שבת העתיד להיות וכן משמעות נוסחת אתה אחד ושמו אחד וכה"א בזכריה הנביא על אותו היום והיה ה׳ למלך על כל הארץ וגו׳ · וכה"א אברהם יגל יצחק ירנן יעקב ובניו ינוחו בו כו׳ לעתיד· ותקן במנחה שהיא לעת ערב וכן אנו מקוים ומצפים והיה לעת ערב יהיה אור וע"ז נאמר והיה ה׳ למלך על כל הארץ וגו׳ וכן נתקנו ג׳ סעודות בג׳ זמנים אלו רמז לענין הנזכר · וצריך להשתדל בהם ולכוין לענין זה כאשר נבאר בעזה"י :

אחר שהתפללו מוציאים ס"ת וצריך לנהוג בו כבוד הרבה ויביט בו בשעה שמוציאין אותו מהארון עד שמניחין אותו במקומו ואל ידבר דברים ושיחה בטלה או יעסוק בצרכי עניניו כי זה היא בזוי התורה · וצריך להבקו ולנשקו ולכוף ראשו לפניו כאגמון כי הוא העד לכל באי עולם כדאמרינן במ׳ ע"א פ"ק לע"ל הקב"ה מביא ס"ת בחיקו ואומר כל מי שעסק בזה יבא ויטול שכרו וכו׳ ובזכות התורה יש לנו קיום והעמדה בגלות האר הזה בין העכו"ם וקיום כל העולם כולו בכללו הוא בזכות התורה כד"א אם לא בריתי יומם ולילה וגו׳ שהיא התורה שנאמר בה והגית בה יומם ולילה ונאמר אלה דברי הברית וכשפותחין אותו לפני העם יכרע וישתחוה לפניו כעבד לפני אדוניו ויודה לאדון הכל שבחר בנו מכל האומות וזכנו בתורתו התמימה ואומר וזאת התורה וכו׳ · ויתחנן כפי כחו שעת רצון היא שמתגברים הרחמים בעולם וכשהחזן מתחיל לקרות יהיו אזני כל העם אל הס"ת ומצוה מן המובחר שיהי׳ ביד כל א׳ חומש ויבינו בו מלה במלה לכל דבר שהחזן קורא ובזה לא יפנה מחשבתו לשום דבר אחר בעולם כי הוא עון פלילי לדבר בעוד שהחזן קורא בספר תורת האלהים ואפילו בד"ת אחרים אין ראוי כ"א לשמוע את הדברים אשר יוצאין מפי הקורא ולכוין בהם כפי יכולתו והמשנה מזה עובר משום כי דבר ה׳ בזה ח"ו ועתיד ליתן את הדין ה׳ יצילנו וגם צריך שלא יסיחו דעתם מהקריאה כדי שיענו אמן אחר המברכים על קריאתה ואחר ברכו עונה ברוך ה׳ המבורך ושלא להם כאלו הם ברכו הברכה עצמה ולהשלים חשבון הק׳ ברכות כאחז"ל בשבת שאין אדם יכול להשלים הברכות מפני מיעוט הברכות של תפלה שמחסרי׳ י"ב בכל תפלה שהם ל"ו ברכות ישלים אותם בכוונת ברכות העולין לקרוא בתורה ויענה אחריהם אמןובברכות המפטיר ויענה אחריהם אמן ותדאגו רואין שעולה לו לחשבון ק׳ ברכות נראה שהכוונה בהם טובה עד מאד ואין ראוי להסיח דעתו מהם כלל ועיקר : ואין ראוי להקל בדבר כלל ואפילו מי שקרא הפרשה ועבר עליה כמה פעמים ואפילו הוא ת"ח ואפילו שהוא עוסק בד"ת ראוי לו לבטל בעוד שהחזן קורא בס"ת שהוא כתוב כהלכתו וכל התורה כולה שמותיו של הקב"ה ואין לנו בעולם הזה ובבא כ"א אותם הדברים שכתובים בו והם קיימים וחזקים לעולמי עד מהם ובהם משתלשלים כל העולמות כולם והם קיום והעמדה לכל כללות הבריאה כולה והיא כלל לכל ההורות וכל החכמות ואין שום דבר בעולם חוץ ממנה שלא תמצא בה ולא דבר רק הוא ואם רק הוא ממנו מקוצר דעתנו וממיעוט השגתנו שאין אנו מבינים ספורי אמריה ורמזי דקדוקיה הנחמדים מזהב ומפז רב וכל בעל נפש ראוי לו להשגיח בזה ולכבדה בכל האפשרות ואל יהלל אותה בפני עמי הארץ הקלים שבראותם את בעלי תורה עוסקים בעניניהם ולמודם ומניחים שמיעתה ואין חוששים לכבוד ס"ת הפתוח לעיני הכל מחבילים הם בעיניהם גם הם דברי הדת והדין ועוסקים גם הם בהבליהם ובשיחת חולין ואינם חוששים לשמוע ונמצא גורם חילול גדול ח"ו ואמרו ז"ל כל המחלל את התורה וכו׳:לכן צריך כל אדם להשתדל לשמוע ולהקשיב באזניו כתורות כמו ששומע פרגם המלך הבא עלינו מחדש כאשר אמרו חז"ל אשר אמרי מלך היום יהיו הבינן בעיניך כאלו היום נתנו חדשים לפניך ולא הקון מששמיעתם וכן אמרו שמוע תשמע אם שמוע בישן תשמע בחדש ומה לנו כי אם לרא"ש יא׳ ויא׳ והג׳ ידעתו שהפלו ורצונו הוא שיהיו אזנינו אל ס"ת ולא ולמד מפרשת הקהל שאפילו הטף היו מביאים לשמוע אע"פ שאין בהם דעת והבחנה כדי שיקבלו שכר מפני קדוש ה׳ וקדוש התורה

התורה שבעניןהזה מתקדש בעיני כל העם ובעיני הקב"ה: ובן צריך להשתדל להזהיר את העם אשר עומדים אצלו וקרובים אליו ושרים אל משמשיהו שלא ידברו ולא יעסקו בשום ענין ודבר כ"א לשמוע את דבר ה' והעושה כן אשריו ואשרי חלקו זוכה ומזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו ועליו נא' כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות · וראיתי קצת אנשי מעשה שנוהגים לעמוד ולזקוף בעת קריאת התורה ומנהג טוב וכשר הוא מה טוב חלקם בחיים ומה נעים גורלם כי ודאי בעת כזאת צריך להיות ברתת יראה וזחיל כעת שניתנה תורה לישראל בהר סיני כי לא מעט היות ס"ת חוץ ממקומו פתוח לעיני הכל וקורים בו דברים שבהם נבראו שמים וארץ ומקיימים אותם והם חמדת גנזיו של אלהינו ית' וית' שודאי הי' צריך האדם להיות עומד וכפוף ראשו כאגמון שומע ומקבל כל דבר וענין ואע"פ שכבר ניתן רשות מימות רבן גמל אל הזקן ללמוד תורה בישיבה היינו עיקר הלמוד שהוא המשא והמתן שאז צריך האדם להיות מעיין ומתבונן דקות הענינים וצריך שכל רחב ודעת פנוי והלואי שישב וישב ויכול להבין הדבר כאשר הוא אבל בענין לימוד זו שאינה אלא שמיעה לפי שעה והוא בציבור ובס"ת כשר כהלכתו ראוי הי' לעשות כזה וכזה לכבודו אלא שראו חכמי הדור שא"א להתקיים תקנה זו ולא התפשט בצבור מפני כמה חולים וחלשים ואם זה יעמוד וזה ישב לא יוכל השמן ויצא דופי להלו ולהלו ולכן הניחו הדבר כאשר הוא ויהיו כולם יושבים ושומעים · אבל יחיד בעם שנותן אל לבו לכבד ס"ת וליקר דבר ה' בעיניו ועומד על רגליו ודאי שכרו גדול ובעל הגמול ישלם לו פעלו משלם והרי משכורתו שלמה בעוה"ז ובבא ואין ראוי למחות בו ולמנוע ממנו המצות אדרבא נהדר אותה בעיניו ולהחזיק בה וכראוי היום הזה לכל יקר וכבוד שאלמלא לא היתה נפשו טהורה וזכה לא הי' מתעורר על זה וכן לכל מחזיק בקיא מצוה שאינה הדורה כל כך בעיני העם והוא מתעורר להחזיק בה ראוי להשגיח בו ·

ובין גברא לגברא התירו חז"ל לצאת מב"ה וזה מדוחק גדול ומתוך אונס שהרי אמרו כל היוצא מתוך קדיש ומתוך קדושה כי דבר ה' בזה ומאי שנא גבי ס"ת כיון שעדיין לא נשלם הסדר והחיוב מקריאת האנשים הצריכים לקרות וס"ת פתוח מ"מ אלא שלא רצו להטריח העם מן הטעם שכתבנו למעלה כי לא דברו דבריהם כי אם במקום שיכולים כל העם לקיים אבל הבעל נפש שיכול לעמוד על נפשו ודעתו להכניע יצרו הרע לעמוד בב"ה מראש ועד סוף למה יצא ויכנס ואין כבוד לתורה אא"כ יהי' מתוך הכרח ואונס גמור וניכר או צרכי רבים או פקוח נפש שאז ראוי לו לצאת ואין לו לעמוד · ומה שהתירו זלה"ה לצאת בין גברא לגברא נ"ל שבעל תורה יכול לעסוק בלמודו בשוהה שעה ואפי' שמסיח דעתו ממה ששומע אין לו לחוש כיון שלמוד תורה היא ובלבד שיכוין להשלים כשיחזור הקורא לקרות ולא יטרד מלמודו כי לא ידחה זה מפני זה כי כבוד ס"ת גדול במאד מאד: אחר שהשלימו לקרות הסדר ואומר קדיש צריך לענות אמן יהא שמיה רבא בכונה גדולה אחר שהוא על קריאת התורה וכמו שאמרו על אמן יהא שמיה רבא דאגדתא מתקיים עלמא וזה לא שנא כיון שבא על תקון רבנן דקריאת התורה · אחר הקדיש עולה המפטיר וראוי לכוין בברכותיו בין בברכות שלפניה בין בשל אחריה כי כולם עולין לו לסך הק' ברכות ועוד שברכות ההפטרה הם ענין גדול שאנו מתפללים על מלכות בית דוד ועל העבודה וגאולת ישראל שתתגלה ב"ב וראוי הי' כל אדם לכך אלא שהמפטיר שליח כולנו והוא מברך על ידינו וצריכין אנו לשמוע אליו ולכוין ולענות אמן ומזה הטעם עולין ברכותיו לכולנו וע"ז הטעם לא הי' ראוי להפטיר כ"א א' מגדולי הקהל שדבריו נשמעים: ולא ידעתי מאין הוציאו המנהג הזה שמפטירים הקטנים ופחותי הקהל · והאל אלהים יודע כי רע עלי המעשה נהגתי הרבה ימים ושנים ליקח ההפטרות ולומר אותם אני בעצמי לקנאת הדבר הרע בעיני ועוד היום אני משתדל ע"ז כל מה שבא בידי לעשות והיא מצוה רבה למעיין בה שמחבר תורה עם נביאים ואומר עליהם ז' ברכות כז' ברכות של חתן וכלה ולא דבר רק הוא: וצריך שיאמר הברכות בנחת מלה במלה ובקול רם כדי שיענו כל העם אמן וגם ההפטרה היא ראוי שיאמר אותה המפטיר לבדו וכל העם ישמעו עניניה כי רובם הוכחות אלא שנהגו העולם לקרות כל א' בספרו עם המפטיר ואין קול המפטיר נשמע ואינו מנהג הגון מן הטעם שכתבתי: אחר כך יברך החזן למלך המולך עלינו ואפי' יהי' מא"ה כיון שאנו עומדים תחת רשותו וממשלתו צריכין אנו להתפלל עליו כי בשלומו יהי' לנו שלום וכן היא מצות עשה מדברי קבלה שכן כתיב בירמיה ודרשו את שלום העיר אשר וגו' כי בשלומה יהי' לכם שלום ויענו כל העם אמן: אחר כך יברך לכל הקהל גדולים וקטנים שהקב"ה ירחם עליהם ויצילם מכל צרה וצוקה ויתן ביניהם אהבה ואחוה שלום ורעות כו':

אחר כך יחזירו ס"ת למקומו ויאמרו מזמור הבו לה' וגו' שהוא שיר של כבוד למלך הכבוד ויש בו מ"י אזכרו' ומוסיפין עליו שאו שערים ראשיכם שאותם פסוקים נאמרו כשהכניסו הארון לבית קדשי הקדשים וכן אומרים אותם בשעת כניסת ס"ת למקומו ויאמרו אותם בנחת וזמרה:

ואח"כ יאמרו קדיש ויתפללו תפלת מוסף · וידוע הוא שתפלת מוסף היא במקום מוסף ולכן ראוי לכוין בה ע"ז הענין שתהי' חשובה תפלתנו במקום קרבן לכפר על כל ישראל אחינו והוא קרבן מיוחד ליום השבת והם ב' כבשים בני שנה וב' עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן רביעית שמן לכל עשרון כדין כל מנחה ויין לנסך רביעית לכל כבש שהוא חצי לוג יין וכן צריך בכל מוסף ומוסף שאומר מה ענין הקרבתו במקדש בפרטות ולכוין בתפלתו שתהי' רצויה לפניו ית' כאותו קרבן המוטל עלינו להקריב · מוסף ר"ח הוא ז' כבשים בני שנה תמימים ועשרון סלת לכ"א ורביעית יין לכ"א וב' פרים והם בני ג' וג' עשרונים סלת לכ"א וחצי ההין יין לכ"א ואיל אחד ואיל נקרא אחר שעברו עליו ל' יום אחר השלים שנתו וצריך ב' עשרונים סולת למנחות שלישית ההין יין לנסך וכל אלו הי' הם עולות כי אין נסכים כ"א לעולות ולשלמים · עוד מביאין שעיר א' חטאת ואין לו נסכים ולא מנחה ונ"ל שהוא בן שנה · מוסף הפסח בכל ז' הימים הוא נקרב כקרבן מוסף

ר"ח פרים שתים ואיל א' ז' כבשים ושעיר א' אלא שביום ב' של פסח שהוא י"ו בניסן מקריבין עוד כבש א' לעולה על עומר התנופה והיא מנחת שעורים · ביום א' של חג השבועות מקריבין מוסף כמוסף ר"ח פרים שתים ואיל א' וז' כבשים ושעיר לחטאת זהו לחובת היום עצמו · עוד מוסיפין להקריב על מנחה חדשה שהם שתי הלחם פר א' וב' אילים וז' כבשים וכולם עולות ומנחתם ונסכיהם כנזכר למעלה עוד שעיר א' חטאת וב' כבשים לזבח השלמים נאכלים בתוך העזרה ליום ולילה כדין קדשי קדשים · מוסף ר"ה יש בו ב' מוספין מוסף ר"ח כנזכר ומוסף היום פר ואיל וז' כבשים כולם עולות ושעיר א' לחטאת והתחלה מקריבין מוסף ר"ה שהוא התדיר ואח"כ מוסף היום אבל ביום ב' לא הי' שם מוסף שאינו יו"ט כ"א היום הא' וממנו מונים למועדות ואע"פ שאנו עושים ב' ימים ר"ה ואפי' בא"י היינו משום שמא באו עדים מן המנחה ולמעלה שנוהגים אותו היום קדש ולמחר קדש אבל סוף סוף לא הי' נקרב המוסף קודם שבאו העדים וכנ"ל שלא היו מונים אלא מיום ב' והילך והיום הא' מפני שעבר רובו בקדושה היו משלימין אותו אבל לא שיהי' עיקר ומפני זה תקנו שאע"פ שאנן בקיאין בקביעא דירחא ודאי היום א' הוא העיקר וממנו מונין שנעשו ב' ימים יום א' ויום ב' מפני הספק ולא שהוא ספק לנו בימים אלא שניהם כיומא אריכתא דמיא וקדושה א' היא מן הטעם הנזכר ולכן י"א שיאמרו ביום ב' את מוספי אע"ג דלגבי האמת לא יש לא א' ולא ב' משום שלא לשנותו מיום א' בשום ענין דכולהו כחדא יומא דמי ואין לשנותו ומן הטעם הזה אין לומר בשני שהיינו לפי שהוא כאלו היום וכבר נאמר ביום הא' שהוא התחלת היום · ביו"ה מקריבין מוסף כמוסף ר"ה פר ואיל וז' כבשים כולם עולות · עוד ב' שעירי חטאת א' חיצון וא' פנימי החיצון למוסף והוא חטאת הנאכלת והפנימי נשרף והוא בן זוגו של שעיר המשתלח ובענין היום יתבאר כל עבודתו בשלימות בעזה"י : ביום א' של חג הסוכות מקריבין מוסף היום י"ג פרים ואילים ב' וי"ד כבשים כולם עולות ושעיר א' לחטאת וניסוך המים שהי' בכל ז' ימי החג לא הי' עם כל ניסוך יין של המוסף זולת בתמיד של שחר כשהוו מנסכין לביעית ההין יין לעולת התמיד היו מנסכין ג' לוגין מים מן השלוח והי' כלי מיוחד למים וכלי מיוחד ליין ובזמן שזה יורד ומנסך זה יורד ומנסך ששיעורם שוה אלא שהנקב של מים הי' יותר דק מפני שהמים דקים יותר וב' נקבים היו עומדים בקרן בערבית דרומית זה לצד מערב וזה לצד מזרח מערבית של מים ומזרחית של יין ושניהם יורדין לשיתין :

ונחזור לענין היום אחר מוסף נהגו לומר כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב כדי לומר קדיש על ישראל ורצוי הוא לכל בעל נפש שיאמר אין קדוש כה' וענין הקטורת ופטומתו דלא גרע שבת מכל ימי החול שאומרים אותו והוא ענין נאות לומר אותו ואין למנוע ואע"פ שאמר אותו תוך הקרבנות טוב לאומרו אחר התפלה כי הוא המקשר הכל · ויאמר עלינו לשבח כאשר כתבנו למעלה ישהה מעט ויש שנהגו לומר אחר התפלה י"ג עקרים שהוא פזמון יגדל אלהים חי וכו' בנעימות קול והוא מנהג טוב ויפה ועולה לד' עמודים לקבל עליהם אמונת י"ג עקרים גם לומר אותם בשמחה לכבוד היום הקדוש והוא מכלל העונג :

ויתעכב מעט לשוב מן האחרונים ויפטר לשלום כעבד הנפטר מלפני רבו באימה בנחת ביראה :

ויצא ולא במרוצה כמו שכתבנו למעלה וקודם שילך לביתו אם יש איזה חולה לבקר או איזה אבל לנחם או איזה חתן לשמח ילך אליהם אחרי צאתו ונהגו בזה ביום שבת יותר מבימי החול לשני ענינים הא' מפני שאינו עסוק בשום מלאכה וענין שיתבטל מן המצוה מפני כן · הב' מפני שהוא מכובד היום משאר הימים ויש לו מלבושים נקיים ונפש יתירה והוא ראוי להתכבד והלא יש לו נחת רוח עמו ועוד שבסבת כבוד השבת והדרתו הוא סיוע לו לנחם ולשמח והוה ליה כאלו אחר עמו וטובים השנים מן האחד וכשהולך על הדרך הזה לא יעבור על המצות והמצוה אשר קרובה אליו יעשה אותה בתחלה כי הקרוב קרוב קודם והעני קודם להעשיר כי הוא צריך מנחמים רבים או שמחה יתירה וזה ודאי מצוה ושמחה מצד עצמו וצריך כל אדם לשקול כל הענינים במאזני שכלו וכפי אשר יעלה השכל יעשה כדי שיהיו מעשיו מכוונים אל האמת והצדק שיהיו כולם לש"ש ואם הי' הולך בדרך מצוה ופגע בדרך במצוה אחרת לא יבטל זה מפני זה אלא א"כ לזה מכבדים רבים ואוהבי עשיר רבים וזה מעט הכבוד והשמחה שאז ראוי לו להניח זו מפני זו ולשמח ולכבד את העני ואת האביון כי מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו כי נפשם מרה להם וצריך שישכחו רישם ועמלם לא יזכרו ועד"ז יתנהג אדם בכל ענינים לש"ש ולא יחניף לשום אדם ולא יחוש לשום דבר כי שומר מצוה לא ידע דבר רע ולא יתעכב באלו הענינים עד שיעבור שעת האוכל ולא יבטל מצות עונג שבת ואע"פ שמנהגו בחול לאחר ראוי להקדים ביום השבת אם יש לו תאוה לאכול וגם לתת מקום לסעודה ג' שיוכל לקיים אותה כראוי ויכין שלחנו כפי השגת ידו מכל טוב שיש לו וכפי הברכה אשר ברכו ה' אלהיו ויאכל בשמחה ובטוב לבב וישמח את כל המסובין וירחיק מעליו ומעליהם כל יגון ואנחה ואם נתעורר איזה קטטה בבית ישקיט אותה תיכף ויקרא להם לשלום וידבר להם דברי רצוי ופיוס אף אם הוא עלוב יעשה לכבוד היום ולכבוד מי שצוה לקרותו ענג וזה ישים מגמתו ולא יחטא :

ויזכור את העני לתת לו חלק משמחתו וממה שהטיב עמו כמו שביארנו ויאריך על שולחנו מעט משום כבוד שבת וידבר ד"ת על שלחנו יותר ממה שדרכו בחול משום כבוד התורה הבא אליו כל א' כפי כחו ואם אין עמו אחר שיכול לדבר עמו יאמר איזה דין או ענין של תורה לאשתו או לבניו ובני ביתו · ואח"כ יטול ידיו ויברך על מזונו בכוס של יין ואפי' ביחיד ואף אם אינו כן דרכו בחול כמו שביארנו לכבוד היום ואם לא הי' לו יין בשולחן והוא לא שתה אינו חייב לחזר אחר יין לברכה אחר שהוא יחיד אבל אם היו שלש יש מי שאומר שצריך לבקש לו יין לברך שברכת המזון טעונה כוס וכן ראוי שקודם שיאכל יזמין יין לקדוש ויין לברכת המזון ואם לא מצא אלא כוס א' יקדש עליו ולא יחוש לבהמ"ז ואם הכוס

מכוון שיוכל ליקח ממנו כדי גמיעה ולהניח השאר לבהמ"ז יפה לו לעשות וכן יש לו לעשות למי שאינו יין בשופע לקדוש ולהבדלה יקדש על כוס מלא ויקח ממנו כדי גמיעה ויבדיל על השאר וה"ה שיין בצמצום יקדש בפת ויניח הכוס להבדלה כי א"א לו להבדיל בפת ואחר שיברך בהמ"ז ישתה שיעורו רביעית או רובו ויברך עליו על הגפן וישב ללמוד במקומו או במקום קביעותו בין עם יחיד בין עם רבים בין לבדו כדי ללכת מחיל אל חיל כי האכילה בשבת מצות עשה ואם אחר שהתחיל ללמוד תקפתו שינה וצער לו אם לא יישן טוב לו להשות עצמו כדי לישן לנוח ראשו ואבריו והוא מכלל ענג שבת אבל לא ירבה בשינה כדי שיניח מקום לעסוק בתורה כי לא ניתנה שבת כ"א לעסוק בה בתורה שאין לו מי שיעכב על ידו ואין לו טרדה ולא מחשבה בשום עסק ולא בשום מלאכה בעולם ולכן ראוי לבעל נפש שיתהדר בהנאות יום השבת שלא יוציא אותו בדברי חול בשחוק והבל וטיול אלא יקבע עצמו במקום א' כמשמר הקוע ויקח ס"ת בידו כל א' כפי השגתו והכנתו ויעסוק בו כל היום עד שיגיע זמן המנחה וכל שאינו חושש על הנאת היום ומוציא אותו בשיחה בטלה או דברים של חול עונשו גדול במאד מאד כי פוגם קדושת היום למטה גם פוגם למעלה למקום הרמוז לשבת ומראה במעשיו הרשע שאין לו חלק באלהי ישראל וכן אמרו בס' הזוהר פ' ויקהל דף ר"ה ז"ל ומאן דאשתדל במילין אחרנין ובמילין דעלמא דא איהו ב"נ דקא מחלל שבתא ולית ליה חולקא בעמא דישראל ותרין מלאכין ממנן על דא ביומא דשבתא ואינון שוו ידיהון על רישיה ואמרי ווי לפלניא דלית ליה חולקא בקוב"ה ועל דא בעי לאשתדלא בצלותא ובשירין ובתושבחן דמאריהון ולאשתדלא באורייתא עכ"ל הרי בפי' כי בר ישראל שאינו מדקדק על הנאת יום השבת בדברי מצוה וקדושה אין לו חלק עם ישראל הקדושים ולא עם קב"ה והוא נזוף ומרוחק מן המלאכים הממונים על ככה לכן החרד את דבר ה' ימנע עצמו מכל דבר שהוא חול ואפי' לצורך עצמו וגופו לא ירבה בשיחה כי אם ישקול כל דבריו במספר במשקל כדי שלא יבא להכשל בשיחה בטלה ואם הוא מרביץ תורה ברבים ודורש להם חוקי אלהים ואת תורתו אשריו ואשרי חלקו כי הוא זוכה ומזכה ושכרו גדול כי אין לך כבוד יום השבת יותר מזה וכן שומע הדרשה שכרו גדול כי ברוב עם הדרת מלך והוא כבוד לתורה הקדושה וליום הקדוש וכל המחדש דבר חכמה ביום השבת אותה הנשמה מתעטרת מלמעלה בכמה עטרות והקב"ה כביכול משתעשע בה ונושק אותה ומברכה ברכה שלימה וכן אמר בזוהר על פ' בורא שמים חדשים וארץ חדשה כי כל המחדש דבר ביום השבת אותו דבר מעלין אותו לפני הקב"ה ובאותם הדברים נבראים שמים חדשים וארץ חדשה והענין הוא ע"פ הפשט דכיון שאין העולם מתקיים אלא מצד עסק התורה כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה וגו' כשם שכל מי שאינו עוסק בתורה מחריב העולם כך כל העוסק בה מחדש אותה בעבורו שמתקיים יותר המחדש חידושים ביום השבת מוסף ע"ז דלא מיבעיא שמקיימין אות' במה שהם אלא שמחדשין אותם מחדש ומיפין אותה בעבורו וכביכול נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית ואשריו ואשרי חלקו ועם היות שבכל יום וגו' עושה רושם העוסק בתורה המחדש דבר ביום השבת יותר ויותר מפני שהוא יום מיוחד בקדושה ומלא מין את מינו משא"כ בימי החול וכל הרואה כת לצים או ליצנים עוסקים כל יום השבת בהבל ובבהלה בהבלי העולם ובסיפורים והגדות ממה שהי' וממה שעבר והגדות ממאורעות אשר לא יועילו ולא יצילו ראוי להוכיחם ע"ז בדברים טובים ובדברים נכוחים ולהגיד להם איך מחללי' את כבוד יום השבת בכך ומה תועלה להם לספר דברים אשר אין בהם תועלת ולהניח דברי אלהים חיים תורה קדושה אשר היא עץ חיים למחזיקים בה ויותר טוב הוא להם ללכת לעסוק בתורה לקרוא הקורא ולשנות השונה ומי שאינו לא מן דין ולא מן דין ילך לשמוע אל הדורש או אל מקום הלמוד ולצדקה יחשב לו בשמוע את דבר ה' ואם לא יקבלו ממנו בנחת ידבר אתם קשות על הענין ויגדיל להם חומר האיסור ויודיעם שכל בר ישראל העושה כך אין לו חלק עם ישראל ועם הקב"ה ואם בזאת לא ישמעו לו יבדל מהם וממקום מושבם לסור מתוך האנשים הרשעים ולא יספה בחטאתם כי רעתם רבה וחטאתם כבדה מאד : וכשהולך האדם אל בית הוועד לשמוע אל הדורש צריך שיטה אזנו לכל הדברים אשר יוציא החכם מפיו כדי שידע אותם על מתכונתם ויעשה אותם כאשר יגיעו לידו ויחשב לו להולך ולומד ועושה ויבין דבר מתוך דבר כי זהו עיקר האדם שישקול הדברים כולם בעין שכלו וישקול אותם במאזני צדק שיקיף הדברים זה אצל זה ובענין זה יתרחק כמה עניים מעצמו ומדעתו ויהי' לו זכות כפול :

וצריך ליזהר הרבה במאד מאד משיחה בטלה ולא יחלל את התורה והמצוה וכבוד יום הקדוש וכבוד השכינה שהיא מצויה שם וה"ז בכלל דבר ה' בזה כיון שאינו חפץ לשמוע הדרשה ועונשו גדול במאד מאד חוטא ומחטיא את המדברים עמו וחטאתם תלוי בו וצריך תשובה גדולה על ככה ואולי יתכפר לו :

סדר תפלת מנחה של שבת

בהגיע עת מנחה ילך בזריזות לבית הכנסת להתפלל עם הציבור ברוב עם הדרת מלך ומשום הדרת התורה שצריכין להוציא ספר תורה ואין כבוד להוציא בעם מעט כמו שהוא בעם מרובה ומלבד כבוד התורה עצמה חיוב האנשים לשמוע תורה אחר שנתקן התקנה זו להוציא ס"ת ברבים לשמוע ד"ת אין שום אדם רשאי להפטר ממנה בין גדול בין קטן כי ה' הוא היודע מי הוא הקטן ומי הוא הגדול :

ויאמר סדרא דקדושא דובא לציון והטעם שאומרים אותם במנחה ולא בתפלה שחרית הוא מפני שכיון שבתפלת שחרית ניתוסף בו תפלת מוסף הרי יש בו תוספת קדושה מעולה שהיא כתר יתנו לך וכו' והניחו מקום לתפלת המנחה שיהי' לה תוספת קדושה ותקנו לומר בה ובא לציון וכן בימים טובים מטעם זה וא"ת בר"ח ג"כ יש תוספת קדושת מוסף למה לא תקנו קדושה במנחה : אינו דומה זה לזה דקדושת שבתות ויו"ט יש להם יתרון ותוספת מעלה על ר"ח הרבה ועל כן ראוי למנוע הקדושה

הקדושה מתפלת שחרית ולאומרה בתפלת מנחה ובהיות שאין העם עסוקים במלאכה וכולם באים לב"ה אין גרעון בזה שאם לא יאמרו אותה בשחרית יאמרו אותה בין הערבים ויש כבוד ליום בזה אבל בר"ח שאין נמנעים העם ממלאכה והלואי שיתקבצו העם לתפלת שחרית ומוסף כ"ש שלא יתקבצו למנחה ואם ימנעו מלומר אותה בבקר הרי הפסידו שלא אמרו אותה ולא הועילו כלום שלא יתקבצו לערב לכן הניחו הדבר כמו שהי' וא"ת יאמרו אותה בבקר ובערב ולא יפסידו דבר א"כ נמצא כבוד ר"ח גדול משבת וי"ט ועוד שאין ראוי לומר אותה אלא פעם א' ביום ואפי' ביוה"כ שאנו מתפללין תפלת נעילה יש מקומות שאין אומרים אלא אשרי וקדיש ואין אומרים סדרא דקדושה אחר שאמרו אותה בתפלת המנחה ויש מניחים בה ליחיד ולצבור כל דבר שהוא תרגום שיחיד אומר אותו וכל שהוא לה"ק שליח צבור אומרו וסימנך ב' מקרא וא' תרגום והיחיד האומר אותה צריך שיאמר הפסוקים שהם בלה"ק בנגון כקורא הפסוק עצמו :

ויוציאו ס"ת ויקראו בו ג' אנשים מפ' השבוע הבאה ואע"פ שהשבוע לא באה עדיין תקנו לקרות בפ' הבאה כדי להקדים ולהודיע לעם ענין הפרשה ויעסוק כל א' בה כפי דרכו ואחר חזרת ס"ת למקומו יתפללו תפלת מנחה ויאמר אתה אחד וכו' וכבר פירשתי למעלה ענינו ויחזור ש"צ התפלה וא"כ יאמר צדקתך ג"פ בג' פסוקים · הא' צדקתך כהררי אל וכו' והב' וצדקתך אלהים עד מרום וכו' והג' צדקתך צדק לעולם ואלו ג' פסוקים הם כענין צדוק הדין בלבון נקי על שמתו ג' ראשי ישראל בשעת מנחה בשבת והעיקר שנתקן על פטירת מרע"ה · הא' צדקתך כהררי אל רמז על יוסף הע"ה שהי' זכותו גדול והפליג צדקתו כהררי אל עם היותו ועם כל בית אביו כדכתיב ויכלכל יוסף וכו' ופטירתו מן העולם עשה רושם לכל בית ישראל לכן אנו מצדיקים עלינו את הדין ואומרים צדקתך כהררי אל כלומר צדקת צדוק תמימות דרכיך עם כל בני העולם אפי' עם האנשים אשר הם בעיני העולם כהררי אל עכ"ז אתה מבקש מהם משפטיך כמו הקטן שבאנשים שאין אתה נושא פנים וצדיק וישר אתה אל אמונה ואין עול וענין תהום רבה כמו השפלה גדולה השפל שבאנשים · אדם ובהמה תושיע ה' · כלו' כמו שלענין הדין אין אתה נושא פנים בענין כך לענין התשועה אתה משוה את כולם כא' גדול עם קטן וזהו אדם שהוא החשוב עם הבהמה שהיא קטן הערך תושיע ה' · הפסוק הב' על מרע"ה והוא צדקתך אלהים עד מרום כלו' צדקת דיניך ומשפטיך הוא אפי' עם גדול הבריות אשר עלה לפניך מרום וישב שם מ' יום לומד בתורה ובזה הענין גדולה עשית להכיר אלהותך שכל העולם יאמרו אלהים מי כמוך · כי כל העולם כאין נגדך כגדול כקטן אתה משוה אותם ואין אתה נושא פנים ובכן ייראוך הכל ויאמרו אין קדוש כה' ומפני שפטירת מרע"ה עשה רושם לכל ישראל אנו מצדיקין עלינו את הדין · הג' על דהע"ה אנו אומרים צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת להיות שדהע"ה עשה משפט וצדקה לכל עמו אנו אומרים להקב"ה צדקתך כלומר צדוק משפטיך הוא כולל לכל אפי' עם מי שהוא צדק לעולם כדהע"ה שהי'

עושה צדקה ומשפט עם הכל ותורתך אמת · כלו' מה שכתוב בתורתך אמת כי אתה תמים בדרכיך ואין אתה נושא פנים · ואם אדם הטיב דרכיו בעה"ז אתה משלם לו לעה"ב אבל לא אתה עובר זה מפני זה וזה שנכתב בתורה הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' אל אמונ' לשלם לכל א' מעשהו ואין עול כלו' אינו מנכה העול מפני המעשה הטוב אלא שיפרע מן האדם מזה ומשלם לו שכרו משלם שאין רצונו לעשות עול ולנכות לו שכרו ומשום שלשתן אלו עשו רושם בפטירתן כאשר זכרנו ראוי לכל ישראל להעלות אותם על לב בשעה הזאת ולהצדיק דין שמים עלינו · וראוי לבעל נפש להאנח עליהם בשעה הזאת ואע"פ שהוא שבת שקשה סילוקן של צדיקים לפני הקב"ה מאד וכה"א יקר בעיני ה' המותה לחסידיו ולא לחנם תקנו לומר אלו הג' פ' על צדוק הדין אלא כדי להראות צער ואנחה כל א' בעצמו וראיה לדבר שבימים שהם של שמחה תקנו שלא לומר אותם כדי שלא להצטער בענין :

גם אחז"ל שאין לקבוע ללמוד אחר תפלת מנחה בשבת משום חכם שמת מבטלין בית מדרשו וכ"ש אב החכמה אב הנבואה מרע"ה שמת שראוי להתאנח על ככה ואפי' בשבת אלא שלא יראה הענין לבני ביתו אלא בינו לבין עצמו :

ויש מי שאוסר לקבוע סעודה אחר המנחה בשבת מטעם זה אלא שלא נהגו כן מפני כבוד השבת והחכם עיניו בראשו שאע"פ שיקבע סעודה אחר המנחה שיהיה לבו נכנע וימנע מעט מאכילתו מפני זה :

וכשיוצא מב"ה ילך לביתו ויסדר שולחנו לאכול סעודה ג' ותהיה היא אחר תפלת המנחה כי תקנו שלש סעודות אחר שלש תפלות · סעודת ליל שבת אחר תפלת ערבית וסעודת הבקר אחר תפלת שחרית · וסעודת הערב אחר תפלת מנחה · וכבר הפליגו חכמינו ז"ל בשכר המקיים ג' סעודות בשבת שניצול משלשה פורעניות מחבלי משיח וממלחמת גוג ומגוג ומדינה של גיהנם והביא פסוק ראיה לכל א' וא' ומענין ג' הצלות גדולות אלו אשר הבטחו למקיים שלש סעודות בשבת בהיות דבר תלוי באכילת הגוף ובהנאתו ידין ק"ו למקיים הג' תפלות כראוי ולכוין גם בכל א' כאשר ביארנו לג' שבתות שבת בראשית שבת מתן תורה ושבת העתיד להיות שיהיה ה' א' ושמו א' וכ"ש לחי שעוסק בתורה יום שבת ובדברי שבת ותפלה ומענג את נפשו העגומה אשר היא עגומה ממלאכת ששת ימי המעשה ושבת מיקר אותה ומענגה בד"ת ושיר ושבחה ודאי שכרו יהי' גדול בעה"ז ובבא פירות בעה"ז והקרן קיימת לו לעה"ב עם היות כי סוד הג' סעודות פנימיות גדול במאד מאד וצריך כל אדם להשתדל עליהם ולעשות תבשיל מיוחד מתוקן ומתובל לכהו"א להיות לו שמחה ועונג ביחוד בפני עצמו ואין לעשות סעודה דרך עראי מלות אשים מלותדם להחיות עיניו אוכלים פירות או ירקות או כזית להנצל מן העונש ולצאת מהחיוב לגמור המצוה כי לא די בזה אלא צריך להתקן מאכל ומשתה מיוחד לסעודה הזאת ולסדר שולחנו כראוי כאשר עשה בסעודת הבקר דמה נרשה זאת מזאת ואדרבא סעודת הערב יש לה מעלה רמה מכל הסעודות וצריך לנהוג בה עונג ושמחה ומנוחה ולהאריך

כה מעט לכבוד השבת ולא יאמר אדם איך אשב לאכול לקבע ואני שבע מסעודת הבקר עד אשר אני קץ במאכל ובמשתה ואיני יכול לאכול דבר היא הגורמת לתת לו הלוי' והרשומה על אשר לא כלכל דבריו במשפט ומלא בטנו כחמורים עד אשר לא הניח מקום לקיים מצות והחכם עיניו בראשו כשיושב לאכול בבקר אע"ג שיאכל וישתה כראוי אין הכוונה למלאות בטנו כי לא מנוחה וענג יקרא לזאת אלא אבוד המאכל והגוף גם הפסד לנפש שלא יוכל לעמוד על עמדו מרוב שביעתו כדי לעסוק בתורה ובמצות כאשר ביארנו אבל הענין הוא שיאכל וישתה בשמחה ובטוב לבב מאכל טוב ויפה מועט ומתוקן קל העיכול מעט הכמות ורב האיכות · ובלבד שלא ימלא כרסו וישתה ב' ג' כוסות של יין לשמח את לבו הכל לפי מה שהוא אדם ואיקום מתוך שמחת אכילתו לקבוע למודו או יישן מעט לנוח ראשו ואבריו ואח"כ ישב ללמוד נושא ונתן בעומקה של הלכה כפי השגתו והכנת שכלו עד שיגיע זמן המנחה ויתפלל תפלתו כראוי ויפטר לשלום ויתקן מאכל שולחנו לאכול סעודה ג' ויאכל אותה בשמחה ובטוב לבב לקיים וקראת לשבת ענג וימשוך בה זמן הראוי לו וידבר ד"ת מתוך השולחן כאשר כתבנו ויברך על מזונו בכוס של יין ויפטר לשלום ללמודו או לבהכ"נ לסדר שירות וזמירו' לנורא תהלות ית' וית' הכל לפי המקום ולפי הזמן : ויש מי שמקדש על היין בסעודה ג' ומנהגא הוי ואין לבטלו אבל לא שיחויב לנהוג המנהג הזה כי אחר שכבר קדשנו על היין בסעודת שחרית די לנו בזה לכל היום כי פעם ביום ופעם בלילה מספיק · וצריך להתחיל אותה מבעוד יום כדי שיוכל לאכול בנחת ובמנוחה ולא שישהה עצמו עד סמוך לשקיעת החמה ואז יסדר השולחן במהירות ובבהלה לאכול כזית פת או פירות או מה שיהי' בחפזון ובמרוצה כי אין זה כבוד השבת יום קדוש ונורא לתקן מאכלו ומשתיו בדרך זה הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך ואם היה בא לאדם אורח לא מבעיא אם הוא חשוב ושר מן הגדולים אשר בארץ כי ודאי יתנהג עמו בכבוד גדול בכל ענינו בכל האפשר אלא אפי' אורח הדיוט מן ההדיוטים לא יעשה לו כן בדרך בהלה וחפזון ויותר טוב לו שלא לאכול וכ"ז אינו אלא למתכוין לכך ומניח עצמו לכתחילה עד השעה דחוקה אבל מי שהוא זהיר בכך וקרה מקרה באונס שלא יכול לעשות את הראוי לו ודאי יעשה מצותו ואע"פ שתהיה בחפזון ובמרוצה ודחקה השעה לו ולא יבטל אותה לגמרי : ואין צריך להאריך בספור היוקר של סעודה ג' זו אבל מסך השכר הגדול שהבטיחו למקיים ג' סעודות משם נלמד גודל מעלתה ועונש המבטלה והו לא מידי והחכם הדורש צריך שלא יאריך הדרשה בדרישתו עד שלא ישאר זמן לג' סעודות כי אין מבטלין מצוה עוברת מפני ד"ת ועוד שיכול להתחיל לדרוש מבעוד יום כדי שלא יתאחר ואפי' אם תמצא לומר שהתחיל מבעוד יום אין להמשיך הדרש יותר מדאי ולהתאחר אלא אדרבא ראוי להזהיר בעם שילכו לסעודה ג' : ולא יקלו בה כי היא מן כבוד שבת וכל המיקל בה ענשו רב וכל המקיים אותה שכרו גדול וא' אנשים וא' נשים חייבין בה :

ואחר שאכל סעודה ג' אם עדיין נשאר זמן מן היום יחזור ללמודו כל אחד כפי השגתו עד שיגיע זמן ללכת לבה"כ וסמוך לשקיעת החמה ימהר ללכת לבה"כ כדרכו בחול ואנ"ל בשבת שצריך שיקרא האלפא ביתא ושאר המזמורים ונהגו לקרות אותה ליל מ"ש מפני שכל ענינה תפלות והתחנונים להתחנן לפני האל ידריכהו לעבודתו ותהיה תורתו אומנותו ולא יצא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן אלא כל מעשיו יהיו מכוונים אל האמת והצדק מפני שלמחר כל אחד ואחד יוצא למלאכת עבודתו לבקש את טרפו ואפשר שיבא לידי חטא ח"ו על זה אנו מקדימין תפלה ומבקשים מאת אלהינו על זאת שישמור אותנו וימשוך אותנו מחטוא לו ויורנו הדרך הטובה והישרה שנלך בה ויעביר עינינו מראות שוא וידבקנו ביראתו ובעשיית מצותיו כאשר כתוב בה באריכות וראוי היה לבאר אותה בכל דקדוקיה ופרטיה אלא שאין כאן מקומה אבל כל א' ישתדל לומר אותה כי יזכה בה לכמה דברים ולא יהיה מן המתאחרים לבא לבה"כ ולא יחוש בקריאת' כי אין ראוי להבדיל בדברים אשר נהגו אותם הקדמונים זלה"ה לומר אותם ויש בה תועלת לגוף ולנפש שכל אות מהם יש בה ח' פסוקים וכל אחד יש לה סגולה בפני עצמה להועיל לדבר מיוחד ואע"פ שאין בעל הנס מכיר בנסו עכ"ז לא ימלט שלא יועיל והבעל שכל עושה כל השתדלותו וכל הבא בידו והמקום ברחמיו יגמור בעדו כרוב חסדיו אבל הסכל ומי שאין לו לב להשכיל אומר מה יושיעני זה ומה יועיל זה מזה והכל דברי אלהים חיים ד"ת ובז לדבר יחבל לו ולא על ענין זה בלבד אני אומר אלא על כל ענין וענין שתקנו רז"ל או גאונים אחרונים לתועלת רבים או יחיד ישתדל האדם עליו לעשות כל מאמצי כחו ויכלתו לקיים אותו ענין בין מתפלות בין מתחנונים בין מכל דבר שיהיה ולא יתגדל בעיניו לומר אני תורתי אומנותי מה לי עם אלו הענינים כי לכל א' יש לו ענין וסגולה בפני עצמה מה שמועילה התפלה לא יועיל הלמוד ומה שיועיל הלימוד לא תועיל התפלה ושניהם כאחד טובים וצריך לאחוז מזה וגם מזה אל תנח ידך וכן הדין כשגוזרים תענית על איזה צרה שלא תבא על הציבור צריך כל אדם להיות נמנה עמהם ראשון לכל ענין בין להתאסף עמהם למקום הוועד בין להתענות עמהם בתענית שגזרו בין להתפלל עמהם בכל התפלות ולא יאמר החכם והדיין למה אבטל למודי להתענות ולהתפלל עמהם ות"ת כנגד כולם יתפללו המה ואני על משמרתי אעמודה עוסק בלמודי וה' חפץ במעשי יותר ממעשיהם חלילה לבעל נפש שיאמר כדברים האלה כי לא כל העתים שוים הלמוד הוא טוב ויפה ואין למעלה ממנו והוא כנגד הכל אבל יש עתים וזמנים שצריך להתעסק בתפלה וזמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד כשח"ו יש שום צרה לרבים צריך לבקש להם ישועה מאת הש"י בתפלות ובתחנונים ויותר מוטל הדבר הזה לחכמים ולידועים לעתר ולרצות שיבקשו רחמים על עם ה' וכ"ש לזקני העם ושופטיו שהם מגינים על הדור וצריכין הם להיות לפני העם לבקש מלפני ה' בתענית ובדמעה בבכיה ותחנה עד שירחמו מן השמים ואין להם לעסוק בלמודם כ"א לפקח על עסקי רבים ואין לך פקוח גדול מזה ואל יאמר להקטין עצמו מה אני מה חיי להתפלל על עצמי וכ"ש על אחרים ובפרט על עם ה' כי זו אינה ענוה ואין ראוי להמעט עצמו מפני כך כי לו הודאה שהוא

אין חשוב להתפלל כן אל כציר לא יתאם וכיון שהוא משתתף עם הצבור עכ"פ לא תשוב תפלתו ריקם ובודאי תעשה פירות · ולא עוד אלא שהוא יזכה לראות בנחמת צבור כדאמרו בגמרא מס' תענית פ"א ת"ר בזמן שישראל שרויין בצער ופיר' א' מהם באיוב' מלאכי השרת שמלוין לאדם ומניחין לו ידיהן על ראשו ואומרים פלוני זה שפי' מן הציבור אל יראה בנחמת צבור ומי לנו גדול ממרע"ה דאמרו שם בגמ' שציער עצמו עם הצבור שנא' וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וכי לא היה לו למשה כר א' וכסת א' אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרויין בצער אהיה עמהם בצער וכל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור ע"כ בגמ' · ומי לנו גדול מיחידו של עולם י"ו דכתיב ביה עמו אנכי בצרה כביכול בכל צרתם כו' והוא אסור בזיקים ואמרו ז"ל בכל מקום שגלו שכינה עמהם והאריכו בזה בספר הזוהר אים וביתו באו וכו' ומעתה אין מקום להתגלל לפטור עצמו מלערן של צבור בשום טענה והואנה כלל · ותקנו לומר אלפא ביתא והס"ו שירים במ"ש מפני שכשהשבת יוצא יש מקום למקטרגי' לצאת ממקומם אשר נחבאו שם בנוקבא דתהומא רבא וכל או"א יוצא לעשות מלאכתו אשר הופקד עליו וכמעט עתה הם נבראים כמו שאמרו בזוהר וע"ז אנו מברכין בורא מאורי האש שכל דבר ועניןנתקן לצורך העולםואיןשום דבר לבטלה וע"כ יש רשות להם להזיק והוא זמן חזרת רשעים לגיהנם מן הטעם הזה ולזה מתחננים בתחינות ובתפלות לאל י"ו יצילנו מהם וכיוצא בהם וישמרנו מכל רע ומכל צרה וצוקה ועל כן אין ראוי לאדם להמנע מלומר אות' ויאחרו בשירות ותשבחות עד הלילה ויתפלל תפלת ערבית כשאר ימי החול ויבדיל באתה חונן ואחר העמידה יאמר ש"ץ קדיש עד לעילא ויאמר ויהי נועם יושב בסתר עליון וכו' ונתקן לומר מזמור זה מפני שהוא נקרא שיר של פגעים והוא נאמר על כל דבר שהוא של פחד ואימת מקטרגין ומשום הטעם שזכרנו שבמוצאי שבת ניתן רשות למקטרגין לצאת ממקומם לעשות מלאכתן אנו מתפללים שיצילנו מהם לא יקטרגו עלינו ואל ישלטו בנו וכופלין פסוק של אורך ימים אשביעהו כדי להשלים התיבות והם קכ"ט תיבות עם פסוק ויהי נועם וכפל פסוק אחרון ועולין כלי זיין עם הב' תיבות לומר שחשוב מזמור זה להגן בעת צרה מכל כלי זיין ולכן אומרים כששוכב אדם על מטתו ויש נוהגין לומר מיושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי והם ס' תיבות כמנין ס' גבורים שיש בפסוק הנה מטתו שלשלמה וכלם אחוזי חרב וס' אותיות שיש בשלשה פסוקים "יברכך "יאר "ישא :

ואח"כ יאמר סדרא דקדושא ונהגו לומר אותו בזמר כדי להתעכב בענין שיתאחרו מפני כך רשעים של גיהנם מלחזור לדינם ובזה מרחמים עליהם שאינם חוזרים עד שיגמרו כנסיה אחרון אחרון של ישראל לומר סדרא דקדושא וכל המתעכב משובח מפני זה ומתברך מפיהם של הרשעים ג"כ ומה שנהגו לומר קדושא דובא לציון במ"ש כוא מפני להתעכב על הענין שזכרנו :

עוד אפשר לתת טעם מפני שרשעים של גיהנם מצדיקין עליהם את הדין כמ"ש רז"ל על פסוק עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורה כדאי' בשבת

וענין הקדושה הוא קבלת עול מלכותו ויש באותו סדר פסוק והוא רחום שמתפללין לאל י"ו שיכפר עון ולא ישחית וכן אנחנו מתפללים עליהם שיקל מעליהם עול הכבד ולא יעיר כל חמתו :

עוד אפשר לומר טעם אחר למה תקנו לומר סדר קדושה במ"ש משום דכיון דצריכין אנו להבדיל בין קדש לחול משום קדושת שבת לחול אנו אומרים סדר קדושה להבדיל בין קדושה אלהינו ית' ויה' לשאר קדושות משום שהוא מובדל ומופרש מג' עולמות עולם השפל עולם הגלגלים עולם המלאכים ומפני זה אנו אומרים ג' פעמים קדוש לכוין אל הענין הזה ומפני שקדושת שבת חמורה משאר קדושת י"ט לא נתקן אלא אחר קדושת שבת לבד והוא טעם מספיק קצת בסברא נכונה ואע"ג דמבדיל על הכוס במ"ש צריך להבדיל בתפלה שבתחלה קבעוה בתפלה בברכת חונן הדעת שמתוך דעת האדם מבחין ומבדיל בין קודש לחול ובין טהור לטמא וראוי להניח התקנה כמ' להבדיל בתפלה אע"ג שתקנו אח"כ להבדיל על הכוס משום שיש לנו תועלת בהבדלת התפלה שאם יעשה אדם איזה מלאכה במתכוין או שלא במתכוין קודם שיבדיל על הכוס לא יהיה בידו עון אשר חטא כיון שכבר הבדיל בתפלה הותר לו בדיעבד אם יעשה איזה מלאכה ונמצא שמתכר בכך לפיכך הניחו התקנ' הא' במקומו אף כי עקר ההבדלה היא לאומרה על הכוס :

כוונת ברכות ההבדלה

ואין ראוי לאכול ולשתות ולעשות מלאכה קודם שיבדיל על הכוס שהוא קבוע בד' ברכות ובד' מיני הבדלות הברכה הא' היא על היין בפה"ג ואין מבדילין אלא על היין ולא בפת ולא בשכר אם לא הוי חמר מדינה שכבר הורגלו כל אנשי מדינה בו וטעם למה קבעוה על היין משום דהוי מלתא דקביעותא להראות לנו צורך הענין וקביעתו וכן אחז"ל ג' מנוחלי העוה"ב וא' מהם הוא המבדיל על היין במוצאי שבתות · הב' על הבשמים ואע"ג דבשמים ומאור לא שייכי לכוס כי אפילו בלא כוס יכול לאומרן אפ"ה כיון דאפשר לשלש' על הכוס ולהדר הענין עבדינן ושפיר דמי · וענין הבשמים במ"ש משום שצריכין אנו לדאוג מיציאת שבת מאותה נפש יתירה שהיתה בנו ונאבדה ממנו כמ"ש רז"ל וינפש וי אבדה נפש ובמה יודע דבר דאגתו ואנחתו בבקש דברלהשיב את נפשותם הבשמים כי מי שנפשו קצרה ורוחו צרה מחזר אחריהם להשיבם אליו · ונהגו לחזור אחר הדס כמ"ש בגמ' ב' בדי הדס להבדלה א' כנגד זכור וא' כנגד שמור ויש מן המקדקי' שנוהגים בג' ולחזר אחר משולשים כיון שמצינו שנבחרו למצות הלולב ואם אפשר לחזר אחריהם עדיף טפי ונמצא נוטל זכות וכן יהיה כוונתו ויזמין אותם מע"ש במקום מיוחד ליחדם להבדלה והזמנה מילתא היא וכן שמעתי מפי מקובל שראה בס' א' ישן וקדמון מאד על ענין ג' בדי הדס להבדלה משולשים וליחדם במקום א' והזהיר בזה זריז ונשכר אקרי ומי שא"א לו בהכי לא הפסיד והכל לפי הכוונה· הג' ברכת מאורי האש וכבר הביאו בזוהר טעם למה נתקן ברכה זו במ"ש וכבר זכרנו קצת ממנו למעלה משום שכשהשבת נכנס כל המקטרגין כל שע'

רשעה נאספים ונחבאים בנוקבא דתהומא רבה ואחר יציאת השבת יוצאים כל א' למקום פקידתו אשר הופקד שם כי הכל נברא לצורך העולם והנהגתו מפני זה אנו מברכין לעת כזאת בורא מאורי האש והוא לרמוז על כחות הטומאה שהרי הם כמו שנבראו עתה : עוד אפשר לתת טעם קרוב לזה והוא על חזרת רשעים לגיהנם ומאורי האש הם כחות הדין המיסרין את הרשעים והוא כמו צדוק הדין שכל פעולותיו ית' וית' צדק ואמת גם בענין הבטת הצפרנים פרשו בזוהר על הענין הנזכר שהם כחות הדינוקליפות שהם מבחוץ שהם מאורי האש שזכרנו ולכן אין להביט מצד פנים אלא מצד האחורים לבד ונהגו לכוף האגודל תחת האצבעות מבפנים וכופפים ראשי האצבעות למטה והכל משום שלא יתגלה פנימיות האצבעות משום הענין הנז' והמשכיל יבין · ולענין הפשט ענין המאור הוא לברך לאלהינו ית' וית' על האור אשר ברא להועלת האדם ולהנאתו והנה כל השבת לא הותר לנו לנגוע באור לא להבעיר ולא לכבות ועתה אנו רואים בעצמנו הנאת האור כמה היא גדולה ומביטים אנו להבחין ממה שלפנינו להכיר ולהבדיל בהנאת האור בין הבשר ובין הצפרנים וכן אמרו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו ובהיות שהאש נברא במוצ"ש כשהז"ל אנו מברכין בורא מאורי האש ומברכין בין על אור ששבת בין על אור שלא שבת ואפי' על האור היוצא מן העצים ומן האבנים משא"כ במוצאי יוה"כ מן הטעם הנזכר : הברכה הד' ה"א ההבדלה עצמה והיא המבדיל בין קדש לחול ויש בה ד' מיני הבדלות בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל וכו' בין יום השביעי לששת ימי המעשה וכולם ענין גדול בענין האמונה :

ההבדלה הא' בין קדש לחול וכן הוא אומר להבדיל בין קדש לחול והוא שצריך האדם שלא יערב הטעמים והאמונות אלא יבדיל בין זה לזה וידע ויכיר שאלהינו י"ו ברא בעולמו דבר והפכו ברא קדש וברא גם חול ברא טמא וברא טהור כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים י"ו והכל הי' לצורך העולם ולתיקונו ועם היות שהכל צורך העולם אין הענינים שוים ודומה זה לזה חלילה וכה"א מי יתן טהור מטמא לא אחד והאדם צריך שלא יכשל בזה ח"ו אלא שיבדיל ויפריש בין הקדש ובין החול כהבדל האור מן החשך וכן בין הטמא ובין הטהור והוא מצוה עשה רבה וגדולה אשר היא פנת יקרת משרשי התורה ועקריה והמערב זה לזה ואינו מדקדק טועה רב ומחריב את העולמות וקוצץ בנטיעות וזו היא ההבדלה הראשונה שאנו מזכירין :

הב' היא להבדיל בין אור לחושך והיא קרובה לא' וכן הוא אומר ויבדל אלהים בין וכו' · וצריך שידע האדם כי שמירת התורה והעסק בה בקיום מצותיה נקרא אור וכן הוא אומר כי נר מצוה ותורה אור וכה"א וארח צדיקים כאור וכו' משום שהם משתדלים בעסק התורה והמצות וקיומם אבל דרך רשעים והוא עשיית העבירות וביטול הדת וחוקיה הרי היא באפלה וכן ורשעים בחשך ידמו וצריך האדם להבדיל בשכלו הזך בין זה לזה ולבחור הטוב ולמאוס ברע כמו שכתוב ובחרת בחיים ועד"ז השכר והוא הטוב הצפון לצדיקים נקרא אור כמ"ש וירא אלהים את האור כי טוב ראה את האור שהוא טוב וגנוז לצדיקים לעה"ב וכן הוא אומר בית יעקב לכו ונלכה באור ה' והוא רומז לב' ענינים לכו באור ה' והוא עסק התורה והמצות ולכו באור ה' שנזכה לעה"ב שכלו אור והפך מזה הגיהנם נקרא חשך וצלמות שנא' גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע :

ההבדלה הג' בין ישראל לעמים והוא שצריך האדם שיכיר שלמותו שהוא מעם סגולה לאל ית' וית' כמ"ש והייתם לי סגולה מכל העמים והשי"ת חשק בנו מכל ע' לשון ולא יאמר האדם במיעוט שכלו והשגתו מקרה א' לצדיק ולרשע לטוב ולחוטא לישראל ולא"ה כמות זה כן מות זה והוא ענין קרוב לשאר ההבדלות שלא יערב זה בזה ויכיר וידע באמיתות ובנאמנות שלמה שאין חלקן עם הישראל כלל ועיקר ויתרון זה מזה כיתרון האור מן החשך נשמתו של ישראל חלק אלוה ממעל והוא נקרא בן בכור למב"ה כללות האומה כמ"ש בני בכורי ישראל וכל א' בפני עצמו נקרא בן שנא' בנים אתם לה' אלהיכם ול"מ הצדיקים אלא אפילו הפושעים והמורדים כמ"ש שובו בנים שובבים ואם נגזר עליהם מיתה סופם שיתחדשו לטוב ויחליפו כח כמ"ש וקוי ה' יחליפו כח אבל מכחישי התורה נשמת' מכח הזוהמא ומסטרא אחרא והם נקראים זרים זדים ועושי רשעה ותקותם מפח נפש ועליהם נא' אחרית גוים מדבר ציה וערבה מתים בל יחיו רפאים בל יקומו למעלה ישכנון : ובענין ההבדלה הזאת יצא האדם להכיר את בוראו ית' וית' ולעבוד עבודתו מלב ומנפש כאשר ראוי לו כבן לאביו שחייב בכבודו ועוד משום תועלת והנאה המגיע אליו :

ההבדלה הד' בין יום השביעי וכו' הוא ענין שצריך האדם להאמין אמונה שלמה בחדוש העולם ושהוא ית' וית' ברא את עולמו בששת ימי המעשה וביום השביעי שבת וינפש ויש הבדל גדול ביניהם כהבדל האור מן החשך ובזה יכיר האדם וידע סוד מעלת השבת וישמור אותו כראוי ויזכה לנועם ה' ולבקר בהיכלו והוא ענין קרוב להבדלות האחרות למי שידע וישכיל ועמד בסוד ה' : והנה ד' ברכות הלו צריך לאמרם בכוונה גדולה ולכוין בענין ההבדלות כאשר כתבנו ולהאמין בהם אמונה שלמה כי זה כל האדם :

וקודם שאומרים ההבדלה נהגו לומר אליהו הנביא שלשה פעמים והטעם דאיתא בגמרא עירובין אין ב"ד בא לא בע"ש ולא בערבי י"ט משום שלא להטריח את הבריות שכולם עסוקים בצרכי שבת ובצרכי י"ט ואצ"ל בשבתות עצמן ובי"ט שכל העם בנחת ואין לבלבל אותם אבל אחר שעבר השבת הרי הוא זמן שיבא ומזכירין אנו אליהו שהוא המבשר שיבא יום ה' קודם בן דוד ואנו מתפללים לאלהינו י"ו שישלח אותו במהרה לפדות אותנו מן הגלות הזה עם מב"ד וא"ת למה אין אנו מזכירין אותו במוצאי י"ט אחר שהוא זמן שיבא דאינו צריך להזכירו כל ימי השבוע אחר שהזכרנו אותו בתחלת השבוע ומתפללין עליו שיבא לכל אותו שבוע ולכן א"צ להזכיר כ"א פעם א' בשבוע בתחלת השבוע וראוי לאומרו על הכוס שבזכות המצות יזכה אותנו אלהינו וישלח לנו אליהו ומשיחנו ומזכירין אותו ג"פ להראות כי מגרת לבבנו אנו קוראים אותו פעם

אחר פעם שבא יבא ולא יאחר : עוד אפשר לומר שאנו מבקשין קריאתו לזכור זכות אבותינו הג' א"ו ויש מי שמסדר קריאתו על סדר אלפ"א ביתא וסיא זאת · איש אשר קנא לשם הא' · והוא שאמר קנא קנאתי כו' בזמן אחאב · וגם לאומר פינחס זה אליהו שקנא במעשה זמרי דכתיב אשר קנא לאלהיו · איש בושר שלום על יד יקותיאל · הוא מה שנא' לו ע"י משה שמו יקותיאל והבשר הנני נותן לו את בריתי שלום · איש גש ויכפר על בנ"י · והוא מעשה זמרי שנא' בו ויכפר על בנ"י שנעצרה המגפה ע"י דכתיב ויעמוד פינחס ויפלל ותעצר המגפה : עוד אפשר לומר שנא' על אשר עשה בגלגל כמו שנא' ויהי כעלות המנחה ויגש אליהו וכו' ובאותה הגשה כפר על בנ"י שחזרו לעבודת הא' ושבו ידיהם מן הע"ז (א"ס א"ה א"ה בי"א ע"מ ב"ד) · איש דורות י"ב ראו עיניו יען האריך ימים הרבה והוא הי' פנחס בן אלעזר שראה בכבוד י"ב שבטים במדבר וד' דגלים · איש הנקרא בעל שער בסימניו · זה בענין אחזיה בן אחאב כששלח לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון וחזרו לו המלאכים ואמרו לו איש עלה לקראתנו ודבר לנו המבלי אין אלהים בישראל וכו' אמר להם מה משפט האיש אמרו לו איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו וכו' · איש זעף על עובדי חמנים · הם עובדי החמה לשם ע"ז והם אחאב וחבריו שלא הניח תל בכל ארץ ישראל שלא נתן עליו ע"ז ועכ"ז אמר שלא נמנע המטר ולא נתקיים דברי משה ואיך יתקיימו דברי יהושע תלמידו בענין יריחו אשר בנה חיאל בית האלי · וכשמוע הדברים האלה נתכעס וזעף וחם ונשבע ר"ל מהר והוציא שבועה מפיו חי ה' אלהי ישראל וכו' אם יהיה השנים האלה טל ומטר וכו' · ואע"פ שאני תלמיד מתלמידיו נראה דבר מי יקום וכן היה שנעצר העולם ג' שנים כמו שנאמר ודבר ה' היה אל אליהו בשנה הג' לך הראה אל אחאב וגו' · והנה בענין הזה ג' בתים · זעף על עובדי חמנים חם ונשבע מהיות גשמי מעונים טל ומטר עצר ג' שנים א"ה וכו' · ואע"ג דטל לא מעצר הרי אמרו בגמ' טל דברכה לא ירד : איש יצא למצוא לנפשו נחת · כשנא' לו ופנית לך ונסתרת בנחל כרית ואומר ויעש כדבר ה' וישב בנחל כרית · כלכלוהו העורבים ולא מת לשחת · וכן הוא אומר והעורבים מביאים לו לחם ובשר וכו' · איש למענו נתברכו כד וצפחת · זה בענין האלמנה אשר היתה מקוששת עצים ושאל לה פת לחם ותאמר חי ה' אם יש לי מעג כו' ויאמר אליה אל תיראי באי עשי כו' כי כה אמר ה' כד הקמח לא תכל' וצפחת השמן לא תחסר וכן היה · א"ה כו' · איש מוסריו הקשיבו עם כמהים · זה הנוסח ראיתי והענין הוא על אותו שר חמשים וחמישיו הג' ששלח אחזיהו להביא את אליהו ויכרע על ברכיו ויתחנן תיקר נא נפשי ונפש חמשים אלה עבדיך בעיניך ויקם וירד אל המלך על אלה נאמר מוסריו לשון מוסר שלקחו מוסר מן הקודמים להם ונכנע לבבם והקשיבו דברי אליהו בהיותם כמהים ותמהים על אותו ענין : איש נענה באש משמי גבוהים · הוא הדבר אשר דברנו שירדה אש מן השמים ואכלה את שני שרי חמשים וחמשיהם · איש שחו אחריו ה' הוא האלהים · הוא בימי אחאב ושם נענה באש ואמרו ה'

א"ה דכתיב וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו ה' הוא האלהים כו' א"ה כו' · איש עתיד להשתלח משמי ערבות איש פקיד על כל בשורות טובות וכה"א הנה אנכי שולח לכם את א"ה וכו' ואומר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר וגו' ולירושלים מבשר אתן והוא אליהו שהוא בא יום א' קודם בא דוד כדאיתא בעירובין · פקיד על כל בשורות טובות · וכן איתא בגמרא בכמה מקומות אתא אליהו כו' שהוא מבשר טוב על כל דבר וענין ובפרט לצרכי רבים · איש ציר נאמן להשיב לב בנים על אבות · הוא הדבר אשר דברנו שכן כתיב באותו פסוק והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם אלא שכפל הענין במלות שונות להשלים החרוז · א"ס כו' · איש קרא קנא קנאתי לשם הא' בהפארה · הוא אשר נאמר בהר חורב מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי כו' ואמרו ז"ל קנא במעשה זמרי קנאתי עתה כי עזבו בריתך כו' · איש רכב על סוסי אש בסערה · הוא דכתיב והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמימה · איש שלא טעם טעם מיתה וקבורה · הוא אשר דברנו שלא מת כדרך שאר האנשים אלא שנלקח בגוף ונפש ונתלבש בסערה ויעל השמים · א"ה כו' · איש תשבי על שמו נקרא · שנא' ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד ובמקום אחר הוא אומר אליהו התשבי הוא הנה נתוסף שם תשבי על שמו המיוחד לו שהוא אליהו :

ואפשר לתת טעם לענין למה נקרא תשבי מלשון תושבי שנתיישב בעה"ז מכל אנשי דורו שכל העולם נקראים גרים משום שהם היום כאן ומחר בקבר וכל ימיהם על הארץ אבל אליהו יכולים לקרוא אותו תושב משום שנעשה תושב והתוספות פירשו הטעם בתענית פרק ז' שהיה מתושבי גלעד הקדומים בעיר ולא מן האספסוף כו' והוא יחס ומעלה לו ולא טעם טעם מיתה וקבורה כשאר החיים והוא הטעם עצמו שאע"כ מתושבי גלעד שאין שום אחד מן אחרים נקרא תושב כמו אליהו שנתיישב זמן רב וארוך מכולם · הגליהנו על ידו בתורה · לא אמר איש משום שכבר נגמר האלפא בית"א ואינו אלא גמר ענין שאנו מתפללין לאל י"ו שעל ידו תהיה הגלחת למוד תורתנו משום שבמגע ידו הכל מוצלח כמו שמצינו בכמה מקומות שרוח קדושתו הופיע הצלחה גדולה וחזירה עצומה תמלא ואין שכחה : וכן שמעתי שכל המזכיר שמו כ"ב פעמים יצליח בלמודו והוא כמנין אליהו וכן יש מדקדקים שעושים כן ומזכירין שמו פעם אחר פעם כ"ב פעמים במ"ש · תשמיענו מפיו בשורה טובה במהרה · שהוא המבשר טוב בכל הענינים כאשר אמרנו ובפרט בענין הישועה שנא' עליו מבשר טוב משמיע ישועה · תוציאנו מאפילה לאורה · היא תפלה לאל י"ו שיוציאנו למענו מאפלת גלותינו לאור ועכ"פ יהיה ע"י אליהו ז"ל · א"ה כו' : אשרי מי שראה פניו בחלום · שודאי ראייתו הוא לטוב ולבשורה טובה · אשרי מי שנתן לו שלום והחזיר לו שלום · שמי שנתן לו שלום לאליהו והוא החזיר לו שלום וכיון שאליהו שליח ההשגחה מלמעלה הרי הוא כמו שנותן לו שלום מן השמים וכ"ש אם אליהו נתן לו שלום תחלה שהיא מעלה גדולה ויתרה עד מאד · ה' יברך את עמו בשלום · הוא גמר הענין בשלום שאין לך כלי מחזיק ברכה אלא השלום

השלום והוא כולל כל הברכות · א״ס כו׳ · ככתוב הנה אנכי שולח לכם וכו׳ מכאן והילך כל אחד מוסיף כפי כחו · ונהגו השומעים לכפול א״ה וכו׳ ואפשר שהטעם משום שהוא תפלה ותחנה לש״י על ענין הישועה צריך שכולנו כא׳ נקרא בלב א׳ והלואי שיועיל לנו : עוד אפשר דכיון דהזכרת שם אליהו הוא ס״ט והצלחה כאשר זכרנו ויש מדקדקין על ענין שמו לכן המבדיל אומר אותו ג״פ השומע חוזר להזכירו ג״פ ובין כך ובין כך ישלים הענין ·

כשמברך בפה״ג צריך שיהיה כוס היין בימינו וכן בכל שאר הדברים אשר מברך עליהם צריך שיהיה ביד ימינו ואחר שמברך בפה״ג יחליף היין מן הימין לשמאל ויקח ההדס בימינו ויברך עליו בע״ב ואח״כ יתן אותו לשומעים להריח או יניח אותו לפניו ויברך במ״ה ויראה הצפרנים עם אחורי הידים לנגד עיניו ואח״כ יקבל הכוס אשר ביד שמאלו לימינו ויברך הבק״ל וכו׳ וישתה שיעור רוב רביעית ויש נוהגין שהמבדיל שותה כל הכוס ואינו נותן ממנו לאנשי הבית שלא יבואו לידי הבדל והפרש ולא שמעתי בו טעם אלא שלא ראיתי נוהגין ככה לאחרי׳ ואולי יש איזה סוד בענין ומנהג של ישראל תורה היא והנוהג אינו מפסיד שכיון שהוא שותה מספיק לכולם : ואח״כ נוהגין לקרות פ׳ של ברכה כמו ויתן לך וגו׳ וכל המוסיף הרי זה משובח מפני שתחלת השבוע צריך להראות עניני טובה וברכה וסימנא מלתא היא :

ויש שנהגין לקרות פסוק הקטרת והוא ג״כ סי׳ הצלחה והרוחה וסי׳ עושר כמו שמצינו במשנה חדשים לקטרת בהו והפיסו ומי שהקטיר פעם א׳ לא הי׳ מקטיר פעם ב׳ משום שכולם יזכו לאותה הצלחה ויזכו לעושר והצלחה בקריאתו · ואחר שהשלים סדרו יאמר פזמון אחר והוא מענין ביאת משיחנו או מענין מבדיל בין קדש לחול והוא ענין שמחה ללוות את השבת וכן בכניסת שבת צריך ג״כ פזמון של שמחה כדי לקבל אותה בשמחה כנ״ל ואח״כ יקרא הפרשה של השבוע הבאה והוא מנהג טוב ויפה לקרות אותה ויקרא מעט נביאים וכתובים כי בתחלת השבוע יפה לו להתחיל בג׳ אלה תורה נביאים וכתובים ומובטח לו שיצלח בלימודו כל השבוע גם במעשה ידיו כמ״ש בגמ׳ כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין והוא כתוב בתורה שנוי בנביאים משולש בכתובים ואם יעלה בידו לעשות מעט במשנה מעט בגמ׳ כמה יפה לו וכבר אמרנו למעלה דבכל יום צריך האדם להשתדל בכך לקרות תנ״ך ומשנה וגמ׳ כל א׳ כפי ערכו וכפי השגתו · ואח״כ יעסוק במלאכתו ובעניניו וכן אני נוהג בעצמי בכל יום ויום והחכם עיניו בראשו לתקן כל עניניו כולם ולסדר אותם ע״פ התורה והמצוה ולכלכל דבריו במשפט יותר ויותר ממה שכתבתי וכל מנהג וענין שתופס בו אין ראוי לו לבטל שום דבר כי הוא עטרת תפארת על ראשו להגן עליו בעה״ז ובעה״ב ואם נהג עצמו במדה טובה ואח״כ ביטל אותה ח״ו הוא עומד עליו לשטן בעיניו ויותר טוב היה לו שלא לחזק בה כדי להרפות ממנה וכה״א התרפית ביום צרה צר כחכה ואין יום צרה כדינה של גיהנם וביום הדין הגדול אשר עתיד ליתן דין וחשבון וכשם שהוא רפה עצמו בעה״ז כך מתרפה הכח ממנו בעת צרה וכל המחזיק בכל דבר וענין של קדושה בעה״ז מחזיקים אותו לעה״ב שלא יפול ביד מבקשי רעתו וכביכול מחזיק ביד הדיין עצמו ונותנו כח לעשות כרצונו וכה״א או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי וכפל הענין הוא לרמוז הב׳ עולמות כי בעה״ז כשיש איזה מקטרג עליו נותן יד וכח ביד הדיין לרחם עליו וכל עולתה קפצה פיה ואין פוצה פה ומצפצף והיינו שלום בעולם שאין מה״ד מתוחה עליו וכן לעה״ב ליום הדין וליום החשבון מחפין עליו להציל לו מרעתו והכל שלום :

סדר ביעור חמץ וכוונתו

אחר שביארנו סדר השבוע וכן ו׳ ימי המעשה ויום השבת ראוי לדבר בעניני המועדות וימים טובים שיש בתוך השנה איך יתנהג האדם בכל אחד מהם שלא יבא לידי חטא ולא לידי עבירה ונתחיל בראשון שהוא חג הפסח והוא מן המועדות חמורים שיש לנו שצריך הרבה מאד לדקדק בעניניו ולעשות אותו כמצותיו וכחקותיו : ראשונה ביעור חמץ אור לי״ד בודקין את החמץ כו׳ וצריך האדם להיות זריז ומהיר על ככה שלא יתעצל ויתעכב בשום ענין כי אפי׳ לקבוע למוד לא התירו שמא ימשך אלא אחר שהתפלל ערבית ליל י״ד בניסן יצא ויהיה לו נר קטן של שעוה מוכן ומזומן לבדוק בו בחורין ובסדקין וידליק אותו בכניסתו לביתו ואח״כ יברך א״ק ב״ו עב״ח ויפנה עצמו מכל עסקיו ויתן לבו ומחשבתו בבדיקתו ויבדוק בכל מקום אשר אפשר שנתנו בו חמץ או בקבע או בעראי ואפילו היא חששא רחוקה מעט לא ימנע עצמו מלבדוק מפני כך כי חומרת החמץ בימים האלה גדולה עד מאד מכל אסורין שבתורה מחלב ודם נבלה וטרפה ומפני זה צריך לחוש הרבה מאד על בדיקתו ועל ביעורו וע״כ אין להניח שום א׳ מן הבית לבדוק לא נשים ולא עבדים ואצ״ל קטנים מפני שדעתן קלה ויקלו בענין ולא יחושו כאשר ראוי לחוש אלא יד ב״ה הוא בעצמו ובכבודו יקום בזריזות ובאזירות חיל לחפש ולבדוק בחורין ובסדקין ובכל מקום שהם ברשותו בתים וחדרים ובית תבשיל ואוצרות יין ושמן ובכל מקום שיש חשש כמו שבארנו ויקח עמו כלי א׳ שישים בו כל החמץ שימצא כי היא מצוה ליחדו בפני עצמו ולא יתערב באחר כדי שישרוף אותו כדין וכדת גם יקח עמו סכין וכיוצא שסי׳ ארוך מעט שאם ימצא איזה חמץ בחורין עמוקים לחפש בו אחריו ולהוציאו משם ולא יאמר אדם הרי נשים ובני הבית כבדו הכל יום י״ג בניסן ולא נשאר מקום שלא פנו מה צורך לבדיקה ע כי לא ימצא דבר אפ״ה לא יסמוך ע״ז כי אע״פ שנאמר שאמת הדבר שבדקו וחפשו בכל המצוה מוטלת עליו הלילה הזה והיא מצוה מד״ס לבדוק הכל לכתחלה כאלו לא נעשה דבר : אחר שבירך עב״ח אין לו לדבר ולהסיח דעתו עד שיגמור הבדיקה ואח״כ יצוה את בני ביתו שלא יתנו שום חמץ בשום מקום מן הבית אלא החמץ שיש להם לאכול אותה הלילה ומחרתה יקשרנו במטפחת וכשרוצים לאכול יתירו אותו ואח״כ יחזרו ויקשרו אותו עד הבקר שיאכלו השאר ומה שישאר אחר האכילה תיכף ומיד עם החמץ שקבץ בשעת בדיקה ישרוף אותו באש אם אפשר לו : ואע״פ שענין בדיקת

חמץ

חמץ זו ושריפתה מצות עשה מה"ת הכוונה לדבר אחר גדול ממנו והוא לבער החמץ המחמיץ לבות בני אדם והוא היצה"ר אשר הוא שאור שבעיסה שגופו של אדם הוא כמו עיסה מגולגלת בדברים רבים ויש בו רמ"ח איברים ויצה"ר הניתן בגוף האדם בחפץ ורצון הש"י הוא להם כמו שאור אלא שיש הבנה באברים כח הנשמה הטהורה שניתנה באדם שאם לא ירצה להתחמץ בכח השאור לא יחמיץ אבל נקרא שאור לפי האמת שכל האברים קרובים אליו ושרים אל משמעתו והוא מלך זקן וכסיל וע"כ מי שהוא בעל נפש צריך לפקוח עיניו בענין החמוץ הזה שלא יתחמץ בו שאחר שיתחמץ הוא קשה להחזירו מצה כאשר הי' ובעל שכל א"צ להמתין עד ע"פ לעיין על דבר זה אלא בכל יום ויום מרדכי מתהלך לדעת את שלום אסתר היא הנפש העגומה הנסתרה בתוך הגוף נתונה ביד זרים אכזרים וצריך לידע בכל יום את שלומה ומה יעשה בה אבל מי שהוא ישן ותרדמת אלהים נפלה עליו ואינו חושש על נפשו להכיר את שלומה ע"כ המרחם על הבריות יה' צונו בזאת המצוה של ב"ח ומתוך זה יהיה אופן וענין נכרדם לחפש אחר מעשיו ויאמר מה ענין ביעור החמץ הזה כל השנה אנו צריכין אליו ורודפים אחריו ועכשיו לחפש אחריו ולרודפו כמי שרודף אחר אויב להשמידו ולהכחידו ולבערו מן העולם הלא דבר הוא ומתוך כך יתן אל לבו להתעורר או אחרים יגידו לו הענין : החמץ הוא יצה"ר שהוא חמץ ופגום וכן חמץ בגי' פגימה והוא המחמיץ את האדם ומטריד אותו מעבוד אלהיו י"ו וצריך האדם שיתגבר עליו ולא יניחנו לשלוט עליו מכל וכל אלא לצורך המוכרח ולשאר הענינים יחפש אחריו לרחק אותו מעליו ולא יתהנה ממנו כי הוא אסור בהנאה בזמן שאינו הכרח וא"ת למה התירוהו כל השנה וביערו אותו ז' ימים בלבד ואדרבא הספק הי' ראוי לעשות ליהנות בו זמן מועט והשאר לרחק אותו ולבערו זאת אינה קושיא כי שלולי שיוכל האדם להנצל ממנו זה המעט כי בכל רע יתגלגל ואין לך מצוה שהוא אינו לוחם ועושה כל הבא מידו למנעאותו מיד העושה והיא עצמה כוונת הבורא י"ו כדי להרבות לו שכר וגמול טוב על פועל ידיו ומפני שהוא צורך הבריאה בכל דבר וענין אין ראוי לבטלו כ"כ אבל רמז רמזו לבעל נפש ולבעל שכל לבער אותו והמשכיל יבין ויעשה השתדלותו כאשר ראוי לו : ואחר שבלילה בדק וחפש בכל מקום שידו מגעת לאור הנר כדין וכשורה צריך שיבטל אותו חמץ הנשאר ברשותו מה שלא ראה ומה שלא בער ויאמר כל חמירא דאיכא ברשותי דלא חזיתיה ודלא בערתיה להוי בטיל וחשיב כעפרא דארעא · והענין הוא שהבדיקה בלא ביטול אינו מועיל שאם ישאר איזה דבר ברשותו ולא ביטל אותו הרי הוא שלו ועובר עליו על בל יראה ובל ימצא ועיקר מן התורה הוא הביטול שכה"א תשביתו ואין השבתה אלא בלב אלא שחז"ל תקנו לבדוק ולחפש אחריו כדי שלא יבא לידי תקלה אחר שהוא מורגל בו כל השנה וא"כ העיקר הוא הביטול שמתוך כך אינו עובר עליו ואע"פ שהוא ברשותו : וכן תקנו ביום י"ד אחר ד' שעות שהוא זמן סעודה שיבטל פעם אחרת מפום אולי נשאר חמץ ולאו אדעתיה ועדיין לא בטל בלילה אלא מה שלא ראה ולא מה שהניח לסעודת הבקר

ומ"מ זה צריך שיאמר · כל חמירא דאיכא ברשותי דחמיתיה ודלא חמיתיה דבערתיה ודלא בערתיה להוי בטיל וחשיב כעפרא דארעא : וס"א דהזר ובטל מה שלא ראה ומה שלא בער והרי מהלילה בטל אותו משום שאם היה אומר דחזיתיה ודבערתיה נראה שהיה שולל החמץ שלא ראה ושלא ביער היה חוזר בו מביטולו לכן תקנו לכפול בין כך ובין כך והא שאומר אותו בלשון תרגום אעפ"י דאפשר לומר כי הוא תקון הקדמונים ולשונם היה בלשון תרגום ותקנו אותו כך כדי שיבינו הנשים והטף מה שהם אומרים אפ"ה אפשר לתת טעם לפי הסברא כי בהיות שהלחם הוא חיות האדם במוצא פי ה' וכל השנה אנו צריכים לו ואין ראוי לאדם לזלזל בכבוד הצריך לו ובזו לדבר יאכל לו וכן אמרו ז"ל על דהע"ה ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו מפני שזלזל בהם כו' וכן בענינים אחרים ואלו היה אומר בלשון הקדש הוא לשון שהכל מבינים בו מזיקין ומקטרגין ואפשר שיבאו לקטרג על הענין תקנו אותו בלשון תרגום שאפי' המלאכים אמרו שאינם מבינים בו כ"ש שדים ומזיקין ובכן לא יהיה להם פתחון פה לקטרג ומהיות טוב אל תקרי רע : אחר חצות בערב הפסח צריך שישתדל האדם בענין המצה שמורה ויזהר בה הרבה ולא יסמוך בעשייתה על אחרים אלא הוא בעצמו ישתדל בענין התנור להסיקו היטב ושיתמלא גחלים בכל סביביו ויקח קמח הראוי לכך ואם אפשר לו לשמרו משעת קצירה לפחות למצה שמורה טוב ויפה הוא · ולא ילוש פחות משיעור חלה והוא עשירית האיפה והוא עשרון אשר אין מנחה פחות ממנו ואפילו לדלי דלים ועוד שיתחייב בחלה כי אין ראוי לאכול מצה של מצוה בלא הוצאת חלה ואע"פ שיאמר אני אכרפס בשל אינו דומה ענין לענין כי המצוה היא שיתחייב משעת גלגול ובהיותה עיסה שיפריש חלתה כדין וכדת ויברך עליה ברכה שלמה ויפריש שיעור כבינה וישליך אותה לתוך האור בענין שתשרף ולא תתעכב שאין השעה ראויה לכך וכן יזהר על כל הפירורים שיפלו מידו בין בשעת לישה בין בשעת עריכה או שידבקו באיזה מקום שיהי' שיבטל אותם מקודם ולכן יאמר בפיו (הריני מבטל כל פירורים וכל פתיתין שיפלו מידי לארץ או שידבקו באיזה מקום שיהי' ומחשב אני אותם כעפרא דארעא) ועכשיו לא יהיו ברשותו ולא יעבור עליהם · ויזהר בקמח שירקד אותה בנפה היטב קודם שילוש אותה שמא נפל בו איזה דבר ולאו אדעתיה או שמא יש בה איזו חטה וילוש אותה ויאמרו דבמים שיתם ותאסר כל העיסה מפני החשש גם המים צריך שיקח אותם הוא בעצמו מאתמול עם ביאת השמש מן המעין או מן הבור ונהגו המדקדקים לקנות כלי חדש ולמלא אותו מים ולסנן אותה לתוכו ולשים אותו בלילה תחת אויר השמים כדי שיהיו קרים וצוננים ובבקר קודם זריחת השמש יכנס אותה לתוך הבית במקום מוכן שאין בו לא הבל ולא חמימות ויהי' הכל מכוסה היטב בדבר נקי כדי שיהיו מנוקים ומשומרים לשם המצוה · ואח"כ ילוש הוא בעצמו אם הוא בר הכי ואם לאו ילושו לפניו והוא ישליך המים כדי שיעסוק הוא בעצמו במצוה ויעשה מהעיסה ג' מצות הא' שיחתוך ממנו תהי' א' של מצוה וכן יאמר בפיו ויעשה

בה סימן להכיר אותה שלא תתחלף ושמעתי שהסימן שיעשה בהם הוא פביעות עין · כילד בראשונה יכניס אלבעו בה לגד א' ויעבור מעבר אל עבר ויאמר א' של מלוה ובשניה יכניס אלבעו ב' פעמים זה בלד זה ויאמר שניה של מלוה ובג' יכניס בה אלבעו ג"פ ויאמר ג' של מלוה ואם א"א יעשה אותן כסדרן הא' גדולה מכולם והב' קטנה ממנה וגג' קטנה מכולם כדי שיהי' בהן ספוק למלותן והכל לפי רוב האוכלין ואם אין לריך לכך שבין כך ובין כך יספיק אין לריך לדקדק בזה ואחר שעשה כל א' יתן אותה לתוך התנור ולא יתעכב ומפני זה אין ראוי להתחיל בעיסה עד שיוסק התנור ויגמר מלאכתו כדי שלא יבא לידי עכוב ואיחור ויאפה אותם היטב כדי שיהו מוטעמים באכילתם ולא יקוץ בהם והכל לפי מה שהוא אדם · ואחר שנאפו יסדר אותם זו על גב זו א' ב' ג' ויבא לביתו ויתקן קערה א' או סל המכיל' העניים הלריכין לו כאשר נבאר בע"ה ויהיה היותר יפה ומהודר שיש לו כדי להדר את המלוה :

וביצד סדרה· מה שנוהגין העם הוא · חזרת א' או ב' כפי האוכלים מנקה אותם היטב וישים בתוך הכלי ישים אללם קערה קטנה של חרוסת הנהוג והכל יודעים מה טיבו והקנתו ואין לריך לדבר בו אלא לריך האדם ליזהר בעשייתו ובתקנתו בנקיות וטהרה הן מלד העניים הן מלד הכלים שלא יהי' בהם שום חשש ופקפוק ויצא מידי ספק לדברי הכל ואם לבו נוקפו יעשה אותו בתוך ביתו בידיו וכליו ואז טוב לו והוא זכר לטיט לכן לריך שיעשה בענין שידמה לכך · אח"כ יביא מעט כרפס שיעור המספיק ויתן בה וישים כוס א' בחומץ לטבול בו · אח"כ ישים בה הג' מלות מסודרות זו על גב זו וישים בה בילה וזרוע כבש או איל ואלו זכר ב' עניינים פסח וחגיגה ויותר טוב שיהיה מבושל ולא ללוי שלא ידמה לו כלל אלא זכר בעלמא ויכסה אותם בסודר נאה ויניחנו במקום מיוחד עד הלילה לעת הלורך זהו מה שנוהגין רוב העולם : עוד שמעתי סדר אחר מפי חכם מקובל וראיתי לכתבו אם ישר בעיני השומע יקח קערה חשובה בכל הבא מידו ויסדר בה י"ב דברים וכל דבר בו' חלקים עולים ע"ב חלקים רמז לשם בן ע"ב י"ו שבכוחו רגע הים ויצאנו ממלרים ואלו הם י"ב דברים גפן תאנה ורמון בשר בילים דגים חזרת עולשין חרוסת מלה מלח כרפס ורומזים לד' טורי אבן שכל טור ג' אבנים · הטור הא' אדם פטדה וברקת כנגדם ענב ג' אותיות כנגד ג' אותיות אדם ע' כנגד א' שכן מתחלף באותיות אהח"ע ר' כנגד ד' שכן מתחלף באותיות דטלנ"ת ב' כנגד המ"ם שכן מתחלף באותיות בומ"ף · תאנה במקום פטדה ת"יו כנגד הפ' שכן מתחלף באותיות אלפא ביתא דא"ע ב"ס ג"ן ד"ם ה"ל ו"ך ז"י ח"ט פ"ת נ"ש ק"ר · אלף במקום ט' שכן מתחלף באלפא ביתא דא"ט ב"ח ג' במקום דל"ת שכן מתחלף באותיות דטלנ"ת ה' בהן · רמון במקום ברקת ר' במקום בי"ת שכן מתחלף באלפא ביתא דאי"ק בכ"ר מ' במקום ר' שכן מתחלף באלפא בית"א דאת"ם בש"ע גי"ף דק"ל הל"ק ומ"ר ו' במקום ק' באלפא ביתא דאמס"ב הלק"ן נ' במקום הי"ו באותיות דטלנ"ת · הטור הב' נפך ספיר ויהלום כנגדם בשר דגים בילה · בשר במקום נפ"ך בחילוף · דגים כנגד ספיר : בילה כנגד יהלום ואם לא ימלא בהם חלוף נעשה חלוף לחלוף עד שימלא · וכן הטור הג' לשם שבו ואחלמה כנגד חזרת עולשין חרוסת ולא ידעתי הכונה · הטור הד' תרשיש שהם ישפה כנגד מלות מלח כרפס :

וביצד יעשה יסדר ו' למוקים יפים וטובים וו' תאנים הטובים וו' רמונים שלימים או הפי' אהוכים ואפי' ו' גרעונים וו' חתיכות בשר וו' דגים קטנים או ו' חתיכות וו' בילים מבושלות שיאכל מהם קודם אכילתו לאכילות על הקרבן וו' חזרת או ו' עלין גדולים וו' קלחים של עולשין או ו' עלין וו' עיגלין של חרוסת והג' מלות בו' הורין הא' בא' והב' בב' והג' בג' ולריך שיעשה החור באלבעו הימיני ויכנס כל האלבע עד שיעבור ויקח ו' גרגרי מלח וישים אותם בכוס של חומץ כדי שיטבל בתוכו הכרפס וו' קלחי כרפס או ו' עלין · וכשאומר הא לחמא עניא יתן הקערה על ראשו והוא עומד ורגליו כמי שרולה ללכת כדי שישאלו ואחרי שיגמור אותה ברייתא יחזור בקערה על ראשי המסובין וישב ויתחיל עבדים היינו לפרעה שזו היא תחלת ההגדה זה שמעתי וכל דברים האלה נראים לי דבר נכיאות ולא ראיתי מי שנהג זה כלל ומפני שאמרו לי שהוא ענין מקובל כתבתי אותו והעושה לא הפסיד כיון שכוונתו לשמים : אחר שהכין ותקן מלותיו ללורך היום יתפלל מנחה שהיא כנגד תמיד של בין הערבים ואח"כ יעסוק בענין קרבן פסח שהיו עושין בזמן שבה"מ קיים וזה סדר הקרבתו בקילור :

קרבן פסח מביא מן הכשבים או מן העזים זכר בן שנה ושוחטו בעזרה בבה"מ אחר חצות י"ד דוקא ואחר שחיטת תמיד של בין הערבים ואחר הטבת הנרות של בין הערבים ואין זורקין דם הפסח עד שישחטו התמיד ויזרקו את דמו וממרכים בדם הפסח כדי שלא יקרוש עד שיזרקו דם התמיד ואחר כך יזרק דם הפסח ואין שוחטין את הפסח על החמץ וזורק דם הפסח זריקה אחת כנגד היסוד וכיצד עושין שחט השוחט וקבל הכהן הא' שבראש השורה ונותן לחבירו וחבירו לחבירו והכהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה א' כנגד היסוד וחוזר הכלי ריקן לחבירו וחבירו לחבירו מקבל כלי המלא תחלה ואח"כ מחזיר הריקן והיו שורות של כסף ושורות של בזיכין זהב ולא היו לבזיכין שולים שמא יניחום ויקרש הדם אח"כ תולין את הפסח ומפשיטין אותו כולו וקורעין אותו וממחין את קרביו עד שיצא הפרש ומוציא את האמורין והם החלב שעל הקרב ויותרת הכבד ושתי כליות והחלב שעליהן והאליה לעומת העצה ונותנם בכלי שרת ומולחם ומקטירם הכהן על גבי המזבח כל אחד לבדו · והשחיטה והזריקה ומחוי קרביו והקטר חלביו דוחין את השבת ושאר עניניו אינם דוחין את השבת וכן אין מוליכין אותם לבית כשחל בשבת אלא כת הא' הם מתעכבים עם פסחיהם בהר הבית והכת הב' יושב' לה בחיל והג' במקומה עומדת חשכה יצאו וצלו פסחיהם שבג' כתות

דפסח נשחט ואין כת פחות מל' אנשים נכנסה כת הא' נתמלא העזרה נועלין אותו ובעוד שהם שוחטין ומקריבין הלוים קוראין את ההלל אם גמרו אותו קודם שיקריבו כולם שונין אותו ואם שנו שלשו ועל כל קריאה תוקעין ג' תקיעות תקיעה תרועה תקיעה גמרו להקריב פותחין העזרה יוצאת כת א' נכנס' כת ב' נועלין דלתות העזרה גמרו פותחין יצאת כת ב' נכנסה כת ג' ומעשה כולן שוין ואחר שיצאו כולן רוחצין העזרה ואפילו בשבת מפני לכלוך הדם שהיה בה וכיצד היתה הרחיצה אמת המים היתה עוברת בעזרה והיה לה מקום לצאת ממנו וכשרוצין להדיח את הרצפה סותמין מקום יציאתה והיא כתמלאת על כל גדותיה מפה ומפה עד שהמים עולין וצפין מכאן ומכאן ומקבץ אליה כל דם וכל לכלוך שהיה בעזרה ואח"כ פותחין מקום יציאתה הכל יוצא עד שנשאר הרצפה מנוקה ומשופה זהו כבוד הבית אם הפסח נמצא טרפה לא עלתה לו עד שמביא אחר ואפילו מאה (זה הענין בקיצור) וצריך האדם הירא וחרד על דבר ה' לקרוא אותו בזמנו שהעלה קריאתו במקום הקרבתו וידאג דאגה על חורבן הבית ויתחנן לפני בורא עולם י"ו שיבנה אותו במהרה בימינו: אח"כ יטהר עצמו לכבוד הרגל ויגלח ראשו קודם חצות וירחץ גופו בביתו או בבית המרחץ וראוי לו לטבול לקריו אע"ג שאינו נוהג לטבול בשאר ימות השנה משום כבוד הרגל צריך שיטבול ואם הוא זקן או חולה וירא מן הצינה לפחות יטיל עליו ט' קבין מים על ראשו ועל רובו מים חמין ומזה אינו יכול להפטר: ואח"כ ילבש מלבושיו הנקיים והמכובדים כדי לקבל שמחת הרגל בשמחה ובשון מהודר ומכובסל וכן ראה לו לעשות להחזיק טובה ותודה למי שעשה לאבותינו ולנו כל הנסים ונפלאות במצרים והוציאנו מעבדות לחירות וע"כ צריכין אנו להראות בעצמינו הענין ההוא ושמחה בישועת אלהינו להכיר ולידע את החסד הגדול שעשה אלהי אבותינו עמנו להוציאנו מכור הברזל ולקח אותנו מטיט היון שהיינו מוטבעים בו בין עובדי ע"א וכמעט שכחנו ברית אבותינו ויחד אותנו לעם סגולה ועטרנו בתורתו ובמצותיו אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו ומי הוא זה אשר יבין את זאת ולא יודה וישבח לאדון הכל כפי יכלתו והשגתו מלב ומנפש הפלא על כל הטוב' אשר עשה לישראל עמו ויעשה המצוה לשמה בדעת שלמה וכוונה ראויה ולא דרך ערלי מצות אנשים מלומדה: ואחר שיקבל עליו שמחת החג כראוי ילך לבה"כ ואם יש לו בגדים לבנים ללבוש הגון וראוי הוא שהוא סימן חרות שיצאנו בדימוס וזכינו בדין בחמלת ה' עלינו וכל המעלה מן הדין ראוי הוא ללבוש לבנים ולהתעטף לבנים כ"ש וק"ו אנחנו שאלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו משם עדיין אנו ובנינו וכו' וע"כ בכל פסח שעובר עלינו ראוי לנו להכיר את הגמול שגמל הקב"ה עמנו לעשותנו בני חורין תחת רשותו וממשלתו קדושים וטהורים ולא משועבדים ומוטבעים בבוץ תחת שעבוד מצרים הקשה פלאים שקועים ונגולים בגלולי מצרים וזה הוא הענין שאנו אומרים בכל המועדות זכר ליציאת מצרים להכיר הטוב והגמול הגדול אשר גמל עמנו אלהינו להיותנו עם נחלה כהיום הזה ולקיים מצותיו ותורותיו ובהיות האדם מגמת פניו אל הענין הזה לא יחטא והיה יראתו על פניו ובלכתו לבה"כ ילך בנחת ובהכנעה להראות חדותו ושמחת לבו לכל ויכנס לב"ה בהכנעה ויתחיל במזמורים המספרים ביציאת מצרים ונהגו לומר מזמור יאמרו גאולי ה' שהוא כולל גאולות הרבה וידבר בד' צריכין להודות וביציאת מצרים כלהו איתנהו ומיצר כ"א בהם ואנ"ל על כולם וצריכין אנו להודות חסדו ולרוממו בקהל עם ועל זה תקנו לומר הלל גמור בליל פסח בנועם גדול ושבח והודאה לאל שפדאנו ממצרים ורוב ההלל בפסוקיו וענינו רומז ליציאה:

סדר תפלת ערבית והקידוש

ויאמר תפלת ערבית בזמרה ושבחה בלי פחד ואימה כי ליל שמורים הוא לה' ומובטחים אנו בישועתו שלא תאונה אלינו רעה ויתפלל אתה בחרתנו בכוונה ושמחה טובה ומשבח לאדון הכל שקרבנו לעבודתו והבדילנו מן התועים ונתן לנו מועדים לשמחה ובפרט המועד הזה ראש לכל המועדות ושטובו חיינו ובכל אמרתי שעיקר האהבה ויראה הוא בלב ובכוונה ולא באמור הדברים בפיו ובשפתיו ולבו רחק מהם ובפרט בענין שהוא ככר בטוב הגדול והטיב עמנו אלהינו וגמל לחייבים טובות כמו שאמרו על פסוק ולא קרב זה אל זה שמדה הדין היה מתוחה עלינו בתוך הים לומר אלו עובדי ע"ז ואלו עע"ז אלו מגלי עריות וכו' והמב"ה ברחמיו הרבים התמלא חסד ורחמים עלינו והוציא נאור משפטו והעביר אותנו בחרבה בתוך הים ואת אויבינו ושונאינו האומות יכסיומו וכו' ומי הוא הפתי אשר לא יכיר את הטוב הזה גלוי ומפורסם לכל: אחר שיצא מב"ה ילך לביתו ויקדם מיד ויהי' השלחן לפניו ומקום מושבו מוכן ומזומן שוי ומתוקן כמושב בני חורין ומכל אשר יש לו מובחר וטוב יוציא ויציע ויתקן ביתו ומקומו ואפילו בגדי משי ורקמה וכל המוסיף מוסיפין לו והכל כדי להראות לכל שמחת לבו בחסדו של מקום ויעשה צד שמאלו היקן כדי שיסב עליו כדי שיהי' בן חורין מכל וכל והסבת ימין לאו שמיה הסבה אי משום שרוב תשמישו בימין ולעבר הוא לו אי משום שלא יקדים קנה לוושט למ"ד:

ויקדש מעומד ואם הוא שבת יתחיל ויכולו ואם לאו יתחיל בפה"ג · ויאמר ברכת אשר בחר בנו מכל עם בקול זמרה ובנעימה להודות לאל על כל הטוב שהטיב עמנו לבחור אותנו מכל עם ורוממנו מכל לשון ויסיים נה כי בנו בחרת ואותנו קדשת ואע"פ שיש נוהגין בשבת שלא לאמרו מפני השבון המלות ברגלים הכל מודים שיאמר אותם שהוא מענין הברכה עצמה · ויאמר שהחיינו ויסב וישתה כוסו בהסבה ואם לא שתה בהסבה לא יצא וכן ישתו כל המסובין בהסבה כי מצות הלילה הזה להיות לפני כל א' כוס מיוחד · וישתה רובו שהוא רוב רביעית לפחות אם לא כלו לכך צריך שיהיה כוס שמכך גדול שיכיל כדי שישתו כל אחד מהמסובים רוב רביעית וכבר נהגו העם לתת לפני כל אחד כוסו ואפי' לפני הקטנים

כדי שישאלו ומנהג יפה הוא :

אחר שקדש ירחץ ידיו וזו הנטילה היא משום שצריך לאכול דבר שטיבולו במשקה והוא הכרפס מטובל בחומץ ולכן י"א שאין מברכין עליו על"י מפני שיש מחלוקת בדבר וספק ברכות להקל וכן ראוי שלא לברך בשם ומלכות אבל יברך בלא הזכרה וכן בכ"מ שהוא מסופק בברכות יברך בלבו ולא יזכיר ה' בפיו הכל לירא ה' הנכבד ולמורא : **אחר** שרחצו כל המסובין יביא הקערה לפני בה"ב ויקח מעט מהכרפס פחות מכזית שלא יתחייב בברכ' אחרונה ויטבול בחומץשהוא כדי שישאלו התינוקות ויחלק לכל א' כך או הם עצמן יקחו ויטבילו ואם אכל שיעור לברך ברכה אחרונה י"א שלא יברך אחריו כדי שיפטור בפה"א של הכרפס לחזרת ולא יצטרך לברך עליו כי אם על אכילת מרור ואם יברך אחריו צריך לברך בפה"א פעם אחרת על המרור ואם יברך נמצא מוסיף על ברכהו הראויה לו · ונ"ל שאם אכל שיעור שיברך בורא נפשות רבות כיון שהוא קודם אכילה ואי משום דצריך לברך על המרור בפה"א לאו טענה היא זו דכיון שתקנו לו ברכה מיוחדת והיא על אכילת מרור א"צ לברך עליו ברכה אחרת ולא דמי למוציא ומצה שאנו מברכין בברכת הנהנין תחלה ואח"כ ברכת המצוה דענין המוציא א"א בלאו הכי משום אכילת סעודתו דבלאו חיוב פסח צריך לאכול משום שמחת י"ט ומשום הכי צריך לברך על ענין הסעודה תחלה כדרך כל הסעודות ואח"כ יברך ברכה אשר ניתוספה בלילה הזה בהיות אוכלין מצה ולא חמץ ולענין זה בכזית סגי חדא בענין מרור אין לנו עסק עם המרור בלילה הזה אלא משום חיוב פסח וסגי בברכת המצוה לבד · וכן לא דמי לקדוש היום שאנו מברכין על היין ברכתו הראויה לו ואח"כ ברכת היום דע"כ צריכין אנו לומר בפה"ג כדי ליתן ברכה על הפרי עצמו ובברכת היום אין לו זכר · זאת ועוד שאין הקדוש מוכרח להיותו תלוי ביין אפשר בפת אלא דהסמכו ברכת היום לברכה אחרת קבועה בפת ויין אבל לא שייך זה עם זה · זאת ועוד שאנו מברכין בפה"ג כדי לפטור כל היין שבתוך הסעודה דאין קדוש אלא במקום סעודה ומכל אלו הטעמים אין למנוע מלברך בפה"ג משא"כ בברכת המרור שאנו מזכירין בו ענין המרור שאינה באה כי אם לחיוב היום בלבד ומטעם זה שאמרנו ביין נזיל לאידך גיסא ונאמר שא"צ לברך על המרור בפה"א דברכת בפה"א דכרפס פוטר אותה כמו שהיין פוטר מקודם הסעודה לתוך הסעודה ואי משום דצריך אחריו כשאכל כשיעור אפשר דלאו הכי דעת הוא כיון שכוון בברכת בפה"א לפטור בו את המרור וזו הכוונה עם הטעמים שאמרנו מספיק ולא צריך לברך · עוד אפשר לומר דאעיקרא דדינא פרכא דמה שאמרו דאיך יברכו בפה"א ולא תקנו כי אם אכילת מרור היינו כשלא אכל שיעור מהכרפס דאפשר ליפטר בברכת בפה"א דכרפס מן הטעם שכתבתי אבל אם בירך אחריו שכבר כשיח דעתו מאותה ברכה לעולם אימא לך דיברך גם על המרור בפה"א ואם לא הזכירוהו הוא משום דמילתא דפשיטא הוא שיברך עליו ברכה המיוחדת לו כשאר ברכות הנהנין וזה הטעם נראה לי יותר פשוט והגון :

אחר הכרפס יקח מצה האמצעית ויחלקנה לב' חציה יניח בין השלימות והניה ישמור במקום מיוחד לאפיקומן או יתן אותה לאחד מן המסובין שישמור אותה ואע"ג דאין בענין החלוק הזה שום תולדה כנראה אפ"ה תקנו לעשות כדי שישאלו התינוקות זאת ועוד דכיון דאנו צריכין הלילה הזה להם עוני ודרכו של עני בפרוסה א"כ צריך לבצוע על פרוסה ואין ראוי להניח אותה שלמה עד זמן המוציא דהוי זלזול מעט ואפילו להמתין עד אחר ההגדה אין ראוי משום דאומר הא לחמא עניא וצריך להראות לחם עוני כדרכו של עני :

סדר ההגדה וכוונתה

אח"כ יסדר ההגדה וענין תקון ההגדה הוא מפני שחייבין אנחנו לספר ביציאת מצרים בלילה הזה ואין כל העם יודעים לסדר ענין כדי לספר ואע"פ שידעו לפעמים יתרשלו ולא יספרו ובפרט אם יאכלו ואם ישתו ותתפסם שינה ולא יגידו דבר לכן תקנו אלו הדברים בקיצור מספרים ביציאת מצרים כדי שיזכו כלם לספר בענין יציאת מצרים בין גדולים בין קטנים ותקנו אותם קודם סעודה מן הטעם שכתבתי · וקראו אותה הגדה כשמה שמגיד ומספר בה קצת מן הענינים שהיו ביציאת מצרים כדי לצאת ידי חובתנו מן הפסוק שנאמר והגדת לבנך וגו' שאעפ"י שלא יהי' דעת בבן לשאול אנו מגידים הענין מעצמנו : ומתחילין הא לחמא עניא אע"פ שאינו מן הענין של ההגדה משום שעם היות שאנו עושים עצמינו בני חורין והרי אנו משועבדים תחת אדום וישמעאל לזה נ"ל שהתחילו בענין זה כלו' אינו דומה שעבוד זה לשעבוד מצרים שאע"פ שאנו משועבדים עתה לא אבדה תקותינו ולא נגזרה אותנו והרי הרשות בידינו לעשות כרצוננו וכל דצריך ייתי ויפסח ובידינו להאכילו ולהשקותו וא"ת סוף סוף משועבדים אנחנו ועבדים אין ענין עבדותנו כלום דהא אנו מובטחים ועומדים ומצפים ומקוים הישועה בכל עת ובכל שעה ואם השתא הכא אפשר לשנה הבאה שנהי' בארעא דישראל ואם כעת אנו עבדים לשנה הבאה נהיה בני חורין בעה"י כי ישועת ה' כהרף עין ונקלה זאת הגאולה הרבה מגאולת מצרים ואפשר לה להיות ע"פ הטבע וא"צ כ"כ לשנות סדרי בראשית ושדוד המערכות מה שלא היה כן ביצ"מ כמו שאנו מגידים ואומרים ואלו לא הוציא הקב"ה אותנו משם עדיין אנו וכו' כלו' שלא היתה יציאתנו משם אלא בדרך נס בכחו הגדול וזרועו הנטויה שעל דרך טבע לא היה אפשר לצאת והתחילו זה הענין בלשון תרגום י"א כדי שיבינו הכל ואם יש רעב ח"ו שיבא העני בפועל ויאכל · וי"א כדי שלא יבינו השדים והמזיקין ויאמרו שניתן להם רשות ויבאו לערבב שמחתנו אבל לשון תרגום אינם מבינים דאפילו מה"ש אינם מבינים כמו שאמרו חז"ל על ענין הקדיש :

ואח"כ אומר מה נשתנה והוא ענין השאלה ומגיד עבדים היינו כו' ואנו מגידים הענין בעצמנו בלא שאלה כמו שכתבתי · ופסקת עבדים היינו כוללת ענין היציאה והטובה שהטיב עמנו אלהינו בקצור· ואח"כ הביא בעל ההגדה מעשה וכו' להורות לנו שאין הענין זה מספיק לצאת ידי חובתו אלא כל א' חייב לספר ביצ"מ כפי כחו ומעלתו

ומעלהו וכל המוסף משובח וכן מצינו בה' זקנים אלו שהיו מספרים ביצ"מ כל אותו הלילה וכן ראוי לכל א' ללמוד לעשות כזה או קרוב לזה · ואח"כ הביא משנה של אמר ראב"ע לומר דלאו דוקא מצוה על האדם לספר ביצ"מ בליל פסח שהוא זמנהם אלא אפי' בכל יום ובכל לילה מימי השנה צריך להזכיר יצ"מ · ואח"כ הביא ברוך המקום שנתן תורה לישראל · להגיד לנו שזה הענין שאנו אומרים ומגידים מעצמנו הוא דוקא למי שאין מי שישאל אותו או שיש לו ואינו יודע לשאול שאנו שואלים את עצמנו מה נשתנה הלילה הזה שהוא כוללת ואנו משיבין עבדים היינו וכו' שהיא תשובה כוללת אבל למי שיש לו דעת צריך לחקור ולדרוש כל ענין וענין מה זה ועל מה זה כמ"ש חכם מהו אומר מה העדות והחקים והמשפטים שצריך לפרש כל ענין וענין וכן תשובתו צריך שתהי' פרטית על כל דבר וענין כמו שאומר אף אתה אמור לו וכו' גם השואל צריך שידע לסדר שאלתו ולא יוציא עצמו מן הכלל שהרי הוא כאלו כפר בעיקר ואם שואל כך ברשע צריך להשיב לו כרשעתו ולהוציא אותו מכלל ישראל וזהו כלל לכל התורה כלה לענין השואל שידע לשאול והמשיב שידע להשיב וז"ש והתחיל בברכה למקום שנתן תורה לישראל שיש בה כמה ענינים ורמזים שאין האדם מבין בהם לכאורה וכלן מרגליות ואבני יקר הנה שבד' מלות רמז לד' ענינים ומינה ילפינן ענין גדול לכל התורה כלה · מתחלה עע"ז וכו' מפני שאנו חייבין להכיר הטוב והגמול שהטיב המב"ה עמנו וכדי להגדיל ולהרבות ענין הגמול צריכין אנו להתחיל בגנותנו כדי לסיים בשבח הש"י וכן היו עושים בענין הבאת הביכורים וענין גנותנו הוא שבענין יסוד תולדותינו עע"ז היו אבותינו בימי תרח אמור ואפילו אברהם עצמו שהוא ראש היחס ג"כ עבדה אלא שאח"כ מתוך חקירות ודרישות וסיוע אלהיו עליו עמד על האמת ועל הצדק והכיר את בוראו והטיב עמו חסדו והציל אותו מכבשן האש ולא די לו בזה אלא שהרחיק אותו מבית אביו והביאו לא"י במקום קדושתו והי' עמו בכל אשר יפנה ישכיל והוריש לו ואל בניו אחריו את כל הארץ ומעולם לא זזה שכינתו מאבות לבנים עד שקרבנו לפני הר סיני והנחילם חמדת שעשועי תורה קדוש' ותורה חקים ישרים ותורות אמת לא עשה כן לכל גוי ואע"פ שירדנו למצרים כאשר גזר ואמר גר יהיה זרעך וכו' והוא כדי לצרף אותנו מכל סיג ומכל פסולת כמו שכתוב מכור הברזל והי' לנו לשמור עצמנו בקדושה ובטהר' עד מאד ולהזקק שם ככסף מזוקק שבעתים ועכ"ז לא כן עשינו אלא אדרבא נטמאנו ביניהם והוספנו טומאה על טומאתנו ומשורת הדין הי' להרחיק אותנו מעליו כשאר עממים אלא בזכות אבותינו ושמרו את השבועה וההבטחה שהבטיח ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הוציאנו ממצרים ופדאנו מבית עבדים והוא ההבטחה היא שעמדה לנו במצרים והיא העומדת לנו בכל גלות וגלות שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו · והוא י"ו באהבת אבותינו מצילנו מידם · צא ולמד · עכשיו דבר הענין בדרך כלל ועתה מפרש כל ענין וענין מהגמול אשר גמל עמנו האל י"ת מיעקב אבינו ע"ה עד שקרבנו לפני הר סיני ונתן לנו את התורה והורישנו א"י ובנה לנו בית הבחירה כמו שמגיד הכל בעל ההגדה עד משנת ר"ג היה אומר וענין ר"ג הוא שעיקר חיוב ההגדה והספור הוא ג' דברים אלו שהם ראשי פרקים לזכור יצ"מ כלה · פסח לזכור י' מכות שהביא המב"ה על המצריים ומכולן הצילנו ופסח עלינו בחמלתו · מרור לזכור כל השעבוד שעבדו אותנו ומררו את חיינו בעבודה קשה והוציאנו מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה · מצה לזכור גאולתנו ופדות נפשנו שלא הספיק בציקם של אבותינו להחמיץ כדי שלא יתעכבו בשעבוד מצרים יותר מן הרצוי ויהיו משועבדין שם כל הימים והוא ענין גדול לזכור הגאולה והפדות גאולת פדות הנפש וגאולת הגוף · והנה בג' אלו רומז יציאת מצרים כולה : לפיכך מפני שאנו צריכין לומר את הלל הגידלנו קודם כי מן החיוב הגמור המוטל עלינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר ולקלס למי שעשה לנו את כל הנסי' האלה וראוי שנ' הללויה:

ומה שראוי לחלק את ההלל חלק ממנו עם ההגדה קודם סעודה וחלק אחר הסעודה בכוס ד' אפשר לתת טעם לדבר שהוא מפני שישאלו התינוקות כי כמה שנויים נעשים הלילה הזה מפני כך וזה ג"כ טעמם :

עוד אפשר לתת טעם אחר נכון שענין חלק אחד מדבר בענין יציאת מצרים כמ"ש בצאת ישראל ממצרים וכו' הים ראה וינוס וכו' ועל זה אנו אומרים אותו עם ההגדה על כוס שני שכולו ענין יציאת מצרים אבל חלק הב' של ההלל מדבר בגאולות העתידות כמ"ש לא לנו ה' לא לנו וכו' וכה"א על הגאולה העתידה למעני אעשה ועל זה אנו מתחילין בשפוך חמתך אל הגוים שאנו מתחננים לפניו על העו"ל שישפוך חמתו על הצוררים שאכלו את יעקב ואכלוהו ויכלוהו ואת נוהו השמו והוא בהמ"ק שנחרב בידם פעמים וכל זה אנו אומרים על כוס ד' שרומז לגאולה העתידה בעה"י ב"ב · ועליו אנו אומרים הלל הגדול · ואין לחוש על ענין שאינו גומר את ההלל ואנו חולקין ומסיחין דעתינו כל כך בין זה לזה דכיון שאמרנו אותו בב"ה ובירכנו עליו וגמרנו אותו כדין וכשורה יצאנו בו י"ח ואין אנו צריכין לגמור אותו פעם אחרת על אותו הדרך אלא כדי לעשות המוטל עלינו על הד' כוסות וא"כ אין לחוש על הסח הדעת וממעט זה אין אנו צריכין לברך עליו בבית כי כבר יצאנו ידי חובתנו בבהכ"נ :

ואחר שאמר עד למעינו מים יקח הכוס ביד ימינו ויאמר ברכת אשר גאלנו והיא על גאולת מצרים כאשר כתבתי ויכוין בה כראוי ויסיים בה גאל ישראל וישתה הכוס בהסבת שמאל ולא יברך עליו בפה"ג שכבר נפטר בבפה"ג של קדוש והוא פוטר כל היין שבתוך המזון ומן הטעם הזה לא יאמר ברכה אחרונה על שום כוס עד האחרון ואע"פ שאמר בפה"ג על כוס ג' והרי נפסק בפה"ג דקדוש אפ"ה אצ"ל אחריו ברכה אחרונה שאותו בפ"ה של כוס ג' פוטר הד' וע"כ אין לברך עליו : אח"ב ירחצו ידיהם לאכילה ויברך ענ"י ויקח הב' מצות שהם א' של מצוה וחציה של ב' ויברך ב' ברכות זו אחר זו א' המוציא לחם מן הארץ ויכוין בה על המצה השלמה בדעתו ואח"כ יברך אקב"ו על אכילת מצה ויכוין על הפרוסה כי מצה לחם עוני כתיב בה ודרכו של עני בפרוסה ואח"כ יבצע מב' כא' ב' זיתים כזית מכל א' מוציא ומצה ויאכל מב'

כא' ויתן לכל המסובין ואם בלע מצה יצא · אח"כ יקח מהמרור שיעור כזית ויטבול אותו בחרוסת וגא הרבה ויברך אקב"ו על אכילת מרור ויאכל כזית ואם בלע מרור לא יצא ויתן למסובין כזית לכל א' · אח"כ נוטל מהמצה הג' של מצוה מעט ויכרוך אותה בתוך המרור ויטבול בחרוסת ויאכל זכר למקדש כהלל שאומר על מצות ומרורים יאכלוהו ומחויב שיאכל כזית מכל א' מהם ויתן לכל המסובין ואח"כ יסדר שלחנו כפי ערכו והשגתו כברכת ה' אשר נתן לו ושמעתי שטוב שיאכל עניין ראשון ביצה א' ומניחין אותה בקערה והוא זכר לאבלות ירושלים שראוי להעלות אותה על ראש שמחתנו כמ"ש אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי :

וראוי לכל אדם לענג נפשו וגופו בלילה הזה ולהראות חירות בעצמו וירחיק מעליו כל דאגה וצער שיש לו ממקום אחר ואנ"ל שיעורר עתה מחדש שום קטטה ומריבה אלא הכל יהיה שלום והנאה ולא יתן פתחון פה לבע"ד לחלוק ואחר שיאכלו וישתו ויאריכו על השלחן כדרך שרים ובני חורין יאהזו על הני המצה אשר שמרו לאפיקומן ויקח ממנה כזית ויאכל אותה בהסבה בתאוה ובנפש חפיצה ולא יקוץ במאכלה כי היא אכילת מצוה וצריך להניח מקום כדי לאכלה בתאוה ולא כאכילה גסה ואע"פ שאכילתה היא על השובע זכר לפסח אפ"ה א"ל שיהיה שבע יותר מדאי עד שלא תועיל לו אכילתו לכלום ואדרבה יזיק לו אלא יניח מקום לגמור שובעו באכילה' וזה פי' על השובע שבותגמר השביעה כדי שלא יפסק טעמה מפיו ואע"פ שאכל כזית מצה דמגערא קודם התחלת אכילתו ובירך עליה על אכילת מצה אפ"ה צריך לו לאכול כזית באחרונה מן הטעם הזה עצמו שתשאר טעמה בפיו ומצא מתחיל בה בתחלת אכילתו וגומר בה בסופה כדי לחבב את המצוה ויתן כזית לכל א' מהמסובין ואין להם לאכול ולשתות אחריה כלום כמ"ש אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן · אבל ישתה הב' כוסות המוטלים עליו חובה וכן אם ירצה לשתות מים ישתה · אח"כ יטול ידיו וימזוג כוס ג' ויברך עליו בהמ"ז וטוב לו שיחזור אחר ג' שיברך עליו בהמ"ז וכבר כתבנו למעלה שראוי לאדם לזמן אצלו בכל י"ט עני ודל בשלחנו לחלק משמחתו לעניים ולאביונים וכ"ש בליל פסח שצריך לחזור אחריהם כמ"ש כל דצריך וכו' וצריך להראות חירות ושררה בעצמו וישמח לב האומללים ויחשב להם כאלו הם בני חורין ולא יחסר להם דבר בלילה הזה וזהו שאמרו ולא יפחתו לו מד' כוסות של יין ואפי' מן התמחוי וה"ה לשאר הדברים :

ויברך בהמ"ז בנחת ובנעימה ויאמר יעו"י בונה ירושלים ויברך בפה"ג על הכוס וישתה אותו בהסיבת שמאל ואם לא הסב לא יצא וצריך לשתות פעם אחרת בהסיבה וישתו כל המסובין ולא יברכו ברכת על הגפן אחריו אלא ימזוג הכוס ויתחיל שפוך חמתך וכבר אמרנו למעלה טעם למה הפסיק ההלל בב' כוסות · ויאמר לא לנו ה' בנעימה וקול זמרה כדרך בני חורין שיצאו משעבודם ויאמרו הודו לה' כי טוב כל"ח על הגאולה ועל פדות נפשם ואו' עד ברכת יהללוך ואינו חותם ואו' נשמת כל חי וכו' עד ברכ' ישתבח וחותם מלך מהולל בתשבחות אל ההודאות וכו' ולא יברך בפה"ג שכבר נפטר בבפה"ג של כוס ג' וע"ז לא אמרו עליו ברכה אחרונה וישתה אותו בהסיבה וישתו כל המסובין ויברכו אחריו על הגפן שהוא סוף העניין ומי שרוצה לשתות כוס ה' לא יברך אחריו אבל יברך אחר כוס ה' ובלבד שיהי' מנהגו בכך אבל אם מחדש בא לנהוג נ"ל שאין ראוי לסמוך על ברכת בפה"ג של כוס ג' שיפטור להם כוס ה' אחר שאינו מן התקנה ומן החיוב שחייבו הז"ל שד' כוסות אמרו ולא ה' ואם נתנו רשות היינו לאדם שיקבע אותה חובה אבל פעם שותה ופעם אינו שותה לא אמרו אבל אם יאמר בפה"ג עדיף טפי ולא מקרי מוסיף על הכוסות כיון שניתן לו רשות שישתה אם ירצה : אחר שעשה כל המוטל עליו מכל אשר זכרנו יעסוק מעט בתורה קודם שיישן ואם בר הכי הוא שיוכל לעמוד כל הלילה מספר ביצ"מ כדרך החכמים מה טוב חלקו ומה נעים גורלו · והנני מתקן ומסדר ענין מה שידרוש ויחקור זמן מהלילה או כולה דשייך לכניסה וליציאה·(ב"ל ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו') ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן ידוע שאני ממשכנן תדע שאני פורקן ידוע שאני משעבדן הדע שאני גואלן עכל"ה : ראוי שנדע מאין לו לבעל המאמר ז"ל ג' ענינים אלו מן הפסוק ואם מתמת הכפל סגי בענין א' עוד דמי אמר לו שענין הכפל הוא לדבר והפכו כמ"ש ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן אני אומר שענין הכפל ההוא לענין הפזור והשעבוד · ועוד מה ענין הסדר דנקט תחלה מפזרן ואח"כ ממשכנן ואח"כ משעבדן שהרי מה בין פורקן לגואלן וזה שייך בענין משעבדן :

ואפשר דבעל המאמר ז"ל ראה ג' ענינים בפסוק הא' של בשורת השעבוד וג' בפי' הב' של בשורת הגאולה וזה הכריחו שענין הכפל של ידוע תדע הי' על ענין ב' הבשורות כל א' על בשורה א' ומפני זה שינה הלשון בשניהם הא' נקט ידוע שהוא מקור להודיע ענין הבשורה הקודמת ותדע שהוא ענין על בשורת גאולתנו העתידה אחר זמן והג' ענינים שבפסוק הא' הוא גר יהי' זרעך הב' בארץ לא להם הג' ועבדום וענו אותם והם הג' ענינים שרמז בענין ידע תדע כנגד הא' שאמר ידע שאני מפזרן הוא כנגד כי גר יהי' זרעך דענין הגרות הוא שאין לו מנוחה במקום א' והולך מפה ומפה נע ונד ומטולטל הפך מהתושב שהוא מיושב במקום א' חזר ואמר בארץ לא להם להודיע צרה אחרת גדולה מזו שלא תאמר שאין הצרה כי אם בפזור וא"כ יהי' אפשר אפי' בארצותם שלא יהי' להם מנוחה מצרת אחרים שיבאו עליהם ומפחד צרתי' אינם שלוים ושקטים כראוי והם מתפזרים בכאן ובכאן אלא הצרה גדולה על זו שיהיו בארץ לא להם שאין מניחין אותם ברצונם ללכת למקום אחר אלא יעבדו אותם בארץ לא להם כמי שמעכב המשכון על חוב שיש בו כנגד זה אמר ב"ה ז"ל ידוע שאני ממשכנן · עוד הודיע לו הש' צרה אחרת על שיהם והוא העכוב ועינו אותם שאע"פ שיעכבו אותם בארצם כמו משכון אפשר היה שיהיו מושלים בעצמם וברוחם לעשות כחפצם ורצונם ולזה הודיע לנו שלא יניחו מעלבם ומעבודתם אלא ועבדום אותם כנגד זה אמר ב"ה ז"ל ידוע שאני משעבדן וכו' והם ג' ענינים כסדר הפ' וכל אלו ענינים נמצאו בארץ מצרים הם היו מפוזרים אנה פה ואנה שה כי ארץ מצרים גדולה

היא כאז"ל ת' פרסה על ת' פרסה ואע"פ שאמר הפ' רק בארץ גשן אשר שם בנ"י וכו' שנראה שגם היו כולם אפ"ה לא היתה גשן עיר א' ולא ב' מדינות ולא ד' אלא הן עיירות רבות בארץ גשן כדרך שהיתה ארץ מצרים חלוקה למדינות ועיירות שלא יתכן שתקבל עיר א' ואפי' גדולה שבגדולות ולא מדינה רבה וגדולה לכל אנשי מצרים הרבים והעצומים וכ"ש ארץ גשן לישראל שהיו ג' מאות רבוא לפחות למ"ד וחמושים א' מה' אלא ודאי היו בתוך עיירות רבות מעט כאן ומעט כאן ואפ"ה לא היו מניחין אותם המצריים לעמוד לבדן ובפני עצמן כי יראים היו שמא ילחמו עמהם ועלו הם מן הארץ אלא היו עמהם שרים וגדולים שעבר פרעה עם אנשי מלחמה כדי שלא ימרדו במלכות ואפי' בארץ מצרים היו מהם רבים כמו שמצא בכמה מקומות למדקדק בהם והנה נתקיים בהם הפיזור וטענה הב' שנתמשכנו א"ל ראיה שאפי' בי' מכות שהוכו עליהם היו מחזיקים בהם ולא היו מניחין אותם אלא מתוך הפחד הגדול שנפל עליהם ואמרו כולנו מתים · השעבוד והעינוי לפנינו הוא ויעבידו מצרים וכו' וימררו וכו' וכאשר יענו וכו' ובפסוק האחר הבטיחנו על ענין גאולתינו ויש בו ג' ענינים ג"כ רומז לג' ענינים שרמז במלת תדע כדעת ב"ה ז"ל והם וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי הרי א' אחרי כן יצאו הרי ב' · ברכוש גדול הרי ג' · ואינם כסדר הא' אבל פתח במאי דסליק מיניה ידוע שאני משעבדן תדע שאני גואלן מן השעבוד רמז בי' מכות כמו שאמר דן אנכי ומתוך י' מכות אלו נגאלו מן השעבוד ולא הי' פוצה פה המצרי ליהודי עשה לי כך וכך כי חרדת אלהים נפלה עליהם כי אם הי' בידם איזה שעקם ושעבד הוא פרעה הרשע ואות ה' היתה נסיבה לחזק את לבו להתעולל בו אבל לא מרצון עבדיו ועמו כמ"ש אליו הטרם תדע כי אבדה מצרים · וכנגד הב' שהיו ממושכנים ומעוכבי' ביד' כמשכון אשר הוא ביד אחר אמר ואחרי כן יצאו שיניחו אותם ע"כ לצאת ואפילו פרעה הרשע אמר קומו צאו מתוך עמי איני מעכב בכם עוד · כנגד הג' שהיו מפוזרים ומטולטלים גרים בארץ אמרו יצאו ברכוש גדול ומתוך עשרם לא יהיו עוד גרים כמו שהיו אלא תושבים ומכונסים בארצותם ובטירותם אם הי' אחר שקבלו התורה ועמדו במדבר בד' דגלים ושכינת אל על ראשם וכולם בלב א' היו ויסעו ויחנו כולם כא' ומשם באו לא"י ונתישבו כראוי עד שבנה להם ב"ה בימי שהע"ה נאמר בהם איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד א"כ בביאור דברי המאמר נתבארו הב' פסו' מכל ספקות שיש בהם אלא שיש לדקדק במ"ש ת' שנה שהרי לא ישבו אלא רד"ו שנה כמש"ה רדו שמה אלא שכבר תירץ רש"י ז"ל על זה בפ' ומושב בנ"י וגו' ושם הקושיא חזקה גדולה מזו מזכיר ישיבת מצרי' בפי' ת' שנה מה שלא הי' והוא ז"ל מתרץ דלאו דוקא בארץ מצרי' אלא עם ישיבת שאר הארצות אחר גזירת בין הבתרים ושם מן הדברים ששינו לתלמי המלך ואותו ענין נתרץ בא"ם ב"ש ונאמר שאין חוזר תיבות ת' שנה להאי דסליק מיניה ועבדום וענו אותם שהרי לא נשתעבדו בהם כראוי ואפילו הרד"ו כפרש"י ז"ל א"א חוזרים לתחלת שמקרא כי גר יהי' זרעך וזה ודאי נתקיים בהם כי אפילו באבות נכתב בהם לשון גרות כמפו' בפ' :

עוד אפשר לומר מדקדוק הפ' שלא אמר בארץ מצרים כי אם במצרים והוא ענין כולל כל מקום שיש בו בדוחק וצער : עוד אפשר לומר כי הגזרה כך עלה ברצונו לשעבד אותם ת' שנה כדי לצרפם ולבררן כנ"ל אלא שהקב"ה ברחמיו מיהר את הקץ בחמלתו עלינו בזכות אבותינו שלא נטמע ביניהם ושאר כל ימינו עבדים לפרעה כמו שהגיד המגיד בהגדתו וזה ענין שמעתי על פקוד יפקוד שהוא סימן שמסר יוסף שמי שיאמר אלו הב' מלות הוא ודאי גואל ועניינם הוא שמנין פקוד שהוא ק"ל יפקוד ר"ל יחסר ממנין הת' וישאר רד"ו לבד זהו על ידי הגאולה וברוח הקודש נאמר ליוסף מה שהי' עתיד להיות או קבל כך מאבינו יעקב שהגזרה של ת' שנה לא תהי' מתקיימת כולה אלא כך יחסר מן המנין והוא הי' נשמע לב' הענינים ולהאי שמים קדמונו שאפי' הרד"ו שנה שעמדו במצרים לא נתקיים בהם ועבדום וענו אותם כאז"ל כל זמן שא' מן השבטים הי' קיים לא נשתעבדו בהם בישראל כמ"ש וימת יוסף וכל אחיו וגומר ויקם מלך חדש וגו' ונמצאו ימי השעבוד משנולד משה שהוא קרוב לפ' שנה כדפרש"י ז"ל בפי' החומש וטעם בדבר שרם מכה צץ רפואה שרת כבר נולד הגואל או קרוב למולדתו התחיל השעבוד וכן אז"ל מרים נקרא' על שם וימררו את חייהם וי"ל שהיא עצמה בשרה בביאת גואל ובלדתו כאז"ל הנביאה אחות אהרן שהיתה נביאה כשהיתה אחות אהרן קוד' לידת משה ואין להקשות מזה מפרש"י ז"ל שאפשר לומר שבלידת מרי' התחילו לשעבד אבל לא בקושי ומפני שינוי ושת נראה להם למרירות וקראו שמה מרים משום המרירות אבל אחר שנולד משה הי' העבודה קשה והשינוי ופרו וישרצו וכה"א וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ והוא שנא' וימת יוסף וכל אחיו וגו' ובנ"י פרו וישרצו · וזה ראיתי לחלק כדי ליישב ב' הענינים ולתקן הפי' עם המאמר ובזמן הגאולה עצמה התחיל השעבוד יותר ויותר ממה שהי' וז"ש לא תאספון לתת תבן לעם וגו' הם ילכו וקוששו וגו' וזאת הצרה היתה קשה להם עד מאד ועליהם נאמר ויכו שוטרי בנ"י והקב"ה עשה לטובתם שמתוך שעבודם בא להם גאולתם והמו מעיו לנו וזכר את ברית אבותינו כמ"ש ותעל שועתם ונאמר וירא אלהים את נאקתם וידע אלהים כי אין גאולה מוצאת אלא מתוך הצרה וכה"א כי יבא כנהר צר ובא לציון גואל · כמצאו ד' זמנים בענין השעבוד הא' ויעבידו מצרים את בנ"י בפרך ואז"ל בפה רך ברצונ' הטוב ולא דרך צרה ומרדות הב' קודם לידת משה בלדת מרים והוא אשר התחילו להשתעבד בהם בקושי ובעבודות כדרך אדונים על עבדיהם · הג' כשאמר הבה נתחכמה לו וגו' ובנו את פיתום ואת רעמסס · הד' בזמן הגאולה שמנע מהם התבן ולא חסרו מתכונת הלבנים וזו הי' קשה להם מכולם ומתוכה נגאלו ומן הדין הי' להשתעבד בהם מתחלה בקישוי ועינוי כמו שנא' ועבדום וענו אותם אלא שהקב"ה ברחמיו גבר חסדו עלינו לגאלנו ונתננו לרחמים לפני כל שובינו וז"ש ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם :

אחר שעלה ברצונו ית' למהר את הקץ לגאלנו רצה לקיים מה שהבטיח לא"א בין הבתרים כמ"ש וגם את

הגוי

הגוי אשר יעבודו דן אנכי :

וראוי לדקדק מאי וגם מה אתא לרבות והם ב' רבויים גם ואת הול"ל ולגוי אשר יעבדו וגו' עוד אמאי הזכיר גוי כיון שלא התחיל בו הול"ל ואשר יעבודו וגו' · עוד אמאי תלה הענין בהם ולא במשעבדים הול"ל את הגוי אשר ישתעבדו בהם דן אנכי · ואי משום דנקט ועבדום אין ענינו לעובדים אלא למשעבדים עצמם ויגיד עליו רעו דכתיב וענו אותם וכן ת"א ויפלחון בהון וגו' · עוד מאי ואחרי כן אחרי ביו"ד מיותר הול"ל ואחר יצאו וגו' עוד מאי ברכוש גדול כי רכוש אינו נקרא אלא מה שהאדם קונה מעצמו ורוכש כענין שנאמר רכושו אשר רכש בפדן ארם הול"ל בממון רב או בנכסים רבים והי' כולל בין נכסיהם בין נכסי אחרים והם מה ששאלו ממצרים וינצלו אותם : ואפשר לומר ולתרץ על ראשון ראשון אמר גם ואת לרבות אפילו למי שלא נשתעבד בהם והם בכור השפחה ובכור השבי שודאי לא הי' יכולת ורשות בידם להשתעבד בהם ואפ"ה לקו משום שהיו שמחים בצרתם או משום שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם ומפני כן לא אמר ואשר יעבודו והזכיר גוי לרבות כל גוי אשר בתוך העובדים שכולם נכללים עמהם אחר שהיו שמחים בצרתם :

עוד אפשר לומר שאמר את הגוי לרבות גוי ואלהיו כמו שמצינו שלקו הם ואלהיהם עמהם כמ"ש ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים וכאן רמזה לו הקב"ה לאברהם ואע"פ שנתרבו במלת את בענין שאל אין לאום אחר שהמכה שלהם אינה גלויה ומפורסמת לכל כמכת הגוי עצמו ואמר הגוי בלשון הה"א הידועה לרמוז שהיה עתיד לשעבדם בתוך גוי ידוע ומפורסם בעולם וכן השר שלהם למעלה הוא רהב השר הגדול וכו' נאמר עליו שהוא הגדול הרובץ בתוך יאוריו והוא גדול משרו של עשו בענין מעלתו וכן נאמר עליו קטן נתתיך בגוים בזוי וגו' : ובזה יתורץ למה נשתעבדו ישראל במצרים יותר משאר הארצות והוא למעלת ישראל בענין גלותם שלא ישתעבדו בהם בזוים ופחותים כמ"ש בענין ב"ה והלבנון באדיר יפול וגו' · גם להכיר לכל גדולת הקב"ה שגאל אותנו משם עם היות שכל הטומאה רצוצה וכחות הדין נמלאו בהם כמ"ש מבית עבדים מבית פרעה ואינו לגריעותא אלא שהיא בית עבדים שכל עבד הנכנס שם אינו יוצא עוד משם בכחם הגדול והאדיר בלהטיהם הגדולים והשי"ת הוציאנו ביד רמה ע"כ שלא בטובתם ובאלהיהם עשה ה' שפטים ועל אשר לא תלה הענין במשעבדים ואמר את הגוי אשר ישתעבדו בהם דן אנכי הוא מפני הענין שאמרנו שאין הענין תלוי במשעבד בלבד כי אפי' מי שלא נשתעבד בהם נלק' אבל כשהענין תלוי בהם מרבה ענין גדול שאפי' שהישראל עבד אותו ברצונו ולא בהכרח אפי' הכי לקה על ידי כך : עוד שלא הי' ענין הנקמ' מפני השעבוד בלבד כי אינו מן הדין אחר שנגזר עליהם שישעבדו אותם שילקו על כך השופט כל הארץ י"ו לא יעשה משפט אלא משום שהקשו את ערפם וכבדו את אזנם ולא אבו שמוע מאמר האל ית' וית' שלח את עמי ויעבדוני והם מעצמם נתנו כתף סורר' בתחלה ומאנו להקשיב עד שמורת הדין חייבה להנקם מהם נקמה גדולה ע"ז וע"ז ואע"פ שהקדים מאמר הש"י לא מפני כך נגזר : עוד אפשר לו' דנקט לישנא דקרא ויתישב ועבדום היינו שישתעבדו בהם וכן ת"א ויפלחון בהון וכן אשר יעבודו בענין זה וכן ת"א די יפלחון בהון ונקט הלשון הזה דמשתמע לתרי אנפי שישמע שהם עתידי' לעבוד את אחרי' ואחרים יעבידו עליהם את עולם ועל הכל יתנו דין וחשבון כי הוא קצף מעט והמה עזרו לרעה · ואמר דן אנכי להסתיר הענין כי הכל לפי מעשיהם אשר יעשו כי אף על פי שנגזר שיהיו הם עבדים ביד אחרים דן אנכי על הוספה שיוסיפו על הראוי וע"כ נקט לשון דין המשפט כי הוא אל אמונה ואין עול ולא נחתם גזר דינם עד שעשו בהם שפטים בכמה ענויים שמרוב צרתם ושעבודם הקשה כתיב ויאנחו בני ישראל ותעל שועתם אל האלהים והוא בשורה טובה לאברהם שלא הי' הגזרה לשעבוד גדול וקשה ואע"ג דכתיב ועבדום וענו אותם אפי' הכי אינו מן הגזרה אלא ספור מה שיעשו הם יותר מן הראוי והבשורה לו הוא שינקום נקמתם מהם ומפני כך יצאו ברכוש גדול שכר צרתם ועמלם כיון שהי' שלא מן הראוי : עוד אפ"ל כי אמר דן אנכי לכלול דינים רבים ומשונים ולא אמר מכה ונגוף שהם ענין א' וכן נוכל לו' על תוספת היו"ד של ואחרי שרמז לו שלא יצאו משם כ"א אחר שיוכו בי' מכות וכן אז"ל דן אנכי בי' מכות והענין משום שכולל דינים הרבה : עוד אפשר לומר שלא אמר דיין אלא דן אנכי שהוא ענין עומד והוא להראות לו שמעולם לא הסיר ידו מעליהם לרעתם בין קודם היציאה בין בזמן היציאה בין אחר היציאה וכפי הקבלה דן אנכי הם כ"ד שמות היוצאים משם בן ע"ב היוצא מפ' ויסע ויבא ויט שהם רי"ו אותיות וע"ב שמות כל שם בן ג' אותיות וכ"ד שמות כל שם בן ה' אותיות בכחו יצאו ישראל ממצרים והיינו דנקט אנכי ולא אני : עוד אפשר לומר דאמר ואחרי ביו"ד ולא ואחר משום דאחרי מופלג וגילה לו שלא יהי' היציאה סמוכה לתחלת הדין אלא אחרי זמן רב שיתענו בהם יצאו · ואמר ואחרי כן להודיע כי מתוך כובד המכות שיבאו עליהם יצאו ברכוש גדול שיהיו יראים מהם ונגברה מעלת' בעיניהם עד למתוך כך נשא חן בעיניהם וישאילום וינצלו את מצרים · עוד גילה לו שאין רוב המכות להועלת' של ישראל כדי שיניחו אותם לצאת כ"א לרצות' הי' להנקם מהם על כל אשר עשו ומאת ה' היתה נסיב' לחזק את לבם ואח"כ שסבלו המכות הראויות להם הם יצאו מעצמם ולכן לא אמר יוציאום או יניחום לצאת וכן הי' הענין כי אע"פ שקם פרעה בלילה ואמר קומו צאו לא יצאו הם בלילה אלא ביום לעיני כולם כמ"ש ביד רמה לעיני כל מצרים ואמר ברכוש גדול ולא אמר בממון או בנכסי' היא הבשורה עצמה שאותו ממון שיוציאו אע"פ שלא הי' שלהם לא הי' גנבה וגזל בידם אלא רכושם איקרי אחר שנשתעבדו בהן חייבין הם להם כזה וכזה וכמעשה דרב גביהה בפרק חלק · ובזה יתיישב כיצד ישתעבדו בהם שלא מן הגזרה אלא אחר ששלמו להם פעלם אל חיקם הוא להו כאלו לא נשתעבדו ולתועלתם הי' ואמר ברכוש גדול לרמוז רכוש עצמן מצאנם ובקרם ורכוש אחרים מה ששלו ממצרים ששאלום וביזת הים שהיא יותר מכלם כמו שאמרו ז"ל על פסוק ויסע משה וכו' שהשיען בעל כרחן :

ואפשר

ואפשר שזהו שרמז במלת ואחרי שהוא מופלג שאין הענין על מכות מצרים עצמם אלא אחרי כן שילאו לא נגמרה יציאה עד שנטבעו המצרים בים כי שם נאמר ויושע ה' כי נגמרה התשועה בשלמות ובאותה התשועה יצאו מכל וכל ברכוש גדול של פרעה כי הוא ביזת הים כמו שאחז"ל · ע"כ ענין הפסוקים :

ומוה נבא לבאר ענין עשר מכות שהביא על המצרים במצרים ור' יהודה הי' נותן בהם סימנין דצ"ך עד"ש באח"ב והם דם צפרדע כנים ערב דבר שחין ברד ארבע חשך מכת בכורות · והתלה צריך לעורר מאי שנא המכות האלו משאר מכות אח"כ סדר שייתן זו אחר זו אח"כ למה היו י' ולא מנין אחר אח"כ מה ענין ר' יהודה ז"ל לתת בהן סימן זיל קרי בי רב הוא והכל יודעין אותם ולמה לנו סימן · ואח"כ שעשה סימן בג' תיבות מה ראה לחלקם כך ג' אותיות בב' תיבות הא' וד' באחרונה :

ולתקן ענין זה נקדים הקדמה אחרת וכבר רמזנו צד מה ממנה שראוי להבין מה ראה הב"ה י"ו להוריד ישראל למצרים בתוך כור הברזל והדבר נגזר מאתו ית' כמו שאמרו ז"ל עתיד היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל לקיים מאמר בין הבתרים אלא שה' הורידו בכבוד גדול ראה שנגזרת בין הבתרים שאמר לו הקב"ה גר יהי' זרעך הי' ראוי להיות במצרים ולא במקום אחר וצריך לידע טעמא מאי · עוד ישראל מה חטאו להיות כפופים ומשועבדים ומעונים תחת סבלות מצרים יותר משאר אומות מא"ה עוד אם הגזירה אמת בהריצות שקר כיון שהי' גזירה מאת הבורא י"ו שהמצרים ישתעבדו בהם ויענו אותם למה הביא עליהם כל המכות הגדולות וכל הצרות אשר עברו עליהם עד שכלם הלכו לאבדון ולא נשאר מהם שריד ופליט כמו שאחז"ל שבזמן שהמצריים היו נטבעים בים גם אותם שהיו במצרים נתנו חרב איש באחיו ואיש ברעהו ולא נשאר מהם משתין בקיר כמו שאמרו כי ה' נלחם להם במצרים כמו שהי' נלחם עם אלו הי' נלחם עם אותם שבמצרים ודאי מעט מזער לא כביר נשארו מהם מכל ההמון הרב ההוא עד שאז"ל שפרעה בלבד נשאר מן הנטבעים והלך ומלך בנינוה והוא אשר הכריז להם התשובה בידעו את מעשה ה' הגדול אשר עשה במצרים ואם איתא דמצרים נשארה במקומה כשאר ארצות למה לא חזר אל ארצו ואל מולדתו ומלך עליהם אלא נראה כי נשארו מעט מהרבה ואע"פ שאפשר לו' כי מפני הבושה שהלך עם כל שריו ועבדיו לא רצה לחזור ריק מכל טוב שכלם נטבעו אפ"ה הי' לו לשנות להם כזה וכזה הי' הענין אין בידי עון ופשע ובודאי היו מקבלין אותו כיון שהוא לא חטא במיתתם זו : עוד בר מן דין וכר מן דין א"א לאנשי מצרים שנשארו אלא כמצולה שאין בה דגים פחותים וחגרים ופסחים ועורים נעורים מכל טוב כי אחר שעברו עליהם כל המכות ההם ובפרט מכת בכורות שלא הי' בית שלא הי' שם מת ואח"כ ויקח שש מאו' רכב בחור וכל רכב מצרים ודאי היו יותר מס' רבוא כדי להלחם עם ישראל ולהחזירם אליהם וכתיב לא נשאר מהם עד אחד אחר כל זה מה השארות ישאר מארץ מצרים ודאי ארץ מצרים נאבדה לגמרי בסבת ענין זה של ישראל הם והשר אלהם ומה פשעם ומה חטאתם שהביא עליהם רעה הגדולה הזאת אחר שממנו נגזרה הגזרה שישתעבדו בהם השופט כל הארץ לא יעשה משפט אלא ודאי יתרומם שמו של אלהינו ית' צופה ומביט עד סוף כל הדורות והוא ראה שהי' מוכרח הענין הזה שירדו ישראל למצרים וגלות המצרים בענין זה והכל בדין ומשפט כי הוא אל אמונה ואין עול :

ידוע הוא כי כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל ישראל שבא שנא' בראשית ברא אלהים בשביל ישראל שנקראו ראשית שנא' ראשית תבואתה וישראל לא נבראו אלא בשביל התורה נמצאו כל העולמות כלם וכל יושביהן תלוי על קבלת התורה כשאז"ל יום הששי תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלין את התורה יום ו' בסיון וכו' וכן כתיב אם לא בריתי יומם ולילה וכו' והיא התורה שנאמר והגית בו יומם ולילה וא"כ נתינת התורה היא הכרח לקיום העולמות ומתנה טובה כמתנת התורה אינה נתנה אלא ע"י יסורין כשאז"ל ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכלם ע"י יסורין תורה וא"י ועוה"ב . והענין הוא שאין ראוי לתת מתנה טובה ומעולה אלא למי שיכיר בה ויהי' כדאי וחשוב לקבל אותה מן הדין ומן הראוי וע"כ באין עליו יסורין קודם אם יקבל אותם בסבר פנים יפות בשביל אהבת המתנה ואם בועט ביסורין א"כ הוי ליה כבועט במתנה ואין ראוי ליתנו לו כיון שאינו מכיר במעלתה וגדולת' וכזה יהבא' הכל בעה"י יהמב"ה בחר בזרעו של אברהם להיות לו לעם סגולה מפני שמצ' אותו אהוב נאמן כמ"ש ומצא' את לבבו נאמן לפניך ומשום אהבתו הגדולה רצה בהם להנחיל להם תורה ומצוה ושיתקיים העולם כולו בכללו ע"י שומרם התורה ומצות וקודם שיתן להם חמדת התורה וכלי שעשועיו רצה לצרפם וללבנם להסיר מהם כל סיג וכל פסולת לזקק אותם כצורף כסף המזקק את הכסף בתוך הכור וכן נאמר מכור הברזל ולא די להם השעבוד והעינוי אלא שבג' ימי אפילה מתו כל הפושעים והמורדים ופריצי ישראל שלא היו ראוים לקבל התורה מהוסר אמונתם בה' ובמשה עבדו וכל הנשארים כולם היו מנוקים ומשופים מזוקקים ככסף מזוקק · ועכשיו מתוך היסורין שעברו עליהם וקבלו אותם בסבר פנים יפות כדי לקבל התורה ראוים הם לכך כמ"ש · ומנין שכך הי' שכן אמר להם משה במלאכות ה' בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה וזה הודיע להם התלה לראות אם יעמדו בבטחונם לקבל היסורין בשמחה ובסבר פנים יפות לאהבת התורה אשר הם עתידין לקבל ובודאי שכך הי' והאמינו ושמחו על הענין ועל הבשורה וכמ"ש ויאמן העם וכו' ויקדו וישתחוו על בשורת נתינת התור' ושמחו למפרע על כל הטורח והשעבוד שעבר עליהם אחר שעתידין לקבל התורה ועם קדוש כזה ראוים הם לתת להם התורה התמימה עם הרועה הנאמן שעליהם מרע"ה · וזה הי' סבת ירידתם למצרים להוציא הפרי הזה וכפי זה נמצא שמה שנגלה המב"ה לא' אאע"ה ידע תדע וכו' לא בא להודיע לו הצער של השעבוד דא"כ מה תועלת הי' לבשר לאברהם צרת בניו וגלותם אלא מתוך צרת השעבוד הודיע לו בשורת נתינת התורה כי א"א זה בלא זה כמ"ש · ורמז לו באומרו גר יהי'

זרעך כלו' אינו דרך קיום והעמדה אלא דרך גרות בארץ אחרת להועלהם לגרסם ולגנבם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כלו' להועלתם היא הגירות והשעבוד כי יצא משפטם לאור ואברהם נביא הי' ובודאי שנודע לו הטעם באשר היא וא"כ בשורה טובה היא לו וזהו דכתיב בתר הכי ואתה תבא אל אבותיך בשלום אחר שאתה יודע הדבר הזה ושבניך עתידים לקבל התורה ולא אחליפם באומה אחרת תבא אל אבותיך בשלום ואח"כ בשרו שיבאו לארץ ויירשו אותה כדכתיב ודור רביעי ישובו הנה· ואין להקשות לפי זה למה הי' הענין במצרים יותר משאר ארצות אחר שאין הענין אלא לקבל יסורין ולצרף וללבן בכל מקום הי' אפשר להיות · דב' תשובות בדבר חדא שזה הדבר לא הי' ראוי להיות בארץ כנען עצמו שאחר שעתידין לירש אותה ולקחת אותם לעבדי' אין ראוי שישתעבדו הם בהם בתחלה כי יבאשו בעיניה' ויקומו עליהם כאיש אחד להכריתם מן הארץ אחר שהם משועבדים ולא הי' להם מקום להרים ראש כדי שיפחדו ויראו מהם כמ"ש תפול עליהם אימתה ופחד · זאת ועוד שכבר נגזר על כנען עבד עבדים יהי' וכו' וכילד יהיו עבדים שולטים על אדוניהם ואע"פ שהיו שם ז' אומות אמורי וחתי ופריזי והחוי והיבוסי וכו' כלם היו בני כנען כדכתיב וכנען ילד וכו' ועל כן נקרא כל א"י בשם ארץ כנען אע"פ שהוא הי' א' מן השבעה מפני שכלם זרע כנען היו וא"כ לא אפשר להם להשתעבד בארץ כנען עצמה תחת ממשלת איזה מלך שיהי' מן הסבה שזכרנו · ואחר שהשעבוד צ"ל בח"ל אין לנו ארץ קרובה לה כארץ מצרים כמו שאמר שהי' מצריה לארץ ישראל · השנית כבר רמזנו למעלה שהי' הענין למעלת ישראל שאין ראוי שישתעבדו תחת מלך גרוע ופחות כ"א תחת מלך אדיר וגדול ופרעה באותו זמן הי' מן האדירים עד שהי' עושה עצמו אלוה ובפרט אחר הרעב שבא לכל הארצות ובארץ מצרים הי' לחם שנתעלה במעלה גדולה על כולם שכולם היו צריכין אליו ונתעשר עושר מופלג כמו שמצינו וכל הארץ באו מצרימה וקבץ כל כסף וזהב מן הממלכות וכל זה הי' לתועלת ישראל היותם משועבדים תחת מלך אדיר וגדול ושיצאו ממנו רב כשיצאו כמ"ש יצאו ברכוש גדול · זאת ועוד שארץ מצרים היתה מלאה גלולים ושקוצים מכל שאר הארצות וכנודע כל הטומאה שבעולם נמצאת בתוכה עד שמפני כך לא ייחד דבור המב"ה עם מרע"ה בתוכה כמ"ש כצאתי את העיר וכו' וא"כ לא נמצא בזה כור הבחינה והנסיון לבחון העומדים אדוקים ביראת ה' ואמונתו כמי שעומד בתוך הפסילים והאלילים והטומאה רצופה מלאה מכשפים ולטים ולהטים שודאי צריך אמונה גדולה למאוס ברע ולבחור בטוב ומי שיוכל לעמוד עליו ראוי הוא לכל טוב וכן אאע"ה לא ירד למצרים כ"א להיותו יודע כל טומאותיהם ומכיר בטיב גלוליהם ולהרחיקם מעליו באמונתו השלמה שהי' מאמין והוא הי' סימן לבניו שירדו גם הם שם ויכנסו בשלום ויצאו בשלום ומכל זה הי' מתעלה ומתגדל השם הגדול שאחר שידעו והכירו כל הטומאות והשקוצים הניחו הכל והלכו אחריו י"ו ומפני זה הי' ראוים לכל טוב וחסד שעשה עמהם ונתן להם תורתו בשמחה גדולה והוריד להם את המן והניז את השלו וכביכול הם עשו חסד עם ה' י"ו לצאת מתוך ההפכה ולבקש אהבתו ויראתו וכמ"א זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר ואלו הי' במקום אחר לא היתה נחשבת אהבתם לאין ועל זה אמר בס' הזוהר על פ' וישמע יתרו וז"ל בשעתא דאתא משה לפרעה וא"ל אלהי העברים נקרא עלינו פתח ואמר לא ידעתי את ה' ובעא קב"ה דיתיקר שמיה בארעא כמה דאיהו יקרא לעילא כיון דאלקי ליה ולעמיה אתא ואודי לקוב"ה ואמר ה' הצדיק וגו' לבתר אתבר ואתכפיא ההוא כהן דמשמש תחותיהו עד דאתא ואודי ליה לקב"ה ודא הוא כהן און סטרא אחרא דאיהו סטר שמאלא וכו' וכיון דההוא מלך וכהן אודו לקב"ה ואתברו קמיה כדין אסתלק קב"ה ביקריה על כולא עילא ותתא ועד דאסתלק קב"ה ביקריה כד אודן אילין קמיה לא איתיהיב אורייתא עד לבתר דאודי יתרו ואמר עתה ידעתי וגו' ברוך וגו' כדין אסתלק קב"ה ביקריה עילא ותתא ולבתר יהב אורייתא בשלימו לשלטנו על כולא עכ"ל · הנה עיניך רואות שכל אלו הסבות סבב סבת הסבות י"ו לגדולת שמו הגדול ולקדשו בעולם שכולם ידעו ויכירו כי אין זולתו ובלתו ואפס מבלעדיו ומינה נמשך גדולה ומעלה לעמו ישראל בקבלת התורה שנגלה והם בהו"ש ופנים בפנים ראו את כבוד ה' עליהם ושפחה ראתה על הים מה שלא ראה יחזקאל ואלמלי לא נצרפו ונזקקו בכור עוני בתוך ארמ"ל לא היו הם ראוים לכל הכבוד הזה גם לא הי' מתקדש ש"ש כמו שנתקדש בה בפרעה ובכל חילו וזה' טעם וסבה לירידת ישראל למצרים· ומזה נבא לענין י' מכות עם היות שכך גזרה חכמתו י"ו ובהתבאר סדר הי מכות וכוונתם יותרץ הספק בעה"י :

מצינו בענין המכות שנלקו הד' יסודות והם יסוד האש ויסוד האויר ויסוד המים ויסוד העפר ·

והענין הוא שרצה המב"ה להודיע גדולתו ומעלתו איך הוא שליט בכל ועושה כחפצו ורצונו בעליונים ובתחתונים ולו לבד היכולת והממשלה לפשוט המורכב ולהרכיב הפשו' כמו שנבאר בעה"י ולקות הד' יסודות אלו מצינו בי' מכות: ביצד לקות המים מצינו בענין היאור בדם ולפרדעים הנה המים שהם פשוטים הרכיב אותם ושרץ היאור צפרדעים וממים נעשה דם ובודאי אין פשיטות הדם כפשיטו' המים מכמה סבות אח"כ חזר המורכ' ונעשה פשוט ברצונו י"ו שדם נעשים מים ואפי' הצפרדעים נסגו אחור וכל מה ששרץ היאור לא השרי וחזרו המים למה שהיו וא"פ שנשארו הצפרדעי' בתוך היאור לא נשארו כ"כ כמו שהי' אלא מעט נשארו כמ"ש רק ביאור תשארנה ומהם חזרו למה שהיו מתולדות המים כי מלת רק כך נראה כי אפי' ביאור לא כולם נשארו אלא מקצתם ואין לו' כי נשארו אבל מתו שהרי נאמר ותבאש הארץ מכלל שהיאור לא באש אלא כל מה שיצאו חוצה לו מתו כמו שנא' ויצברו אותם חמרים והוא הי' לפוקה ולמכשול לפרעה ולמצרים משורת הדין נתן ככה אחר שחזר מדבורו שאמר העתירו אל ה' ושלח את העם ואח"כ חזר מדבורו לכן נשאר מהם לשיכים בעיניו · ובענין הערוב ג"כ שחזר מדבורו הי' מן הדין שימותו כולם ובאש מצרים אלא

שאין להם הנאה גדולה בעורות ולכן כתיב לא נשאר א׳ . ובענין הארבה לא מתו ונשארו בארץ אלא פרחו כולם ונתקעו בים סוף כדכתיב לא נשאר ארבה א׳ וכו׳ ואפי׳ המלוחי׳ מפני שלא חזר כאן מדבורו שלא הבטיח להם דבר ועוד שאמר חטאתי לה׳ אלהיכם ולכם וכל הכוונה שי׳ שיודה כמו שאמרנו א״כ מצינו בענין המים שהרכיב הפשוט והפשיט המורכב כמ״ש : עוד מצינו במופת הא׳ שנעשה לפני פרעה בענין המטה לנחש שהחזיר הדומם לבעל חי ומבעל חי החזיר לדומם ואחר שנעשה נחש נעשה מטה ועוד הפלי׳ לעשו׳ לתת כח בעל חי לדומם בהיותו דומ׳ כמ״ש ויבלע מטה אהרן וכו׳ בהיותו מטה בלע מטות׳ והחזי׳ מועט את המרובה והנה כמה נסים תכופים ורצופים זה לזה והכל להודיע איך יש לו היכולת בכל הנבראים לעשות כרצונו ואע״פ שחרטומי מצרים רצו לעשות גם המה בלטיהם כן לא הועילו לעשות הכל בשלמות עד שע״כ הודו ואמרו אצבע אלהים היא : לקות העפר מצינו בענין הכנים שנא׳ ויך את עפר הארץ גם מכת הערוב הוא מענין לקות הארץ שנשלחו בהם נחשים ועקרבים וכל זוחלי עפר בערבוביא :

לקות האש השחין והדבר כי כולם מחמימות האש השחין מפיח הכבשן והדבר מיד ה׳ שורף בשר האדם ומקדיח אותו: לקות האויר הברד והארבה והחשך· כולם הם באויר השמים ובכל לקות מהם מצינו שהודה על כחו שהיכולת ביד הבורא ית׳ : בצפרדעים אמר העתירו אל ה׳ ויסר מעלי הודה גם כן שבידו להסיר· בכנים אמר אצבע אלהים היא גם בערוב אמר העתירו בעדי . בענין האש נאמר ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה · בענין הברד והארבה אמר חטאתי לה׳ נמצא ש״ם מתקדש ע״י המכות האלו והם הם שגרמו רעה לעצמו שהקשו את ערפם ולא אבו שמוע · אבל צריך לדקדק עדיין כי בד׳ מכות הי׳ מספיק לענין זה מכה א׳ לכל יסוד ולמה הוצרכו ב׳ או ג׳ בכל א׳ גם צריך לתת להם סדר כי ראוי הי׳ שילקו כענין סדר היסודות אם מלמעלה למטה והם אש אויר מים עפר · או מלמטה למעלה · והם ילקו מים עפר אש אויר · וצריך לתת טעם לסדר זה · ואפשר שהתחיל במים ועפר תחלה שהם העומדים לפני בני האדם וקרובים אליהם יותר והקדים המים לעפר משום שהי׳ עושה עצמו אלוה כדכתיב לי יאורי וגו׳ ושבר זרועו וכהה עין ימינו תחלה והכה בו ב׳ מכות דם וצפרדע את גבורותיו תחלה הודיע איך בידו לעשות ב׳ הפכים בנושא א׳ המים דם והדם מים אלו שותין מים ואלו שותין דם דבר חוץ מן השכל וחוץ מן הטבע וכמו שהחליף המים לדם כן החליף השר שעליהם ואין מוחה בידו לעשות כרצונו · אחר הכותו את היאור בשלמות והיא הכאה למים עצמן חזר והכה בהן ומהן ליושבי הארץ ואע״ג שהמכה הא׳ הי׳ ג״כ ליושבי הארץ כמ״ש ויחפרו כל מצרים סביבות וכו׳ אפ״ה ההכאה עצמה לא הי׳ כ״א ליאור עצמו וכן נראה מהפסוקים למדקדק בהם כי לא הזכיר ארץ מצרים ולא יושביה במכת הדם אבל מכת הצפרדעים הי׳ לכל ארץ מצרים כמ״ש ויעל את הצפרדעים על ארץ מצרים · אח״כ הכה את עפר הארץ וכו׳ שההכאה הי׳ לעפר עצמו ונמשך ממנו הכאה לאדם ולבהמה כמו שנאמר ותהי הכנם באדם ובבהמה וההכאה הב׳ היתה לכל יושבי הארץ כמו שנא׳ הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך וכו׳ · אחר שלקו ב׳ אלו לקה יסוד האש להיותו מוקד ותחלה הכה לחוץ מהם שהם הבהמות כדכתיב בסוסים בחמורים וכו׳ אח״כ הכה על האדם ועל הבהמה· אח״כ הכה ליסוד האויר ותחלה הכה לחוץ מהם והם אשר בשדה ולא יאספו הביתה אח״כ ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך וכו׳ · נמצאו ח׳ מכות ב׳ בכל יסוד לצורך הא׳ גרועה מהברת׳ והוא לרחם עליהם אולי ישובו כענין שנא׳ אדם כי יהי׳ בעור בשרו וכו׳ · הב׳ האחרים חשך ומכת בכורות הוכרחו להוצאת ישראל כמ״ש וזהו ענין א׳ לסבת המכות ומנינם וסדרן : עוד ענין אחר אמרו שרצה המב״ה להתנהג עמהם בדרך תכסיסי מלוכה כדרך שהמלכים נלחמים זה עם זה · ראשונה סותמין להם את המים שלא ימצאו מים לשתות כך עשה המב״ה הבאיש את היאור ויגאו למצוא מים לשתות · אח״כ באין בקולות ובקולי קולות בקול קרנות להשמיע את העם להבהילם שיפחדו וירעשו מקולם כך המב״ה הביא עליהם את הצפרדעים שהיו מקרקרים בכל מקום ואפי׳ בחדרי משכבם ולא הי׳ אפשר להם לישן מקול צעקת קרקורם ואפי׳ המי׳ שהיו שותין נעשין צפרדעים ומקרקרים בתוך מעיהם כמ״ש ובכה ובעמך וכו׳ · אח״כ עושין מחפורות תחת הקרקע כדי שלא ימצאו מקום לנוח כך המב״ה הכה את עפר הארץ ובכל מקום שהולכין מתמלאין כנים האדם והבהמה ואין להם מנוחה והשקט · אח״כ מתירין חיות רעות ואנשי רשע והוללים כדי שיכו בהם מכה רבה כך הקב״ה שלח להם את הערוב ערבוביא מכל מיני משחית ונכנסו ביניהם לאכול בהם כרצונם · אח״כ נוגע בהם יד המלך ושריו להשחית בכל מה שהוא חולה להם במקנה הבהמות בסוסים ובגמלים וז״ש הנה יד ה׳ הויה במקנך אשר בשדה וכו׳ אח״כ נוגע בהם עצמם בחלים ובליסטראות וזהו השחין שלח פיח כבשן על כל ארץ מצרים והי׳ לשחין פורח אבעבועות · והברד והארבה והחשך הי׳ מאת הש״י להצר להם והכה נטע השדה ובעשב הארץ שמא ישובו · והחשך הי׳ לתועלת ישראל שיחפשו במטמוניהם ויראו היכן נתונים כליהם וחפציהם שלא יוכלו להכחיש להם וג״כ שימותו פושעי ישראל ומחוסרי אמנה שאינן כדאין להגאל · אח״כ הביא עליהם מכת בכורות והיא המכה אשר נגעה עד לבם ונפש הודו בע״כ ושלחו את העם והיא היתה תחלת המחשבה סוף המעשה כמ״ש והנה לא שמעת עד כה הנה דרך אחר לענין המכות וסדרן : עוד נוכל לומר דרך אחרת לענין המכות וסבות מנינם וסדרם וטעם למה לקו המצרים בהם ונאמר שכיון שישראל עתידין לקבל י׳ הדברות ובהם כללות התורה כולה רצה ליראם תחלה בי׳ מכות שאם לא ישמרו ויקיימו אותם עליהם ילקו בי׳ מכות במקום י׳ הדברות וזהו שנא׳ כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך וכו׳ בתנאי אם שמע תשמע וכו׳ ומכלל הן אתה שומע לאו שאם ח״ו לא ישמעו ילקו בהם ח״ו · והכה את העבד כדי שירצה בנו ויפחד ע״ד לץ תכה ופתי יערים וכו׳ והכל לתועלת הבן ·

ואפשר לסדר ענין המכות כענין י׳ הדברות זה כנגד זה:

המכה הא׳ היא מכת היאור שהוא אלוה של פרעה כמ״ש לי יאורי וכו׳ רצה להכות בו תחלה שידעו שאין ממש באלהות העמים מא״ה כי כל אלהי העמים אלילים וכנגד זה צוה לישראל עמו אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך שהיכולת בידי לעשות כרצוני בעליוני׳ ובתחתוני׳:

המכה הב׳ הי׳ ג״כ ביאור להוציא את הצפרדעים להורות כי מן המים הפשוטים עשה מהם מורכב להשחית אות׳ ואת אשר קוו מן היאור אשר בטחו עליו לעשות ענבי׳ ויעש באושים והעלה להם משחיתים להשחית בהם עד כלה ואח״כ הראה להם שאין בהם תועלת בכל אלהים אחרים כי אדרבא נהפך לו למשחית וכנגד זה אמר לא יהי׳ לך אלהים אחרים וכו׳ לא תשתחוה להם וכו׳ שאין בהם תועלת כלל אשר לא ירעו מצד עצמן וגם היטב אין אותם משא״כ ה׳ אלהיך כי הוא פוקד עון אבות על בנים וכו׳ ועושה חסד לאלפים וכו׳:

המכה הג׳ ויך את עפר הארץ כנים בריה פחותה מכעדשה להראות כח שמו הגדול שהוא מהוה כל הויות ומשגיח עליהן והמצרים הודו על זה ואמרו אצבע אלהים היא כנגד זה צוה לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא והוא ענין כולל דברים הרבה כמו שבארתי בחבור מזכרת עון שכתבתי והענין הוא שצריך לנהוג כבוד גדול ועצום בשמו הגדול מכל לד שיהיה:

המכה הד׳ שלח בהם את הערוב מדה כ״מ וכמו שהם מערבין קדש וחול וטמא וטהור כך הביא עליהם ערבוביא של מיני משחיתים להשחית בהם ובישראל שהיו קדושים ומבדילין בין קדש לחול ובין טמא לטהור נאמר בהם והפלתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב וכו׳ כנגד זה צוה להם את השבת שיבדילו בין קודש לחול כמ״ש ששת ימים תעבוד וכו׳ ויום השביעי שבת לה׳ אלהיך וכו׳:

המכה הה׳ דבר במקנה וכו׳ ונאמר בה ושמתי פדות בין עמי וכו׳ וענין המכה הזאת מיתה חטופה שבין לילה היה ובין לילה אבד ומשתלחת בעולם לאבד את הרשעים ולקצר ימיהם ונכרתים בחצי ימיהם והרשעים מתיסרים בה הרבה · וכנגדה כבוד אב ואם שכתוב בה למען יאריכון ימיך ומכלל הן אתה שומע לאו:

עוד אפשר לומר שהראה להם פרטיו׳ השגחתו במה שהציל את מקניהם מן המות והפלה בין מקניהם למקנה מצרים ואם על חיי הבהמות חס והשגיח הצלתו עליהם כ״ש לחיי השומר מצותיו וחוקיו שישמרהו ויחיהו ויפדהו מכל צרה ומכל נזק יצילהו ואורך ימים ישביעהו:

המכה הו׳ מכת השחין והיא הגבורת הדם ויתרון החמימות ומי שיש לו המכה הזאת הוא נחבא בבית כי אינו יכול לעמוד לפני ב״א כמ״ש ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה וכו׳ כנגדה אמר לא תרצח שהרוצח חייב גלות ואינו נראה לפני בני אדם אלא כלוא ועומד שם · עוד אפשר לומר שד׳ חשובים כמתים וא׳ מהם המצורע ואע״פ שהוא חי נקרא מת וכן ההורג במזיד אע״פ שהוא חי כיון שהוא עומד למות כמת דמי ומת נקרא כמ״ש התנא ע״ה וסוף מטיפיך יטופון וכיון שהוא כן ראו שיזהרו מן הרציחה:

המכה הז׳ והיא ב׳ הפכים בנושא א׳ אש ומים כמ״ש אש מתלקחת בתוך הברד והמב״ה עשה שלום ביניהם להנקם מן הרשעים · כנגדה מצות לא תנאף ואין ניאוף אלא מאשת איש או ב׳ מינים שמזדווגים זה לזה ומדכ״מ שלח בהם ב׳ מינים ליסר אותם · עוד אפשר לומר שבא להראות להם שהיכולת והגבורה ביד המאושר השלם לכבוש את יצרו הרע ולא יאמר שהניאוף הוא דרך טבע העולם ומי הוא זה ואיזה הוא אשר יוכל לעמוד כנגד הטבע לעכב ע״י ולבטלו שהרי הירא את דבר ה׳ מעבדי פרעה שהתחכם והתאמץ בהשתדלות נמרץ להניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים לא חסר דבר ואשר לא שם לבו לא נשאר לו דבר א״כ הכל לפי הרצון תלוי בהשתדלות האזהרה והזריזות ואין מקום לבע״ד לחלוק כלל:

המכה הח׳ ארבה שהיא גוזלת וחומסת הכל ואין מי שיעמוד כנגד׳ כנגד זה אמר לא תגנוב ועונש עבירה זאת לשלח לה עונש כזה למדוד לעושי רשעה מדכ״מ:

המכה הט׳ החשך אשר הרשעים בחשך ידמו והי׳ במחשך מעשיהם ואין רואה ואין יודע כנגדם אמר לא תענה ברעך עד שקר שהוא רואה וידע אמיתו׳ הענין ואינו רוצה להעיד או שמעיד שקר והוא מדה כנ״מ או אפשר לומר שע״י מכת החשך האמינו המצריים בישראל ובשאילוס כמ״ש רש״י ז״ל א״כ ראוי שתהיו נאמנים ותעידו האמת אי נמי כמו שהבדלתי לכם בין אור לחושך שהמצרים לא ראו אור ג׳ ימים ואתם לכל בני ישראל הי׳ אור במושבותם כן ראוי שתבדילו בין אמת לשקר:

המכה הי׳ מכת בכורות מחמד עינים כמו שהיתה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת יש שם בכור מת אין שם בכור גדול הבית מת במקום בכור כמ״ש אף אני בכור אתנהו והנה לוקח מהם מחמד עינים כנגד זה לא תחמוד והיא מדכ״מ: עוד אפשר לומר שהחמדה היא בלב ואין בה הוכחה כלל אלא יאמר אדם הואיל ואיני עושה שום מעשה מאן מוכח שהרי ית׳ וית׳ שבוחן בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור הוא מבחין תעלומות סתרי כל חי מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש· א״כ אפשר לומר שבאותה שעה שהוכו הבכורות שהיו ישראל הולכים ושואלים ממצרים כל מה שחמדו ממונם וכליהם ומצרים כדי למהר לשלחם לא מנעו מהם שום דבר לזה נוס י״ו אם התרתי לך שתחמוד ותשאל ממצרים כל מחמד לבך לא תעשה כן לרעך: הנה נתתי טעם למכות ולסדרן ולמנינם ובכל זה כתבתי להגדיל תורה ולהאדיר לדרוש ולקבל שכר ויש סמך מה לזה מן המשנה ששנינו באבות י׳ נסים נעשו לאבותינו במצרים וי׳ על הים בשלמ׳ ים מצינו כמו שמנו ז״ל במכילתא אלא במצרים לא מצינו כ״א מכות למצרים אלא הענין הוא שכל מכה שהביא המב״ה על המצרים הי׳ נס לישראל היותם נפדים ונצולו ממנה ונוכל לומר שסבת מכותם הי׳ להציל לישראל מפני שעתידין לקבל התורה כמ״ש וכדי לעשות הנסים לישראל הביא המכות למצרים אבל הנסים עקר ומן הטעם שכתבתי · עוד אפשר לתת טעם לי׳ המכות ולמה לקו בהם המצרי׳ מפני שהם הכחישו מציאות הש״י והשגחתו והווייתו שמו במלאכים ואמר פרעה הרשע מי ה׳ אשר אשמע בקולו ורצה להתחכם עליו כמ״ש הבה נתחכמה למושיען של אלו וע״כ שורת הדין חייבה להפרע מהם בכח שמו הגדול שידעו ויכירו ע״כ מציאותו והשגחתו ויכלתו

בתחתונים וכיון שהם בן ד' י"ו במילואו עולה י' אותיות יו"ד ה"י וי"ו ה"י כן נתפרע מהם בי' מכות מכה לכל אות והם כנגד י' ספירות בלימה והמשכיל יבין ומפני זה היו י' ולא ט' י' ולא י"א · והא דנתן ר"י ז"ל בהן סי' אפשר לומר שבא להראות לנו שאין המכות כולן שוות בענין א' יש מכה שהיא ע"י משה יש מכה שהיא ע"י אהרן יש מכה שהיא ע"י י"ו מן השמים ולא ע"י שניהם וע"כ חלק הענינים לג' תיבות רמז לג' ענינים :

התיבה הא' היא דצ"ך דם צפרדע כנים כולם היו ע"י אהרן וכבר אחז"ל טעם למה משום דבירא דשתית מיניה מיא לא תשדי ביה קלא וכיון שהמים הגינו על מרע"ה בשעה שהשליכו אותו ליאור ולא הזיקו אותו ולא הוליכו התיבה למקום רחוק שהי' בא לו היזק ממנו שתפול התיבה ביד איזה מצרי אכזרי שלא ירחם עליו אלא העמידו התיבה באותו מקום עד שירדה בת פרעה ולקחה אותה ותחמול עליו וא"כ אין ראוי לו להרי' יד עליו לא לענין הדם ולא לענין הצפרדעים גם העפר כסה עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולא נודע הדבר וכיון שבא לו ישועה ע"י החול דהיינו עפר אין לו להרים יד על העפר ובשביל כך ג' אלו נעשו ע"י אהרן משום כבודו :

התיבה הב' היא עד"ש ערוב דבר שחין ב' מהם נעשו ע"י הי"ו והם ערוב דכתיב הנני משליח בך וגו' ודבר דכתיב הנה יד ה' הויה ושחין נעשה ע"י משה ואהרן כדכתיב קחו לכם מלא חפניכם וגו' והש"י סייע עמהם שהוליך אבקם על כל ארץ מצרים והיה לשחין וראה התנא ז"ל לשום ג' בסי' א' משום שגם השחין ראוי לכנותו לש"י יותר מלשניהם : התיבה הג' היא באח"ב ברד ארבה חושך בכורות והם ג' ע"י מרע"ה וכן כתיב בשלשתן נטה את ידך על השמים והם ברד ארבה חשך והאחרונה ע"י הש"ת והיא מכת בכורות וכן כתוב בה ועבר ה' לנגוף את מצרים והוא להבחין בין טפה של בכור לשאינה של בכור נמצאו ג' מכות ע"י אהרן וג' ע"י משה וג' ע"י ה' ית' וית' לבדו וא' ע"י כולם והוא מענותנותו של אלהינו ית' שנעשה להם שותף בענין והשוה עצמו להם ולא עוד אלא שהקדים אותם לו ומפני חלוקי המכות אלו נתן בהם סימן לחלק' · עוד אפשר לתת טעם אחר לחלוק הסימן משום שאין המכות שוות בענין א' שמצינו מהם בהתראה ומהם בלא התראה ב' בהתראה וא' בלא התראה והם דצ"ך דם צפרדע בהתראה וכנים בלא התראה וכן עד"ש ערוב דבר בהתראה ושחין בלא התראה וכן ברד ארבה בהתראה וחשך בלא התראה והאחרונה כבר התרה בו תחלה כדכתיב הנה אנכי הורג את בנך בכורך ומפני ג' חלוקין אלו נתן בהם ג' סי' ואפשר לתת טעם לענין למה התרה בב' ולא התרה בג' משום דלגבי הדת והדין לא הי' צריך התראה שכבר הי' מותרה ועומד מתחלה כשבאו אל פרעה וא"ל כה אמר ה' אלהי העברים וגו' אלא שמענותנותו של מקום רצה להתרות בו כל שעה ועכ"ז די להם להתרות ברובם והם כל ב' הראשונים : עוד אפשר לומר שכיון שהמכות נעשו ע"י שלשתן כמו שכתבתי הוצרך התראה לכל א' וא' דאין מכין אא"כ מתרין תחלה והתר' ברובם ולא בכולם :

עוד אפשר לומר שהוצרכו התראות כדי שלא יהיה פתחון פה לאותו רשע שיאמר אלו הייתי יודע המכה העתידה לבא הייתי מונע אותה בחכמתי לכן התרה בו וא"ל כך וכך עתיד לבא עליך ועכ"ז לא היה יכולת בידו להנצל ובזה נתגדל ש"ש ע"כ והם עצמם הודו ואמרו ה' הצדיק : אחר כל זה נבא לבאר המשנה אשר התחלנו י' נסים נעשו לאבותינו במצרים וי' על הים הי' שבמצרים כבר אמרנו שהם שניצולו ישראל מאותם המכות במקום אשר היה שם צרה למצרי באותו מקום הי' ריוח והצלה ליהודי · הי' שבים הם הא' ויבקעו המים שהוא נגד טבע העולם ואחז"ל שכל המים שבעולם נבקעו · הב' שנעשית הבקיעה כאהל והמים נקפים על ראשם ככיפה וישראל נכנסו בתוכו כדכתיב נקבת במטיו ראש פרזיו ולא דרך א' בלבד אלא י"ב כדכתיב לגוזר ים סוף לגזרים · ג' שנעשית קרקעית הים יבשה באין חומר וטיט לישראל שהם הלכו ביבשה בתוך הים · ד' שקרקעית הים שדרכו בו המצריים נתלחלח ונעשה חומר וטיט שנא' חומר מים רבים ונחשב להם לנס כי בשעה קלה נשתנה ממה שהי' · ה' שהמים הנקפאים בקרקעית הים לא הי' חתיכה א' שוה כ"א חתיכות רבות קטנות כעין לבנים ואבני בתים מסודרים זה אצל זה שנא' אתה פוררת בעזך ים שנעשה הים פירורין · הו' שהיו קשים כסלעים וזה וזה הי' נס להם כדי להנקם משונאיהם כמ"ש שברת ראשי תנינים על המים ואין תנינים אלא המצרים שנאמר התנין הגדול וגו' · הז' שנעשה דרך א' לבדו לכל שבט ושבט כאלו בשבילו נקרע הים והוא הראות אהבה וחבה להם כי נקל בעיני ה' לעשות בקעי' הרבה בים בשבילם והוא טובה להם שהצילם מפרעה תיכף ורעה למצרים שיבואו במקומות הרבה וימלאו כולם במודחים בחבור א' · הח' כי המים אשר היו בין גזר לגזר נקפאו כספיר שהם זכוכית והיו בשבילים כולם מביטין מתוכם אלו לאלו והיו שמחים בשמחת אחיהם · הט' כשהיו רוצים לשתות מים היו נוקבים בכותל המבדיל והיו יוצאים ממנו מים מתוקים קרים נוזלים שנא' נצבו כמו נד נוזלים · הי' שאחר שהיו שותים מים כרצונם ונותרים מהם נקפאים ונעשו ערמות וחוזרים לכותם כאשר בתחלה : והיה ראוי לדקדק כי אחר שהביא בעל ההגדה מחלוקת תנאים ממנין המכות שהביא על המצרים בים י"א נ' י' לכל אצבע ר"א ר' מ' לכל אצבע אע"פ שלא מצינו שלקו במצרים אלא י' מכות דצ"ך עד"ש באח"ב עכ"ז כל מכה היתה של ד' מכות שנאמ' אליהם בחרון אף ועברה וזעם וצרה והוא לי' כד' מכות בנושא א' וע"ז בים שהי' בכל היד הוו ר' מ' לכל אצבע ולתנא הא' שאמר ר"ן שחושב מלאכי רעים לא' ונמצאו ה' בכל מכה נ' לאצבע ר"ן לכל היד א"כ יש לדקדק כמו שחשבו י' נסים במצרים משום הצלתם י' מכות הי' ראוי לחשוב מ' או נ' למר כדאית לי' ולמכ"ל · ועוד בשלמא הנסים והמכות שנעשו במצרים יש להם סמך מן המקרא אבל המכות שבים היכא רמיזן וי"ל שאין אנו צריכין רמז למכות שבים אחר שיש רמז למכות שבמצרים כיון שבמצרים כתוב אצבע אלהים ומצינו בהם של ד' או של ה' לכל מכה ובים כתיב היד הגדולה ילמוד סתום מן המפורש למר כדאית ליה ולמר כדאית לי' ולענין למה לא מנה להם

נסים כנגד המכות כמו במכות מצרים י"ל דלא דמי דבשלמא התם הוי לישראל נס גדול כל מכה ומכה כי אחר שניתן רשות למשחית להשחית לא הי' להבחין בין צדיק לרשע וכמ"ש במכת הדם כי במקום שהיה המצרי דם הי' שותה הישראלי מים מתוקים וכן כיוצא בזה בכל מכה ומכה ודאי נס ופלא הוא ומנו י' נסים ולא מ' ולא נ' לת"ד כי עכ"פ המכה א' היא אלא שמגד שהי' בא להם בחרון אף ועברה כו' נחשבה להם כמ' או נ' אבל לענין הצלה אחת היא ולענין הים אין מקום למנות כ"א י' נסים שנעשו לישראל ביחוד אבל שאר המכות אשר באו על המצרים בזמן שטבעו בים וישראל כבר עברו למו אין מקום למנות אותם בנסים מיוחדים ודרך כלל הי' להם נס ופלא כל מה שניצולו ממה שאירע למצרים בים וז"ש ויושע ה' את ישראל מיד מצרים ישועה גדולה היתה להם שניצולו מכל אותם המכות ויסורין שלקו הם ונטרדו מן העולם בכח היד החזקה והם נצולו ועל זה צריך האדם לתת שבח והודאה לבורא ית' וית' על כל הגמול הטוב שהאציל ממנו לשום לנו שארית כיום הזה ולהוציאנו מארץ השעבוד ההוא לפלטה גדולה והנחילנו תורתו התמימה והביא אותנו אל ארץ הטובה אשר נשבע לאבותינו והוריש מפנינו כמה מלכים גדולים ועצומים והנחילנו את ארצותם ובנה לנו ב"ה כמו שאמר בעל ההגדה בסוף דבריו לפיכך אנו חייבין להודות כו' · וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח: ואם יש בו יכולת יקרא מגילת שיר השירים בקול זמרה ותודה שיש בה מעניינא דיומא ויפרש איזה פ' ממנו השייך ליציאת מצרים ואם תקפתו שינה ישכב על מטתו וינוח ראשו ואיבריו לקום באור הבקר לשבח למי שבראו ואמר והי' העולם או קודם אור הבקר הכל לפי מה שהוא אדם ובמה שהוא רגיל כל השנה כ"ש לילה כזאת שצריך שיוסיף אומץ וחוזק כי לא כל העתים שוות והוא הוא הנותן ליעף כח למתהלכים לפניו :

סדר יום א' ויום ב' של פסח

יזהר בתפלתו כראוי וכשיגיע לאמת ממצרים גאלתנו יאמר אותו מלה במלה ובכוונה ראויה שאלו לא הוציא הקב"ה אבותינו ממצרים עדיין אנו ובנינו כו' וברוך הפודה והמציל אשר הפליא חסדו עמנו למענו ולמען ברית אבותינו וכן כשיאמר ההלל יכוין בו כראוי ויאמר אותו מלה במלה בשמחה וטוב לבב על הנסים ונפלאות שעשה עמנו ועם אבותינו בימים ההם הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו: ומוציאין ס"ת וקורין בענין היום וכבר תקנו הקדמונים ענין מיוחד לכל יום והסימן משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא והענין מובן לכל כפי מה שנהגו וכבר כתבתי כי אין לאדם לשוח שום שיחה בעולם ואפי' בד"ת בזמן קריאת התורה אלא לבו ועיניו אל ס"ת וענין הספרים ב' הוא פ' המפטיר והוא ענין הקרבן וכל הימים שוים בקרבנות וכן כתיב בכל יום והקרבתם אשה שהמוסף של כל היום שוה בהם ויתפלל תפלה מוסף בכוונה שיחשב תפלת מוסף של צבור במקום קרבן מוסף בזמן הבית וכן אנו מזכירים הפ' בס"ת לרמוז ענין זה ובתפלה אנו אומרים כמו שכתבת עלינו בתורתך וגו' כי כל העוסק בתורת הקרבנות יחשב לו כאלו הקריב אותם כשנותן את לבו עליהם כל שכן תפלת הצבור כשהוא בכוונה : אחר שיצא מב"ה ילך להקביל פני רבותיו או גדולים ממנו בחכמה והוא מעניינא דיומא ובפרט רגל כזה שצריך לשמוח כל אחד עם חבירו ולהקביל פניו וכן ראינו כי פשט המנהג ומנהג של ישראל תורה היא וכן ראו חז"ל להוכיח מענין השונמית אשר כתיב שם מדוע את הולכת אליו היום כו' מכלל כו' ואלישע גדול הדור הי' וה"ה בזמננו לגדולי הדור והוציאו ענין הרגל מן הפסוק אע"פ שאינו נזכר כן משום דכתיב לא חדש ולא שבת ואלו הי' שבת הנזכר בפסוק שבת בראשית הוה לי' למימר לא שבת ולא חדש אלא שבת הנזכר הוא רגל כי גם הרגל נקרא שבת דכתיב וספרתם לכם ממחרת השבת והוא יו"ט הא' של פסח ולא למדו כן מענין החדש כי אפשר כי חדש הנזכר בפסוק אינו לענין הקבלה כ"א לענין ידיעת קביעא דירחא ואינו ר"ח ממש אלא קרוב לו : עוד אפשר לומר דשם היות כי החדש הנזכר הוא חדש ממש ומדבר לענין הקבלה אפ"ה אין להוכיח משם ר"ח כי דוקא לאלישע שהי' אדם גדול ראוי להקביל פניו כפני שכינה בכל חדש משא"כ לכל אדם ותפסת מועט תפסת רגל לבד ובזה החילוק אע"פ שנא' דשבת הנזכר בפסוק הוא שבת בראשית אין להוכיח ממנו לכל אדם אבל רגל נילף ממנו לענין רבו ונילף מינה כי ל"מ אם רבו בעיר שחייב להקביל פניו אלא אפי' הוא בעיר אחרת והוא יכול ללכת שם ילך ויקבל פניו כמו שמצינו בשונמית ולא יהי' באופן שימנע ממנו שמחת הרגל שעל כיוצא בזה הי' משבח ר"א את העצלנים ברגל · גם ילך לבקר חולים ולנחם אבלים ולשמח חתנים כי גמ"ח אין לה שיעור וכל הרודף אחריה מאריך ימים והוא אהוב ונחמד למטה : ויבא לביתו ויסעוד ויהי' לו שולחן ערוך ומוכן במאכלים טובים ומיני מגדים כל א' כפי כחו והשגתו ויגלה שמחת לבו לכל להיות שמח שמחה של מצוה וישמח עמו העניים והאומללים כי זאת היא השמחה האמיתית ויאריך על שולחנו מתוך שמחת לבבו משבח ומודה לאדון הכל הטוב והמטיב אשר הטיב עמנו וגמלנו כל טוב ויעסוק בד"ת ובעניינא דיומא כי דבר בעתו מה טוב כמו שאמרו חז"ל ויברך על מזונו מלה במלה בכוונה ומה טוב לרדוף אחר ג' ולברך על הכוס מלא יין ולכוין בו כראוי כי לא כל הימים שוים יש מהם רב האיכות והמעלה וכבר סדרנו בו הסדר שיהי' לאדם ביו"ט או בשבת :

ביום הב' של פסח יתחיל לספור מן הלילה ספירת העומר וצריך שלא יאחר אלא בתחלת הלילה יספור מיד כמו שלמדו מקצירת העומר מהחל חרמש בקמה וכו' ויספור מעומד כמו שלמדו מבקמה אל תקרי בקמה אלא בקומה וראו לנו אל תקרי מפני שהכתוב מיותר כי ודאי קצירת העמר אינו אלא בקמה אלא ודאי הכתוב בא ללמד ענין אחר לענין הספירה שהיא בסוף הפסוק והשמיענו בזה ב' הדרשות שזכרנו ועוד למדו בנין אב מכאן כל מקום שנא' לכם הוא מעומד ונהגו הקהל לספור אחר התקבל משום דכל הקהל נמצאים בב"ה וברוב עם הדרת מלך כדמצינו קצירה העומר שהי' נקצר בעסק גדול

כדהקכל העיירות הסמוכו׳ מתכנסו׳ לשם וכו׳ והואיל ואתא לידן נימא בה מלתא׳ (מנחות ס״י) מצות העמר לבא מן הקרוב לירושלים לא בכר הקרוב מביאין אותו מ״מ כילד היו עושין שלוחי ב״ד יוצאין מעיו״ט ועושים כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח לקצור וכל העיירות הסמוכות לאותו מקום מתכנסות שם כדי שיהא נקצר בעסק גדול כיון שחשכה א״ל הקוצר בא השמש א״ל הן בא השמש א״ל הן בא השמש א״ל הן ובין בחול בין בשבת הי׳ נקצר בג׳ בנ״א ובג׳ קופות ובג׳ מגלות א״ל מגל זה אומר הן מגל זה או׳ הן מגל זה א״ל הן קופה זו או׳ הן קופה זו או׳ הן קופה זו א״ל הן בשבת א״ל שבת זו או׳ לו הן שבת זו או׳ הן שבת זו או׳ הן אקצור א״ל קצור אקצור א״ל קצור אקצור א״ל קצור ג״פ על כל דבר וכ״כ למה מפני הביתוסים שהיו אומרים אין קצירת העמר במוציו״ט אלא במוצ״ש שכ״כ ממחרת השבת והוא שבת בראשית ורבותינו קבלו שהוא י״ט הא׳ של פסח וכן מצינו ביהושע דכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח ומאחר שתלה היתר החדש במחרת הפסח הדבר ברור שהוא המתיר ובו קוצרין העומר קצרוהו ונתנוהו בקופות והביאוהו לעזרה וחובטין בו בקנים או בקליחות של כרוב דברים שאינם קשים כדי שלא יתמעך שעדין הוא רך ואח״כ נתנוהו באבוב של קלאין שכולו מנוקב כדי שישלוט בו האור אח״כ שוטחין אותו בעזרה כדי שהרוח מנשבת בו אח״כ נתנוהו ברחים של גרוסות שאין טוחנין דק אלא עבה כדי שלא יעבור הסובין עם הסולת ומנפין אותו בי״ג נפה זה למעלה מזה ומוציאין ממנו עשרון א׳ מג׳ סאין שעורים והשאר נפדה ונאכל לכל אדם וחייב בחלה ופטור מן המעשרות :

אח״כ לוקחין זה העשרון של סלת השעורים ובוללין אותו בלוג שמן ביום י״ו בניסן ונותנים עליו קומץ לבונה כשאר המנחות ומניפו במזרח העזרה מוליך ומביא מעלה ומוריד ומגישו כנגד חודה של קרן מערבית דרומית כאשר המנחות וקומץ ומקטיר קומץ והשיריים נאכלים לכהנים ואימתי קומצין אותו אחר שמקריבין מוסף שוס וכבש העולה הבא עמו קודם תמיד של בין הערבים וכל הקורא ענין קרבן כ״א בזמנו נחשב לו כאלו נקרב הקרבן בימיו . ונחזור לענינו : **ויברך** קודם שיספור הקב״ו על ספירת העומר ובזמן הזה דרבנן הוא והוא נאו דלא תסור צריך שיכוין האדם בספירה זו לטהר עצמו ומחשבותיו להיות מוכן ומעותד ליום החמשים שניתן בו התורה הקדושה וכן עשו ביציאתן ממצרים מתוך כור הברזל מוטבעים בטומאה טומאה רצולה וכמעט היו נשקעים בחמשים שערי טומאה שגם את זה לעומת זה עשה האלהים ורמז שיש נ׳ שערי טהרה וככה משה כמעט לכולם כן יש נגדם מבחוץ נ׳ שערי טומאה וטמא בלעם בכולם וח״ש ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באומות העולם קם כילד הטומאה אשר מבחוץ השיג בלעם מה שלא השיג אדם אחר כמוהו וישראל בהיותם במצרים נשקעו כל כך ביניהם שכמעט כח הטומאה היתה שולטת בהם שנטעו תחת רשותו וח״ש אלו לא הוציא אותנו הקב״ה משם עדיין אנו ובני בנינו מן הטעם הזה שנגברה בהם כח הטומאה ונעשו תחת רשותה והקב״ה בכחו הגדול ובזכרו את ברית אבותינו כביכול הוצרך לנטות זרועו להוציא ישראל מביניהם ומכח הטומאה שלהם זהו שעשה שפטים בהם ובאלהיהם וקרבנו לפני ה״ס ונתן לנו את תורתו וכדי שנזכור זה החסד הגדול נוט שנספור בכל שנה אלו הנ׳ יום מיום יציאתנו ממצרים עד יום מתן תורה ויום היציאה אינו מן המנין כי מקצתו עדיין היו ביניהם ויום הנ׳ אינו מן המנין כי הוא קדש עליון ואין לנו אחיזה בה ובכל יום שאנו באים במספר מכוונים בו לצאת משער א׳ של טומאה ולהכנס בשער של טהרה בהטהר לבבנו ומחשבותינו במעשינו הטובי׳ וכן ראוי שלא להסתפר באלו הימים אלא לגדל פרע כל זמן שהטומאה נמצאה אתנו והם כדמיון האשה היושבת על נדתה ז׳ ימים במספר והיא רחוקה מבעלה עד יבא לה שעת הכושר ותטהר ותתרצה בעיני בעלה ועיניה תלויות לאותו יום אשר תזכה להיות לה נחת רוח עם בעלה כן עינינו תלויות ליום החמשים שנשמח עם נותן התורה ועם תורתו שאין שמחה כשמחת התורה שאין אחריה תוגה והיא עומדת לעד לעולם וצריך שיהי׳ זהיר שלא יאבד יום א׳ בלי ספירה ויספור אותו בזמנו הראוי לו ואם שכח יום א׳ ולא ספר בשלה כל הספירה כולה :

ענין חול המועד

הימים שבין א׳ של פסח ליום אחרון נקראין חול המועד והטעם מפני שהן חול לגבי א׳ וז׳ אבל לגבי שאר ימים מועד איקרו ולכן אין לאדם לעסוק בשום מלאכה לא גדול׳ ו״א קטנ׳ ולא התירו כי אם דבר האבד ושיהי׳ נקל לעשות • ולא יאמר אדם כיון שאיני יכול לעשות בהם מלאכה אוכל ואשתה ואטייל ואשמח בהם כי אין זה כוונת הי״ט והמועדים חלילה להאמין זה והפתאים והסכלים לבם נוטה לסכלות זה אבל האמת לא ניתנו י״ט לישראל אלא כדי שיהיו פנויים מעסקם ומלאכתם ויעסקו בתורה ובלי טרדה ובלי מחשבה והם ימי רצון ומוצלחים בלמודם לכן אין לאדם לאבד אותו במאכל ומשתה ושינה וטיול אלא כל א׳ יעמוד במקומו המיוחד לו ויעסוק במה שהנגוהאל י״ו בעלי מקרא במקרא בעלי משנה במשנה בעלי גמרא בגמרא ולא מפני זה תענג נפשו אלא יאכל דברים טובים ומוטעמים וישתה כראוי לו ויישן מעט אם בר הכי הוא והרי כל זה עונג לגופו ואח״כ שאר היום יענג נפשו העגומה אשר היא יושבת כשבויה בגלות ואין מי שיחוס לה ולתועלתה כי כולם פונים לתאות היצה״ר הגוף הנגוף כי רבים אשר אהו מאשר אתה כי היא יחידה וגלמודה דורש אין לה אשריו ואשרי חלקו למי שנגע יראת אלהים בלבו לדרוש אליה ולבקש עליה לסמוך אותה שלא תפול ביד מבקשי רעתה וזה כל האדם וכל אלו הימים יש בהם תוספת קדושה ויש קרבן מוסף לכל יום וצריך כל אדם ליזהר בו כנ״ל גם יש בהם תוספת גברא בקריאת התורה ומתוך ענינים אלו נראה שיש בהם קדושה • ואין השכל נותן שניהגה הקדושה בימים לאכול ולשתות ולנהוג בהם מנהג חול והמתנהג בהם במנהג הזה בשגעון ינהג ועתיד ליתן את הדין ומחלל קדושת הימים ומעלתם אבל הענין כאשר כתבתי והחכם עיניו בראשו לשקול כל הענינים כאשר כתבתי כמה פעמים :

בחג השבועות ראוי שישמח בו האדם שמחה יתירה מפני שהוא יום שנתנה בו תורה לישראל והכל מודים בקדושתו הגדול מקדושת שאר הימים טובים · הכל מודים בעצרת דבעינן לכם והטעם כדי לשמח הגוף שעסק בתורה ובמצות שניתנו ביום הזה וכן מצינו במר בריה דרבינא דכולא שתא הוה בתעניתא בר מעצרתא וכו' מטעם זה שאמרנו אין ראוי לענות הגוף ביום זה כיון דאמצעו' הגוף התורה מתקיימת ואין זולתו קיום וראוי לשמחו ולענגו בשמח' התור' יותר משאר חגים ומועדי' ועכ"ז אין ראוי למשוך בשמחתו כל היום כי גם הנפש המשכלת צריכה שמחה כי עיקר תועלת הלמוד והקיום תלוי בהבנת השכל להבדיל בין טמא לטהור ובין אסור ומותר ואין שמחה כ"א לעסוק בתורה ומצות ובפרט ליל שבועות שצריך האדם לעסוק בה כל הלילה או רובא ובפרט ע"פ הזוהר שאומר שכל מי שהוא מבני מהימנותא ומבני היכלא דמלכא צריך לעסוק כל הלילה במיני קריאות לקשט הכלה בתכשיטיה להכניסה לחופה למחרת היום הבא ואשריו ואשרי חלקו הזוכה לכל הכבוד הזה אשר יוצרו כביכול מתפאר ומתקשט בו ואל יקל בעיני האדם הדבר הזה כי האדם הוא שפל ואפל בבחינה א' אבל בבחינה אחרת הוא גדול כח מאד ובידו להעמיד כל העולמות כולם מה שאין כן מלאך משרת יכול לעשות והוא הנותן כח וחיל כביכול לבורא עולם כדכתיב רוכב שמים בעזרך וגו' וכתיב או יחזק במעוזי וגו' ח"ו בהפך מתיש כח ומשיב אחור ימינו כביכול כדכתיב צור ילדך תשי וגו' :

ואח"כ צריך כל אדם עם היותו קטן מהקטנים והדיוט שבהדיוטות להשיב עצמו ולהתגדל ולהתנשא על הענין הזה ולומר אולי ע"י יבא איזה ענין ודבר להפיק רצון השי"ת אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניו כמ"ש על ענין ר"י בן אלישע כ"ג זלה"ה וכן אמרו על ענין יוצא בזה לעולם יעשה אדם עצמו כת"ח ובהיו' האדם מקל עצמו בעיניו כאו' מה אני ומה חיי שיבא התקון העולמות ע"י או קלקולן פגר מובס שפל ואפל נגד גדולת מעלת השי"ת כי בחשבו בענין זה יצא תקלה גדולה מתחת ידו בין לו בין לאחרים למי שבראו י"ו שמתחלל כבודו בקלקול מעשיו: וראיתי מדקדקים שעומדים על עמדם כל הלילה הזאת ועוסקים בתנ"כ לחבר את האהל להיות א' ועוסקים בתורה שבע"פ רוב הלילה לקשט את הכלה · וזה הסדר שראוי לסדר בלילה הזאת בתחלה יעסוק בי' מאמרות שבהם נברא העולם · ואח"כ בי' הדברות שהם כנגדן · אח"כ בנביאים בענין המרכבה דיחזקאל ואחר כך בכתובים מגלת שיר השירים בזמר ושבחה והיא קישוט חיבת הכלה אח"כ יאמר מזמור יקום אלהים שמדבר על ענין מתן תורה · ואח"כ יעסוק בתורה שבע"פ ויש נוהגין לקרות האזהרות שסדר ר' שלמה ן' גבירול ז"ל שהוא כולל מצות עשה ומצות לא תעשה · ויש נוהגין לקרוא מנין המצות להרמב"ם ז"ל · ול"נ שיעסוק בסדר נשים אם אפשר לו לקרותו על פה ואם לאו יקרא בפנים כי ראוי הוא להתקשט הכלה בו ויש בו ז' מסכתות וע"א פרקים והוא מעניינא דכלה ואם יש שהות ללמוד יותר ויותר יעסוק בענין המצות כאשר ירצה בעיניו ואם יכול להתחבר בחברת אנשי אמת רודפי צדק מה טוב ומה נעים שיחשב עמהם להמנות מבני היכלא דמלכא ומשושביניה של כלה כדאיתא בזוהר פרשת אמור ואם אנסתו שינה ינוח ראשו מעט מוטה ולא מושכב כדי שלא יצטרך בשינה ויקום בזריזות לעשות מלאכתו עד שיאור היום ויודה וישבח בהשכמה לב"ה בזמירות ותשבחות לאדון הכל על כל הטוב שהטיב עמנו לתת חלקנו בתורתו ויחדנו לו לעם סגולה מכל העמים ומה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו שנקרא שמו עלינו וכתב בתורתו כה אמר ה' אלהי העברים אלהי ישראל ואיך אנחנו טפשים וסכלים שח מראות עינינו מהשכיל לבנו להבין ולדעת את כל הכבוד הזה אשר כבדנו ואשר נשא לנו להבדילנו מעמי הארץ וממשפחות האדמה כי כל א' לאלהיו פנו והם עובדי עכו"ם ואין לאל ידם להיטיב ולהרע כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם ולא כאלה חלק יעקב כי בחר לו יה ישראל לסגולתו ומשגיח עליהם בטובו וחסדו בכל עת ושעה בין לרבים בין ליחיד כאשר עינינו רואות נסים ונפלאות שנעשו עם אבותינו ונעשים עמנו בכל עידן וזמן והכל מאהבתו אותנו בעבור אבותינו ומחיבת כלי יקר וחמדת תורתו התמימה אשר נתנה לנו ונטעה בתוכנו ומצד אהבתה מוסיף אהבה והבה עמנו נוסף על ברית אבותינו משל לבת מלכים כו' א"כ ראוי לנו לפקוח עינים עורות ולהביט בארובות להבין ולהשכיל את כל אשר הטיב עמנו בחמדת תורתו ונטע שעשועיו לנטוע אותה בקרבנו לעסוק בה יומם ולילה ובאהבת' נשגה תמיד ואין לנו לפרוק עולה מעל צוארינו חלילה אלא להטות שכמנו לסבול ממדרש למדרש ומב"ה לב"ה להיות' למס עובד כעבד העובד את רבו בכל לבו ובכל נפשו ובכל יכלתו ואינו מורד באדוניו להסיר עולו מעל צוארו כמ"ש ויששכר ויט שכמו לסבול וגו' ובכן יצא משפטו לאור והורה הוראות בישראל וזכו בניו לישיבת הגזית ולא יחשוב אדם שהתורה מתגלה לכל הדיוט והדיוט במעט עסק לבד כ"א יתיצב במצבו ויעמוד על עמדו ויראה ויביט בענייני התורה כמה הם בארכם וברחבם יכיר האדם ערכו ושפל מצבו וכמה הוא נעדר וחסר ולא יתגאה ויתנשא בכתר תורה אחר שלא זכה בה כראוי בשלמות ואפי' למי שעוסק בה יומם ולילה כראוי ותורתו אומנתו כ"ש למי שעוסק בה דרך עראי ואינו עוסק בעמיקתא ומסהרתא אשר הם מים שאין להם סוף ותכלית ראיתי בני עלייה והם מועטים ומי הוא בדורינו זה שזכה וידע בכל אלה מעשה בראשית מעשה מרכבה וכיוצא ואפי' הנגלות לנו מחלקי הדינים טומאה וטהרה וכיוצא בקרבנות ותורת א"י מי הוא אשר ישיב בהם דבר דבור על אופניו ודין על מתכונתו הירא מעלבונה של תורה ישכב בבשתו ותכסהו כלימתו לשבת בין תנור וכירים וימרר עצמו בבכי ואנקה ויתאנח בשברון מתנים ויגון ואנחה על פחיתותו וגריעות ערכו השפל לארץ ומגיע עד עפר ולא ירום ראשו על כל ענין ודבר לענות עזות עם כל אדם כעשיר אשר מלא ביתו כסף וזהב והוא עני ורש ודל דך ואין לאל ידו כ"ז צריך האי ליתן אל לבו לנקום נקמת ה' אלהינו ונקמת תורתו ויחזיק בה וידרוש אותה תמיד וישקע עליה ולא יפנה אחר עסקיו ועניניו חמדת הבלי העולם ותאוותיו לקבץ ממון אשר לא יועיל ולא יציל ואדרבה יש עושר שמור לבעליו לרעתו וגורם מיתתו ויניח חיי העוה"ז

והנה

והבא ועמה עושר ונכסי׳ונכסי׳וכבוד ממלהק חביאלהמה ואין הדבר תלוי בחריצו׳ ובהשתדלו׳ מאחר כח כי רבים עשו כן ולא הועילו אלא ישאל האדם ממי שהעושר והנכסים שלו ובידו לגדל ולחזק לכל ובמה יתרצה אל אדוניו י״ו ויקדש פניו הלא בשומו ליש התורה חוקה שאדם כשותה ועונתה לא יגרע וזאת התורה כבודה בת ממ״ה הקב״ה בודאי שמי שיש את בתו לאשה יאהבה וחשקה דבקה נפשו בה ודאי שיתן לו נדוניא ונכסים מוהר ומתנדמים ולא יחסר לו כל בה כי זה כל האדם וכל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה ובשבילו מתקיים ואין לו להקב״ה בעולמו וכו׳ ותהי׳ זאת נחמתו מצר׳ החורבן כביכול ואשרי חלקו ומה נעים גורלו המשמח אל יוצרו ומקבל נחת רוח ממנו וממעשיו הטובים עם היות שנותן לו שכרו כפול ומכופל ומה טוב לו היותו עובד עבודה נקיה וטהורה לרבונכל המעשי׳ומקבל עליה שכר גדול אשר אין לו ערך ודמיוןועין לא ראתה מלעבוד עבוד׳ בזויה ומאוסה מלוכלכת בכמה טנופים ומקבל עליה עונש חמור וגמור ועתיד ליתן דין וחשבון על אבוד שעותיו ומי הוא הנער אשר לא ידע למאוס ברע ולבחור בטוב ולאהוב את החיים הנצחיים אחר שהשיאוהו עצה ההוגנת לו דכתיב ובחרת בחיים :

יש מי שקורא ביו״ט של עצרת הה׳ חומשי תורה כולם ויפה הוא עושה שבה נכללים כל דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים והיום גורם לענין זה יותר משמיני חג עצרת ולדקה יחשב לו לעשר יום זה בעצרת כל התורה כולה זאת ועוד שמקדש היום הקדוש בקדושה עילאה ולא בדברי חול ואע״פ שאמרו הכל מודים בעצרת דבעינן לכם יכול הוא לקיים שתיהן כי יש שהות ביום למי שאינו מאבד שעותיו לזה ולזה ויכול הוא לענג נפשו מצד זה וגופו מצד אחר ובלבד שיהי׳ זריז ומהיר ומי שהוא בעל שכל ובעל נפש יוצא ידי שתיהן :

וראוי להכין מטעמים מתוקים ומוטעמים לאכול ביום זה ויש נוהגין בתבשיל של חלב ונותנין דבש עליו לקיים דבש וחלב תחת לשונך והכל לפי מה שהוא אדם ולפי המוטעם לחכו והערב לו ואע״פ שלא יהי׳ בשר ויין כי אין הענין אלא לענג עצמו אבל לא בענין שיכער : ויתפלל מנחה כראוי עם הצבור ואח״כ יסדר שלחנו ויקבע סעודה ג׳ וכן ראוי לכל שבת ויו״ט לסעוד בהם ג׳ סעודות ואעפ״י דתלתא ביום בשבת כתיבי ולא ביו״ט אפ״ה לא גרע יו״ט משבת לענין זה כיון שהוא לכבוד היום לבד במקום שעושין ב׳ יו״ט שאין עושין ג׳ סעודות ביום הא׳ משום כבוד של ב׳ וכן יו״ט שחל להיות ע״ש משום כבודו של שבת אבל בשאר יומי אין למנוע מהם סעודה ג׳ בין יו״ט בין שבת :

ענין י״ז בתמוז ובין המצרים

יום י״ז בתמוז אירעו לאבותינו ה׳ דברים הא׳ נשתברו הלוחות כמו שנאמר וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם וכו׳ וזו היתה צרה עצומה וגדולה לכל ישראל אם שבירת הלוחות עצמן שהי׳ כתוב בהם חירות ממלאך המות כמו שאמרו אני אמרתי אלהים אתם וכו׳ חירות משעבוד מלכיות כאשר שהוא מן הפסוק עליו שנאמר ובני עליון כולכם כלומר שולטים בעצמכם ואין רשות אחרים עליכם אבל גרם העון אכן כאדם תמותון כנגד הא׳ וכא׳ השרים תפולו כנגד הב׳ ענינו כמו וכא׳ השרים תפולו ביד א׳ השרים וזו רעה גדולה מכלם ודבר הגורם לו עשיית העגל שהיא היתה סבת כל רעתינו ונפילת עטרת ראשנו וניטל הודנו זיונו והדרנו והוא הוא אשר החשיך מאור עינינו והעריב שמשנו וערבה כל שמחתינו · ואע״פ שעשייתו לא היה ביום זה כיון שנשתברו הלוחות בסבתו נדמה עלינו כאלו היום נעשה ונהפך לאבל מחולנו כמ״ש וירא את העגל ומחולות וישלך מידיו וכו׳ וא״כ ראוי הוא לבכות שתי הרעות כאחד להתאונן על כך : הב׳ בוטל התמיד ביום זה בבית שני שבכל יום מימי המצור שלא היה להם כבשים מבפנים הו משלשלים קופה של דינרים והיו מועלין כבש לתמיד עד שהרגישו בדבר והעלו להם חזיר ונזדעזעת כל א״י כולה לא הקריבו תמיד מהיום ההוא והלאה בעונותינו והוא היה יום צרה ותוכחה לישראל כלו : הג׳ הובקעה העיר כמ״ש ותבקע העיר והוא היה בחדש הד׳ בחרבן בית א׳ והוא תמוז אלא שהיה בט׳ בו שנאמר בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר וכו׳ ותבקע העיר ובחורבן בית שני היה בי״ז בו ואחר הבקע העיר אין תקומה לאנשי העיר עוד כי ע״כ לא היה להם פליטה מרעה ורעב וחוסר כל וא״כ ראוי הוא להתאונ׳ ככה ביום זה : הד׳ שרף אפוסטמוס את התורה והוא היה שר יון הרשעה והזמן שנגברה י׳ יון על ישראל חלל את המקדש המעוז והכניס זה הרשע צלם בהיכל ושרף את התורה ושמחה בשאת הירם נבירהם בעונותינו שרבו וזו צרה גדולה לאל ית׳ וית׳ כביכול ולישראל עמו :

הה׳ הועמד צלם בהיכל ויש חולקים בזה בירושלמי יש אומרים צלם שהעמידו מנשה בימי בית ראשון בהיכל ועליו כתיב במלכים וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר ה׳ אל דוד ואל שלמה בנו וכו׳ ובד״ה כתיב וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים וכו׳ וזאת הנאצה גדולה בעיני המקום מזרע ישראל היה ביום הזה · וי״א דאותו צלם של אפוסטמוס הוא כנ״ל שהעמיד צלם ושרף את התורה והנה שתים רעות עשה ביום אחד ולמ״ד צלם מנשה סבר ששרף את התורה ולא העמיד צלם דאל״כ במאי פליגי דלמ״ד העמיד ושרףסבר דצלם מנשה לאהיה ביום זה · והנה אירעו לאבותינו ה׳ דברים קשים ומרים ביום זה מי הוא אשר נגע אלהים בקרבו בחשבו צרת כל הענינים האלו ואפילו באחד מהם שלא ישב אבלה ויבכה ויתאבל על חילול השם ועל חילול התורה שנעשה ע״י קלקול מעשינו הרעים וכל א׳ יתענ׳ מגוף ומנפש ולא ינהג עדונים בעצמו לא מעט ולא הרבה ולא יהי׳ תעניתו כמצות אנשים מלומדה וישקול הענינים כולם כאשר הם ויעורר את לבו להתענות מקושי הענינים שאירעו ביום זה ולשוב אל אלהיו בכל לבו ובכל נפשו ויהי׳ מיצר ונאנח על צרותינו ואל ישיתו ולחלות פני אל יחוננו וינחמנו מאבלינו ואין לבטל תעניתו על שום דבר בעולם אם לא יהיה חולה ניכר כגון הוא שיש בו פיקוח נפש גם ינוה את בני ביתו שיתענו כולם ואעפ״י שמעוברות ומניקות פטורות מן הדין כבר נהגו להתענות וקבעו אותן כבר מכובד הצרות השעברות עלינו

תמיד ואין מבטלין אותן מלהתענות אלא א"כ יש אונס כדלקמן · ואנשי מעשה נוהגין שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בליל התענית כדי להתענות ולהתאנח על הצרות וראוי לעשות כן אם לא יראה עצמו חלוש או זקן וצריך כח לסבול התענית שבדבר זה אסור לענות נפשו יותר מן הראוי כיון שכחו לאו בר הכי הוא ועז"כ אל תהי חסיד הרבה ויזהר לשמור נפשו כדכתיב ושמור נפשך מאוד אבל יש בידו למעט אכילתו ושתייתו ולא יאכל כ"א טוב נפשו ולקיים גופו בלבד והעושה כן יש בידו זכות ועושה מצוה אקרי וכן כל כיוצא : וכן יש נוהגין שכל ג' שבועות אלו שהם כ"א יום שיש מי"ז בתמוז עד ט' באב אין אוכלין בשר ולא שותין יין כ"א משבת לשבת מפני כבוד השבת ומביאין סמך מדניאל שכתוב בו לחם חמודות לא אכלתי בשר ויין כו' עד מלאת ג' שבועות ימים :

וראוי לכל ת"ח לנהוג כך אם בידו לעשות שאינו חלוש כל כך כיון שהם ימי הרעה ובין המצרים כבדים לנו בעונות דאיתרע מזלנו ראוי לנו שנחלה עצמנו על כך ולפחד מן הדין כאלו חרב מונחת בקרן זוית וכן אז"ל שכולם בהם קטב מרירי וא"כ אין ראוי להשוות אלו הימים לשאר ימי השנה להקל בהם אלא להחמיר ולצער עצמו בכל דבר ואין להכנס למרחצאות לגלח ראשו ולא לחדש בהם שום דבר חדש כגון מלבושים וכיוצא לחתוך וכ"ש ללבוש : בכלל שעולם ירחיק ממנו כל שמחה וששון ויאנח ויאבל על חורבן בית מקדשנו ועל הצרות תכופות צרורות ומכופלות שאירעו לאבותינו בימים האלו ועד היום אינאנו נקיים בזמן הזה מצרות ואנחות :

משנכנס אב ממעטין בשמחה כ"ל מלשון ממעטין דאין צריך לומר שלא יעשו דברים של שמחה אלא אפי' השמחה באה מעצמה אין ליקח אותה אלא ממעטין בה ולא יקח אותה בשלמות אפילו מי שאינו מדקדק בשאר הימים שמי"ז בתמוז עד ר"ח משנכנס אב צריך למעט בשמחה ולהרחיק כל דבר המביא לידי שמחה כאכילת בשר ויין למדקדקים ורחיצת גופו בין בחמין בין בצונן אם הכוונה לתענוג וכן יש מקומות שמותרין השחיטה לצבור מר"ח אם לא יהיה יום ה' ויום ו' לכבוד השבת וכן ראוי לנהוג כי ראוי היה בית תפארתנו להצטער על חורבנה תמיד ובפרט באלו הימים המיוחדים לצרותינו בעונות ואפי' ביום ר"ח עצמו עם היות שהוא ר"ח והוא יום שמחה שאני ר"ח זה שהוא ראש לחדש הפורענות :

וגם בו נסתלק אהרן הכהן ע"ה וכן כתוב במגילת תענית שמת צדיק זה וא"כ אין לגדלו על שאר הימים מפני שנצטרף עמו האבל הזה נוסף על פורענות החדש וא"כ מי שקבל עליו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין משנכנס אב אפי' יום הר"ח עצמו הוי בכלל וכן משמע לשון המשנה דכתב משנכנס אב נראה מתחלת ההכנסה דהיינו ר"ח אבל אם פירש קבלתו או הנהיג עצמו באיסור שאר הימים חוץ מר"ח הכל לפי מעשיו :

סדר ערב ת'ב ות'ב

ערב ט' באב חמור טפי ומי שמחמיר על עצמו בענינים קודם היום הזה צריך להחמיר יותר ויותר ביום הזה והכל לפי קבלתו ולפי מנהגו כיצד אם קבל או נהג שלא לאכול בשר ולשתות יין אבל תבשיל של גבינה ושאר הדברים היה אוכל צריך להחמיר עליו ביום הזה שלא לאכול תבשיל של גבינה ולא של דג ולא כל דבר שיוצא מבעל חי שסוף סוף הוא מועטם יותר אבל יאכל תבשיל של עדשים בלבד : ומי שנהג עצמו שלא לאכול דבר היוצא מבעל חי מר"ח אבל היה אוכל תבשיל אחר עט"ב אפי' תבשיל אחר לא יאכל אלא פירות חיין וכיוצא בהם מירקות ובסעודה המפסקת ישב בין תנור וכירים בפת חרבה וקיתון של מים כמנהגו של ר"י בר אלעאי זלה"ה שראוי להחמיר בו יותר : נמצא כללן של דברים שיש מי"ז בתמוז עד יום ט"ב ה' זמנים זה חמור מזה הא' מי"ז בתמוז עד ר"ח · הב' מר"ח עד השבוע שחל ט"ב להיות בתוכו הג' עט"ב הד' סעודה המפסקת הה' יום התענית עצמו שהוכפלו בו הצרות בעונות וצ"ל לנהוג בזמנים האלו כסדר הזה דרך קל אפי' לחלושי המזג מי"ז בתמוז עד ר"ח ימנע עצמו מן הבשר באמצע השבוע אבל לא מן היין אם היין מחזיק לו יותר כי מניעת הבשר אינו כל כך קשה ואם הוא מרגיש בעצמו שמחלישו לו יותר מניעת הבשר ממניעת היין ימנע עצמו מן היין ולא ישתה כ"א כוס של ברכת המזון שיעור רביעית או רובו ותבשיל שנתבשל בו בשר יכול לאכול כי לא קבל עליו אלא לצער עצמו מן הבשר עצמו · ומר"ח עד השבוע ימנע עצמו מן היין ומן הבשר עצמו · שבוע שחל ט"ב בתוכה לא יאכל תבשיל שנתבשל בו בשר אבל יאכל תבשיל אחר ודג וגבינה וכל דבר היוצא מן החי עד עט"ב ובערב ט' באב לא יאכל תבשיל דג וגבינה ולא כל דבר היוצא מן החי אבל יאכל תבשיל של עדשים בבקר ובסעודה המפסקת אם יש בו כח לסבול אפי' תבשיל לא יאכל אלא כמנהג ריב"א זלה"ה או קרוב לו והכל לפי מה שהוא אדם · יום ט' באב עצמו צריך להתאבל בו הרבה מאד כמי שמתו מוטל לפניו ולא ישחק וירבה דברים ואז"ל בקלות ראש ושיחה בטלה והוא יום מר ונאנח ואירעו לאבותינו בו ה' דברים קשים הא' נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וזה היה בענין המרגלים שנא' ויבכו העם בלילה ההוא והוא היה ליל ט"ב כדמוכח מענין הפסוקי' ושם נאמר חי אני נאום ה' אם יראו האנשי' וכו' ואותה הלילה נקבעה בכיה לדורות מכאן אני אומר שישתדל האדם להוריד דמעות בלילה יותר מביום · הב' שנחרב הבית בחורבן בית א' ואע"ג דכתיב במלכים בחודש החמישי בז' לחודש בא נבוזראדן וישרוף וכו' צ"ל שבא בז' ונשרף בט' ואף כי נאמר שהתחיל בז' סוף עיקר הפעולה הרעה וחורבן היה בט' :

עוד אפשר לומר אעפ"י שנעשה בו מקצת הפעולה מ"מ חשבינן לו כיון שהוא יום מועד לרעה מזמנים אחרים כאלו נעשה כל הענין בו ביום דמי והוא הוא הגורם וראיה לזה שבבית שני נכנסו בו עכו"ם בט' לעת ערב והתחיל לשרוף ולא נשרף באותו יום כ"א מעט מזעיר ורובו או כולו נשרף בי' ואפי' הכי נקבעה הבכיה והתענית ביום ט' מפני שהוא יום המועד ויום הגורם כל הנזק ור"י בגמרא דאמר אלו הייתי שם הייתי קובעו בי' היינו משום צער החורבן והשרפה שהיה בו אבל הקובעים לא חששו

לזה אבל השמו ליום המר והנמהר וקבעו אותו לבכיה · הג' כבר אמרנו שחורבן בית שני נחרב בזה היום ג"כ כמו שאנו חוששין לחורבן בזה ובזה ובוכין ומתאבלין על כך ג"כ צריך לחוש לכל נפשות ישראל שנפלו בחרב וכמה חסידים ואנשי מעשה ודם נקי שנשפך הרבה מאד בין בחורבן בית א' בין בחורבן הב' שאין חקר לדם שנשפך בין מחמת הזרים בין מישראל עצמן שנהרגו אלו עם אלו וצריך האדם להתאבל על זה מאד ולהתחנן מלפניו ית' ילבש בגדי נקם וינקום נקמת תורתו ונקמת עמו ישראל מיד קמינו ורודפינו שרדפו אחרינו בכל דור ודור ואותו מזמור לאסף באו גוים וכו' שאו' אותו יום י"ז יש בו ענין לזה וראוי לכוין בו לאומרו על החורבן וכ"ז שרוצה לזכור אותו ולהתאבל עליו · הד' נלכדה ביתר שהיתה עיר גדולה לאלפים של חכמים ושל סופרים ונהרגו בה הרבה מאד מישראל ומרוב ההרוגים לא נתנו לקבורה עד שעשו מהם גדר לכרם גדולה והמב"ה ברחמיו חס עליהם שלא הסריחו כל אותם הימים עד שגבר יד ישראל ונתנו לקבורה וקברום ועל נס זה תקנו בברכת המזון ברכת הטוב והמטיב שעשה טובה כפולה עמהם שלא הסריחו כל אותו הזמן ועוד שזכו כולם לקבורה · והורבנה היתה אחר חורבן ירושלים בזמן בית ב' ע"י מלכי עכו"ם הרשעה ימח' מספר חיים ובהלכדת ביתר נחשך מאור שמשנו וערבה כל שמחתנו נגזרנו לנו ונפל הגורל על היום המר הזה : הה' נחרשה העיר הוא ירושלים ע"י מלך א' רשע ממלכי ארם טורנוסרופוס הרשע שחיק שמיה וחרש את ההיכל כולו ואת כל סביביו מקנאה ותחרות על אותו מקום מקודש והיה יום ט"ב וכל אלו הה' דברים קשים וכבדים עד מאוד כל אחד מהם לבדו ואצ"ל כולם כא' וא"כ צריך כל אדם לפנות לבו ודעתו ביום זה מכל שאר הדברים כולם ויתן מחשבתו ושכלו לחשוב בכל אלו הדברים וכיוצא באלו שארעו לאבותינו ולמרר עצמו וגופו עליהם ולהתאבל ולהתאונן בכל הבא מידו וכל המרבה הרי זה משובח ונקרא בין מלאכי מרום מאבלי ירושלם ויזכה לראות בשמחתה ובנחמתה כדכתיב שישו אתה משוש כל המתאבלי' עליה : כיצד יעשה אחר שאכל סעודה המפסקת בקרקע כאבל יחלוץ מנעליו ויקבל עליו תעניתו ואבלותו וילך לב"ה וישב במקום האבלים או ישנה ממקומו למקום פחות ובזוי יותר מן הא' וישב דומם קורא בספר קינות או בדברים המעוררים יגון ואנחה מאיזה ספר שיהיה עד שיורידו עיניו דמעות ויתחיל לבכות על חורבן הבית ועל שרפ' התורה וההיכל ועל משוש העיר ויפיה איך היה לשמה ושממה כל העובר עליה ישום ויניע ראשו ואו' הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי ועל הריגת כמה חכמים וחסידים בתוכה וכמה תינוקות של בית רבן וכמה עוברות ומיניקות עם יונקי שדים וכל יודע ליליל יליל היודע לומר קינות יקונן בין כתובות על ספר בין מאליו כפי חכמתו אשר נתן אלהים בקרבו ומצוה היא על כל אדם לחבר קינים והגה והי ולומר אותם ביום המר הזה וצדקה יחשב לו ונקרא מאבלי ירושלים ומקדושים ומי שאינו בר הכי לחבר יעסוק במה שחברו אחרים · ויתפלל תפלת ערבית בכובד ראש והכנעה ויאמר נחם ה' וכו' ויכוין בו היטב ויתחנן לפניו ית' וית' יאמר די לצרותינו וינחמנו מאבלנו כי עת לחננה ואחר י"ח יאמרו קדיש וישבו לארץ כל העם ויקוננו הכל כפי כחו או א' אומר וכולם עונים אחריו ולא ירימו קול אלא יהי' קולם מר ושבר נמוך ביללה ואנחה שכל מי שישמע קולו ישבר לבו ויעורר הבכי ובאחרונה קורין מגילת איכה בשברון מתנים ובאלאה וכל מה שאפשר לתעם בנרות ימעטו כי רבוי הנרות משמח את הלב אלא כיצד יעשה ידליק כל א' נרו ויועיל לו ולאחרים סביביו וכן יעשה אחר רחוק ממנו עד שימלא בכל ב"ה ג' ד' נרות בצמצום ובהכרח כדי שיקראו כולם המגילה ואחר שיקראו המגילה יכבו כל הנרות וישאר אחד כדי שיראו מה שיעשו ויתעכבו בב"ה כמי שיושב ומשמר אבלותו כל א' כפי מקומו וכפי יכלתו וילך לביתו במרירות לב ובאנחה בכובד ראש ולא ידבר כ"א בשפה רפה ואפי' שלום לא יענה כ"א למקפיד ובשפה רפה ולא ישכב בכר ובכסת כשאר הלילות דצריך שתשתנ' הלילה הזאת לצער ושינוי ואבל מכל יגון הלילות כמו שנשתנה ליל פסח מכל הלילות לשמחה וטובה מכל הלילות אלא כיצד יעשה אם איש בריא הוא דיכול לשכב על גבי קרקע יפרוש מחצלת וישכב עליה וישים אבן תחת מראשותיו ואם לא נסה באלה וירא שמא יזיק לו יישן על גבי מטה או ספסל ולא יפשוט בגדיו כולם כשאר הלילות לענג נפשו אלא יכסה עצמו בלא סדינין ושמלות כי לילה א' היא לצער עצמינו בכל האפשר על חורבן בית תפארתנו והכל לפי מה שהוא אדם כמו שכתבתי ומפני זה לא דברו בענינים אלו בגמרא ואפילו מאן דאמר לכפות המטה לא הודו לו מפני שאין לנו לגזור על הציבור גזירה שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בו אבל דברי אלה הם למי שיכול לעמוד להכניע יצרו וגופו לשמי' ואולי ההא ארכ' לשלותו כ"ש שאין הדברים האלו יוצאין מן הראוי לכל אדם לעשות או לרוב כי קרובים המה לכל אשר יחפוץ ביקר המלך :

אחר שינות ראשו יקום בזריזות לב"ה לשוב אל שקו ואל תעניתו וינהג בעצמו ביום כדרך שאמרנו בלילה ויהיה לו מקום מיוחד שיקבע לו בכל זמן האבל ויש מדקדקים שאינם יוצאים כל היום מב"ה ויפה הם עושים כדי שלא יסיחו דעתם מן האבילות בעניני דעלמא דכיון דיום זה המר נקבע לאבילות בכל שנה ושנה אין לבטל אבלותו על שום דבר בעולם ואפי' בת"ת ולא בעסק מצוה אם לא יהיה דבר של צרכי רבים שאין לך דבר שעומד כנגדו אבל שאר כל הדברים אין לעסוק בהם כלל ואפי' העומד בבה"כ לא יפנה לבו ומחשבתו לספר עם חבירו משום ענין כ"א מעניני גלות ירושלים וחורבן הבית או מעניני הגלות והגזירות שעברו על ישראל דברים שישברו את לבו ויכניעו את רוחו בענין שלא יסיח דעתו מהאבילות כלל :

ויש נוהגין לשחוט בשר ולעסוק בצרכי אכילה מחצות ולמעלה והיינו משום עגמת נפש שאין רוב הציבור יכולין לעמוד אבל יחידי סגולה נוהגין שלא לאכול בשר באותו לילה וראוי הוא כיון דאיתא בגמרא דרוב ההיכל נשרף בי' ומשום הכי יש נוהגין להתענות ט' וי' לפחות עד שאיש

שאינו מתענה יענה עצמו במניעת אכילת בשר שאין אכילתו מעכב כ"כ לחיי נפש וצדקה יחשב לו להעלות על לבו חורבן הבית ולהתאונן על קדמותו שביארנו למעלה:

בשעת מנחה נוהגין לקום מ[ע]ל הארץ לשבת ע"ג ספסלים במקום גבוה והוא להראות נחמה שאבלנו בו ביום ועי"ז אומרים פסוקי נחמה ומתעטפין בציצית ומניחין תפילין שנקראים פאר מה שאין עושין כך בבקר משום אבילות וכן אין נופלים על פניהם כל היום כולו להראות אותו כיום מועד שמובטחי' אנו שיהפך אבלנו לששון ולשמחה כדכתיב לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר וכו' אבל שאר העניין אין מבטלין אותו כל היום כלל:

וכשמוציאין ס"ת מוציאין אותו בכסות שחור בזיוי שלא בכבוד התורה התמימה ומיללין בקול יללה גדולה ומרה והענין הוא כי צריך כל אדם לדעת שהתורה עצמה היא חוגרת שק ומיללת ומקוננת על היום המר הזה אשר בו נתחללה וכבודה בקלון הומר ושקלוה כמותאת הנדה ומי הוא אשר יראה ויודע החרפה הזאת שבאה לתורתנו הקדושה על ידו עד שהיא מקוננת ועושה מספד כתנים ואם בן אנחנו היכן נוליך את חרפתנו ואיך נשכבה בבשתנו בעשות את כל הרעה הגדולה אשר עשינו ועשו אבותינו עד שגרמנו בעו' גלות השכינה עוזנו וחורבן בית תפארתנו וחרפה וכלימה לתורת ה' עטרת ראשנו וראוי בעת הזאת להגדיל המספד הרבה מאד לכל מי שיש לו עינים לראות ולב להבין ולדעת את כל אשר הרבינו לפשוע ולהרבות אשם עד שהדה אף ה' בנו ובתורתו עד לאין מרפא כאשר עינינו רואות וכלות ונתאר' הגלות כ"כ ועוד ידו נטויה ומתחדשים עמנו צרות רעות ורבות ואין איש משים על לב לקרוא בשם ה' ולקבץ ולאסוף את החרדים אל דבר ה' בכל עיר ועיר ובכל מדינה ומדינה לאמר עד מתי יהיה זה לנו למוקש יש לנו עינים ואין אנו רואין את הצער הגדול הזה שבא עלינו ונחלל שם אלהינו הלא אלהינו ית' וית' מלא רחמים וארך אפים ומדתו להטיב עם בריותיו וכ"ש עם עמו ישראל אנשי סגולתו ובני בריתו זרע עבדיו אברהם יצחק ויעקב עליהם השלו' כ"ש כי אליו כביכול מגיע צרותנו כדכתיב בכל צרתם לו צר ואיך יתכן שיהיה הוא הרוצה בכל הרעה הגדולה הזאת חלילה אין זאת כי מאד צר לו הענין הזה והוא כביכול מתאונן ומתאבל על ככה והוא מחכה ומצפה מתי תהיה ישועתנו ויוציא אותנו לאור כמו שנא' ולכן יחכה ה' לחננכם וכו' ומי מעכב על ידו הלא הוא המסדר מערכות השמים מהעדה מלכין ומהקים מלכין משפיל ומרים וכרצונו יעשה בשמים ובארץ ואין מי יאמר לו מה תעשה ומה תפעל כי כל דיירי ארעא כלא חשיבין וכל צבא השמים נרתעין מפני זעמו ומתאוים ומשתוקקי' לעשו' דברו כמ"ש גבורי כח עושי דברו כלומר אעפ"י שהם גבורי כח יש להם ממשלה וגבורה בתחתונים שכל א' שולט על אומתו עכ"ז עושי דברו משועבדים הם תחת ממשלתו ומאמרו ואם הם גבוהים הוא גבוה עליהם כמ"ש כי גבוה מעל גבוה שומר וכו' וא"כ מי מעכב שורת הדין מעכבת כי הוא הצור תמים פעלו וכו' והוא כתב בתורתו התמימה אם בחקתי תלכו וכו' ואם לא תשמעו וכו' ואם הביא עלינו את כל הרעה הגדולה הזאת בדין וביושר היה כי אנחנו עזבנו אותו ואת בריתו ושוא ג"כ השליכנו מעל פניו כדת וכשורה ואם יבא עתה ברוב רחמיו כי נכמרו עלינו לקרבנו אליו יש למה"ד שפתחון פה שא"ו עושה תורתו פלסתר דכיון דעדיין אנחנו ובנינו מוטבעי' בבוץ רגלנו ולא שבנו עד ה' עושנו אין דת ודין נותן שתעל ארוכה למכתנו אלא אדרבא לספות חרון אף ה' על שונאיהם של ישראל שהוא מבקש אהבתנו ואנחנו מתרחקים מעליו אלא שהוא מרחם עלינו כאב על בנים ואע"ג דאנו סוררי' בנים אנחנו ואינו מונע ממנו כל דבר וענין בהיותנו בגלותינו וכמ"ש ואף גם זאת וכו' והוא עונה אותנו בכל קראנו אליו וא"כ איך לא יעורר כל אדם את לבו לומר בשלנו הרעה הגדולה הזאת נחפשה דרכינו ונחקורה וכו' ואיש את רעהו יעזורו לשוב אל ה' אלהינו ואיש את שקוצי עיניו ישליכו ואת גלולי יצרו הרע יעזובו ויבחר בדרך הטוב אשר צונו אלהינו ללכת בה ולא איש א' ולא ב' יעשו זאת כי מה תועלת לעם בשוב היחידים כי התועלת להם לבדם ומה בצע להשובה אחר שרוב העם אינם חוזרים בתשובה אלא כל ירא וחרד את דבר ה' צריך לאסוף אנשים ריקים ופוחזים אשר לא ידעו את משפט אלהי השמים זה עשרה וזה עשרים ולדרוש להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון ולקרבם אל אביהם שבשמים ובזה תעלה ארוכה ומרפא לכל מכותינו וצרותינו ויתקדש ש"ש בין המרובים ובין היחידי' והמעוטים הנשארים בהם יראו וכן יעשו ואלו המחזיקים בדת להקימה ולהרימה הם הנקראים עמודי שמים והם מצוקי ארץ והם המעמידים את כל העולם כולו ויש להם זכות כמרע"ה בדורו אשר זכה וזיכה את הרבים והם המוציאים יקר מזולל ויש מאין והם שותפין לבורא ית' בבריאת העולם ובהעמדתו אבל לומר כל א' רב או רבן שלום עליך נפשי ולהסגר בתוך ביתו ללמוד או לעסוק בחפצי שמים לא זו הדרך הרצויה בעיני ה' כי אינו דומה הזוכה לקנות לעשות נפשות הרבה ולקרבן תחת כנפי השכינה כמו שהוא מזכה את נפשו יחידה ואחרים בהמות ירעו ומי יודע אם עתיד ליתן דין וחשבון על ככה אחר שהיה בידו להשיב רבים מעון ולהציל לקוחים למות מרוב רשעתם ולהחיות את נפשם בחנו ובחסדו אשר חננו ה' ולא עשה הנה גרם את כל הרעה אשר תבא ח"ו אחר שלא הזהירם וז"ש ע"י יחזקאל הע"ה ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיותו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש וכתיב וממקדשי תחלו ואז"ל בגמרא אל תקרי וממקדשי אלא וממקודשי ואע"פ שלא היה בידם למחות שהרי אמרו ז"ל אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי כו' עם כל זה כביכול חזר בו ונגזרה עליה' הגזרו' והתחילה הפורעניות מהם כדכתי' וממקדשי תחלו ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית: וזה היה דרך כל החסידים הראשונים אשר היו מקהילים קהלות ברבים לדרוש להם את דבר ה' את חקיו ואת משפטיו ומורה להם את הדרך ילכו בה ונמצא זכות כל אותם תלמידים או אנשים הנאספים עמו תלוי בצוארו רב או רבן ושכרו גדול במאד מאד שכר שאין לו ערך וקצב' אשר עין לא ראתה וזה ענין הדאגה והיגון אשר צריך האדם שירא להיותו

לאותו דואג יום ט"ב על חילול השם ושלול תורתו וחורבן ביתו ובזית עמו ושפלותו כל הזמן הזה הארוך והנמשך ולא עלתה ארוכה למכה הגדולה הזאת ומתוך כך יתן את לבו להשגיח בענין זה לבקש ולחפש לדרוש ולחקו' איזה דרך נעלה ונעלית בענין זה ואין דרך אחר ארוכה וקצרה אלא זה שכתבתי ובזה צריך אדם להשגיח ולרדוף אחריו ואם לאו בר הכי הוא ישתדל לפקוד ולצוות למי שהוא בר הכי שיעשה וכל הזכות תלוי בו כי הכל הולך אחר המעמיד :

אחר שהתפללו מנחה אם לא הגיע עדיין זמן ערבית לא יצא מבה"כ אלא יתעכב שם ויאמר המזמורים המשברים את הלב ומעוררים תשובה וכשיגיע זמן ק"ש יקרא ויתפלל כשאר לילות ונראה יברך על הלבנה ואע"פ שהוא יום י' יעכב הברכה עד הלילה הזה אחר שהוא בתענית ובשברון מתנים מתאבל על חורבן ירושלים ראוי וכדאי הוא להקביל פני השכינה משאר לילות וכן נהגו וילך לביתו ויקבל תנחומין על אבלותו ויאמין באמונה שלימה שאלהינו ית' וית' ינחמנו מאבלנו כאשר הבטיחנו ע"י נביאיו ומעתה יעסוק בעסקיו ובחפצי שמים אבל לא ישכח אותו מלבו כדכתיב אם אשכחך ירושלים וכו' :

סדר חמשה עשר באב

יום ט"ו באב ראוי להתנהג בו בשמחה וששון כמו שאמרו במשנה לא היו י"ט לישראל כט"ו באב וכיה"כ וכו' ובו כלו מתי מדבר שכל שנה ושנה היו מתים במדבר על אותה גזרה שנגזרה עליהם שימותו במדבר ואל יכנסו לארץ ט"ו אלף ואעפ"י שמיתתם היה מט' באב לט' באב ואותו ט' באב של שנת המ' לא מתו כמו שאמרו בגמרא שהיו נכנסים לתוך קבריהם והמתים נשארים במקומן וחיים עולין ואותה שנה כולם עלו כבר אמרו שסוף סוף לא היו מאמינים בעצמן עד שבא ט"ו לחדש וראו הלבנה במלואה אז שמחו כולם והאמינו שפקד ה' אותם לטובה ונסתלק החרון אף מהם ועשו אותו י"ט וכיון שאבותינו שמחו בו ונהפך להם האבל לי"ט ראוי לנו לשמוח בו על זה אמרו בטל החפר שהיו חופרים קבריהם בידיהם עוד שמחו בו · על ענין ירבעם בן נבט שהושיב שומרים בדרכים שלא יניחו לישראל לעלות לרגל כמו שאמר להם אלה אלהיך ישראל והיה להם צרה גדולה ובימי הושע בן אלה ביטל אותם שומרים והכריז שכל הרוצה לעלות יעלה והקשו בירושלמי כיון שכל אותה טובה עשה לישראל איך עלה עליו שלמנאסר מלך אשור ותרצו משום שהיה לו להכריז כל העם יעלו לרגל והוא לא אמר אלא כל הרוצה לעלות יעלה ושמט את הקולר מצוארו ותלה בצואר הרבים ואותו היום שביטל אותה יום ט"ו באב היה וכל העם שמחו שמחה גדולה · ובו הותרו שבטים לבא זה בזה והענין הוא שהכתוב אומר ולא תסוב נחלה ממטה אל מטה כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל ומן הפסוק הזה נראה שאין נושאין נשים כ"א כל א' משבטו שאם ימות יקח בנו נחלתו מתוך שבטו ולא יצא נחלת אבותיו אל שבט אחר אח"כ דקדקו בפסוק אחר דכתיב וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל וכו' וכי איך אפשר לבת לירש שני מטות אלא ודאי שהיה אביה משבט א' ואמה משבט א' ויורשת להם א"כ נראה שיכולה הבת להכנס בשבט אחר ומכאן הותרו השבטי' לבא זה בזה והיה להם בזה שמחה גדולה ובו הותר שבטו של בנימין לבא בקהל והיה שמחה לכל ישראל בזה ומקרא קראו וקרבוהו: עוד הביא הירושלמי שבו זמן קיצוץ יפה לעצים שכל עצים הנקצצים בו אינם עושין מאכולת כולן כשרין למערכה וגמרא דידן פליג שאו' יום תבר מגל שבו פוסקין מלכרות עצים עוד שכבר תשש כחה של חמה ליבש ועושים תולעים ופסולין למערכה ואפשר ליישב שניהם שעד אותו יום ואותו יום בכלל היו העצים יפים וטובים מכאן והלאה לא היו כורתין עוד · ובו נתנו הרוגי ביתר לקבורה ונתבטל הגזרה של אותו רשע שנתנו גדר לכרם וראה ה' בענים וזכו לקבורה ומכל אלו הענינים שארעו ביום זה צריך לתת שבח והודאה למקום י"ו ששמחנו וגם אנחנו נשמח בו מעט וצריך להרחיק יגון ואנחה ממנו :

סדר ר"ח אלול

ר"ח אלול צריך כל אדם לעורר אל לבו לפשפש ולחפש מעשיו ולשוב אל ה' אלהינו כי הוא זמן רצון לקבל תשובה בין של יחיד בין של צבור כי הם ימים שנתפייס הקב"ה על מעשה העגל כשעלה משה למרום במ' ימים האחרונים ונהגו באלו הימים להרבות בסליחות ותחנונים ולקום באשמורת הבקר כל מקום כפי מנהגו וכבר נתפשט המנהג לקום בכל לילה שעה א' או ב' קודם אור היום ומסדרין סליחות עד הבקר כל א' כפי כחו ועל זה החדש נאמר **א**ני **ל**דודי **ו**דודי **ל**י ר"ת אלול שהקב"ה מבקש אהבתנו וימינו פשוטה לקבל שבים :

ערב ר"ח ראוי לכל אדם להתענות ולא גרע מכל ערב ר"ח שרוב אנשי מעשה מתעני' והוא מסוגל להענית ובפרט ע"ד האמת הוא יום ראוי ומוכן להענית וכ"ש בערב ר"ה זה שהוא סוף כל השנה ועתיד לעמוד בדין על כל מה שעשה כי בלי ספק יעמדו למספר בין השגגות והטעיות והאונסין שעברו עליו זולת הזדונו' והמרדים והפשעי' שמועטים הם הנולדים בהם ירבו מלמנות ואיך יוכל לעמוד לפני יוצר בראשית במשא הכבדה זה בהיות לפניו ספרי חיים וספרי מתים פתוחים והוא עומד על כסא דין וכל דרכיו משפט איך לא ירתת ולא יפחד כל היודע זה ויכין עצמו מכל קודם לכן שלשים יום כמ"ש בענין כל המועדות שואלין ודורשין קודם ל' יום שכבר חל עליו חובת המועד בכל חקותיו ובכל משפטיו כ"ש במועד הזה שהוא כולל ענינים רבים בין עניני אדם היחיד שצריך לשוב ממעשיו ולחפש דרכיו שעתיד לעמוד בדין עליהם ובין בעניני העיר אשר הוא דר בה בין דין כל עיר ועיר ממלכה וממלכה בין דין כל העולם כולו בכללו ועל כל ענין וענין יש להם גזר דין מאותה אם לטוב אם למוטב גם על השנה מה יהיה בסופה ועל כל אלו הענינים צריך כל אדם לעורר את לבו ל' יום קודם ר"ה והוא מר"ח אלול לבער את השמן שיש בתוך קרבו בחורין ובסדקין ולא יניח ממנו לא מעט ולא הרבה שכבר חל עליו חובת ביעור ובהיות כי הענין רב מכל ימות השנה ואין המלאכה לא ליום ולא ליומים צריך להתחיל ולבער ל' יום קודם לקיים מעט מעט אגרשנו

וכולי האי ואולי נוכל לטהר עצמינו באלו הל' יום ומפני זה נהגו להרבות סליחות ותחנונים כנ"ל ולא די בזה כי צריך כל אדם לטהר עצמו באשר הוא מכיר את מעשיו מי בתעניות מי במלקיו' מי בעשות צדק' ומשפט מי בעסוק בתורה יומם ולילה כי היא משולה לאש ומטהרת כאש מי בתפלות ותחנונים ודמעותיו על לחיו הכל לפי מה שהוא אדם וכל זה בל' יום הקודמים אבל בהגיע ערב ר"ה אין זה צריך בשם וצריך כל אדם בין גדול ובין קטן להתענות בו ולהרבות צדקה ומשפט ולהתפלל ולהתחנן לפני אלהיו ית' וית' יקבל תפלתו בחמלתו ותשובתו בחיבתו שיש לו עם בריותיו וצריך לבער החמץ שיש בו ולשרפו שלא ישאר ממנו למחר וכשיעמוד בדין ימצא מנוקה ומשופה ואין פוצה פה ומצפצף עליו ובכן יצא לאור משפטו ואשריו ואשרי יולדתו של הזוכה בכל שנה ושנה לטהר עצמו בענין זה ולא ישאר חובות ודקדוקים משנה לשנה באופן שכשיפטר מן ה' עולם הזה לא ימצא אחריו נושה ובידו לא דבק מאום ותעלה נשמתו למקום מנוחה בלי שום מעכב ומסרב ביד' אלא אדרבא תמצא מלאכי מרום יעלו עמה ללוותה ממקום למקו' ויפתחו לה שערי צדק שתעלה במעלות למקום שממנו הוצבה כל א' כפי ערכו · א"כ מכל אלו הטעמים צד מוכרח התענית והתשובה ער"ה ואין ראוי לכל אדם למנוע עצמו ממנו ולומר אינו מן התעניות שגזרו עלינו ולמה לי לעשות כי הד' תעניות שגזרו עלינו לא היו לענין תשובה בלבד אלא שצריך כל אדם ואפי' יהיה צדיק גמור להתענות באלו הימים כדי להעלות על לבו הצער שעבר על אבותינו בימים ההם ולהתחנן לפניו ית' ויה' ישוב ירחמנו ישים עלינו לטוב כאשר שש על אבותינו וישיב עטרה ליושנה ויפס עיר על תלה וארמון על משפטו ישב אבל לא לענין התשובה נגזרו התענית כי זה תלוי בכל דור ודור כפי מה שהם ולכל יחיד ויחיד כפי מעשיו כך צריך שתהיה תשובתו ואין שייך בזה גזרה כי מי הוא אשר יש לו עינים לראות ולב להבין אשר לא יראה ולא יבין התועל' אשר מגיע אליו בשובו ממעשיו הרעים ומתעלליו אשר לא טובים להתקרב ליוצר בראשית אשר נתרחק ממנו בקלקול מעשיו ובידו להתקרב אליו בהיותו קרוב ואע"פ שהיו ימים הנמנעים ממנו מהתענות בהם ראוי לאדם בעל תשובה בראות מעשיו הרעים לומר אני אתענה בהם אולי יועיל כי אם דברו חכמים שלא להתענות היינו למי שאינו צריך להתענות שהוא מכלכל מעשיו במשפט ודי לו בתענית א' בשנה נהוג י"ה שהוא זמן כפרה לכל אבל מי שהוא מלא תועבות ונאצות גדולות ועצמו פשעיו מספר כל השנה לא יספיק לו ואפי' שיכנסו בהם שבתות וי"ט כי מה מנוחה גדולה מזו יש לו לאדם כ"א להתקרב לפני ממ"ה הקב"ה יוש"ל ומה לו לבקש שמחה מועדי' וי"ט יותר מזו שהוא שמחה גדולה ויתרה לנפשו העלובה והעגומה יחידה בת מלך שבויה בין כמה זאבים והגוף הנגוף החוטא כיון שלא זכה לשמחה לא ישמח אלא יתאבל ויתאונן על כל הרע אשר עשה וזו היא שמחתו אם בעל נפש הוא כלא אתה רואה הרואה חלום בשבת הזהירו אותו שיתענה ולא ישמח ומפני בטלו מצות ענג שבת מפני תעניתו שלא הוא מפני שכיון שהראו לו חלום אשר לא כן לא מפני כושר מעשיו אלא שנמצא עולה בו והראו לו מן השמים שיש מקטרגים כנגדו וצריך הוא לשוב ממעשיו כדי לבטל המקטרג ויתענה ויכוף כאגמון ראשו ולא יתענג כלל אלא ישב ודומם וזו היא שמחתו ועונגו בהיותו זוכה לענג גדול בביטול הענג הזה ובשקול זה אנו מתירים אותו להתענות : גם מי שרואה את עצמו מובדל ומרוחק מאת אלהיו ית' מצד מעשיו הרעים ודרכיו המקולקלים ועתה בא לשוב לדרך הטובה והישרה ולהתקרב לפני הגון המרבה לסלוח והוא אינו יודע את עתו אם יניחו לו לשוב תשובה שלמה ראויה לכובד עונותיו ופשעיו ומקבל עליו להתענו' ימים אחדים והיו בהם שבתות וי"ט אין בזה עון ואשמה אלא אדרבה צדקה תחשב לו וזכות שמזכה את נפשו העגומה לטהרה לשוב אל בית אביה כנעוריה ויש להביא ראי' אע"פ שאינ' צריכה מגמר בריה דרבינא דהוה כל שתא יתיב בתעניתא בר ממעצרתא ופוריא וכו' נראה שלא היה חושש על שום יום של ימות השנה כ"א על אלו מן הטעם שאמר שם בגמרא אבל כל שאר הימים לא היה חושש לכבודם ולשמחתם שכוונתו היה לשמים והוא סברא נכונה למי שהוא בעל שכל ושוקל הענינים כאשר הם ואין כאן מקום להאריך :

סדר ערב ראש השנה

ונחזור לענינינו שצריך האדם להתענות ערב ר"ה ירא וזוחל בכובד ראש והכנעה מן היום האיום הבא עלינו אשר כל יושבי תבל עוברין לפניו כבני מרון ואינו יודע איך יוצא דינו · וילקה מלקות מ' כי ודאי יועיל אע"פ שבטלו סנהדרין ומיתות ועונשם סוף סוף נעשה מן הבא בידינו כי סגולה היא לענינים האלו שיועילו ויצילו בהכות בהם ע"ג האדם ועל לבו בפני ג' מישראל במקום ב"ד לכן לא ימנע האדם ממנו והמסתכל מן הלוקי' עד"ז לא יפה הוא עושה אלא אדרבא מונע עצמו מטובה ובז לדבר יחבל לו ואע"פ שחז"ל יטול צפרניו ויגלח וילבש לבנים ויתעטף לבנים להראות שיצא בדימוס ואין אופי' של אומה זו כאומה אחרת כו' אין הענין הזה שישמח האדם ויגיל וישליך את רוע מעשיו אחרי גיו ויבטח במקום שיוציא לאור משפטו · חלילה למאמין כן אלא ודאי יהיה עצב וסר וזעף על חטאתיו ויתענה עליהם מקודם לכן ויבקש עליהם מלפני אלהינו י"ו שהוא מקבל שבים ומוחל וסולח ואחר שיעשה מעשה הראוי לו יעשה מעשה כמו שמובטח לו שיצא משפטו לאור וילבש לבנים ויעשה כל מעשה המראה לבני אדם שמחה וששון ובפרט לעיני האומות שיכירו וידעו אהבתו של אלהינו י"ו עמנו מכל אומה ול' אבל סוף סוף צריך שלבו יהיה נכנע נשבר ונדכה בתשובתו הגדולה מחכה ומקוה רחמי שמים כי רבים הם · ומ"ש במדרש ערב ר"ה הגדולים מתענין משל למדינה וכו' שנראה משם שאין צריכין להתענות אלא הגדולים היינו לענין חיוב כללות העם או כללות המדינה החייבת סך ידוע מוטל על הכל והגדולים באים לרצות ולפייס ובעבורם מוותר להם אותו סך המוטל עליהם דומה למשל הנז' שם אבל לענין חיוב המוטל על כל א' וא' אין בקשת הגדולים מועיל אלא החייב עצמו צריך שיבקש וירצה וישים פניו בקרב ובלוחי שיועיל לו בענין הצלתו · גם צריך שיטהר עצמו וגופו

ממש שילחן ויטהר ויטבול במי מקוה אע״פ שאין דרכו בכך כל השנה ביום הזה הנורא צריך ערב״ה לטבול ולהשליך מעליו כל הטומאות וכל המחשבות זרות שנתדבקו עמו כל ימות השנה ובכל רגל ורגל חייב אדם לטהר עצמו ק״ו בר״ה שצריך האדם לחפש אחר הטהרה והקדושה להתיצב לפני אלהיו י״ו מן הבא בידו וכדי. שתעלה לו טבילתו עד המחרת היה נראה לי ראוי וכדאי שלא לשמש מטתו בלילה הזה ובפרט מי שאינו מוכרח לה ומי שצריך לה יחזור ויטבול בשחרית כדי שימצא בטהרה בשעת הדין כמי שעומד ומצפה לרחמי שמי׳ הגדולים דלכ״ע אין דנין אלא ביום : וילך לב״ה מבעוד יום מכוסה לבני׳ ומעוטף לבנים ממתין ועומד לקדושת היום ומתפלל ומתחנן לפני אלהיו תכלה שנה וקללותיה ותחל שנה וברכותיה ויתחיל להתפלל ערבית בכוונה מלה במלה וטוב לו למנות ברכותיו א׳ לא׳ כדי להשלים ק׳ ברכות כראוי ובפרט דימים נוראים האלה מיוחדים מזמן לזמן ימנה אותם וישתדל לכוין בהם :

סדר תפלת ר״ה

ולהיות תפלת הימים האלו משונות בנוסח׳ ובענינים צריך לכוין בהם יותר מן הראוי וכשמתחיל להתפלל יכוף ראשו כאגמון וישפיל עיניו למטה ולא יגביהם עד שישלים תפלתו ויהיו עיניו למטה ולבו למעלה וכן בכל הי׳ ימים שבין ר״ה לי״ה שהימים האלו צריכין להיות מובדלים ומופרשים בקדושה ובטהרה מכל ימות השנה ולא יגביה קולו בתפלתו שלא יראה מקטני אמנ׳ וגם שלא יטריד לאחרים ואין ראוי להרים קול כלל אלא יחתך התיבות בפיו ובשפתיו עד שישמעו אזניו מה שמוציא מפיו ודי לו עם כוונתו:

ולענין קריאתו בסדור הכל לפי מה שהוא אדם אם הוא יכול לכוין שלא בקריאת כתב ושגורה תפלתו בפיו כראוי ומכוין במלותיו ואינו פונה לבו ומחשבותיו אנה ואנה טוב לו שיחבק זרועותיו זה על זה ויעמוד ביראה ואימה כעבד לפני אדוניו אז טוב לו ואם יש לו איזה מונע מהתפלה ע״פ או שאין תפלתו שגורה בפיו כ״כ ובכן נדד במחשבתו ונכשל בכוונתו יקח סדור בידו ויהיו עיניו פתוחות להביט בו ואזניו קשובות לשמוע מלותיו ויכין לבו לכוין כל מה שמוציא בשפתיו ואין חשש בכך וכן נוהגין רוב העולם להתפלל אלו הימים מתוך הסדור עם היות שהדרך הא׳ נ״ל יותר נכון למי שיכוין בו . ובצאתו מב״ה ילך לביתו וישמח לבו ויבטח בהשי״ת ויקדם בלב שלם ובנפש חפצה וירחק ממנו כל יגון ואנחה שלא ליתן פתחון פה למקטרג כי אין לו מקום אלא במקום יגון ואנחה ומריבה וקטטה וכן כתוב עליהם בדברי קבלה קדוש היום לאלהינו אל תעצבו כי חדות ה׳ הוא מעוזכם אלא צריך לשמוח בלבו ולהראות שמחה לכל כדי לסמות עיניו של שטן :

ויסדר שולחנו ויאכל וישלח מנות לעניים ולאביונים כדכתיב אכלו משמנים וכו׳ ושלחו מנות לאין נכון לו . ונ״ל שבימים האלו אין ראוי לאכול ולשתות יותר מדאי אלא פחות מן השיעור כדי שלא יקל ראשו מתוך אכילתו ויישב באימה ויראה ולא יסיח דעתו מן הדין והחשבון גם לא יישן הרבה ויהיה מוכן לעמוד על משמרתו עוסק בתורתו ובתשובתו יקום בעוד לילה להשכים לב״ה להודות לשם ה׳ ולהתחנן לפני אלהיו לבקש מלפניו עליו ועל עמו שיוציא לאור משפטנו ויגזור עלינו ועל כל ישראל גזירות טובות ויכתבנו בספר חיים ובספר צדיקים גם בספר גאולה וישועה שיגאלנו מתוך הגלות זה המר ויושיענו מכף כל שונאינו ומכל מבקשי רעתנו ויפר עצת כל הקמים עלינו ויהדם מלכותו עלינו במהרה ויאמר די לצרותינו וכל א׳ יתחנן כפי כחו :

ויסדר תפלתו כראוי כאשר כתוב במחזורים וספרו בידו ולא יסיח דעתו ממנו ויהיה מעוטף בטליתו עסוק בתפלתו ולא יפנה מחשבתו אל מקום אחר ויגמור תפלתו עד אחר הוצאת ס״ת : תקיעת שופר מצות עשה מן התורה שנאמר יום תרועה יהיה לכם ותרועה זו נסתפקו בה אם גנוחי אם ילולי שיש ב׳ מיני יללות הא׳ מיילל בנחת שאין מכאובו כ״כ גדול ואנוש ובמרוצה ומתוך כך יש לו נחת להשיב נשימתו ואין רוחו קצרה וזהו הנקרא גנוחי לשון אנחה . זו אחר זו והב׳ מיילל בצער ובמרוצה ומכאוביו תכופות זו לזו ולא נתנו השב רוחו ונשמתו וזהו נקרא יליל שמיילל מצרת לבו במרירות נפשו ולכך תקנו בתקיעת שניהם והם שברים תרועה לפעמים אנו עושין שברים בין ב׳ תקיעות פשוטות וזהו סי׳ תש״ת שמא התרועה של תורה היא זאת שהיא גנוחי . ולפעמים אנו עושין תרועה בין ב׳ התקיעות וזהו סי׳ תר״ת שמא תרועה של תורה הוא יליל . ולפעמים אנו עושין שברים תרועה בין ב׳ התקיעות וזהו סי׳ תשר״ת שמא תרועה של תורה הם ילולי גנוחי שכן דרך המצטערים ממכאוב תחלת המכאוב אין מרגישין בו כל כך ויש להם נחת בגלל מה וא״כ מתחזק כאבם בכח ובמרוצה עד שרוחו קצרה ואין בו כח לעמוד . אבל לא ראוי לצאת מידי ספק אחר לעשות תרועה שברים בין ב׳ התקיעות סי׳ תרש״ת משום שאין דרך חולה מצטער בכך : ופעם הראשונה עושין תשר״ת ג׳ פעמים וא״כ תש״ת ג״פ וא״כ תר״ת ג״פ והטעם לסדר זה משום דמצוי מצוי קודם ורוב המכאובים יש להם נחת וצער ויש מהם שמכאובם בנחת ואין מתחזק הכאב כל כך ויש מהם שאין להם נחת כלל והם מעטים . וא״ת מאי נ״מ למיחש לכל אלו המיחושים ולכל היללות כיון שענין תרועה היא יבבא כתרגום ויבבא היא יללה מאמו של סיסרא מה לנו יללה גדולה או קטנה או מצויה או שאינה מצויה עד שמפני הספק הגדילו והוסיפו כל כך תקיעות מיושב ומעומד . עוד למה ענין יבבא ויללה אצל ר״ה אם לענין שצריך לשמור עצמינו על עונותינו למה תלוי הדבר בשופר ולא אמרו להתודות ולבכות כ״א על עונותיו ואדרבא אסרו להזכיר שום חטא ועון בו ושלא להתענות ולהראות עצבות ויגון כמ״ש בדברי קבלה אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו׳ ואל תעצבו : ואם הענין מפני השטן שלא יקטרג עלינו שאמרו כדי לערבב את השטן א״כ מה ענין היבבא לערבבותו בתקיעה פשוטה או ב׳ או ג׳ היה מתערבב בתקיעה שתקיעת שופר העתידה לא נזכר בה תרועה אלא תקיעה בלבד ואין לו ליליף מר״ה כמו שמצינו בענין תקיעת היובל שאין בה ואפ״ה יליף מר״ה וצריך שיהיה בה תרועה דהתם שאני משום דכתיב ביה שביעי ויליף שביעי שביעי מה שאין כן בתקיעה פשוטה לית בה ערבוביא כל כך

שענין

שענין התקיעה מראה נחת ורחמים משא"כ בענין התרועה שמראה צער ודין והוא מתערבב בכך שירא שמא בא אותו יום העתיד לבא שנאמר בו הנה יום ה' בא בוער כתנור ובלע המות לנצח כו' א"כ מה לנו לדקדק בין תרועה לשברים או לשניהם כא' והרועה לבדה סגי כי מראה יותר צער וערבוב :

ובתירוץ קושיא זו תתרץ האחרת ועם היות שלפי דרך האמת הכל לצורך היום ואין להוסיף ואין לגרוע ואין הענין מפני הספק אלא מן הדין ומן הראוי אעפ"כ מיושב הענין לפי הפשט מכל הבא מידינו · אמרו חז"ל ג' ספרים נפתחים בר"ה וכו' וכל באי עולם עומדים בו בדין וכולם עוברין לפניו כבני מרון וצריך כל א' להיותו ירא מדינו ומשפטו ולכן צריך שיכין עצמו מקודם ל' יום כמו שביארנו למעלה שימצא מוכן ומזומן לעמוד לפני בורא עולם בהיות שבוחן לבות וכליות יודע לבות בני אדם ויש מהם שאינם חושבין לרעתם ואין משגיח על עניניהם וביום ר"ה עדיין מלובשים בבגדים הצואים שעליהם · והנושה הוא השטן הוא מלאך המות עולה ומקטרג ובשעת הדין אין מקום להאריך אפים אלא יקוב הדין את ההר ובזה לא היה עולם יכול להתקיים מה עשה הקב"ה ברחמיו הרבים הקדים רפואה למכה וצונו לתועלתנו במצוה הזאת תקיעת שופר והיא כדי לערבב את השטן : כיצד בענין שופר יש בו ג' זכירות לטובה לישראל : הא' עקידת יצחק שנעקד על גבי המזבח וניתן על המוקד ונחשב כאלו הוא עצמו נתוקד ונעשה אפר וקרני האיל ההוא הוכנו ונתיחדו לשופרות א' לזמן מתן תורה שנאמר בו ויהי קול השופר וכו' וא' לזמן גאולתנו העתידה שנאמר בה והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול א"כ בשמוע השטן קול שופר עקידת יצחק אשר מכחה הישועה לישראל בעת צרה כמו שהתפלל א"א ע"ה ה' יראה וכו' שהכוונה היא שכל זמן שישראל בצרה יראה ה' האפר ההוא כאלו הוא אפרו של יצחק ויחוס ויחמול על זרעו של יצחק והנה בזה תשועה לישראל מיד שונא ואין לו פתחון פה לדבר דבר ושב לאחוריו ואינו מקטרג : הב' מתן תורה מאחר שביום מתן תורה נתגלה כבודו של בורא עולם לכל ישראל בקול שופר חזק מאד וכל ישראל קבלו התורה באהבה וחבה וענו קול אחד ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ואותו היום זכות לכל ישראל וא"כ בשמוע השטן קול שופר בר"ה זוכר לאותו שופר של מעמד הר סיני אשר נתגלה כבודו של הקב"ה בו כמ"ש עלה אלהים בתרועה וכו' וישראל נבחרו לחלקו ונחלתו ועם סגולתו כמו שנאמר והייתם לי סגולה וכו' ובכן השטן מתערבב ומסתתמין טענותיו ואין לו פה להשיב :

השלישי שבשמוע קול השופר הזה יעלה על לבו יום גאולתינו העתידה שיתקע בשופר גדול והוא עתיד להמות מן העולם כדכתיב בלע המות לנצח והרי הוא יודע שסבת מחייתו משום שהוא מחשיך פני הבריות בהסתתו ובקטרוגו על כן בשמוע קול שופר מתערבב ומונע עצמו מללמד קטיגוריא על בניו של מקום ועל שלש אלה נתן לנו הקב"ה עצה טובה לתקוע בשופר יום זה להיות לנו למחסה ולמסתור מכל מקטרג ומזיק מן הטעם שכתבתי : ואע"פ שחז"ל לא הזכירו ענין זה הערבוב אלא מטעם שופר גדול העתיד להיות הוא משום שהוא הגדול שבכולן שמתוך כך בהיל דשמא נגמרה מלאכתו ואין לו כח עוד לירד ולהשטין ולעלות ולקטרג · וא"כ אחר שצריך לעשות הדבר הזה להועלתנו כאשר צריך לעשותו בשלמות ולהוציא עצמנו מכל ספק ואחר שכתוב בתורה יום תרועה וכו' ולא חשש להזכיר התקיעה נראה שהעקר תלוי בתרועה והיא היא הגורמת הכל ולכן ראוי לנו לחוש לה ולהזהר בה : ובהיות כי בענין התרועה שייך ג' ענינים כאשר כתבנו או שברים או תרועה או שניהם כא' ראוי להוש לכולם ולצאת מידי ספק אחר שאין כ"כ טורח לגמור הדרך כתקונו :

ואפשר לתת טעם לענין דכמו שיש ג' מיני כאבים ומיחושים בענין חולי הגוף א' שכאביו בנחת ולא בצער והם גנוחי גנח שבר אחר שבר ויש שמכאוביו אנושים בצער גדול יילולי מיילל כתרועה המשברת כל הגוף רפואות תעלה אין לה ויש מהם שמכאוביו מזה ומזה יש מהם בנחת ויש מהם בצער גם בחולי הנפש יש ג' מיני חלאים וכאבים יש אדם שיש בידו עונות וזדונות מעט ולא הרבה כי רוב מעשיו מתוקנים ומיושבים וזה נקרא צדיק כי נידון אחר רוב מעשיו והעיקר מבטל את הטפל ולכן אין חטאותיו נחשבים לכלום לעשות בו רושם אחר שרובו זכיות ועל כן נכתב ונחתם לחיים · ויש אדם שרוב מעשיו מקולקלים והזכיות שבידו מעט מזעיר נתבטלים במעוט' ומשא עונותיו כבדו עליו לסבול וע"כ כאבו נצח ומכתו אנושה מאנה הרפא ונידון ע"פ רוב מעשיו ועליהם נקרא רשע וראוי שיכתב ויחתם למיתה אם לא ישוב בתשובה שלימה · ויש אדם שיש בידו מזה ומזה רשע לא יקרא שיש בו מחצה זכיות צדיק לא יקרא שיש בידו מחצה עבירות אבל בינוני יקרא מפני שהוא תלוי ועומד עד שנדע איזה יכשר ואיזה צד יגבר הזה או זה ומשפטו אינו נחרץ עד יה"כ שהוא יום סליחה וכפרה לכל · וג' אלה הם הג' ספרים אשר נפתחים בר"ה לפני בורא עולם א' של צדיקים גמורים וא' של רשעי' גמורי' וא'של בינונים כנגד ג' אלה תקנו ג' מיני תרועות · שברים כנגד מי שמכאוביו בנחת ולא בצער והוא רמז לצדיק אע"פ שיש בידו עונות וצריך רפואה עליהם אין המיחוש בהם כ"כ אחר שנידון בתר רובו · תרועה כנגד מי שמכאוביו בצער גדול והוא רמז לרשע שנהלכך בחטאותיו עד לאין מרפא ואע"פ שיש בידו קצת מעשים טובים נידון בתר רובו ורבים מכאובים לרשע · שברים ותרועה כא' כנגד בינונים שיש בידו מזה ומזה וצריך להתגבר על יצרו לתקן מעשיו ולהיות גבר על חטא לסור ממוקשי מות מן המכאובים הקשים אשר עליו ושיהיו עליו בנחת ולא בצער בדרך הצדיק · ועל כן באו לעשות מכל א' מהדרכים האלה עיקר ולעשות פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה רמז לרצונים פשוטים והוא מוכן בימינו לקבל שבים לכל השלש דרכים שזכרנו כי אפילו צדיק גמור צריך תשובה ממה שבידו ואע"פ שהוא מעט מזעיר אינו מנקה זה בזה וא"כ יצא לנו מזה שענין התרועה אינה לענין ערבוב השטן בלבד אלא היא לעורר הלבבות ולשבר כל א' כחו

ונשמתו

ונשמתו ולחזור ממעשיו כל א' כפי מדתו וכפי שיעורו וש"ה יום תרועה יהיה לכם היא התרועה והשברון ובהיות האדם הוזר בו ומתחרט ממעשיו הרעים בקרבו האלהים חשבה לטובה ומצרף אותה למעשה ומוציא משפטו לאור :

תקנו לתקוע מיושב ומעומד על סדר הברכות ואפשר לתת טעם דכיון דהשעות המיוחדות לדין בכל יום הם ג' שעות הראשונות כדאיתא במסכת ע"ז ה"ה בר"ה אע"ג דכל היום יומא דדינא שעות המיוחדות לדין הם הראשונות וכדי לערבב את השטן בשעת הדין שלא ינ:לה ויקטרג כאשר ביארנו ראוי למהר לתקוע קודם תפלת המוסף מן הטעם הנזכר עם היות שעיקר התקיעות הם על סדר הברכות שמזכירין זכרונות ושופרות לעורר הלבבות והיא שעת רצון להתקבל תשובתם גם לעורר הרחמים שימתקו הדין ויכבשו רחמיו את כעסו: וע"ד שתפלת המוסף היא מעולה ביותר ורומזת למקום עליון גם תקיעת שופר רומזת למדה עליונה תקנו זה עם זה כי כן צריך · וענין שופר צריך רוחב שכל ונחת רוח לכוין לכל הענינים הרמוזים בו אבל כל אדם צריך לכוין בענין זה כי היא דבר נפל: **כשהוא** שומע תקיעה ראשונה יעלה על לבו זכות א"א ע"ה ובזכותו ירחם הקב"ה עלינו להוציא לאור משפטנו :

ובשברים יעלה על לבו זכות יצחק אע"ה שנעקד על גבי המזבח מדעתו ומרצונו לרח"ש :

תרועה לזכות דהע"ה שעם היות שהיה מלך גדול ואדיר לא הניח עבודת אלהיו בשלמות לעשות הטוב והישר בעיניו ועברו עליו כמה צרות ורעות וסבל אותם באהבה והבה להשלים את נפשו :

תקיעה אחרונה זכות יעקב אע"ה והם רחמים פשוטים ונמצא הדין בינוב' מדות של רחמים כדי שיהיה כבוש ביניהם ולא יהיה לו כח לקטרג זאת היא כוונה קצרה ודי בזה: **אחר** תקיעת שופר יכין עצמו להתפלל תפלת מוסף כראוי והיא ארוכה בכמות ובאיכות ותקנו בה להזכיר מלכיות זכרונות ושופרות וכבר אז"ל מלכיות כדי שתמליכוני בשמים ובארץ ובזה אזכור להם זכות ראשונים לרחם אתכם ובמה (נ"ל וע"י מה) בשופר שהוא מעורר הרחמים והרצון · וצריך שיהיו עיניו פתוחות ואזניו קשובות לכל מה שמוציא בשפתיו ויכין לבו למעלה ועיניו למטה בין בתפלת לחש בין בחזרת ש"צ בקול רם ולא יסיח דעתו כלל ויהיה מחזורו בידו כדי שלא יביט אנה ואנה אלא יאמר עם הספר : **ובשאומר** היום הרת עולם נהגו לשחות עצמן ולאומרו בכפיפת קומה · והטעם הוא מפני שבאין להזכיר ענין גדולת היום ומעלתו והגבורת הדין שיש בו וכל באי עולם עומדים בו למשפט לפני בורא עולם ואינו יודע דינו איך יצא ומ"ש אם כבנים אם כעבדים הענין הוא שכל א' נידון כפי מעשיו וכפי מעלתו ויתרונו כך חובתו בענין משפטו יש נדון כבן ויש נדון כעבד ונפקא מיניה היותו ראש או אחרון כת"ש לעשות משפט עבדו כו' תחלה ואח"כ משפט עמו ישראל וכן איתא בע"ז לענין יום הדין שבתחלה נכנסים ישראל לדין ואח"כ א"ה מ"ש והטעם מקמי דליפוש חרון אף ונתחנו אם כבנים רחמנו כו' ב:ומר שיון שא:ו נחשבים בעיניך לבנים הראה חבתך מכל וכל ורחמנו כרחם אב על בנים ואל תדיננו כמעשינו הרעים ואם אין אנו חשובים בעיניך אלא כעבדים מפני רוע מעללינו מה נאמר לפניך ומה נצטדק אלא בחן וחנינה ומתנת חנם כעיני עבדים תלוים אל אדוניהם שיעלה לרצון זכרונם לפניו ויחמול עליהם כן עינינו תלויות אליך עד שתחננו ותוציא לאור משפטנו וכל זה הענין נ"ל אותו בכובד ראש והכנעה שיכמרו רחמי; אל עליו ויהפך בזכותו ונהגו לאומרו ג"פ כדי לסמוך הענין הזה לתקיעה ובהיות שצריך האדם לשבר עצמו ורוחו ונשמתו בזמן התקיעה כמו שביאר' יוםתרועה יהיה לכם תיקנו לומר זה הענין שהוא מביא את האדם להכנעה גדולה בהזכירו יום עמידת דין ומלכה ואינו יודע איך יפול דבר ואפי:ו בחזרת ש"צ את התפלה נהגו שכל יחיד ויחיד יאמר אותו כל א' לעצמו קודם שיאמר אותה ש"צ והטעם הוא שכל א' ישבר את לבו באומרו אותו בינו לבין עצמו ונהגו לומר אותו בנחת ובזמרה כדי שיתמתקו הדברים בפיו ויכוין בהם כדי שישבר את לבו מתוך כך :

אחר תפלת המוסף קודם תתקבל נהגו לתקוע ס' תשר"ת תש"ת תר"ת שהם י' תקיעות כדי להשלים המאה תקיעות במקום שנוהגין לתקוע כשאומרים לבור מוסף בלחש ונמצא ג' תקיעות מיושב תשר"ת ג"פ ותש"ת ג"פ ותר"ת ג"פ וכן כשאומרים מוסף בלחש וכן כשחוזר ש"ץ מוסף בקול רם לאחרים וי' קודם תתקבל הרי ק' כדי להשלים הק' פעיות שפעתה אם סיסרא ובמקום שנהגו שלא לתקוע בלחש אפ"ה נוהגין לתקוע קודם התקבל מין ע' קולות כנגד ע' קולות שהיו במתן תורה קול א' מתחלק לז' קולות וכל א' מתחלק לי' י' כנגד ע' אומות ויש נוהגין מ' תקיעות ל' מיושב וי' מעומד בקול רם על סדר הברכות ועכ"ז נוהגין לתקוע קודם תתקבל ונ"ל שעיקר ענין התקיעה הזאת אינה אלא כדי לעורר הלבבות אחר שרוצין לצאת ולהפטר מב"ה שלא ישכחו את כל אשר עשו וישליכו אותו אחרי גוים אלא שיתנו לב לענין וכן מצינו בענין הזה במוצאי יוה"כ שתוקעים סי' תשר"ת תש"ת תר"ת ואע"פ שי"א שהוא בענין תקיעת יובל שהיה בי"ה אפ"ה אינו דומה שבשנת היובל מג' שנה לנ' שנה והתקיעה הזאת היא בכל שנה אלא הענין הוא כדי לעורר הלבבות ולהכניעם ולא ישליכו אחרי גוים את כל אשר עשו והתענו והתודו על רוב עונם ובהיות כי ב' הימים האלו הם ימים נוראים ר"ה ויוה"כ תקנו בהם הענין הזה וכן יש מקומות שנוהגין לתקוע בר"ח אלול בכל לילה שקמים בהן באשמורת לומר סליחות ותחנונים ומה טעם לאותה תקיעה אלא לעורר הישנים מתנומתם וכה"א אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו וכן מצוה לתקוע ולהריע בתענית צבור וכן הוא אומר וכי תבאו מלחמה בארצכם וכו' ותקעתם בחצוצרות והטעם הוא כדי לעורר הלבבות ולהכנע כל א' לשוב מחטאתיו ומתוך כך רחמים של מעלה מתעוררים לרחם עליהם :

הנהגת האדם בר"ה

ובצאתו מבהכ"נ ילך לביתו שמח וטוב לב מובטח בחסדי אל שיוציא משפטו לאור ויאכל משמנים

וישתה ממתקים כמ"ש בדברי קבלה אלא שלא ירבה לאכול ולשתות שלא יכבד עליו ויבא לישן כל היום כלו ואין ראוי ביום זה לישן הרבה ואנ"ל להקל ראש ולשיח שיחה בטלה אלא ישב כל היום ועוסק בלמודו ובעבודת האל ית' במורא ופחד׳ ויש נוהגין להתענות בהם שאומרים שהם מי' ימי תשובה ומי שנהג בכך איזה זמן אין ראוי לבטל אותו ולצדקה יחשב אחר שכוונתו לשמים כי סוף סוף ימי תשובה אקרו ואנ"ל אם התענה בהם תענית חלום שצריך שלא יבטל התענית בהם בכל שנה ושנה אבל הבא לשאול להתענות לכתחלה צריך לעכב ע"י שלא יתענה אלא יאכל וישמח בי"ט ולא יראה צער ויגון כמ"ש ואל תעצבו כי קדוש היום לאלהינו ומי שהוא יושב בתענית צריך שלא יסיח דעתו כלל ועיקר לשום דבר בעולם כלל אלא יעכב עצמו בב"ה יושב ועוסק בשירות והשבחות ובענייני התורה והמצוה כל א' כפי ערכו והשגתו: ובעת מנחת ערב ילך לב"ה ויתפלל מנחה כדין ובכונה בכובד ראש והכנעה יותר ויותר מבשאר הימים כאשר ראוי ליום הקדוש הזה ויתפלל מעוטף בציציתו והספר בידו ואחר תפלה יתחנן לפניו ית' שיחדש השנה עלינו לטובה כאשר תקנו הקדמונים בסדר א"מ ונהגו שלא לומר א"מ חטאנו לפניך וכן ראוי כפי הדין וכפי אשר נראה מספר הזוהר שאין להזכיר ביום זה שום חטא ועון בפיו שלא יקטרגו עליו בשעת הדין אבל יהרהר עליהם בלבו וטוב לו כנ"ל:

ואחר צאתו מב"ה יקבע למודו עד שיגיע זמן ערבית ולא ישעוד סעודה ג' כי אפי' למ"ד יש ג' סעודות בי"ט היינו כשאין י"ט אחר אחריו אבל כשהוא מצפה לי"ט אחר אין ראוי לסעוד ולהכין שולחן משום כבודו של י"ט הבא ואפי' בי"ט אחר השבת י"א שלא יעשה ג' סעודות בשבת משום כבוד האורח הבא וכן ראוי לעשות שלא להכין סעודה אבל נ"ל שטוב לו שיאכל פירות מעין ז' שיעור שיברך עליהם ברכה אחרונה מעין ג' ויזכור בה מעין שבת ובזה יצא י"ח לענין שבת ולא יתחלל כבוד האורח אחר שאין עורכין שלחן מפני כבודו ומי"ט לי"ט אפי' זה אינו צריך · וכמעשהו ביום א' כן יעשה ביום ב' כי שניהם כיומא אריכא דמי ואפי' לענין לו' את מוספי ביום ב' יאמר כמו ביום א' ואע"פ שברי לנו שאין ר"ה אלא יום א' אפ"ה לא ישנה דבר מיום א' כי אחר שתחלת התקנה נתקן על ספק גם אנחנו נעמוד באותה התקנה ואע"פ שנתבטלה הסבה ומפני זה לא נחוש שיצא ממנו חורבא שימנו מיום ב' ונמצא י"כ בי"א בחדש כי כבר כל העולם יודעין דאנן בקיאין בקביעא דירחא ואין עשיית ב' ימים משום ספק אלא משום שבזמן שב"ה הי' קיים לפעמים היו עושין ב' ימים כשבאו עדים מן המנחה ולמעלה ומשום מהרה יבנה הבית ב"ב נשאר הדבר ככה לדורות ואפי' לבני א"י · וכן לענין שהחיינו בליל ב' יאמר שהחיינו אלא שנהגו על פרי חדש משום מהיות טוב אל תקרי רע אבל בענין תקיעת שופר בב' ודאי לא יאמר שהחיינו אחר שבירך ביום א' על התקיעה עצמה ואינו דומה לקידוש היום שהיום גורם לקידוש שיאמר ודי למבין:

הנהגת האדם בעש"ת

אחר צאת ר"ה לא ישליך מעליו הכניעה והשפלות כי כל י' ימים אלו נקראים ימי תשובה ואשרי החוזר בהם ושב מחטאתיו כי תפלתו נשמעת ותשובתו מקובלת כמו שלמדו מפ' דרשו ה' בהמצאו ואפי' ליחיד ויש הפרש בין תשובת ימים אלו לשאר ימות השנה כהפרש האור מן החשך לכן כל אדם ראוי להתבונן בענין קדושת ימים אלו ויסדר בהם תשובתו והכנעתו ויתענה בהם כפי כחו ורבים נהגו להתענות הימים כולם וכך ראוי לעשות למי שאינו חולה ויעשה בהם צדקה כפי כחו כי הצדקה מבטלת הגזרה ונמצאו צדקה ותשובה כא' לבטל כל צרות שבעולם גם יקבל בהם מלקיות כפי כחו כי סוף סוף יש סגולה לאותה רצועה שמכפרת ומנקה מעליו אשמות התלויות עליו ואע"פ שאין לנו ב"ד מוסמך כדי ללקות בפניהם נעשה מן הבא בידינו וה' הטוב יכפר בעדם ומי שיכול לבטל ממלאכתו ואומנתו להקדיש הימים כולם לעבודת ה' ולמוד תורתו אשריו ואשרי חלקו · ואם אינו יכול לעשות כוונתו בביתו יעמוד במקום מיוחד נסתר עוסק כל היום בלמודו ודרך עבודתו ואם יש לו מעכבים ומונעים עד שאין לו יכולת לגמור כוונתו בישוב מפני המקטרגים עליו ילך לו חוץ לעיר בעיירות ובכפרים ויסגיר עצמו אם א"א עם חבורה וישב בדד וידוש ויפשפש במעשיו אם במה שעשה כל השנה כלה אם במה שעשה מיום היותו הן בילדותו הן בקטנותו הן בנערותו הן בבחרותו ואם עבר עליו ושתה מי המרים מים הזדונים עונות וזדונים יבכה ויתאבל וישב לעפר וישתומם על ככה איך באו ע"י מעשים אשר לא יעשו עד להכעיס בהם לבורא עולם יוצר נשמתו ועשה הרע בעיניו במה יקדם פניו ואיך יבקש רפואות תעלה למכתו ולמכאוביו יחוש אפל ושפל מלאו לבו לעשות הפך רצון ממ"ה הקב"ה ויתפלל ויתחנן לפניו כי אל רחום וחנון הוא ומרבה להטיב וידו פשוטה לקבל שבים · ובהיותו בלב נשבר ונדכה ודמעה מבכה לס ומתענה יום אחר יום כימים הנזכרים האלה תשובתו ודאי תעשה פירות ויעלה זכרונו לטובה לפני רופא כל בשר ומפליא לעשות כדכתיב שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם כי הוא חנון מקו הדין והשורה לעלות רפואה למי שעובר בחרון ובמרד ומעל להכעיס אל אדוניו והוא ית' וית' עובר על פשע וקורא לו לשלום כמו שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב ואדרבא הוא מצפה ומקוה אימתי ישוב להטיב עמו כדכתיב ולכן יחכה ה' לחננכם וכו':

ועיקר בזה התפלות והתחנונים לשפוך שיחה לפני אדון האדונים ובפרט אם מוריד דמעות מעיניו כי ודאי לא ישובו ריקם ותשובתו מתקבלת ואפילו יהיה רשע גמור והרבה אשמה הקב"ה ברחמיו חותר לו מחתרת לקבל תשובתו ומסייעין אותו לטהר עצמו בשלמות ולא ישוב עוד לכסלה · ואם אין בו כח להתענות בכל יום יתענה בדלוגין ולא יאכל היום ההוא כ"א לשובע נפשו לש"ש וישקוד על למודו ועבודתו ויחשב לו לצדקה וכן אם אינו יכול להתענות כלל יעשה באופן שיאכל ולא יתלה ויתחשב לו יותר מתענית מסגף עצמו ממאכל ומשתה לעבודת

לעבודת אלהינו ולענות נפשו על חטאתיו והשכמה והשערנה בהם בב"ה הוא ענין גדול אע"פ שכל ימות השנה הוא ענין גדול באלו הימים הוא יותר ויותר אחר שכביכול הוא מצוי יותר ומקומו המיוחד לו הוא ב"כ ובתי מדרשות כל הקודם לבא בהן ומתפלל ומתחנן לפניו ז"ה וכשכר תפלתו מקובלת ולכן תקנו לקום באשמורת קודם אור הבקר להמצא שם עד שיתפלל תפלתו ואם עוד הלילה גדולה ואינו יכול לעמוד עד אור הבקר ושינה חטפתו לא ישכב על מטתו אלא ישן שינת עראי בין ברכיו או על ספסל א' בענין שירגיש בהיות הבקר ויקום בזריזות לשבח ולפאר ליוצר בראשית בזמירות ובקשות כאשר ראוי לעשות ואם רואה עצמו מבולבל ומטורף מן השינה עד שאינו יכול לעמוד על רגליו מכובד גופו ירחץ פניו ידיו ורגליו במים קרים כדי להסיר הכבדות מעליו ויכנע עצמו מפה ומפה ולא יעמוד במקום א' כי הטיול וההלוך בזה עקר גדול וכן מצינו בענין כ"ג ביה"כ שהיו א"ל אישי כ"ג עמוד והפג על הרצפה לומר כי העמידה והליכה מסירים השינה ובפרט ליגון הרגלים כתב הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה לפי שהרצפה מצנן הרגלים ותדד השינה וכשיתחממו הרגלים תבא השינה ונתבאר זו הסיבה בשאלות הטבעיות וכו' עכ"ל · והחכם עיניו בראשו להתגבר על יצרו בכל מיני התחבולות וערמות וז"ש כי בתחבולות תעשה לך מלחמה ואין לך מלחמה מיוחדת כ"א מלחמת יצה"ר · ואם בכל לילי האשמורת אינו יכול לעמוד עד אור הבקר לפחות באלו הי' ימים יתחזק בעצמו לעמוד על עמדו משעה שקם לסליחות עד שיתפלל תפלת שחרית ולא יסיח דעתו כלל בדבר אחר חוץ מתפלות ותחנות או למוד התורה והמצוה ודבר נקל הוא למי שיעמוד עליו · ולמוד הימים האלה כ"ל שמי שמבין בדרך האמת יניח כל הלמודים ויעסוק בה כי היא מושכת את האדם אל הדרך הטובה וזוכה להדבק בעץ החיים ובכן תשובתו מתקבלת יותר כי עולה היא למעלה למדריגה עליונה ומי שאינו בר הכי יעסוק במשנה ופרושיה שהיא ג"כ ענין גדול לקרב את האדם אל אביו שבשמים והיא יסוד ועקר לתורה שבע"פ ואם יודע אותם ע"פ מה טוב ומה נעים להעלותם כולם על פיו באלו הימים הנוראים ויהי' לו מעיר לעזור להמליץ עליו זכות לפדות נפשו מכל גזרה רעה ולומר מצאתי כפר ואי לאו בר הכי הוא יעסוק כל א' בחביב אצלו והדבר המקרב נפשו לעבודת הש"י ויחודה בינו לבין עצמו קודם הלמוד ואחר הלמוד מה הוא מה חייו וכו' מה מעשיו הטובים ואיך יתן דין וחשבון לפני ממ"ה הקב"ה ויתקן דרכיו כל האפשר והבא מידו ויתחרט על העבר ויהי' סר וזעף והשק על בשרו מבית כי הוא דבר סגולי לתשובה ולהתקרב אל ה' וקרוב קולו להשמע שכן ראשי תיבות שמע קולי :

הנהגת ערב יו"כ ויום כפור

ערב י"ה אין מתענין בו אלא אדרבה אוכלין ושותין וכל האוכל ושותה בו ומרבה לשמוח הרי זה משובח ומתחשב לו כאלו התענה והטעם שאחר שהוא שמח וטוב לב בהאמינו אמונה שלימה שיום המחרת יהי' יום סליחה וכפרה לכלל עם ישראל והוא בכללם יתכפרו עונותיו ובאותה שמחה אוכל ושותה ומטיב את לבו ראוי לחשב אתה לו לטובה וכ"כ זכות יש לו באותה שמחה של מצוה כמו התענית של מחר וזה וזה מצטרפין למלא את ידו אבל כל המתענה בו ג"כ מראה שמסתפק לו בענין סגולת היום שמתכפרים בו עונות ישראל והוא ירא וחל שמא יתכפרו שמא לא יתכפרו והוא מחוסר אמנה שראוי להאמין באמונה שלמה שודאי היום מכפר בסגולתו שנתן הקב"ה לקבוע אותו ליום סליחה וכפרה בכל שנה ושנה ומראה בזה רחמיו ית' על עמו ישראל שעם היות שכל השנה מכעיסין לפניו והי' ראוי להנקם מהם על עונותיהם ורוע מעלליהם אפ"ה מאריך אפו ואינו גבי דיליה ואומר להם שובו אלי ואשובה אליכם וביום הזה יכפר עליכם וכו' ובשביל זה צוה להם שיענו את נפשותם וענש על זה כרת כדי שיבא להם ההתעוררות מהם ויתנו את לבם לשוב ומתוך כך יכבשו רחמיו את כעסו ויחמול להם מחילה גמורה על הקלות ועל החמורות אבל אם לא ישובו אין מספיק להם סגולת היום לכפר כ"א על הקלות כדאיתא ביומא פ"ה בענין ד' חלוקי כפרה כו' ועכ"ז שאוכל ושותה ושמח עיה"כ א"צ לו להראות עידונין בעצמו ואכילות גסות שיבא מהם לקלות ראש ושיחה בטלה שא"כ הוא עושה עבירה היא בידו ולא צוו חז"ל על ככה אלא שישמח שמחה של מצוה בענין רבוי אכילה שמראה בה שמאמין בתענית של מחר שיעלה לרצון לפני בורא עולם ויכפר חטאתיו ואין ככר ענין זה כ"א ברבוי אכילה שהוא הפך התענית והמעשה שהי' מענין אותו חייט שקנה אותו דג בה' זהובים והוא לא הי' שוה כ"א א' כדי להראות שמחת לבו בתענית של מחר וכמו שפיים אותו הגמון ונתרצה לו ופטרו לשלום גם אמרו כן כדי שיוכל לסבול התענית של מחר שאכל ושתה היום כראוי דברים טובים סומכים את הלב ולא יזיק התענית לבטל כוונתו ותפלתו ויוכל עמוד כל היום בתשובתו ועבודתו כי זהו העיקר כמ"ש וזהו מעלין עליו כאילו התענה ט' וי' שאחר שהאכילה צורך התענית הרי היא כתענית ולדקה יחשב לו באכילתו :

אחר חצות היום לעת ערב יטביל גופו במי מקוה ואע"פ שבזמן הזה אין לנו טומאה וטהרה כבר נהגו כל ישראל לטבול הטבילה הזאת ומנהג של ישראל תורה והוא טוב ויפה לטהר עצמו מבעל קרי לפחות ביום הקדוש הזה כיון שמן הדין היה שבעל קרי אל יתפלל ואפילו בשאר ימות השנה עד שיטבול ומפני שלא יכלו רוב הצבור לעמוד בה בטלוה לטבילתו ראוי הוא שליום א' בשנה שהוא אדיר ונורא שנעמיד הדין על מקומו ולא נתפלל בו עד שנטבול וא"צ לברך על הטבילה כי אינו אלא מנהג אחר שנעקרה התקנה ממקומה :

אחר שעלה מן הטבילה מופשט מכל מחשבות רעות והרהורים רעים יבא לב"ה להתפלל תפלת מנחה ויתודה בה אחר התפלה בהכנעה וכובד ראש שכיון שזה הוידוי נתקן על שמא יחנק בסעודה וימות בלא וידוי א"כ הרי הוא חשוב כוידוי היום עצמו וצריך לכוין בו כראוי כמי שעומד על פרק המיתה שחוזר מלבו ומכסו · אחר תפלת מנחה נוהגין ללקות מלקות מ' ויש נוהגין

קודם מנחה וכ"ל שהצד הראוי בזה תחילה ילקה ויתודה עם המלקות ויכוף ראשו כאגמון בהכנעת לבו ויעביר :

(כאן חסר)

ויבכה עליהם ויבקש רחמים מבעל הרחמים אל ידינהו כאשמתו ולא יעיר כל חמתו כי עיקר היום תלוי בהכנעת לבו ורוחו בכל תפלותיו כמ"ש וישתדל להיות כל היום בב"ה ולא יצא ויכנס אלא מדוחק גדול ואפ"ה מנהג רע הוא שלא השתדל על שמירתו וכשיבא להתפלל תפלת מוסף בזמן הראוי או קודם זמן מנחה ישתדל בה כראוי וכן כשש"צ חוזר אותה עם ודוייה וסדר עבודת היום יכוין בלבו למה שמוציא בשפתיו ויתאונן על חורבן בה"מ שגלה כבוד מישראל וחסרה עבודת אלהינו ועונותינו הטו אלה ויאמר שמם הר ציון כו' כמ"ש במחזור יתקן סדר עבודה בתפלת מוסף ולא בשאר תפלות מפני שעיקר עבודת היום תלוי בה ורוב הקרבנות עוד צריך שלא יתעכבו בתפלת שחרית ויגיע זמן מנחה : **אחר** תפלת מוסף ירבו בסליחות ותחנונים כל מקום כפי מנהגו ויאמרו קדיש תתקבל ותענו ויאמרו ענין פטום הקטרת מלה במלה ואחריו קדיש דרבנן ועלינו לשבח · ואם הגיע זמן תפלת מנחה יתפללו אותה או יאמרו פיוטים ופזמונים להמשיך הזמן כפי הנראה בעיני הקהל לעשות · אחר תפלת מנחה יתפללו תפלת נעילה והיא תפלה נוספה ביום הקדוש הזה לעורר רחמים בעת נעילת שערי היכל העליון שקודם שינעלו תכנס תפלתנו ויקבלו אותה ברצון ובאהבה למלאות שאלתינו לכפר ולמחול ולסלוח את כל אשר חטאנו ועוינו ופשענו וסגלנו עונות כל השנה שלא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב וימחו כענין לקיים מקרא שכתוב מחיתי כעב פשעיך וכו' ובהיות התפלה האחרונה סמוכה לגמר דין אנו שואלים בה חתימת החיים שנזכה בדיננו לפניו ולא יסגרו שערי היכלות בלתי קבלת תפלתינו והוצאת משפטנו לאור והוסיפו בה עוד מה היינו והוא ענין להרבות הרחמים ולפייס מד"ה כי עם היום שורת הדין נותן כי האדם החוטא אין לו תקוה לקבל תשובתו ולכפר חטאתו אחר שהכעיס אל ממ"ה הקב"ה ולכן תקנו הנוסח הזה מה אנו וגו' כלומר אע"פ שמצד המצוה לא היה הדין נותן להיות לאדם כפרה וסליחה (אפי') (אבל) מצד המצוה אחר שהוא שפל ואפל וכל מעשיו כאין ומחומר קורץ זאת ועוד שהוא ברחמיו הגדולים והעצומים תקן לנו דרכי התשובה והזהירנו בה שנשוב מעושק ידינו ונחיה ולא נמות ומצד כל אלו הענינים ראוי לקבל תשובתינו בחמלה ולחתום אותנו בספר חיים טובים · אח"כ יחזור ש"צ התפלה ויאמר ודוי באמצע ויגמור ויאמר קדיש תתקבל ותענו ויאמרו סליחות וז"פ ה' הוא האלהים וכן ויעבור וקדיש תתקבל ויתקעו סי' תשר"ת וכבר ביארנו למעלה מה ענין התקיעה הזאת ואח"כ יתפללו תפלת ערבית של חול ונהגו לברך על החדש מפני שאנו דומים למלאכים וראוים להקביל פני שכינה ולכן מתעכבים מלברך עד הלילה הזאת מן הטעם הזה ונכון הוא : **אחר** מוצאי יה"כ נהגו לפייס איש את חבירו ולשאל מהם מחילה מכל שגיאה ועון שעבר ביניהם . יטעם למנהג משום שאין יה"כ מכפר אלא עבירות שבין אדם למב"ה שכן כתיב לפני ה' תטהרו מה שהוא מכם לפני ה' תטהרו אבל מה שבין אדם לחבירו אינו מתכפר לו עד שירצה את חבירו : **ואחר** שפייסו למב"ה על עבירות שעברו לפניו בינו לבינם מפייסין כל א' לחבירו להיותם נקיים מה' ומישראל : ובלכת כל א' לביתו יבדיל על הכוס ויברך על המאור אבל לא על הבשמים ואפילו חל במוצאי שבת : ויסדר שולחנו ויאכל בשמחה ובטוב לבב כי שמחו אלהים בתתו לו את היום הקדוש הזה שעבר עליו ובו נמחלו עונותיו בחמלת ה' עליו ויהיה מובטח בחסדי אל שיצא משפטו לאור ומכאן ולהלאה ישמור עצמו מכל שגיאה ועון ובכל עת יהיו בגדיו לבנים :

סדר מצות סוכה

ונהגו המדקדקים ובעלי נפש שתכף אחר גמר סעודתן קודם שיעשו שום מלאכה עוסקים במצות סוכה ומתקנין מקום מושבה כל א' כפי אשר יוכל כדי ללכת מחיל אל חיל ולהתחיל תחילת השנה בדבר מצוה ודבר טוב ויפה הוא לעשותו : למחר יה"כ יעסוק במצות שלפניו במצות סוכה ולולב אתרוג הדס וערבה כי בחמלת ה' עלינו רצה לזכות את ישראל והרבה לנו במצות בימים הנוראים האלה כדי להשלים נפשותינו עד יום ז' לחג שהוא יום הושענא רבה ובו נגמר הדין וניתן הפסק דין אם לטוב אם למוטב וצריך כל אדם להיותו ירא וחרד בלבו שמא עדיין לא נגמר דינו ומשפטו תלויה וישתדל להרבות צדקה ומשפט וגמ"ח עם העניים והאביונים כדי שיצא משפטו לאור ויחתם לחיים טובים ביום הגמר דין וירדוף אחר כל המצות האלו באהבה וחבה בכל לב ובכל נפש כי שמחת המצוה ואהבתה היא עיקר עשייתה : ועתה נבאר ענין המצות האלו וכוונתם א' לא' מצות סוכה בגובהה ורחבה ושיעורה הלכה למשה מסיני גבוהה למטה מכ' אמות מצומצמות ואין פחות מי' טפחים רחבה אין פחות מז' טפחים על ז' מרווחים ולמעלה אין לו שיעור ויעשה לה תחלה הדפנות מכל דבר שיהיה בין שתי בלא ערב או ערב בלא שתי ובלבד שלא יהיה בין זה לזה ג' טפחים ויהיה לה קביעות מעט שלא ידפנה הרוח וכן יריעות מקושרות היטב אח"כ יסכך אותה מכל דבר תלוש שאינו מקבל טומאה ולא יהיה לו ריח רע ולכתחילה לא יסכנה עד שאין נגוהי החמה נכנסים בתוכה ואין טיפי מטר יורדות שא"צ להיות לה קביעות בית דלא מוכחא מלתא כ"כ והמדקדקים מסככין אותה בדבר שיש לו ריח טוב ואינו מתיבש כ"כ כדי שיהיה תאב לדירתה ולא יקוץ בה ויצא ומזה הטעם לא יעשה אותה במקום שאינו ראוי מקום אשר השמש מכה בכח או הרוח מנשב בכח או שהיא מקום זבובים ויתושין שמפני אלה הדברים יניח אותה ויצא והוה ליה כאלו מתחלה עשאה כדי שלא לשבת בה בקבע ואין ראוי גם מדקדקים לנאותה בכל דבר נאות לה וזה עיקר כל המצות שיהיה האדם שמח וטוב לב לזכות בעשייתה עד שמפני כך עושה בה תוספת טובה יותר ממה שנצטוה מפני חבוב המצוה ובזה יש לו שכר אחר נוסף על שכר עשייתה ועז"א תחת אשר לא עבדת כלומר עבדת אבל לא בשמחה : וצריך שיעשה דירתה קבע מכל ענייני

קביעותיו

קביעותו הן מאכילה הן משתיה הן משינה הן מלמודו למוד שאינו צריך עיון כ"כ עד שישיבת הסוכה מטרידתו ואינו יכול לעיין או שצריך להתפלל וישיבת הסוכה מבטלת כוונתו שמפני ענינים אלו יצא מן הסוכה ואינו רשאי לישב בה אבל לכל שאר הדברים יחשוב סוכתו כאלו היא ביתו שמיוחדת לו לשבת בה בקביעות ואם באולי יצא לו איזה צער או אונס ושאינו יכול לשבת בה מותר לו לצאת ממנה :

וכוונת המצוה הזאת כבר הזכיר הכתוב טעם לענין למען וכו' כי צריך האדם להיות נגד פניו הגמול הטוב אשר הש"י גמל את אבותינו ואותנו מכמה צדדים ובכמה זמנים זמן אחר זמן ופעם אחר פעם זמן הגמול הרב בכמות ובאיכות שעשה עמנו ועם אבותינו היתה יציאת מצרים שהוציא אותנו מכור הברזל מבית עבדים היינו משוקעים ומוטבעים בבוץ רגלינו עד שכמעט נשתקע שם ישראל מן העולם והיינו כא' מגויי הארצות אלא שבחמלת ה' עלינו ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותינו שלא יעזבנו ולא יטשנו נתגבר כארי כביכול ביד חזקה ובזרוע נטויה להוציא אותנו משם ולקרבנו לעבודתו לעשות אותנו עם סגולה כיום הזה ובהיות הגמול הזה גדול מאד למי שיש לו עינים לראות ולב להבין תלה בו עבודתו וקבלת אלהותו עד שאמר בפני כל ישראל אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכו' ולא נתרצה בזה אלא לתלות עשיית הרגלים שבכל שנה ושנה זכר ליציאת מצרים כדי שידעו כל באי עולם ענין יציאת מצרים ויעו. אותה על לבם עד שבשביל זה לא ישכחו את ה' אלהיהם ולא יעזבו תורתו וזהו להועלת עם ישראל שלא יעשו נגד רצונו וישליך אותם מעל פניו ובענין חג המצות לא הזכיר ענין מה להורות על זה כי כל מעשיו מוכיחים עליו וא"צ דבר מבחוץ :

גם בחג השבועות כיון שאנו מונין וסופרים ז' שבועות מיום שני של פסח כדי להתקרב אל יום נתינת התורה כאשר עשו אבותינו בצאתם ממצרים כדכתיב תעבדון את האלהים על ההר הזה כי כוונת היציאה היתה על הסיבה הזאת כאשר ביארנו בענייני יציאת מצרים א"צ דבר מבחוץ כי הוא ושמו מורה על זה וספירתנו שאנו סופרים כל יום ויום עד ז' שבועות כאשה נדה שסופרת ז' ימים נקיים להזדווג עם בעלה · אבל בענין חג הסוכות הזה שהוא רחוק מיציאת מצרים ראתה חכמתו ית' וית' לצוות בו ענין שעשייתו יביא זכירת מצרים ולא תשתכח ולזה כתב בסוכות תשבו כי בסוכות הושבתי וכו' והם ענני כבודו שהקיפנו בהם בצאתנו ממצרים לבל יכנו שרב ושמש וזה גמול אחר מצורף עם גמול היציאה עצמה :

ולכן צריך כל אדם שיכוין בזה כשעושה סוכתו או כשיושב בה ויוצא מביתו לסוכתו שלא כדרך העולם שדרכם להכנס כל א' מסוכתו לביתו מפני שהצנה גוברת בחצי תשרי והוא עושה הפך לקיים מצות הבורא ית' וית' ומתוך כך יזכור טעם לענין ויעלה יציאת מצרים על דעתו ויכיר וידע החסדים והחנות ואשר גמל לחייבים טובות בעשות עמנו החסד הגדול הזה להוציא אותנו מתוך גילולי מצרים המכוערים ולבחור אותנו לעם סגולה ולקרב אותנו לתורתו ומצותיו ומתוך כך תהי' יראת ה' נגדו תמיד להיותו ירא וחל בזכרו את כחו ואת גבורתו וזה כל האדם :

כוונת הלולב ואגודתו

מצות לולב: ענין המצוה הזאת וכוונתה ליחד ש"ש בכל לבבו ובכל נפשו וכן ענין לולב לו לב שיהי' לבו שלם עם אביו שבשמים וכמו שהלולב מקשר כל העלין שבו ונעשה הכל אגודה א' וקשר א' בלי פירוד ביחוד גמור כך צריך האדם שיקשר כל דעותיו ומחשבותיו ויפנה הכל אל מקום א' ואל יפנה במחשבתו אנה ואנה ח"ש תמים תהי' עם ה' אלהיך כלו' תהי' כל מחשבותיך כולם פונות אל מקום א' ובזה תהי' תמים ושלם בענין עבודתו ויראתו כמו שהלולב תמים ושלם חתיכה א' ביחוד בקשרו כל עליותיו ופארותיו אליו אבל מי שיש לו חלקים מפורדים אינו נקרא שלם בשלמות ונראה ענין זה בתמר ולא באילנות אחרות ולזה הצדיק נמשל לתמר אי משום דכמו שימי שנותיו של אדם הם ע' שנים כך ימי התמר עד הגיעו לתשלום קומתו צריך משך ע' שנה וכן הצדיק אינו נקרא שלם עד אותו זמן שכבר בא בימים · אי משום שכל כחו וגבורתו של אילן זה הוא בראשו ואם ראשו נחתך הרי הוא מת ובטל מן העולם וכן ענין האדם ממש כל חיותו ועצמותו תלויה בראשו וע"כ גילה הקב"ה ענין זה בתמר לומר שאין נקרא צדיק בשלמות אלא א"כ יהי' לבו כלבו של תמר מיוחד באחדות שלמה בכל פרקיו ופונה למעלה: עוד צונו ית' וית' לקשר עם הלולב ג' בדי הדס והוא ג"כ להראות יחוד גמור בלבו של אדם כי כן ההדס הכשר למצוה עולה קיני קיני ובכל קן וקן יש בו ג' או ד' עלין מסבבים א"ע מסודרים בסדור נאה ומיושר לא זה למעלה מזה ולא זה למטה מזה והוא ענין חבור ואחדות שוה שכולם פונים אל מקום א' כן צריכין ישראל שיהיו כולם קשר א' ואגודה א' ואחדות שוה שלב כל א' וא' יפנה אל מקום א' ואל ישעו בדברי שקר איש לעברו מקצהו ח"ו כי בענין תלונתם נאמר אין מלך בישראל איש כל הישר בעיניו יעשה ובענין התוכחה נאמר והתברך בלבבו לאמר בשרירות לבי אלך וזו רעה גדולה אשר בסיבתה בה אלינו הצרה הזאת ותתך עלינו האלה והשבועה והוחבל אווינו ונפרע פארנו וזבול מקדשנו חרב בעונינו ועוד הגלות מר ונמהר לא שכך מעלינו על כי עדיין אנו באולתינו בזה עון שנאת חנם אשר בעבורה נתשנו באימה ולארץ הושלכנו עד יערה עלינו רוח ממרום ולזה צונו ית' וית' להביא המין הזה בתוך מינים האחרים להראות לנו יחוד העלין האלו ואחדותם אל מקום א' ומהם נלמוד ליחד לבבנו יחוד גמור ושלם כולנו אל מקום א' אל אבינו שבשמים · וחז"ל קבלו קבלה אמיתית שצריך לאגוד עם הלולב ג' בדי הדס ולא פחות כדי שנזכור בזה שלשלת היחס וגזע קדושת אבותינו אברהם יצחק ויעקב זלה"ה שהם דומים לעלי הדס הנאחזים כולם במקום א' ואחדותם היתה אחדות שלמה לא הסיחו דעתם מקדושת בורא עולם ית' וית' ולעולם פנו למעלה וכן צריך לנו שאנו מגזעם ומשרשם לאחוז את מעשה אבותינו בידינו וליחד לבבנו יחוד גמור לעבודת אלהינו :

עוד צונו י"ו לאגוד עם הלולב ועם ההדס ב' בדי ערבה

להראות לנו טעם היות שהאדם צריך לבקש עבודת ה' וליחד לבבו יחוד גמר לא מפני כך יסית דעתו מענייני העה"ז וישליך אותם אחרי גוו כי אינו זה כוונת הבריאה כי לא תהו בראה לשבת יצרה וזה בלא זה א"א כי כן נאמר בענין יצירת האדם וייצר בב' יודי"ן להראות ב' יצירות יצה"ט ויצה"ר ושניהם כא'טובי' והיא כוונת הבריאה וכן אמר שהעה"ב אחוז מזה וגם מזה אל הנח ידיך ונאמר טובים הב' מן הא' וענין הערבה רומזת לענין העה"ז שנראה לכאורה שאין לו לא טעם ולא ריח ומה ערך בו ועוד שבין ליצה הי' ובין לילה אבד שמתיבש' מלאותה תכף ומיד מכל ירק ומכל אילן והוא רמז לעה"ז שאין לו קיום והויה אלא כליון והפסד וכן אמר המליץ (הבל מקור הבליה וההפסד ואין אדם יודע את עתו היום כאן ומחר בקבר) אלא שהקב"ה הנחיל לנו תורתו שבסיבתה יש לנו חיים כמו שיש לערבה מנהלי המים שאצלה ואחר שחותכין אותה אין לה שום מחיה כלל כך ישראל אם פורשין עצמם מן התורה פורשים מחייהם ואין להם שום חיות כלל :

אלו ג' מינים שאמרנו והם לולב הדס וערבה שלשתן אגודים יחד כי א"א לזה בלא זה · עוד צונו ית' ויתב' ליקח מין ד' והוא אתרוג פרי עץ הדר ויקח אותו לבדו בידו השמאלית אבל יחבר הב' ידים כא' להיות הד' מינים כאחד :

וענין האתרוג הוא שיש בו טעם וריח נחמד למראה וטוב למאכל והוא דומה ללב האדם וצריך שיהיה יפה וטוב נקי ומכל חזזית מכל פגם רמז בזה שהאדם צריך שיהיה לבו נקי מכל סיג ופנוי מכל מחשבה רעה ובזה יזכה לחיי העולם הבא לגן עדן שכלו טעם וכלו ריח כלו ממתקים וכולו מחמדים ואינו כאגודת האחרים מפני שהוא רומז לע"ה שעתיד לבא אבל אינו מצרף אותו עמהם בחברה כי צריך להאמין באמונה שלימה כי יש מתן שכר לצדיקים בגן עדן ואע"פ שהוא אינו עובד עבודתו כדי לצפות לתשלום גמול אפ"ה צריך להאמין בה וכן אמר ההגא ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא : עוד ענין אחר שמעתי בענין זה כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל ואינו רוצה שידח ממנו נדח ובהיות שיש בענייני האנשים ג' מינים יש מהם שיש בהם טעם וריח והם החסידים ואנשי מעשה כי כל מעשיהם האמת והצדק: ויש מהם שאין בהם לא טעם ולא ריח והם קני' ע"ה כי כל מעשיהם תוהו ואין אתם יודע עד מה : ויש מהם שיש בהם טעם אבל אין בהם ריח והם העוסקים בתורה ואין בידם מעשים להריח בהם : ויש שיש בהם ריח ואין בהם טעם שיש בידם מעשים טובים אבל אין בהם תורה רצה הקב"ה לרמוז לנו בענין לקיחת ד' מינים הללו שהכל צריך לעולם וצריך לעשות מהם אגודה א' וחברה א' ולא ידח זה עפני זה כי כולם כאחד טובים :

האתרוג יש בו טעם וריח והוא בפני עצמו מפני שהוא שקול כנ' האחרים : הערבה אין בה לא טעם ולא ריח : ההסד יש בו ריח ואין בו טעם : הלולב יש בו טעם ואין בו ריח והוא כשהוא רך כשיוצא מראש הדקל אשר שם הקו' נתון יש בו טעם מה : וזוה לחבר אותם מה שיש בידו של זה תועלת לזה וזה מסייע לזה ובהתחברם כולם כאחד לא ימצא בהם שום דופי וזה שאמרו להביא חלבנה עם הקטרת ואע"פ שריחה רע אפ"ה בהתחבר' עם הסממנים האחרי' ריחה הרע מסתלק ממנה והדרבא מוספת ריח טוב לסממנים האחרים כי אין האור ניכר אלא מתוך החשך וכן צוו חז"ל כל תפלה שאין בה מפושעי ישראל אינה תפלה והוא רמז לענין זה שאמרנו :

עוד אמרו במדרש לולב זה הקב"ה · הדס זה הקב"ה ערבה זה הקב"ה · אתרוג זה הקב"ה :

ואפשר שכיונו ז"ל לענין זה שאמרתי שאע"פ שיש בו בישראל חסידים ואנשי מעשה לא מפני זה נעלה נפשו בפחותים והקלים כי זה וזה צורך העולם וכמו שחפץ בזה חפץ בזה לבלתי ידח ממנו נדח ועל כולם מיחד שמו ומשרה שכינתו : עוד שמעתי כי לכל אילן ואילן או עשב או ירק יש שר שולט עליו ואומר לו גדל וד' מינים אלו לא השליטם הקב"ה ביד שר ושוטר אלא כביכול מכחו ומהשגחתו הפרטית הם גדלים ולזה צוה לנו ליקח אלו הד' מינים מיוחדים לו בחג להראות לכל שעם ה' אלה והנה הנם בידו שאין להם פחד ואימ' משום בריה בעולם ואפילו לסמא"ל אין לו כח לשלוח יד בהם אחר שהם מצויינין ומסומנים בסימן של מלך :

וצריך ליקח ד' מינים אלו כמו שאמרנו הג' כא' והא' בא' ולחבר ב' הידים כא' וקודם שיטול כולם בידו יברך אקב"ו ענ"ל ויכוין בה למה שאמרנו וביום א' יברך שהחיינו ואח"כ ינענע בהם לד' רוחות העולם וישים פניו למזרח וינענע ג' נענועין ואח"כ יהפוך עצמו לימינו לצד דרום ויעשה ג' נענועין ואח"כ למערב ואח"כ לצפון שכל פינות שאתה פונה יהיו דרך ימין אח"כ למעלה ואח"כ למטה והם ו' קצוות בג' ג' הם י"ח להראות שאלהינו ית' ויתב' הוא חי וקים יחיד ומיוחד בשמים ובארץ ובד' רוחות העולם ובידו הכח והממשלה שליט בעולמו לעשות כרצונו לעצור ממנו שלגים רעים ורוחות רעות המזיקות לעולם וישפיע לנו מטובו מן השמים את אוצרו הטוב להריק על הארץ ברכה עד בלי די ומנענע בהודו לה' פעם א' ובאנא ה' הושיעה נא פעם א' ובהודו שבסוף פעם א' הם ד"פ א"י נענועים בכל פעם הם ע"ב נענועים רמז לשם בן ע"ב שמכחו הגדול ישפיע ברכה ותהלה נגד כל הגוים ולזה צריך שיכוין כל מי שהוא בן דעת ובעל נפש כי הכל הולך אחר הכוונה : עוד יש רמז בד' מינים אלו לד' רגלי המרכבה והם אברהם יצחק ויעקב ודוד והם הדס ערבה לולב ואתרוג ובזכות אלו מרכבה קדושה של שכינה ישב הקב"ה על כסא רחמים וירחם עלינו ויוציא משפטנו לאור ויחדש עלינו שנה טובה :

וצריך כל אדם להשתדל בעבודה הזאת ואל תהי קלה בעיניו שאחר שיש לה יחוד הש"י והשבתו ראוי להחזיק בה ואל יסמוך לומר עם הקהל אני נוטל כי היא סמיכה של הבל כי לא נתקן לולב לקהל אלא שיטול אותו מי שאין לאל ידו משגת לקנות לולב לעצמו או שבא מן הדרך או שארעו איזה אונס ולא קנה לו לולב ואתרוג הנהי ב"ד הוא שיועיל לו נטילתו בלולב הקהל אבל מי שבידו ספוק לקנות ולהשב המצוה ולהדר אותה לא ידחה אותה

אותה מעלין שהיא גדולה במאד מאד בכמות ובאיכות ומגיע לו תועלת רב אם לנפש אם לגופו אם לכל אנשי ביתו שניצולים מכל צרה ומכל גזרה רעה אם עושה אותה כתקנה · ועוד שאעפ"י שיטול לולב הקהל לא יוכל לנענע אלא פעם א' לצאת י"ח מצוה אבל הנענועים האחרים בג' מקומות מן ההלל ולהקיף בו בזמן ההושענות איך יעשה : ואם הוא במקום שהאתרוגים אינם נמצאים גם הלולבים באים מארץ מרחקים ואינו יכול להשיג דבר שיצא בו י"ח מפני שדמיו יקרים ואין ידו משגת יקנה מן הבא בידו ד' מינים הללו להיותם בידו בשעת ההלל ויברך על אותו שנבחר לקהל ובו יצא י"ח ומה שיש בידו יהיה לחבוב המצוה וליחד ש"ש מן הבא בידו ולצדקה יחשב לו : ומי שיכול ויש ספוק בידו לקנות צריך שישתדל לקנות המובחר והמהודר יותר שימצא וכבר אז"ל בהדור עד שליש וצריך לקיים הב' פי' אם שליש הממון אם שליש השיעור וזהו לחיובא אבל כל המוסיף מוסיפין לו וכבר אז"ל זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות בלולב נאה בציצית נאה בסוכה נאה וכן בכל ענין המצות שעושה יעשה אותן בשלימותן ובדקדוקן שלא יחסר מהן דבר מה ובזה יוכר עבודת העבד הנאמן ומדקדק בעבודת אדוניו ומשתדל לעשותה בשלמות וליפות אותה עבודה כדי למצוא חן בעיני אדוניו וגם אדוניו מכיר את לבבו הטוב ושמחת לבו בעשיית מצותיו ומוסיף לו שכר אחר נוסף על שכר המצוה עצמה מכח רצונו הטוב וחפצו השלם בעבודתו ואעפ"י שמן הדין נראה לו שיוצא בענין ההוא לא יתרצה בזה אלא יעשה הדבר בשלמות בלי פקפוק כיצד בא ליקח לולב א' ושואלין ממנו דינר א' והוא מסופק בו אם הוא ראוי אם לאו ישאל ממנו לולב אחר יפה ממנו ויתן לו ב' דינרים ויקח א' יפה וטוב כרצון לבו בלי ספק ובלי פקפוק בכל תנאיו בא ליקח ג' בדי הדס יבקש אותם לחים וטובים אשר אין בהם כל מום כולם עבות מראשם ועד סופם ואעפ"י שיוסיף בדמים המב"ה יוסיף ימים על ימיו וממנו הכל ומידו נתנו לו ואיך יעלה על דעתו של האדם הטפש לפקפק בענין אחר שהוא רואה בעצמו כי זה כוונ' הבורא שיעשה מצותיו בשלמות ובהדור נאה ונתן לו יד לעשות ולא יעשה ויתרצה במה שימצא להקל מעליו שלא יפזר ממון שאינו שלו : וכן בענין הערבה ראויה שתהי' לחה ורטיבה שלמים ולא מקוטעים : בא לקנות אתרוג צריך לדקדק בו הרבה כי הוא נקרא פרי עץ הדר וכל ההדר האפשרי שהוא יכול לבקש ולחפש עליו יבקש ויקח אותו בשלמות ההדר : וכל אלו הענינים צריך לחפש אחריהם קודם שיבא זמן חיובן כדי להיות לו מוכן ומזומן לצאת בו ידי חובתו ולהתהדר לפני בורא עולם אבל מי שלא השתדל מקודם לכן וכשבא השעה דחוקה הוא מחפש ואינו מוצא כבר אמרנו שיקח מה שימצא להיות בידו לזכרון ולאות אבל לא קיים המצות כאשר ראוי לו לקיים וצריך לבקש רחמים ירחמו עליו מן השמים ופעם אחרת יזכה לעשות המצוה כתקנה :

ויש נוהגין ליטול לולב ביום א' בסוכה כדי ליחד ש"ש בשלמות משום דסוכה עולה ב' שמות אדנ"י יהו"ה ש"ם כ"ו : ולולב עולה עם ד' אותיותיו ע"ב רמז לשם בן ע"ב הנרמז בג' אבות בג' פסוקים ויס"ע ויב"א וי"ט ישר הפוך ישר וכן הדס עולה עם ג' אותיותיו ע"ב : אתרוג · במילוי וי"ו עולה עם אותיותיו והתיבה הרי"א כמנין (תורה צוה לנו) כי אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענום והם המצות הנחמדים מזהב ומפז רב וכן ענין אתרוג הוא נחמד בלשון תרגום וכל התורה כולה שמותיו של הקב"ה :

ערבה עם אותיותי' עולה רפ"א וכן עולין ג"ס ע"ב שהם רי"ו אותיות עם שם אדנ"י הפועל בהם והוא הנקרא מלאך אלהים ועולה ה"ס א"כ כל הענינים אלה הם הדברים עליונים ומורים יחוד שמו הגדול ולכן נוטלין לולב בסוכה ליחד הכל כא' יחוד גמור ואפי' הלל גמור או כדי לנענע ד"פ כראוי ואין למחות בידם כי כוונתם לש"ש אבל מי שלא יעשה כדרך הזה לא הפסיד כיון שנוטל אותו בב"ה ברוב עם הדרת מלך וגומר ההלל עם הצבור במקום קדושתו לא גרע בה מן הסוכה אלא אדרבא תוספת מעלה וקדושה יתרה ימצא בו ולעולם אל יפרוש אדם עצמו מן הצבור ונהגו הצבור ליטול לולב אחר חזרת ש"צ תפלת שחרית קודם שיברכו לגמור את ההלל וטעם למנהג משום שעונת קריאת שמע היא קודם הנץ החמה כדי שיגמור אותה וברכת אמת ויציב ובשעה שיתחיל להתפלל הנץ החמה לקיים ייראוך עם שמש וזמן נטילת לולב היא מהנץ החמה ואילך שכל דבר שכשר בו ביום אינו אלא מהנץ החמה ואילך אלא שאם עשאו משעלה עמוד השחר כשר וא"כ ראוי הוא להתפלל לסמוך גאולה לתפלה עם הנץ החמה :

ואח"כ יטול לולב שהרי הגיע זמנו וכן ראוי למדקדק לעשות אלא שביום א' שהצבור מתעכבים בזמירות וכבר הנץ החמה יכול ליטול הלולב שלו או של אחרים א"כ הוא יפה והדור משלו כדי לברך שהחיינו מן הקודמין אחר שהגיע זמנו וא"צ בזה להמתין לצבור אחר שיש זריזות בדבר :

אחר שנטל לולב יגמור את ההלל מלה במלה שלא יחסר דבר לקיום ברכתו שבירך לגמור דמשמע כולו ואפילו כשש"צ אומר יאמר נא ישראל וכו' והקהל עונין אחריו הודו לה' וכו' יש מדקדקים שאינם מעלים זה בזה אלא הם אומרים בלחש יאמר נא יאמרו נא וכו' וכן ראוי ואין ראוי להפסיק בו כלל אלא כענין בין הפרקים של ק"ש לשאול מפני הכבוד ולהשיב שלום לכל אדם כי כל דבר שמברכין לפניו ולאחריו אין להסיח דעתו ממנו עד שיגמור מצותו ובזמן שש"צ מזמר איזה פסוק מן הלל ומתעכב בו לא מפני זה יעסוק הוא בדבר אחר כי אין להסיח דעתו עד שיגמור את כולו או ביחיד או בצבור ויעשה נענועים במקומות אשר זכרנו ואח"כ יברך ברכת יהללוך ויענה אחריה אמן כמו שעונה אחר ברכת ישתבח שהיא סיום ברוך שאמר וכן נהגו : אח"כ מוציאין ב' ס"ת בא' קורין שור או כשב ובב' בענין מוסף היום בפ' פנחס ומפטירין הנה יום בא לה' וכבר דברתי על ענין ההפטרה למעלה ומה טיבה :

אח"כ יחזירו ס"ת למקומו ויתפללו תפלת מוסף ויכוין בה כראוי שתחשב לפני בורא עולם כאלו הקריב קרבן מוסף : **מוסף היום** י"ג פרים וב' אילים וי"ד

כבשים כולם עולות · ומנחתם ג' עשרונים לפר וב' עשרונים לאיל ועשרון לכבש · ושמן שלהם חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש ונסכיהם חצי ההין לפר ושלישית לאיל ורביעית לכבש · עוד שעיר א' חטאת :

ביום הב' י"ב פרים וב' אילים וי"ד כבשים ושעיר · וביום הג' י"א פרים וב' אילים וי"ד כבשים ושעיר וכן בכל יום הפרים מתמעטים והאילים והכבשים במקומן : ובכל יום קודם שיתפלל מוסף יכוין במוסף היום מה הוא ויוציא אותו בשפתיו ויתחנן לפני אלהינו ית' וית' תהא שיח שפתותינו תחת קרבנותינו :

אחר תפלת מוסף מוציאין ס"ת ומניחין אותו בתיבה ויתחילו לומר ענין ההושענות ומקיפין הצבור התיבה אשר ס"ת עליה בכל יום פעם א' : וענין ההקפה הזאת היא זכר להקפה שהיו מקיפין את מזבח העולה בזמן שב"ה קיים כדתנן במסכת סוכה בכל יום מקיפין את המזבח פעם א' ואומר אנא ה' וכו' והתיבה לנו במקום המזבח שכמו שמזבח היו נקרבים הקרבנות ועולין לריח ניחח כך אנו מקריבים תפלותינו שהם במקום הקרבנות ע"י ש"ץ שיעלה לריח ניחוח :

וענין ההקפה הוא להתחנן לפני אלהינו יתברך וית' יושיענו מכל צרה ויצילנו מכף כל אויבינו ויפר כל עצת הקמים עלינו לרעה וכן במזבח בכל יום מתמעטים הפרים רמז שיתמעטו שונאינו והאילים והכבשים שהם ישראל דכתיב שה פזורה ישראל לעולם קיימין והיו מקיפין את המזבח על הכוונה הזאת והיו אומרים אנא ה' הושיעה נא ואין לך תשועה גדולה מזו ואנו מזכירים זכות אבות בזמן הקפתינו כדי שתעמוד לנו זכותם ותגן עלינו וכן ענין כל הפיוטים וההושענות על ענין הזה כל א' כפי מנהגו :

סדר יום הושענא רבה ושמ"ע וש"ת

יום שביעי של חג נקרא יום ערבה ונקרא יום הו"ר מפני שמאריכין בו בענין הושענא וכל א' וא' לוקח בד א' של ערבה מלבד ערבה שבלולב עם הערבה שלו ומקיפין את התיבה אותו היום ז"פ וכן היו מקיפין את המזבח בזמן שב"ה קיים ז"פ כנגד כל ז' הימים ולהיות היום הזה נורא מאד ובו נחתמים כל הספרים כולם והפסקי דינים ניתנים ביד כל תובע ומשטין ולכן צריך להרבות בו צדקה תפלה ותחנונים לעורר הרחמים העליונים ירחמו עלינו ויחתמו אותנו בספר חיים ובספר צדיקים לגאולה וישועה ונוהגין להרבות נרות בב"ה ויש שלובשים בגדים לבנים כמו ביה"כ ויש שעומדים כל הלילה ואין ישנים כלל מרבים בזמירות ותחנות וקורין ס' תהלים כולו וכבר כתבתי בענין יה"כ מה טיבו ומה ענין קריאתו וכל המרבה להתחנן הרי זה משובח ואפילו מי שאינו עומד כל הלילה קם באשמורת הבקר לומר סליחות עם הצבור כל מקום כפי מנהגו ומתעכבים בזמירות בב"ה עד שיתקבצו כל העם ואו' רננו צדיקים עד כל"ח ואו' ברוך שאמר עד ישתבח וקם ש"ל ואו' ישתבח בזמרה ואו' קדיש וברכו וק"ש ועושין כסדר כל יום ואחר תפלת מוסף מתחילין בהושענות ומקיפין פעם א' בזכות אברהם ואומר מה שאמרו כשהקיפו יום א' · ובהקפה ב' מזכירים זכות יצחק ואומר מה שאמרו ביום ב' בזמן ההקפות בג' יעקב בד' יוסף בה' משה בו' אהרן והם ו' הימים שעברו בכולם אומר הושיענו בהקפת פעם א' בהקפת פעם אחרת בהקפת פעמים כו' · בהקפה הז' מזכירין זכות דוד כי היא הז' ואומר פזמון ופיוט מיוחד ליום ואו' הושיענו בחגיגת י"ים ז' ובכל הקפה מאלו מרבים בסליחות ותחנונים ואו' ויעבור וי"ג מדות של רחמים ותוקעין שופר סי' תשר"ת כדי לעורר הרחמים וכל מקום ומקום כפי מנהגו ומתעכבים עד קרוב לחצי היום ומתחננין על ענין הגשם שיהי' בעתו והשנה שתהי' מבורכת בכל ועל ענין גאולתינו ואו' קדיש ותענו ותתקבל ואותה הערבה חובטין אותה בקרקע פעם ושתים כי מנהג נביאים הוא וחביט חביט ולא בריך ואח"כ או' אין כאלהינו בנחת ובזמרה ואו' ענין פטום הקטרת ואו' קדיש על ישראל ונפטרים לשלום ואם יום של ערבה בע"ש ראוי למהר כדי לצאת להכין צרכי שבת :

כל אלו ז' הימים יעשה אדם את סוכתו קבע ואת ביתו עראי לכל ענין כאשר כתבתי : וביום הז' יעמוד בה עד קרוב ללילה ליל שמחת תורה והוא יום שמיני עצרת ויתקן ביתו עם שולחנו לכבוד היום הבא כמנהגו בכל י"ט ויוריד את הכלי' הנאים מן הסוכה לתקן את ביתו ולהציע מצעותיו כראוי אבל לא מפני זה יצא מסוכתו עד סוף היום ובליל י"ט יקדש בביתו ויברך שהחיינו כי הוא נקרא רגל בפני עצמו לענין פז"ר קש"ב והוא סי' לעניינים אלו פייס בפ"ע ואינו כשאר הרגל שהמשמרות חוזרות חלילה זמן בפני עצמו ולא סמכינן אזמן דרגל קמא רגל בפני עצמו למאי דאמרן קרבן בפ"ע ואינו כשאר מוספי החג שמחה בפני עצמה והיא' מעורבת עם שמחת הרגל הא' וצריך שלמי שמחה בפני עצמה · ברכה בפני עצמה דצריך לומר את יום שמיני חג עצרת הזה ובח"ל שעושין ב' ימים והשמיני ספק ז' לא יצא מן הסוכה אבל יתובי יתבינן ברוכי לא מברכינן :

ויום ט' שהוא ספק ח' יאמר ג"כ זמן כדין ב' י"ט של גליות ועושין שמחת תורה בט' וענין המנהג הזה שקורין ליום זה שמחת תורה ועושין בפועל שמחה לתורה ומוציאים כל הספרים שיש בב"ה ועושין להם חופה ומשימין אותן בתוך חופתן ומרקדין בפניהם ומזמרין בקול רנה ותודה ומציעין כל ב"ה כלים נאים ומצעות נאות ומעטרים הספרים בכל כלי כסף וזהב וכלי משי ורקמה : והענין הוא לפי מנהגנו שאנו קורין כל החומש בשנה א' והיום הזה השלמנו סדרנו וחזרנו להתחיל ועל שזיכנו אלהינו לכך מחבוב המצוה אנו עושין כך ומשמחין התורה שע"י זכינו לכך וכן המתחיל והמסיים עצמם עושין שמחה ונקראו חתנים : המסיים חתן תורה שעל ידו נשלם הסדר ועיקר החתונה על ההשלמה : והמתחיל חתן בראשית שהוא זכה להתחיל הסדר ונקרא חתן שעל ידו חזרו להתחיל ובין זה ובין זה מקשטים התורה זה בכה וזה בכה כחתן שמקשט את הכלה בתכשיטים שמביאים לה ובס' הזוהר יש ענין סגולה לענין זה בפני עצמו שהוא נקרא שמיני עצרת והראה הקב"ה ביום הזה אהבתו שהיתה לו עם ישראל

מכל

מכל האומות וכדכתיב ערלת תהיה לכם דוקא ולא לאחר עממין משל לבן מלך וכו' ומטעם זה שאין שמחה יתירה היום הזה אם לתורה אם לעם ישראל והוא מן הד' פרקים שמשחיטין את הטבח בע"כ שחייב אדם לשמח אז ואין שמחה בלא בשר או אפשר לתת טעם לשמחה כי אחר שכל ז' ימי הסוכה נטלנו לולב בידינו בד' מינים שהם אות לנו שאנו חלקו ונחלתו י"ו וישבנו בסוכה ז' ימים תחת כנפי השכינה ואין לנו חלק עם סמא"ל וסיעתו ולכך ראוי לנו בזה היום לשמוח שמחה של מצוה בזכרנו את טוב ה' אשר עשה עמנו ועם אבותינו לבחור בנו מכל האומות ולקדש אותנו מכל הלשונות ויחדנו לעם סגולתו והוא ענין קרוב על מ"ש ערלת תהיה לכם: ויש מי שנוהג ביום זה לעבור על החומש משום שמחת התורה· ויש מי שנוהג שעובר ב' מקרא וא' תרגום שאם עבר עליו איזה שבוע שלא עבר הפ' יצא בזה י"ח כי משלים פרשיותיו עם הצבור איקרי אחר שמשלימין סדרם בעתם ונ"ל שטעות הוא בידם ומעוות לא יוכל לתקון כי לא נקרא משלים פ' אלא כל ענין וענין ביומו ומדי שבת בשבתו כ"א עבר יומו בטל קרבנו ולכן אמר כי מי שלא השלים קודם תפלה ישלים אחר תפלה אבל אחר שהגיע זמן תפלת מנחה שכבר מתחילין סדר אחר אין מועיל לו השלמותו וכן צוה רבינו הקדוש ז"ל לבניו שישלמו סדרם קודם אכילה שלא ימרדו אח"כ ולא יוכלו להשלים והם משבוע לשבוע מסוף זמנה של זו לתחלת זמנה של זו אמר שאינו יוצא י"ח כ"ש זמן רב מראשית השנה ועד אחרית השנה אלא שאם לא יצאו י"ח מצוה ידי קריאה יצאו כמ"ש בענין ק"ש :

ויש שעוברים כל הכ"ד בז' ימי החג והטעם שהם פנוים ואינם יכולים לעבור עליו שאר ימות השנה ואין ראוי להפציר בלאו הכי ובפרט מי שאינו אלא מבעלי מקרא שמוטל עליו לעבור כל הכ"ד בשנה ולא העברה בלבד אלא בהשקט להבין מה שאומר ולא יחשוב בלבבו לאמר סיפורים הם מה תועלת מגיע לנו בקריאתינו ח"ו כולם כתבי הקדש איקרו וברוח הקודש נאמרו · זאת ועוד יוצא תועלת ולמוד מכל קריאה וקריאה ומכל ענין וענין למי שמדקדק בהם ואינו עובר כעובר על הנחלים ונ"ל שאפי' לבעל משנה ולבעל גמרא לא סגי בלאו הכי שיעבור עליו לפחות פעם בשנה כי אין עסקנו כ"כ עמוק בסתרי התורה ועניניה עד שבשבילו נשכח ונניח קריאת המקרא כל השנה כולה וכבר כתבתי למעלה בסדר ימי החול כי ראוי לקבוע בכל יום תורה נביאים וכתובים משנה וגמרא עד שנמצא שעובר עליו ואפילו ב"פ הכל לפי קביעותו ואז טוב לו לתת חלק לכל יום ויום ונקרא משלם כל ימיו ממש מלהניח קריאתו לז' ימים בלבד :

ומפני שהמועדים לא ניתנו אלא לפנות אדם דעתו מכל מלאכה וענין כדי לעסוק בתורה בלב פנוי מכל מחשבה וטרדה לכן ראוי לקבוע למוד לכל מועד ומועד הכל לפי הזמן ולפי הענין ונ"ל שכך ראוי לחלק הזמנים בז' ימי הפסח לעבור על ש"ס משנה בכל יום וביום הז' ענין מכילתא מן הפרשיות המדברות בענין יציאת מצרים : ביום חג השבועות לעבור ברייתות של ת"כ · ביום ע"ב איוב עם פירושו ומגילת איכה : ביום ר"ה ברייתות של ספרי · בי"כ ס' תלים · בז' ימי החג אחר הכ"ד שלא עבר עליו ומשנה תורה עם פירושו · בש"ת יעסוק בז' פרקי משנה מס' יצירה שהם כנגד ש"ס משנה והנה יש להם ג' ד' פירושי' יעיין ויבין בהם כפי אשר תשיג ידו וזו היא שמחת התורה להבין יסודה ועקרה ואם לא יספיק היום יעסוק גם בלילה כי צריך לעסוק בו בד"ת להכין תכשיטין לכלה כדברי רשב"י ז"ל בס' הזוהר שאומר שיעסקו כל הלילה בעניני הכלה אין לך תכשיטין חביבין מאלו ומי שעבר על הכ"ד בשאר ימות השנה וא"צ לעבור בז' ימי החג יעסוק בס' התיקונין להרשב"י זלה"ה שהוא פנת יקרת להבין ע"י בס' הזוהר וס' הזוהר עצמו יעסוק בו מדי שבת בשבתו וחדש בחדשו והכל לפי מה שהוא אדם אלא שהצעתי הדברים לפניו והמשכיל יבין ויבחר :

הנהגת מוצאי יו"ט של סוכות

מוצאי יו"ט יקח הלולב עם מיניו וישמור אותו במקום מיוחד יהיה לו למשמרת ירצה אותם ויזכור ויזכה ע"י להנצל מכל צרה ואל ישליך ויזרוק אותם לאשפ' אחר שהם רומזים לענין גדול כאשר כתבנו אין לנהוג בהם מנהג בזיון גם הסוכה יתיר אותה ויסתור אותה שידעו שלא נעשית אלא למצותה ואם יוכל לשמור העצים והקנים לשנה הבאה לחזור לעשות בהם סוכה של מצוה מה טוב ומה נעים אחר שכבר עלו ונתעלו בענין מצוה לא ירדו לענין חול גם אם יעשה בהם איזה תשמיש של מצוה אחרת טוב ויפה ואם לאו יוכל לשנות לדברים אחרים ואפי' של חול ואע"פ שנאמר חג הסוכות ז' ימים לה' ואז"ל שאין נאותין בהם היינו תוך ז' ימי החג אבל לאחר מכאן אין חשש עם היות ששמעתי וכמדומה לי שראיתי שיש חסידים ואנשי מעשה שאחר שסותרי' הסוכה מאספין הכל אל מקום א' ושורפין הכל ואין נאותין ממנו תועלת יתירה היא זו :

הימים שאחר החג עד ר"ח חשון נהגו שלא ליפול על פניהם וא"א י"ג מדות ולא ודוי והטעם משום שזה החדש הוא זמן רוב שמחתנו ונאמר בו יום סליחתנו ויש בו ד' מועדים ר"ה י"כ סוכה וש"ע והוא חדש הז' והז' לעולם משובח ונשלם בו עבודת ב"ה בימי שהע"ה והוא נקרא ירח האתנים ותחלתו יסורין וסופו שלוה ומפני אלו הענינים ראוי לשמוח בו ושלא להראות פנים זעף וצרה ברבים אבל הרשות בידו אם ירצה להתענות ולעשות הטוב בעיניו · וכן הענין בימי ניסן מצד טעמים אחרים :

סדר חנוכה וקריאות לחנוכה

בכ"ה בכסליו אירעו לאבותינו נסים ונפלאות בבהמ"ק בימי מתתיהו בן יוחנן כ"ג ובניו שהיו מבני חשמונאי והקב"ה עשה נסים על ידי כהנים אלו שבאו מלכי עכו"ם והביאו העיר במצור והיו חפצים לשלוח יד בבית קדש הקדשים ובעמו ישראל לחרב ומסרו הכהנים אלו נפשם על קדושת ה' וקדושת ביתו ועמו ויצאו להם אב עם ד' בניו כדובים שכולים והרגו בהם מכת חרב

ואכדן עד שגברה ידם ונצחו וחזרו בשתי נפש ובכן באו לבהמ"ק כדי לעשות זכר לנס וטהרו את הבית מכל הטמאים שנכנסו בה ובקשו שמן להדליק המנורה ולא מצאו שמן טהור כ"א צלוחית א' קטנה מלאה שמן והיתה חתומה בחותם כ"ג והכירו בו שלא נגעו בו ולקחו ממנה שמן להדליק המנורה ולא היה בה שעור לפי אומד המדה שהיו נותנים במנורה חצי לוג שמן בכל נר כ"א ללילה א' והם היו צריכים שמן לח' ימים כדי שיהיה להם פנאי וזמן ללכת למקום השמן המובחר להביא משם שמן למאור והש"י ראה בענין והפיק רצונם שלא יצטערו על חוסר השמן ועשה נס שמאותו השמן שבצלוחית קטנה הדליקו לילה ראשונה ונותר בה שמן וכשבאו להדליק הלילה הב' הספיקו ממנה שמן נרות המנורה ונותר בה שמן וכן בלילה הג' וכן בד' וכו' עד ח' ימים וכשראו כהני ה' ועם ה' אותו. הנס הגדול שנעשה להם שמחו שמחה גדולה ובהיות שהש"י עמהם והרבה להציל אם להצילם מיד אויביהם אם לעשות להם אותו הנס המפורסם וע"כ ראוי לעשות זכר לנס הזה לדורות הבאים שיכירו וידעו הטובות והנסים והנפלאות שעשה עם אבותינו בימים ההם בזמן הזה והתנו שאותם הח' ימים שנעשה להם הנס בימי מתתיהו ובניו שיהיו ימים קבועים בכל שנה ושנה ימי ששון ושמחה דלא להתענאה בהון ודלא למספד אחר שבהם היתה שמחה גדולה לאבותינו זאת ועוד לגמור בהם את ההלל משום ההצלה הגדולה שהצילנו מכף אויבינו ומסר רבים ביד מעטים וכו': ומפני שעיקר זכר הנס היה בנרות כי משם נודע למפרע ההצלה הגדולה אשר עשה עמהם מרצון טוב ודרך אהבה והבה תקנו שבאלו הח' ימים תחלתם ליל כ"ה בכסליו שידליקו נרות בכל ישראל יתרים על הנרות שמדליקין אותם לשימוש בתיהם זכר לאותו נס שנעשה להם בח' ימים אלו ואע"ג דלכאורה נראה שלא היה הנס כ"א בז' ימים כי ללילה א' כבר היה להם בצלוחית אפ"ה נס היה שלא נתנו השמן כולו בלילה הא' ואחר נעשה נס בשניה כי אפילו בראשונה נתנו מעט ממנה ואותו מעט החזיק את המרובה וכן בלילה ב' מעט מהנשאר החזיק את המרובה וכן בכל הח' ימים אם כן בכל לילה ולילה היה נס בפני עצמו:

ובענין הדלקת הנרות יש שמדליקין נר בכל לילה לכל אנשי הבית ויש מהדרין ויש מהדרין מן המהדרין

מה שנהגו כל ישראל הוא דרך המיצוע שלילה הא' מדליקין נר א' לכל אנשי הבית ובשני' מוסיפין אחרת על הא' וכן הולכין ומוסיפין נר א' בכל לילה עד שנמצא בלילה הח' ח' נרות כמנין הימים אשר עברו וצריך כל אדם להזהר בהם ולבקש שמן זית זך ויתן בכל נר שיעור להדליק משקיעת החמה עד שתכלה רגל מן השוק ואע"פ שאנו מדליקין בתוך הבית אפ"ה השיעור הזה לא יחסר גם מצות ההדלקה משקיעת החמה ואילך ולא ימתין עד שתחשך משום דזריזים מקדימין למצות ומקום הנחתם בפתח לצד שמאל הנכנס שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל ולא יגביה אותה למעלה מכ' אמה ולא למטה מי' טפחים ומצוה מי' טפחים עד י"ח טפחים שכן גובהה של מנורה י"ח טפחים בליל א'

יברך ג' ברכות להדליק נר של חנוכה ושע"נ ושהחיינו:

והרואה אותן ואין לו בית להדליק מברך שתים שעשה נסים ושהחיינו

ולעולם ישתדל אדם להדליק ואפי' הוא אורח בבית אחרים ישתתף עמהן בשמן כדי שיהיה לו חלק במצוה ואם יש לו חדר בפני עצמו ידליק לבדו וידליק הוא בעצמו ולא ע"י שלוחים וכן בכל ענין מצוה שלא יראה כמי שאינו מחשיב המצוה כראוי אחר שאינו עושה אותה בידיו ובגופו אלא יודה וישבח לאדון הכל שזיכהו במצוה הזאת ויעשה אותה באהבה וחבה ויא' מי אני ומה חיי שפל ואפל לרא"ם והלואי אעבוד בכל כחי וגופי וממוני ביום ובלילה ואשיג צד מה רצונו וחפצו שימצא נחת רוח בעבודתי ומעשה ידי אחר כל ההכעסות שאני מכעיסו בפועל כפי ובעלילותי בעבור רצונו בכל רגע ובכל שעה והוא מאריך אפו ונותן לי חיים ושלום ואינו מקפח מזונותי וטובותי מפני זה ואיך אני לא אכיר בטובתו הגדולה ובגמולו השלם וכשיבא לידי מצוה גדולה וקטנה אשתעבד עצמי וממוני לעשיית המצוה ההיא בכל לב ובכל נפש ובפנות האדם אל הענין הזה לא יתרשל בשום מצוה להניחה שתעשה ע"י אחרים אלא יאזור כגבר חלציו ויעש' המצו' בכבודו ובעצמו בזהירות ובזריזות:

ובענין הנרות שידליקו בהן כל א' יעשה אותן כפי כחו וכל המהדר אותם ביותר ה"ז משובח ומי שידו משגת לעשות אותם מכסף יעשה אותם כי אין ההוצאה בהם כ"כ וה' יודע כמה דאגתי על ענין זה ולא עלה בידי לקוצר ההשגה אבל בטחתי בחסד אלהים שיגמור בידי לעשות כוונתי לפחות מי שאין בידו לעשות כל הח' נרות כסף יעשה א' מהם כסף ויהיה אותה שמדלק בכל לילה זכר לנס וכל זה אם אינו מעכב מראה בה חביבות המצוה וחפצו והשמחה שיש לו בה שהוא עיקר העבודה כנ"ל. וכבר אחז"ל דאסור להשתמש לאורן משום בזויי מצוה ויאמרו לאורה הוא צריך ואינו ניכר עשיית המצוה לשמה וכל תשמיש אסור בהן ואפי' רצוי מעות מיד ליד ומפני שאין כל אדם יכול להזהר מזה ואפילו שיזהר מאליו הוא נהנה מאורן לאיזה דבר שיהיה ראוי לתקן להדליק נר א' לבד הנר של מצוה והוא נקרא שמש מפני שאם ישתמשו איזה שמוש לאורן לא יתהנה שהרי נר שמש יש שם ומאורו יכול להתהנות ועושין אותו מיוחד במקום א' לבדו כדי שידעו אם מדליק אם לאו שאם נכבה יחזור להדליק אותו או יזהרו מהשתמש נגד אורם וכבר נהגו בזה כל ישראל ועושין ח' נרות להדליק בהם א' למעלה להיות מיוחד לשמש וח' למטה על הסדר להדליק כל אחד לילו והשמש לעולם עם כולם:

כשבא להדליק ליל ב' ייטיב את הנרות קודם שידליק ויסיר מותר השמן והפתילות שנשארו ויתנם בכלי א' מיוחד ויקנה הנרות וישים בהם שמן כשיעור ופתילות ראויות וכן יעשה בכל לילה ולילה והנשאר ביום הח' יעשה מהכל מדורה א' לבדה וישרוף הכל ולא יהנה ממנו אחר שהוקצה למצוה ובנר השמש אין צריך הנקה אלא יתן עליו שמן כשיעור ואין חשש וא"צ פתילה חדשה:

יש מדקדקין שאין מדליקין בנרות של חרס משום דמאיסי ולכן צריך לבקש נרות יפים ומשופים ראויים להדר המצוה וכל המוסיף בזה הרי זה משובח כנ"ל: ימי חנוכה

אין

אין להתענג בהם כי אם להראות ששון ושמחה על כל הטוב שעשה עמנו אלהינו בימים האלו ויאמר הלל גמור בכל יום בברכה לפניו ובברכה לאחריו וביום ר"ח טבת יוסיף שמחה על שמחתו ומוציאין בו ב' ס"ת א' לר"ח וא' לחנוכה ותקנו לקרות בחנוכה בענין הנשיאים שהוא חנוכת המזבח ומתחילין מברכת כהנים עד ויהי המקריב ביום הא' וביום הב' קורין ביום הב' וביום הג' ביום הג' וכו' וביום הח' מתחילין מביום הח' עד סוף הסדר ומצרפין עמו פ' בהעלותך את הנרות שאותה הדלקה היתה ע"י אהרן ובניו שלכך נבחר וגם באלו ימי חנוכה אירע נס זה של הנרות ע"י בניו של אהרן והוא שבח לאהרן וכל שבט לוי שאע"פ שלא הקריב קרבן ראש שבטו בחנוכת המזבח כמו שהקריבו כל נשיאי ישראל אפ"ה שלו גדולה משלהם שהם הקריבו פעם א' והוא בכל יום ויום עומד ומקריב ולהפיס דעתו נתבשר בזאת הבשורה שעתידין בניו לעשות חנוכה אחרת כולה ע"י והיא הנעשה ע"י אלו שהלמנאי הם היה ב"ה חרב וקרבנות בטלים וע"י היתה תשועה לישראל והחזק ב"ה במקומו והוסיף הקב"ה לעשות נס בענין השמן כמו שזכרנו וכל זה מעלה לשבטו של אהרן וליחס שבטו וכן תקנו לומר אחר הדלקת הנרות (הנרות הללו אנו מדליקין וכו' ע"י כהניך הקדושים וכו') כדי להזכיר התשועה ע"י מי היתה והוא שבח לזרעו של אהרן · וכן תקנו בענין על הנסים שמזכירין בתפלה בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול וכו' :

ועניין מצות חנוכה זו אל תהי קלה בעיניך מפני שהיא מד"ס כי היא מן הגדולות והנוראות כי בזמן הזה הקב"ה גמלנו רב טוב והציל את נפשינו ממות ולא נתן למוט רגלינו ביד מבקשי רעתינו וכל המזלזל בענין זה נראה שכופר בטוב שהיטיב עמנו אלהינו ית' ויתברך ואינו משמח בשמחת ישראל ואינו חושש בגאולת' ובנחמתם ח"ו וכן הענין בענין מצות פורים שהיא מד"ס :

סדר פורים

וימי הפורים נזכרים ונעשים בכל דור ודור על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילנו מיד המן בן המדתא האגגי עמלק צורר היהודים ומחשבתו הרעה אשר חשב להשמיד ולאבד כל זרע ישראל מנער ועד זקן וה' ברחמיו בחמלתו עלינו השיב מחשבתו על ראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ ושלטו היהודים המה בשונאיהם ועל הנס הגדול הזה שהי' עם כלל ישראל שמו בכתב הענין ונתן בספר בתוך כתבי הקדש כי אסתר ברוה"ק נאמרה וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם לעשות ימי הפורים האלה י"ד וט"ו באדר בכל שנה ושנה ולא יסוף כי אע"פ שכל המועדים יתבטלו מגילת אסתר ועשיית הפורים אינם בטלים · והטעם הוא שכיון שנעשה הנס הזה ע"י עמלק ראש צרים אשר מעולם רדף אחרינו להשמידנו והקב"ה בעצמו לבש קנאה עלינו מלך רשעתו אשר קרנו בדרך ויזנב וכו' ונשבע הקב"ה י"ו בשמו ובכסאו לנקום נקמת קדושת שמו ונקמת עמו ישראל ממנו וכביכול לא תהי' הכסא שלם בשלמות אלא אחר שמחות אותו מן העולם וע"כ צונו מחה תמחה את זכר עמלק · וא"כ בענין הנס הזה שהושב מחשבתו הרעה על ראשו ונמחה ונשמד הוא וזרעו וכל הנלוים אליו עד שכמעט לא נשאר מהם כי אם מעט מזער ונתקדש ש"ש וכביכול נתגדל שמו י"ו ונשלם כסאו בענין ההוא וע"כ אין ראוי להתבטל והוא דבר הנוגע אל גאולתנו ואל ישועתינו :

ונהגו כל ישראל להתענות יום י"ג באדר מפני שהוא הי' יום קהילה לכל בין לבני שושן בין לשאר עירות שהוא הי' היום אשר נהפך מיגון לשמחה מאבל לי"ט ובמקום שהיו מחכים אויבי נפשנו לשלוט בנו כרצונם להשמיד ולהרוג במחשבת המן הרשע נקהלו כל היהודים בעריהם בכל מדינות המלך לעמוד על נפשם להנקם מאויביהם ובהיות הי' יום קהלה לכל והיו מתחננים רחמי שמים שיצילם מכף מבקשי רעתם והקב"ה הי' בעזרם והצילם מצרתם נהגו בכל שנה ושנה להתענות ביום זה לתת שבח והודאה על העבר ולהתפלל ולהתחנן על העתיד :

ועם היות שיום י"ד הי' יום קהלה לבני שושן כי לא נחו עד יום ט"ו בו אפ"ה אין להתענות בני הכרכים יום י"ד מפני כך כי אחר רוב העולם אזלינן והוא הי' יום צרה לכל משא"כ בי"ד לבני שושן כי מעצמם שאלו הענין: ענין עשיית מגלה ותיקונה כבר מפורש' בדברי פוסקים וצריך האדם להדר עצמו בה כמו שמהדר עצמו בכל מצוה . יותר ויותר ממ"ש בענין חנוכה שזה הענין יש לו תוספת ויתרון עליו שפדאנו אלהינו י"ו מן המות כי נגזר למות נפשנו וגזר אותו בליעל שלא יזכר שם ישראל עוד מה שלא הי' כן בימי יון אע"פ שהיו רשעים ושונאים ומפני כך צריך להרחיב דעתו ונפשו בימים האלו ולחשב עצמו שהיום נצול ממות ומדחי ויעשה משפט וצדקה עם העניים ואביונים וישלח מנות ומתנות לאין נכון לו כדי שיהיו הכל שמחים ביום זה ולא זה דואג וזה שמח :

ובליל פורים יקח המגילה בידו מתוקנת כראוי ויתפלל תפלת ערבית ואח"כ יקראנו המגילה בקול רנה ותודה לשבח לאדון הכל שעשה עמנו ועם אבותינו נסים ונפלאות ויאמרו ברכה לפניה ג' בליל א' על מקרא מגילה ושעשה נסים ושהחיינו ולאחריהם הרב את ריבנו וכו' אח"כ יאמרו סדרא דקדוש' ומזמור לולי ה' שהי' לנו ונפטרים לבתיהם לשלום : וימצא בביתו נרות דולקות ושלחן ערוך ומטה מוצעת מפני כבוד היום ויאכל וישתה בשמחה ובטוב לבב וישמח אנשי ביתו וירחיק מהם כל ריב וכל מצה ויודיע להם הנסים והנפלאות שעשה עמנו הש"י בימים ההם בזמן הזה כי פדה ה' את יעקב אנשים ונשים וטף והשיב לאויבינו שבעתים אל חיקם וראוי לנו להזכיר חסדי ה' תהלות כעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב :

וצריך שכלם יתקבצו למקרא מגילה אנשים ונשים וטף שכולם היו באותו הנס ואם לא שמעו כלם בב"ה מפי ש"ץ חובה על בעל הבית שיקבץ אותם ויקרא המגילה לפניהם בלשון שיבינו ענין הנס וההלל ואם קרא להם בלשון הקדש בכתב אשורית יצאו אע"פ שלא יבינו כי כיון שנתקן בלשון הזה עצמו הרי יצאו ידי חובת

התקנה ואפי' לא הבינו אבל לשון אחרת אינו מועיל להוציא אלא א"כ יבינו בו ומשום פרסום הנס :

למחר משכימין בשמחה וטוב לבב ולוקחים בידם מברכת ה' אשר נתן להם כל א' וא' כפי כחו והשגתו והולכין לב"ה ושם מתקבלים העניים והאומללים ואחר שהוציאו ס"ת וקראו בו בפ' ויבא עמלק הרשע אומרים אשרי ומתחילין הגבאין לגבות בכוסות של כסף בידם גביה אחר גביה לכל הדברים הנצרכים באותה העיר לאת חלק מה לכל א' וא' מהם ביום הזה כדי שישמחו בו הכל גם העניים עצמם מחזרים בבתי כנסיות לשאול מעות פורים גם הקטנים יתומים מתוך צרתם ממתינים ליום כזה שישאלו מ"פ להשיב את נפשם ולכן צריך כל א' שיתן להם כפי כחו ולא יחזיר אותם ריקם כברכת ה' אשר נתן להם העשיר כעשיר והעני כעני א' המרבה וא' הממעיט ואפי' לגוים הפושטים את ידם ביום זה לשאל מפני שמחת ישראל אין להשיבו אחור אלא אדרבא יתן לו בפנים מאירות וידעו כי ה' אלהינו עמנו בכל קראינו אליו והוא הפודה והגואל ומציל אותנו מכל צרה וצוקה ומפר עצת כל הקמים עלינו כאשר הפיר עצת המן בן המדתא צורר היהודים והשיב גמולו בראשו ומי שאין ידו משגת לתת לכל שואל יתן לנצרכים יותר לדלים ואביונים אין לו אפי' לזה לא ימנע עצמו מפני זה מלכת לב"ה אלא ילך וישתתף עם אחיו ובין אחרים לא יוכל חסרונו אחר שחבירו נותן או יאמר לחבירו אני אין לי מה ליתן עשה עמי חסד שכל מה שאתה נותן אמור להם שבשבילי אתה נותן גם כן כדי שלא אתביים כשישאלו ממני ולדקה יחשב לחבירו בעשותו זה זה נהנה וזה אינו חסר אלא אדרבא נהנה ושכרו גדול שמונע ממנו שלא יתלבנו פניו ולא יאמר חסר אני שיאמרו עלי שאני נותן פרוטה לב' בני אדם לא יחוש מזה כי סוף סוף בני אדם יכירו כי אין ידו של חבירו משגת ליתן ומפני בושה הוא מתגלגל בזה ואם לא יכירו אין אנו אחראין להם שיכירו והוא יעשה המוטל עליו לעשות ומה יתלון לבעל הלשון · אחר שכבר גבו מה שראוי לגבות ושמחו לב העניים והאביונים יקראו המגילה מתוך שמחה של מצוה ויברכו עליה עמ"מ ושעשה נסים ויקראו בנועם מלה במלה ואזני כל העם אל מ"מ ולא יסיחו דעתם לחוץ ממנה כלל ואם ירצה לקרות במגילה שלו יקרא ואין לחוש אבל לא יגביה קולו יותר מדאי שלא יבטלו את אחרים :

ובמקום שהנערים משחקים בהכאות שמכים את הנערים אחרים שעושים דרך שחוק והתול ראוי לגעור בהם שאין בהכ"נ בית ועד אל קלות ראש לעשות בהם דברים של חולין ודברים שאין בהם שיעור ובפרט אם הענין נעשה ע"י נערים ובחורים פוחזים וריקי אבל ע"י קטנים אין לחוש להקפיד כ"כ משום שמחת היום : **אחר** קריאתה מברכין הרב את ריבנו ויש מקפידים שלא לברך אותה אלא אחר שיגלול המגילה ולמדו ענין זה מס"ת שאין הקורא מברך עד שיגלול ס"ת ונ"ל שאינו דומה שם הענין הוא שלא יאמרו ברכות כתובות בתורה וילא מזה הורבה אבל בכ"ד אין לחוש שיאמרו ואם יאמרו אין חירבה יוצאה אבל אם כבר התחיל לגלול נ"ל לכ"ע אין לחוש אבל לא יגלול ויברך שאין כוונתו גמורה בעסקו במלאכתו וכן בכל הברכות כולם אין לעשות שום דבר וענין כשמברך אותם כדי שלא יסיח דעתו מכוונת הברכה כנ"ל אח"כ יאמרו ובא לציון לסמוך גאולה לגאולה ויחזירו ס"ת למקומו ויאמרו מזמור לילי וגו' וקדיש תתקבל:

חייב אדם להרבות בסעודה כי כן כתיב ימי משתה ושמחה וחיוב הסעודה הזאת צריכה שתהי' ביום כי עקר הנס ביום נעשה ונהרגו מה שנהרגו ולכן אם עשאה בלילה לא יצא י"ח וענין הסעודה הזאת צריכה שתהי' בבשר ויין כי אין שמחה בזולתם ובענין היין אמרו חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי והדברים לרוב הפוסקים כפשטן ויש מגמגמים בדבר ואומר דזו לאו שמחה איקרי ובודאי בהגיע לענין זה שהוא הרבה יותר מדאי ויזיק לו בלי ספק והרמב"ם ז"ל כתב עד שירדם ומפרש הענין עד שלא ידע ר"ל מתוך שמחת מה שאינו רגיל ושינה קופלת עליו ומתנמנם ומתוך שכתו אינו יודע לכוין בין ארור המן לברוך מרדכי אלא שקשה לפירושו למה נקט אלו המלות יותר מאחרות לענין הנמנום הכל שוה ועל זה אחרים פי' שהענין הוא לענין חשבון השמות לידע מה הפרש יש בין זה לזה כי המספר עולה שוה ארו"ר המ"ן תק"ב וכן ברוך מרדכי תק"ב וכשישאלו לו מה הפרש והוא יבקש ולא ימצא והוא נחפז בזה ונטרד הרי עשה היין בו פועל אבל סוף סוף הלשון קשה דלא ידע בין זה לזה והרי יודע · אלא האמת הוא כפשוטו שצריך ששכלו יתבלבל כ"כ עד דלא ידע לכוין אם יאמרו ברוך להרוג שיאמר אינו ברוך אלא ארור וכן בהפך בשכנגדו : ומפני מה חייבו בזה אחר שהוא ענין כבד וקשה שמעתי טעם שאחר שהמן הרשע בקש להשמיד להרוג ולאבד ולשפוך דם היהודים נעשה ענין קרוב לזה מתוך שמחה עד שנשאר כמתים מושכבים ארצה ומלד אחר הוא חשב לשפוך דם ואנו נוסיף דם על דמינו ע"כ :

ויתעכב על שולחנו לאכול ולשתות יותר ממה שרגיל ויקבץ כל אנשי ביתו וחביריו על שלחן א' כדרך המסיבה שמתאספים הרבה לעשות סעודה ומתוך כך מתרבה שמחה אבל כשהאד' יושב יחידי וגלמוד א"א לשמוח כראוי: ונהגו להתפלל מבעוד יום בזמן מנחה גדולה כדי שיהיה לו זמן לאכול ולשתות עד הלילה ויוכל ללכת לב"ה להתפלל תפלת ערבית עם ק"ש ולא יתעכב בסעודה עד חצי הלילה כדי שלא יאחר ק"ש ותפלה כי לא תקנו דבר כדי לקלקל ח"ו אלא יעשה באופן שזה וזה יתקיים בידו וחפץ ה' בידו יצלח :

נשלם ספר סדר היום תהלה לאל נורא ואיום

הוא היה אומר בן חמש שנים למקרא בן עשר למשנה בן שלשה עשר למצות בן חמשה עשר לגמרא בן שמונה עשר לחופה בן עשרים לרדוף בן שלשים לכח בן ארבעים לבינה בן חמשים לעצה בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה בן שמונים לגבורה בן תשעים לשוח בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם ע"כ ·

ולהיות המשנה הזאת מדברת בענין סדר האדם מתחלתו ועד סופו ראיתי לבאר אותה לכוון החבור הזה אשר היא כוללת ענינים רבים כפי האיכות כי לא לחנם השמיענו התנא ענין הסדר הזה אלא ללמד ממנה ענינים אחרים ונתחיל בביאורה בע"ה: **בן ה'** שנים למקרא מה שהתחיל התנא בענין הקריאה של התינוק מה' שנים ואילך אפשר לומר כי דבר בהוה שכן דרכן של רוב התינוקות שאין יודעים לדבר כראוי עד הזמן הזה בפרט לענין קריאת פסוק ולזה אין מוליכין אותו לבית הספר קודם הזמן הזה כי הוא דבר לבטלה ואין לצער לנער במקום שאין לו תועלת כ"כ: **עוד** אפשר דמקרא ר"ל פסוק אחר שיתחיל לקרות אבל קודם הזמן הזה יעסוק בידיעת האותיות והנקודות וקריאתן ולפי זה הטעם מוליכין התינוק לבית הספר אפילו כבן ב' או ג' שנים כדי ללמדו האותיות והנקודות וכל מה שישיג וכן נוהגין: **אבל** יש מי שמדקדק שאין מוליך אותו כל זמן שלא הגיע לג' שנים ואפילו ברביעית אינו חושש עד שיגיע לשנה הה' וראייתם מפירות האילן שכתוב בהם ג' שנים יהיה לכם ערלים שעדיין הם ברשותו של סמא"ל ואין ליהנות מהם ובד' צריך הלולים ובה' תאכל את פריו הה"נ לענין הולד כל זמן ג' שנים אין לנו שיעסוק בהבלי שמים כלל מפני שהוא תחת שעבודו של סמא"ל ואפילו מעט מזער אבל בה' ראוי לעסק וספינא לי' כהורא ולפי דרכו נקט התנא ה' שנים דווקא אבל לא ראיתי ממש בדבריו וראיותיו מפירות האילן אינה ראיה כי פרי האילן לא נברא אלא לצורך הגוף ולהנאתו והוא מחלקו של סמא"ל ולכן ראוי לתת לו חלק מה לבדו ולא נעבור בגבולו אבל פרי האדם לא נברא אלא להשלים נפש א' ולעבוד עבודה שלמה כל ימי חייו ויתפאר ליוצר בראשית והלואי היה אפשר שיוכל לעבוד מיום שנולד אלא שהולך וגדל גדולתו מעט מעט כמ"ש אך בצלם יתהלך איש:

ובאלו הה' שנים אין לצער להתינוק בשום דרך כי אין לו שכל כלל וכל מה שיקח מלדו ומתבונתו יקח אבל אין להכותו כלל על שום דבר וענין והמכה בו חוטא · גדולה מזו אחז"ל קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו ואע"פ שעושה מעשה איסור כ"ש לתינוק ובמקום שאינו עושה מעשה אדרבה צריך לחנכו בכל ענין וכל מה שישאל יפיק לו רצונו הן מאכל הן משתה הן בכל דבר כדי שלא יבא לידי חולי שעקר הבנין הוא היסוד ולכן צריך שאלו השנים הראשונים צריך לנהוג גופו בכל עידונין להברותו ולחזקו בכל מיני חזוקין אמרו עליו על רבי חנינא ע"ה שהיה בן פ"ה שנה והיה נוטל מנעליו וחולצן בעומדו על רגל א' והיה אומר חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הם שעמדו לי בעת זקנותי וכיוצא באלו צריך לנהוג בו בענינים אחרים ודברים של טעם הם וצריך כל אדם לעמוד עליהם וללמדם לאנשי ביתו:

בן י' שנים למשנה · אחר שעסק ה' שנים במקרא די לו בזה כי מקרא מדה ואינה מדה ואין ענין למדת' עכשיו כ"א למלאות בטנו של קטן מכל הענינים והספורים שיש בכל המקרא בין בתורה בין בנביאים בין בכתובים ולידע יסוד הקריאה עצמה בדקדוק יפה שלא יצטרך לחזור עליה לכתחלה אבל ענין הפי' אין זמנו עתה כי בזמן קריאת הגמרא שיש לו זמן רב יעסוק להבין פירושי המקרא וטעם כל ענין וענין · ולא נתנו זמן יותר מה' שנים משום שמי שאינו רואה סימן ברכה בלמודו בזמן ה' שנים שוב לא יראה לעולם ולמדו זה מן הלוים שנא' בהם זאת אשר ללוים מבן כ"ה שנה יבא לצבא כו' ובמקום אחר הוא אומר מבן ל' שנה ומעלה ועד בן נ' כל בא לצבא הא כיצד מבן כ"ה יבא ללמוד הלכות המיוחדים אליו לידע ענייני הנהגותיו איך יתנהג בעבודת המקדש ושמירותיו ובן ל' יעבוד בפועל עם אחיו ונתנו לו זמן ה' שנים לידע וללמד שאם אינו רואה הצלחה בהם שוב לא יראה וכן הענין בכל הלמודים קטנים וגדולים: אחר שהשלים י' שנים ונכנס בשנת י"א יש לו לעסוק במשנה ולאביו להשתדל עמו על כך והענין הוא כי גירסא דינקותא היא מתקיימת וגם כי יזקין לא יסור ממנה ומש"ה לא הטריחו לו לעסוק בענין ההבנה והעיון כל זמן שהוא קטן ששכלו עדיין לא נתיישב ויאמר על טמא טהור ועל טהור טמא אבל הטריחוהו לעסוק במקרא ובמשנה גרסא לבד שתתקיים לו לעת הצורך ואין תופשין מן ההבנה דלגרוס איניש והדר ליסבר ונתנו לו זמן ה' שנים משום דקים להו דבזמן ה' שנים אלו יוכל לגרוס אותה גירסא נאה ויפה ע"פ עד שלא יצטרך אחרי זאת כי אם לעבור אותה מזמן לזמן וכן אנו רואים בעינינו דאם יעמוד הנער בזה השיעור עוסק בהם כראוי יעלה בידו בלי ספק אם לא יעשה מלאכה אחרת עמה ונתנו לו זמן ה' שנים עד ט"ו דבזמן הזה יוכל להשיג ש"ם משנה ה' סדרים הפסוקים סדר לשנה והאחר לא' חדשים ודי לו בזה:

ואע"פ שבתוך הזמן הזה יש לו פרק אחר והוא בן י"ג למצות לא מפני זה מתבטל הס' אבל עליו לעסוק בענין המשנה עד ט"ו אלא שיש לו טורח יותר ויותר מבן י"ג שהוא צריך לקיים מצות הבאות לידו חיוב גמור מן התורה ואינו יכול להפטר מהם אבל עכ"ז נתעלה שכלו יותר ויותר ממה שהיה קודם י"ג שיצה"ט שורה עליו ומדריכו ומייסרו ומורה לו הדרך הטובה אשר ילך בה כאחז"ל על פסוק טוב ילד מסכן וחכם וגו' · ילד מסכן זה יצה"ט ונקרא ילד בערך היצה"ר אשר מלך עליו מעודו מעת אשר יצא מבטן אמו כמ"ש לפתח חטאת רובץ וכל אלו הי"ג שנים היה לבד מולך בו כרצונו אל כל אשר יפנה ירשיע ויצה"ט בא אליו מקרוב והוא נקרא מסכן שאין לו יועצים ושושבינין כמו ליצה"ר שכל רמ"ח אברים שיש בגופו של אדם כולם סרים אל משמעתו

וחפצים

וחפצים לעשות רצונו מה שאין כן ליצה"ט שאין לו אלא חכמתו והוא אשר מילט את העיר בו ושוא נקרא רוח שהוא מושב ומשכן לנשמה כשתבא לשרות בתוכו אבל בלא רוח א"א שתשרה ואמרו חכמי האמת כי נפש באה לאדם ביום אשר זכה להמול בשר ערלתו ובשם ישראל יכנה ואחר שמגיע לי"ג שנה ויום א' זוכה לרוח הוא היצ"ט שאמרנו ועם היות שנפש ג"כ מכח הטובה היא כי שיא מושב ומשכן לרוח וזה בלא זה אינם יכולים להיות ושניהם כא' טובים אפ"ה אינו יצ"ט בשלמות שהיא בשלה במיעוט לגבי יצה"ר השולט עליו מבטן אמו מעת שיצא לאויר העולם ובשבהו שוכח כל מה שראה וידע אבל בבא לשכון עליה הרוה"ק ממדריגה הזה יכולין בין שניהם להטותו מדרך הרעה לדרך הטובה הבחירה בידו ובידו לבחור בטוב ולמאוס ברע ואם לא יעשה בר עונשין הוא ולכן עונשין אותו מי"ג שנה ולמעלה אחר שזכה לנפש ורוח והאליה בהם זכה לנשמה והוא מבן כ' ומעלה ואחר שיש לו נשמה מוחזק הוא שלא יחטא ואם יחטא עונשו מרובה ועונשין אותו בין מלמעלה בין מלמטה והמשכיל יבין · ונחזור לענינו שעכ"ז לא יתבטל מעסק המוטל עליו והוא המשנה עד היותו בן ט"ו :

בן ט"ו למקרא · ענין הגמרא להבין ולהורות האיסור וההיתר ולידע פירושי המשנה והמקרא ולדון במדות שהתורה נדרשת בהם ולשנן ת"ת וכמ"ש שמשה יותר מלמודה וענין למוד על הגירסא שאמרנו והשמוש על הסברא ואם אין הסברא מה מועיל לו הגירסא גמרא גמור זמירת' הכא העיקר הוא השמוש והוא הוא הנקרא גמרא ובהיות האדם בן ט"ו שנה הרי נתיישב שכלו לקבל כל מה שאמרו לו ואם מסבירים לו' יסבר וראוי לעסוק מכאן ולהלאה בגמרא וגמ' אין לה שיעור כי הוא ים הגדול וענפיו מרובים ושרשיו מתפשטין לאין תכלית והכל לפי מה שהוא אדם וכפי כח שכלו והשגתו ימצא בו לעסוק ויוציא פרי ועקר הגמ' צריך רב ורבן שיסביר סברות נכונות והאמיתות עד שהוא מעצמו יבין דבר מתוך דבר וידע להורות בין קדש לחול ובין טמא לטהור · ואח"כ יסמוך על עצמו על כל דבר חכמה ודעת ובלבד שלא ישכח מפיו שיעסוק בו יומם ולילה וכולי האי ואולי ולא כאלו הבוטחים בעצמם אחר שעלו למדריגה שקורים להם חכמים אינם חוששים שוב לעסוק בעיונים ולשקוד על למודם וסומכים על דעתם שהיה להם כבר והם לא ידעו כי ביום א' שאינו חוזר והחזיק במה שבידו שוכח מה שהיה בידו מב' ימים כמ"ש אם יום תעזבני יומים אעזבך ועל ב' ד' משל לב' חברים שהלכו בחברה א' ימים רבים באהבה וחבה לימים נתקוטט א' עם חבירו ורצה להפרד מעליו ולבקש לו חבר אחר וחבירו כשומעו שלא היה רצונו עמו גם הוא נתרצה ללכת לו לדרכו לבקש לו חבר כנפשו נאמן רוח ואהוב ונפרדו זה מזה זה הלך לדרך מזרח וזה למערב אחר כמה ימים חזר בו אותו החבר שנתקוטט עם חבירו ונפרד ממנו והניחו ואמר אוי לי מה עשיתי שהנחתי חבירי הנאמן אשר הלכתי עמו כמה ימים ולא ראיתי ממנו שום דבר רע ועל לא דבר הנחתיו ונפרדתי ממנו לא יפה עשיתי הנני חוזר אליו לבקש אהבתו וכך עשה עכ"פ צריך הוא לחזור כל מה שהוא הלך מאותו מקום שהניחו עד המקום שחזר בו עכשיו והוא מהלך דרכו שהלך בו זאת ועוד צריך לילך כל הדרך שהלך חבירו בעיר שהוא חוזר אליו והוא נוסף עליו כפלים אלא ברחמי שמים הם שאחר שבא ליטהר מסייעין אותו ואין לו לטרוח יותר על אותם הימים ועז"א בגמשל אם יום תעזבני יומים אעזבך ומ"ש יומים אעזבך והרי אינו עוזב אלא יום א' כנגדו ובין שניהם הם ב' אפ"ה ראוי ליחד העזיבה אל התורה מהב' ימים כי מחמת עזיבת התורה שוכח זה וזה שאין הדמיון בשלמות לב' בני אדם הכלל העולה שצריך האדם להיות שוקד ע"ל דלתי התורה והמצות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בימים ובלילות ולהוסיף מחול על הקדש ובזה הנערה ב"ה תורה צוה לנו משה מורשה מאורסה באה אל המלך שמ"ה יצליח את האיש הזה בלימודו ובתורתו ויתגלה אליו עיני התורה סתריה וסדריה ונשא ענף ועשה פרי להיות לגפן אדרת אבל כל זמן שלא יעסוק בדרך הזה עם היותו חכם ומבין יצלל במים אדירים לבקש אבידתו ויעלה חרס בידו כי לא יגעת ומצאת אל תאמן שמצאת והלואי שייגע כראוי וימצא את אשר יבקש כי ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וענין הגמ' לא שם לו התנא גבול מפני שאין לו שיעור על הדרך שזכרנו · ובהיות הבחור בן ט"ו שנה ונכנס בתוך י"ו הדם מתגבר עליו תאוות היצה"ר וחמדותיו לכן צריך להחלישו בהיותו עוסק בתורה הנקרא תושיה ולהיות יושב באהלי שקוד החכמים וללכת מחיל אל חיל ובכן אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ כי בכח עסקו בעיון השכלי מתבטל כח עיון החומרי כי הוא גדול ורב ממנו למי שיש לו עינים לראות ולב להבין ועכ"ז לא נמנע התנא מלהזכיר שיניח עסק התורה וישא אשה משום דאין אפוטרופוס לעריות יצה"ר והוא אויב ואורב להפילו במקום שלא יוכל לקום במחשבות רעות בהרהורים קשים ואמרו עין רואה לב חומד כלי המעשה גומרים ונמצא מאבד עצמו לדעת ומחריב עולמות לכן הזכיר לנו התנא :

בן י"ח לחופה · אם מן טעם זה אם משום לא תהו בראה לשבת יצרה ושניהם כא' טובים ואינו דומה תורה מאדם שלם לתורה מאדם פגום כמו שאמרו כל השרוי בלא אשה וכו' ועכ"ז לא שמו עליו העול מקודם כדי שיהיה עוסק לפחות ג' שנים בגמרא פנוי בלא אשה בלא עסק בלא טרדה ויועיל לו הרבה על היסוד שיש לו בנוי ממקרא ומשנה ועוד שהתלהבות יצה"ר אינו כ"כ ואפשר להנצל ממנו בנקל אם אין לו חברים רעים ממי ילמוד ובהגיעו לח"י מוטל על אביו בחיוב גמור לבקש לו אשה להכניסו לחופה והזכיר התנא ענין חופה משום שענין חופה הוא היחוד שבין איש ואשתו ורמז בזה כי אין כוונת הענין הזה כ"כ משום פריה ורביה כי עדיין לא הגיע לפרק כ' שמוטל עליו הענין בחיוב כמ"ש הפח רוהו וכו' אבל עקר הענין להצילו מן החטא ולא יחמוד בלבבו נשים נכריות האסורות עליו וכדי למלאת תאוותו ויהיה לו פת בסלו צריך ליחד לו אשה ובזה ינצל מן החטא · מפני מה המצוה הזאת מוטלת על האב לעשות משום שעקר המצוה של פריה ורביה היא כדי להשאיר אחריו ברכה ויהיה קום שמין ודור הולך ודור בא והארץ לעולם

לעולם עומדת ונעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית וכל זמן שהבן והבת עצים יבשים לא יעשו פרי לא יועיל כלום בתקנתו אבל יעשה הוא הבא מידו להשיא אשה לבן ולאיש לבת וה' ימלא חסרונם ויתן להם פרים בעתם נגמרה הבריאה בשלמות לכך צריך האדם להשתדל במצוה הזאת בכל יכולתו ובהגיע בנו לפרק י"ח שנה שלמים יבקש לו מנוח אשר ייטב לו ואם צריך למעות או להכשירין יבקש לו ואפילו ברחוקים אמר הכתוב די מחסורו אשר יחסר לו ואחז"ל זו אשה כל שכן בבניו היוצאים מחלציו והוא מחוייב במצוה עצמה כאשר ביארנו שצריך השתדלות נמרץ לגמור כל הצריך עד שיצא משפט הנער לאור וכן בבנותיו מן הטעם עצמו אחר שהגיעו לפרקן והוא מי"ג שנה ולמעלה שצריך לבקש לו דבר הראוי והגון לפי כבודו וצריך לבקש להן נדוניא עד שיקפצו עליהן אנשים מהוגנים וכן אמרו בדברי קבלה ואת בנותיכם תנו לאנשים וכי כיצד יתן אותם על כרחם אלא שיתנו להם כ"כ עד שיתרצו ויקבלו אותן ואע"פ שאחז"ל עישור נכסי לפרנסת הבת היינו אחר מיתת האב שלא להוציא מן הבנים די להם בעישור נכסי אבל בחיי האב ראוי לו ומוטל עליו להשיאם לכבודו ואפילו ע"י רבוי ממון גם מוטל עליו ללמדו אומנות כדי שיעסוק בו להתפרנס ולראות חיים עם אשה אשר אהב והוא מן הטעם אשר אמרנו כי מה תועלת להשיאו אשה אם אינו יכול להתקיים בה מחוסר כל טוב ממש הנפל ואדרבא אסור לזווגן ולחברם וכן אמר שלמה בחכמתו והכן בחוץ מלאכתך וגו' אחר ובנית ביתך ואחז"ל יפה תורה עם מלאכה כי יגיעת שניהם משכחת עון מטעם זה אע"פ שיש לו ממון הרבה לתת לבנו לא ימנע מפני זה מללמדו אומנות כי הבטלה מביאה לידי שעמום אא"כ הוא דבק בתורה וחשקה נפשו בה כי אז אסור לו לעסוק בשום מלאכה זולתה כיון שיש לו במה להתפרנס ולא יצטרך לבריות אחר שנשא אשה ועדיין הוא עוסק בתורה משום שאין לו טרדה וטרחא · ובהגיע לפרק כ' שנה שכבר מתחילין הבנים לצאת לאויר העולם וצריכין מזון ופרנסה והם תחת צל כנפיו להסות עליהם צריך לבקש ולחפש ככלב וכזאב אחר פרנסתם וז"ש התנא בן כ' לרדוף היינו רדיפת המזונות לפרנס בני ביתו בכבוד ולא בביזוי ויבקש לו העסק היותר נקל מלאבד זמן והרויח מה יספיק בצמצום ויסתפק במותר לו ויתרחק מן המותרות ומן התאוות הגשמיות כי הם שמורידות את האדם לבאר שחת ונוטלות חייו מן העה"ז ומן הבא אמר שלמה בחכמתו ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה וכן כשהוא בעל מלאכה ומרויח מזונותיו במעשה ידיו לא יהיה נבהל להון לקבץ על יד ויהיה מה שיהיה ולא ידקדק היטב במה שהוא עושה אם טוב ואם רע כי אם הכוונה להרבות מלאכה ליטול עליה שכר הרבה ח"ו זהו דרך הגזלנים והחמסנים שאומרים שלי שלי ושלך שלי ואין רודפים כי אם אחרי הבצע וכל מגמתם למלאות בטנם ובטן רשעים תחסר אבל זרע ישראל הכשרים אינם חפצים ליהנות במה שאינו שלהם ואם עוסקים במלאכתם עוסקים לש"ש ובטהרת הלב שלא להונות לחבירם ואדרבה הם מוותרים משלהם נכסם שלא לבא לידי גזל ולא לידי חמס וכן הדין עצמו כשאחרים עוסקים במלאכת שלהם מי שהוא נבהל להון עושה תחבולות ומרמות ומשנה את משכורתם י' מונים כדי לעכב את שלהם בידו ועושק שכר שכיר ובא לידי גזל ולידי חמס ואינו מוציא את שלו מידו אלא אחר עמל וטורח הולך ובא ק' פעמים אבל מי שהוא בר לבב אוהב את הבריות ומקרבן נותן להם שכרם משלם ואינו מעכבו בידו כלל אלא ביומו תתן שכרו ואינו מדקדק אחריהם במלאכה ומוותר להם ומוחל להם מחילה גמורה כי אליו הוא נושא את נפשו והוה לי' כמזמין לו לצדי לפרנס עצמו ובני ביתו בנקיות לאכול מיגיע כפיו ומפי אותם במיני פיוסים אם עושים יותר מן הראוי לו או שלא כסו בהלה ועושים מפני הבושה וכדי שלא יצטרכו לבריות לאנשים האומללים כאלה צריך לדבר על לבם דברי פיוס וניחום כדי לחזק שברון רוחם והולשת כחם והמעות שנותן להם יתן בסבר פנים יפות ויצטער עמהם על השגת ידם מקוצר מזונותם כמו שכתוב ותפק לרעב נפשך ללו' נפשי ולבי הייתי רוצה להוציא מגופי אם היה אפשר כדי להפיק שאלתך ולמלאת חפצך אבל המקום ירחם עלי ועליך ועל כל עמו ישראל ובדברים האלה משיב את רוחו אליו ומקבל היסורים בסבר פנים יפות ונמצא זה עושה גמ"ח בגופו ובממונו ונמצא מקיים להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים ונמצא שותף להקב"ה בזה ואשריו ואשרי חלקו :

בן שלשים לכח · ענין הודעת התנא לנו שבן ל' לכח מה שאנו רואים בעינינו לא דבר רק הוא אלא בא להודיענו מה שהודיענו שהע"ה כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי האדם שמוצא את עצמו בריא ובעל כח שיכול להשתדל בתורה ובמצות עבודה שלימה כראוי להם ישתדל ויעשה ועיקר כחו של אדם בעלוי טבעו הוא בן ל' שנה ואז כל כחו עמו ובעל שכל ראוי להכיר ולידע כי לא בא אל העה"ז לאכול ולשתות לכנוס ממון ולאסוף חיל תגלה כי אין זה שלימות לאדם אדרבא גריעות גדול ואין לבן דעת לרדוף אחרי זה כי הוא מעשה בורים ופתיים שחושבים שהעולם כמנהגו נוהג ואין מעלתו ויתרונו אלא הדברים האלו וכיוצא ועיקר שלימות האדם הוא היותו עשיר ובן חיל שהכל מכבדים אותו ומתהלל מן העולם מכל הבא בידו לבנות בתים ולנטוע נטיעות ואילנות ופרדסים לשמוח בהן ולהיות לו עבדים ושפחות לעבוד ולשרת אותו וצאן ובקר לרוב ואח"כ בפטירתו מן העולם כבר נשלם חוקו ומניח הכל ביד בניו ומצוה להם שיהיו בני חיל כאשר הוא היה זריז וחריף לכנוס הממון ולא לאבד ועשה כך וכך ואכל עצמו בחייו ובפרש אם שבע ימים כענין זה הרי זה עלה בדעתו שהוא מהמאושרים שבעולם והולך שמח וטוב לב בצאתו מן העה"ז והוא העני והפתי והסכל אינו יודע את אשר יבא אחריו ואינו מביט באחרית הימים והחשבון אשר הוא עתיד ליתן לפני ממ"ה ית' וכשירצה לתקן לא יעלה בידו וחס"ה כי אין מעשה וחשבון ודעת בשאול אשר אתה הולך שמה אין יש לך לעשות בכחך בעה"ז ובידך לעשות כל אשר תמצא אך ראוי לך להניח כל אלו ההבלים ודמיונות העולים בלב הסכלים שאין בהם ממש מצד שכלם המוטש וקוצר דעתם והיצה"ר שמתלבש בהם

להשיגם עלה לפרדס מן העה"ב אין ראוי לבן דעת ולבעל נפש לעלות זאת בדעתו חלילה · אב"א קרא אב"א סברא אב"א קרא קבלת התורה התמימה אשר פתי מחכימת ומורה חטאים בדרך והיא נותנת עצה לאדם איך יתנהג להשיג רצון השי"ת ולזכות לחיי עולם שכולו טוב וכולו ארוך כמ"ש על ענין שלוח הקן וכבוד אב ואם ובודאי שיש לנו להאמין בו ולידע שיש עולם אחר גדול במאד מאד במעלה גדולה ויתרון גדול ע"ז ולא נברא זה אלא למעשה לעסוק בתורה ולקיים המצוה והאחר הוא עולם הגמול ודימו אותו חז"ל ליום השבת יום שכולו מנוחה ואין שם מעשה כלל ומי שטרח בע"ש כל בשבת אבל אם לא טרח א"א עוד לטרוח וע"כ ימות ברעב ואע"פ שאין הדמיון בפועל בשוה אפ"ה דומה לו בצד מה לענין המנוחה והענג למי שמשמר עצמו וראוי לנו להאמין בזה אמונה שלמה וחזקה להאמין בתורה ובמי שנתנה ולא דבר רק הוא אלא מקוצר דעתנו · אב"א סברא איך יעלה על לב אדם טפש או סכל והנ"ל בן דעת שאלו הדברים מועילין לאדם ויש להם שלמות מה שיבטח אדם עליהם וירדוף אחריהם ויניח התורה והמצוה והאמת והיושר שהרי אנו רואים בעינינו שאלו הדברים אין להם שום קיום והעמדה כלל ועיקר אדרבא גריעות והפסד גדול בכל ענין וענין והם המקרבים את האדם אל המות ובשבילם נטרד מן העולם כיצד אדם הרודף אחר העושר הולך בימים ובמדברות ומשים נפשו בכפו לרדוף אחריהם ביום ובלילה בחשק גדול עד שמרוב חשקו מאבד עצמו לדעת שנטבע בים והולך לחרפות הוא וממונו ואפילו בניו ובני ביתו לא זכו בו ולא בממונו או קופצים עליו לסטים שודדים בין בים בין ביבשה ומניחים אותו ערום ועריה ושובים אותו או לוקחים אותו לעבד עולם שצריך רחמי שמים לצאת מידם אחר עמל וטורח אבל לא ראינו מי שעסק בתורה ובמצות כ"כ עסק גדול שבא לו המות בשבילה חלילה אלא אדרבא אהוב ונחמד בעיני הכל והכל חפצים לעשות רצונו בין גוים בין לאומים הכל אוהבים אותו מחמת תכונתו ותבונתו ויושר לבבו מטוב מעשיו הרי שהועיל לו הדרך הזה לעינינו בעה"ז ואם לענין העה"ב השכל נותן שכשם שירדוף אחר העושר והכבוד שלא יתנו לו שכר על זה מה בצע להשי"ת ברודפו אחר הבצע והחמדה למלאת בטנו ולהפיק חפצו מה תועלת לקיום העולם בו עכ"פ אפי' לפי דעת השכל צריך לקיום העולם אמת ומשפט וגמ"ח וצדקה וזולת זה אין לו קיום כלל ואחר שאין תועלת לכללות במעשיו גם לא תלא חן בעיני השי"ת בעסקו בחפציו ומניח חפצי שמים שהם העסק בנסתרות ובדברים שהם למעלה מן השמש למה יתן לו שכר וחלק ונחלה עם העומדים לפניו אדרבא יתן לו עונש גדול כפי השכל שהיה לו לעסוק בחפצי שמים ולא עסק ויטרד מלפניו ולא יזכה לחזות בנועם ה' הרי שהשכל נותן שאין לו חלק לעה"ב אדרבה יש לו עונש וא"כ כיצד יעלה בלב הסכל הבער לעשות מן העיקר טפל ומן הטפל עיקר וא"כ ענין ההגא לומר בן נ' לכך הכוונה שישתדל האדם בכל כחו בהגיעו בזמן בזה לעסק התורה והמצות ולהתענות לפני אלהיו יקבל

תשובתו ותחנתו וכן אמרו בס' קינות טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו ופסוק אחר אומר אשרי איש ירא את ה' בעודו איש וכן אמר שהע"ה וזכור את בוראך בימי בחורותיך כי החסד שעושה האדם בהיותו בכחו ועלמותו ורתיחת דמו בזמן שיצה"ר מפתה אותו לרדוף אחר תאותיו וחמדותיו ומניח הכל ללכת לעבוד את אלהיו בכל לב ובכל נפש ודאי שכרו גדול במאד מאד ומעלין עליו כאלו הקריב חלבו ודמו לפני בורא עולם להיות לו לחלק ונחלה ולעולם לא ימוט לזכר עולם יהיה צדיק כי זכותו ותמימותו תעמוד לו כי יתקיים בצדקתו גם בדרכיו הטובים לא יסורו ממנו וכמ"ש שהע"ה חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין ממנה לא יסיר הוא מהם והם לא יסורו ממנו ומפני זה הענין צריך האדם לפקוח עינים על בנו או תלמידו לעמוד עליו בכל עת ובכל רגע להדריכו בדרך ישר וללמדו פעם אחר פעם עד שיתחזק בכל דבר וענין ויהיה מורגל בו ויקבע בו לטבע כמ"ש ההרגל נעשה טבע שני והוא ענין גדול שצריך האדם בעל נפש להיות זריז בו כי הבנין הולך אחר היסוד ואם היסוד רעוע במהרה הוא נופל ומה יותר טובה יש לאדם בעוה"ז ובעוה"ב כי אם להיות השגחתו על בנו לטוב שיצא משפטו לאור להצליח בעוה"ז להיותו עבד ליוצרו אשר הוציאו לאויר העולם ללכת בחקותיו ובתורתו ואחריו ואחרי יולדתו אם זוכה להניח ברכה אחריו בן הגון וראוי מוכתר בכתר תורה ושם טוב והרי המות שלו הם חיים גמורים אשר לא יבוש כי ידברו אויבים בשער וע"כ ישתדל האדם הרבה מאד בענין זה וכדי לזכות בבנו יזכה תחלה בבן חבירו הבא לידו ליסרו כשרואה אותו עושה דבר שאינו הגון וישתדל ללמדו דרך האמת ולא יאמר בלבו מה לי ולנער הזה כי מצווין אנו וערבים זה לזה ומאי דסני לך לחברך לא תעביד וכן הזהירנו ית' ויתעלה ואהבת לרעך כמוך ואמרו על זה כי הוא כלל גדול בתורה משום שזה הענין מורה יחוד כללות האומה קדושה שכלם נאחזים זה בזה וקשורים בחבל אהבה עזה זה עם זה והרי כלם נחשבים לנפש אחד כמ"ש כל הנפש הבאה וגו' משא"כ במכחישי ה' אשר אין להם קשר ויחוד והרי הם נחשבים כל אחד לבדו כמש"ה ואת נפשות ביתו שכל א' יש לו נפש בפני עצמו לא כאלה חלק יעקב אשר הם נאחזים ביוצר הכל שהוא יחוד גמור וכביכול נאמר בהם כמו שנאמר עם אחד ואלוה א' והם נחשבים כגוף א' ממש יש בהם ראש ויש בהם עינים ידים זרועות ורגלים הכל לפי הערך וכפי שנרשמו בגופו של אדם הא' כי כלם מכחו באו וכמו כשמכין האדם באצבעו הקטן כל הגוף חושש באותה מכה שסוף סוף הוא ממנו אע"פ שהוא הסוף ומקום הבזוי יותר ואינו נערך כי זנב אריה נקרא כן צריך כל אשר בשם ישראל יכנה כשרואה את חבירו הולך בדרך לא טוב או שלקח לעצמו עצה שאינה הוגנת לו ראוי לו להחזירו למוטב ולהדריכו בדרך לא יכשל בה וכן אם רואה איש רע ובליעל מכה בו או עושק בו ראוי להצילו מעשקו ולשום כל מאמצי כחו להושיע לו מצרתו הן בגופו הן בממונו ואע"פ שיהיה לו צער בכך או יגיע לו היזק זהו עיקר המצוה והאהבה ואיש אשר אלה

לו לותו ודאי מזרע אברהם הגומל חסדים והרחמן ונראה מתוך כך שהוא קרוב אליו מגואליו אבל מי שרואה את חבירו באיזה צער או צרה ומניחו והולך ואומר שלום עליך נפשי מראה בעצמו שאין לו יחוס וקורבה בזרע של אברהם אחר שאינו מצטער עליו ואינו נכוה בגחלתו וזהו עיקר הכח שיש לו לאדם להתחזק כגבור לדברים אלו וכיוצא באלו ואין לכח זה זמן מוגבל כל ימות האדם כלם שוים לטובה :

בן ארבעים לבינה · להיות שנות האדם על הסתם שבעים שנה כמש"ה ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכשהוא בן מ' הרי עבר על חצי ימיו והנו חוזר לאחריו מעט ולא הרבה ואם נאמר שהם שמונים אם יתגבר בשנת המ' הרי הוא באמצעות ימיו ועומד אצל הנטיה להעריב שמשו ואז כחות הגוף וחמדותיו ותאותיו מתחלשים וכחות הנפש והשכל מתעוררי' לבקש את אשר ינוח להם מתגברי' אלו על אלו כי כשזה קם זה נופל החומר נופל והשכל קם ואז הוא זמן להשכל והבינה להבין כל הענינים על מה שהם ולהבין האדם את אשר החריב והודעת התנא הורה לנו זהו לעורר האדם את לבו אם לא נתעורר עד עכשיו לפחות יעורר אותו בזמנו וישכיל ויאמר מה ענין ביאתי אל העוה"ז הביאתי לאכול ולשתות ולרדוף אחר תאות הגוף וחמדותיו לא זו הדרך ולא זו העיר יש לי עינים לראות ואיני רואה אזנים לשמוע ואיני שומע עד מתי יהיה לי זה היצה"ר למוקש ומתי אעשה גם אנכי לביתי הלא יש לי לדעת את אחריתי והעוה"ז הוה ונפסד ואם אני היום מרומם ונשא למחר יתנני למשיסה ואני עתיד ליתן דין וחשבון על כל מפעל ומעשה ידי ואין עוזר לי ואין סומך בלתי אני לבדי אהיה עוזר לי וראוי לי לתקן את דרכי ולחקור את מהלכי ולשוב לקוני ואשתמרה מעוני ואולי יראה ה' בעניי ולא אשוב עוד לכסלה להיות רודף על נקלה אל ההבל ואל הבהלה אבל אתקן מעוותי לעבוד את יוצרי אשר עשני והכינני ועד כה עזרני ומכמה צרות רעות ורבות הצילני וכל טוב גמלני וגם אני לא אשכח ואגמור רצונו וחפצו לעבוד עבודתו בלב שלם ולעסוק בתורתו וכל דרכי וחפצי וצרכי יהיו לנגדי עראי ותורתו והפלי שמים אשים אותם לנגדי תמיד להשתדל בהם בכל עז ולעשות אותם בשלמות וזהו תכלית השכל והבינה שצריך האדם שישכיל ויבין בענינים אלו עד שיעור ראוי שיבא להכנס לחצר בית המלך הפנימית מדבר לדבר ומענין לענין כפי דקות שכלו והשגת דעתו ויצא לאור משפטו לאחוז בעבודתו ויראתו ואהבתו וזה הענין מנעורותו צריך האדם לאחוז בו כדי שיהגדל בו וגם כי יזקין לא יסור ממנו אבל מי שלא זכה בבחרותו לפחות יזכה בזקנותו ע"כ בראותו הולך ודל וימים בורחים כצל וכל יום ויום מערה למות נפשו :

בן נ' לעצה אחר שאמר התנא שבן מ' לבינה כנ"ל שצריך להבין ולהשכיל ענין אחריתו ומה יהי' בסופו והוא זמן תחלת ההשכלה באדם דבר מתוך דבר אמר שבהגיעו לנ' הוא זמן להשיא עצה לאחרים ולהדריך רבים בתורה ולהשיב רבים מעון שאין ראוי לאדם ליישר אחרים עד שיישר א"ע כי האדם שראוי להוכיח צריך שיהי' הוא כבר מנוקה ומשופה ולא ימצא בו עון אשר חטא ואח"כ יוכיח את אחרים כמ"ש התקוששו וקושו שלא יאמר טול קיסם מבין שיניך ויאמרו לו טול קורה מבין עיניך ואחר שהזהירנו התנא בתשובתו ויכיר את מעשיו וישוב מהם בזמן מ' שכבר הוא נוטה מדרך החיים אל דרך המות ויש לו זמן י' שנים להכין את מעשיו ולתקן את דרכו לשוב בתשובה שלמה ולא ימצא עולה בו ואח"כ יתקן את אחרים ויתן להם עצה ההוגנת להם באיזה דרך ישכן אור ולא סגי בלאו הכי כי ישראל ערבים זה לזה וכל א' מחויב להטיב את חבירו ונכוה בגחלתו של חבירו והוא ענין גדול ומצוה רבה כמ"ש אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהי' והוא מן הדברים החמורים אשר צריך האדם לרדוף אחריהם ובזוהר הגדילו על הענין הזה ואשרי הזוכה להשיב כל ישראל לאביהם שבשמים : **או** אפשר שענין העצה שאמר התנא הוא על עצמו בלבד שאם לא הועיל במעשיו מבן מ' ולא חזר בתשובתו כראוי כשמגיע לנ' שנה צריך לשאת ולתת להשיא עצה ועצות כיצד יעשה להנצל מיצה"ר לבקש תואנות ועילות ומרמות ותחבולות להכניעו ולהשפילו כדי שלא ירים ראשו עליו ויוכל להדבק ביצה"ט לשמו' אליו ולקבל ממנו ללכת בדרכי התורה והמצוה לרא"ש שבזמן הזה של נ' שנה הרי שכלו מיושב יותר ויותר מכל אשר הי' עד הנה ואינו מתפתה בנקל בדברים קלים ויכול הוא להתגבר על יצה"ר בטענות מספיקים כדי לטורדו מעליו ולא יקבל ממנו לרדוף אחרי ההבל במועצותיו בפיו נתונות והוא במה שצריך האדם להשיא א"ע להציל עצמו מני שחת :

בן ששים לזקנה · השמיענו התנא בזה שאם לא הבין בשנת המ' שהוא זמן וחלק הבינה ולא לקח לעצמו עצה בשנת הנ' שכבר התחיל להעריב שמשו בהגיעו לשנת הס' צריך שיכיר שהרי באו ימי הרעה והיא הזקנה והכרת פניו ענתה בו שנתלבנו זקנו ושערותיו וראוי להיות מעותד לבוש ועומד אימתי יקראו לו מלפני המלך שילך בלי בושה ובלי כלימה להסיר הבגדים הצואים מעליו ולהלביש אותו מחלצות · ומחלצות הוא מלבושים הנקיים הראויים לרואי פני המלך והמשרתים לפניו ושלמה ע"ה הזהירנו יותר מזה ואמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים כל מי שהוא בעל נפש א"צ לו להמתין לעת הזקנה שכבר רואה א"ע רפוי ונטוי נעליו ברגליו ומקלו בידו ומחפזין אותו ללכת לבית עולמו כי אולי לא יגיע לעת כזאת כי צל ימינו עלי ארץ ואין אדם יודע את עתו אלא בכל עת ובכל זמן יהיו בגדיך לבנים מוכן ומזומן אם יקראו לו ויזמינוהו לסעודה שילך תיכף ומיד לרצון המלך וחפצו כדאיתא בגמ' משל למה"ד למלך שזמן עבדיו וכו' וא"ש ר"א לתלמידיו שוב יום א' לפני מיתתך והוא לכל יום ויום שיעמוד בתשובה שלימה מוכן למאמר המלך כי אין אדם יודע אימתי תעלה רצון המלך לזמן עבדיו ואם יתאחרו הימים מה טוב לו ומה נעים שכל ימיו עמד בתשובה להתרצות בעיני המלך וכופלים לו שכר כפול על הבא וזהו ענין כוונת התנא באומרו בן ששים לזקנה כלומר ראוי לך שתחפש ותחקור על מעשיך ואל תאחר כי הזמן מועט ואינו מניחך להתעכב שהרי קפצה עליך זקנה ובכל יום ויום אתה מעותד לקבר כמה דכתיב תבא בכלח אלי קבר בכלח בגמטריא ששים והוא זמן בינוף

לא ארוך ולא קצר שכבר נגמר בישולו אלא שעדין יש לו כח וחוזק להתעכב באילן כמה ימים ולא יכול ואם לא ישוב עכשיו ויחכם מעשיו ויתקן עניניו אימתי הרי כמה עדים מתרים בו והולכים אחריו עד שיוציאו אותו מן העולם ועל כרחו הוא מת א"כ צריך לפקוח עינים עורות ולהבט אל אחריתו איך עתיד ליתן דין וחשבון ולא יכלה בהבל ימיו ושנותיו בבהלה ודע כי על כל אלה יביאך ה' במשפט :

בן תשעים לשוחה · השמיענו התנא בזה שאם לא חזר בו האדם כל הימים והשנים שעברו ומבן מ' לא הבין ומבן חמשים לא נתיעץ בעלה לשוב ומבן ששים לא הבים בזקנותו והעדים המתרים בו בהגיע לתשעים הרי הגיע לשוחה והיא מדריגה אחרת אחר הזקנה והיא האחרונה לחיי האדם כמה דכתיב ימי שנותינו בהם ע' שנה וענין מדרגה זו שנקראת שוחה ר"ל משום שהוא זמן השוחה לכל ואין תקוה ואחריה אחרי זאת כי אם למות המפריד בינו לבין עה"ז והרי עדות יש שבו שערותיו ראשו וזקנו וגבות עינו מן השחור נהפך ללבן והוא ענין שוחה כמו כן צריך הוא עכ"פ לשוב ממעשיו המכוערים השחורים המחשכים את נפשו הקדושה והטהורה זכה וברה ללבנם ולבררם ולצרפם מזוקק בשבעתים כענין השנים שעבר וגדול אדונינו ורב כח שמקבל שבים ומקרב את שובבים ומרפא אותם לקרא להם שלום כדכתיב שלום שלום לרחוק ולקרוב ואומר תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של מות ואפי' יש בידו עבירות גדולות גילוי עריות ושפיכות דמים וע"א יש לו תקנה לשוב בתשובה ומתקבלת תשובתו ועונות נהפכו לזכיות והכוונה שלא ראה ולא ידע עד הנה ולא פשפש במעשיו ולא חקר צריך שישוב בו יתעורר ויקץ כישן ויאמר מה אני מה חיי עד מתי ילינו בקרבי מחשבות אוני ולא אחוס לנפשי העניה העגומה שבויה עומדת בין זאבי ערב אורבים וטורפים כל א' מקצו אחרי הבלע ואחרי לא יועיל ולא יציל כי תהו המה מתי אקיץ משנתי ומתרדמתי אשר נפלה עלי מיום היותי לרדוף אחרי תאוותי והמדתי להפים דעת היצה"ר ולמלאת רצונו וחפצו ומתי אעשה גם אנכי לביתי בית ועד בית מועד לכל חי היכן צידתי אשר הכנתי לאורח הגדול הזה אם ארעב מה אוכל ואם אצמא מה אשתה והרי אין בידי מאומה ואין מעשה ודעת וחשבון בשאול אשר אני הולך שמה ואם אין אני לי מי לי מה יועיל הון ביום עברתו של גיהנם מה יועילו לי בני אחרי ואפי' שיזכו אוי למי שאוכל מה שאינו שלו ומי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ואם אני לא טרחתי ולא עמלתי לקשט את נפשי בתכשיטין יפים וטובים שתעלה לרצון בעיני מי שנתנה בי ויטלה בשמחה ובששון להושיבה תחת כסא כבודו ולהנחילה ארץ החיים וכל עמלי הי' לפי ולגופי מה אוכל ואתפרנס בעולם שכולו ארוך ולעולם שכלו שבת והרי שלחנות כמה וכמה מלאים כל טוב לצדיקים וחסידים כמה וכמה מלובשים ומקושטים במעשיהם הטובים מעוטרים בעטרותיהם בראשיהם נהנים מזיו שכינתו של אלהינו ית' ואני איך אלך ואתיצב לפניהם ערום ועריה מכל טוב ומכל מצות אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה · ואם אמר אומר הנני לעשות רצון שמים ואזרז עצמי ללמוד התורה ולעסוק במצות מכל בני גילי ולא אשוב עוד לכסלה להכעיס את אשר הכעסתי ולהטיב את אשר התעבתי מה אועיל בתקנתי ואפילו אקריב כל אילי נביות קרבנות על אשר אשמתי הלואי יעלו לרצון ויועיל למחות את אשר נכתב ליום ריבי ונחקק בפנקסי והרי כנו פשעי וכנו צללי ושמשי עומד לערוב ולהשקע ואיך אשיג לכל המלאכה נמבזה ונמס לבבי אותם ולחדש מלאכה אחרת מפוארה אשר לא תהי' רעה בעיני אדוניה וצריך לסתור את אשר בניתי ולבנות מעקרא בנין יוכל להתקיים ומתי יגמר כל הענין הגדול הזה והיום קצר והמלאכה מרובה ובחושבו האדם הנבזה הזה כילד הוא כחוש ורזה וישא ויתן בויכוח כזה אלהינו שבשמים צדיק וישר הוא ארך אפים ורצונו בתשובתן של רשעים ונותן יד לקבל הפושעים ירצה בעינו ויקבל תשובתו והכנעתו ואף גם זאת שחטא והרבה לפשוע בהיות עכשיו סר וזעף ומר ונאנח ניחם ומתחרט מכל התועבות אשר עשה ולא שב אליהם כלל וירחק אותם מעליו מכל וכל יחשבו לו כל השגגות לזכיות וכל אשר חטא בדעת שלמה שעשה עד הנה נגד רצון בוראו וכוונתו עכשיו בתשובתו הרמתה נהפך לאיש אחר ונעשו זכיות ומצות ומעשים טובים כדאיתא ביומא פרק י"ה בהיות בתשובה גמורה ושלמה כדין וכשורה ולא שיהי' התשובה רעועה מזדמנת על ידו אלא בוכה ומתאונן ביום ובלילה על ככה ומבקש סליחה מהשי"ת יכפר ויסלח חטאיו ועונותיו ופשעיו וכך סדר הוידוי אנא השם חטאתי עויתי פשעתי אנא ה' כפר נא חטאתי מחול עונותי סלח פשעי שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך מיום היותי מתבייש אני מחטאתי ונכלם מעונותי ונחפר מפשעי ויש לי עזות פנים לעמוד נגדך להתודות לפניך ולספר את הרע אשר עשיתי בעיניך כי ידעתי כי אתה חנון ורחום ארך אפים ופתחת לנו שערי תשובה לשוב אליך מעונותינו ועושק ידינו וקודם בריאת עולמך הקדמת רפואה למכתנו שאלמלא כן לא היה אפשר עולם להתקיים·ועל זה יוסיף כל א' וא' כפי כחו אשר כתיב בס' מנחת קנאות וזהו ענין התשובה השייכה לזמן ע' שנה אשר עליה התנא הודיענו בן ע' לשיבה שאם לא עכשיו אימתי :

בן שמונים לגבורה · ענין הגבורה הזאת שהשמיענו התנא היא לשנה דקרא דכתיב ואם בגבורות שמנים שנה והענין הוא כי ידוע השבוע הם ששת ימים ונאמר בהם ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום הז' שבת לה' וגו' לא תעשה כל מלאכה וגו' וכן בחדשים השביעי משובח והוא חדש תשרי שבו ר"ה ויו"כ וסכות ושמיני עצרה שבו פדות נפשנו וכן בשנים נאמר שש שנים תזרע את ארצך וגו' והשביעי שבת שבתון כו' לעולם השביעי משובח ויש בו מנוחה והשקט כן בענין חיי האדם ענין בחרותו והשתדלותו בעולם הם ששים שנה ובהגיע לששים שנה יש לו גבול והרי קפץ עליו הזקנה ואין לו יכולת לעמוד על עומדו ולעבוד עבודתו כראוי שכבר תשש כחו שעד העשר שבין ששים לשבעים הם בדמיון שבת להיותו נח שקט ושאנן לחקור ולדרוש ולבקש

מנוח לנפשו איזה דרך ישכון אור ויוכל בו להשיג חיי העה"ב ולכן אמרו בן שבעים לשיבה והרי הוא מענין שובה בשובה ונחת והרי הזה עבר כל שבתו ששת ימים והשביעי שבת הרי מלא ימיו חול ושבת אבל אם עבר על שבעים לעלות מדרגה אחרת משבעים ועד שמונים הרי גברה ידו בזה ויוכל להקרא גבורה שעבר על הדרך של שאר בני אדם שאין להם זמן להכין צידה לדרך כי אם שבעים שנה על הרוב ומי שלא הכין נשאר רק מכל טוב ולזה הוסיפו להם זמן על זמן בהוספת טובה להכין לו יותר ויותר משאר בני אדם ואשריו ואשרי חלקו שימלא נפשו להשביעה בתורה ובמעשים טובים ועל כן גבור יקרא שכחו גדול משאר בני אדם. שלא האריכו ימים כל כך להרבות להם צדה לדרך כמוהו כי ענין שהעמדה בעולם הזה אין הכוונה לאכול ולשתות ולהרבות נכסים ועבדים ושפחות חס ושלום כי החיים האלו אינם חיים אבל מיתה יקראו כי הם המביאים המיתה על האדם אבל הכוונה היא לסגל תורה ומעשים טובים בכל שנה ושנה לעשות רצון אביו שבשמים כי כל המוסיף מוסיפין לו וכמו כן מי שהגיע לשמונים שנה ולא נתן אל לבו ולא דעת ולא תבונה לאמר ה' החייני עד כה הריני ממלא חפצו ועושה רצונו אלא אדרבה הלך כל ימיו בתאוותיו וחמדותיו ולא מנע את נפשו מהתעדן ומטוב ולא השם אל נפשו העגומה יושבת גלמודה עונשו רב כפלים וכפלים ממי שלא האריך כל כך וגבורתו היא הלוחמת עמו ועומדת כנגדו לטורדו מן העולם ולהורידו לבאר שחת אבדון, ומות ציה וצלמות ואבריו הגופה אזן לשמוע ולהבין העיניים כאשר המה ובעודו בעולם הזה יפדה עצמו משחת וחיתו מעבור בשלח ויתקיים בו והחכמה תחיה את בעליה:

בן תשעים לשוח · זה הגבול של תשעים בהיות כי הגיע אל הזמן הזה כבר יצא מחקו של ב"א שהגיע לגבורות והרי יש לשיח ולספר את הענין הגדול הזה כי הפליאו לעשות עמו מה שאין דרך בני אדם מה זה ועל מה זה איזה זכות בידו גדול הו איזה עסק עסק עד שזכה לכך להאריך ימים על פני האדמה עד שהחיה אותו והטיב עמו כל הימים אשר חי על האדמה להמשך בתורתו זכה לכל החיים האלו כמו שמצינו בגמרא אמרו לו במה הארכת ימים והומר הייתי עושה כך וכך וזה שומע ימבין, ולומד לעשות כך והוא עצמו מחזיק בהם ומודה לפני מי שאמר והיה העולם שגמל עמו טובות וחסדים להחיות אותו ביום ההוא ולא דבר רק הוא להגיע האדם לימי הזקנה והאריכו לו ימים ושנים כמו שאמרו בגמרא אפילו על שבי ארמאי צריך להדרם ולכבדם כי כמה הרפתקי עברו עלייהו ומתוך כך הכירו מעשיו של הבורא ית' ובטחו בו ולבם היה נכון עמו ובא התנא בענין הזה להודיע לנו שמצוה לספר עם האיש הזה מימים לימים לשאול ממנו את אשר עבר עליו מכמה צרות וה' ברחמיו הצילו וכעל פל טוב גמלהו וכמה נסים ונפלאות נראו ימיו הן ליחיד הן לצבור אם לגוי או לממלכה ומתוך כך שמו של אלוה יתברך מתקדש ואחרים לומדים ממנו ומעייניו וזוכים לימים כמוהו :

גם אפשר לומר כי כוונת התנא על הדרך שזכרנו למעלה עמר שמי שהגיע לזמן הזה ועדיין בגדיו צואים לבנים ולא הסיר הבגדים הצואים מעליו גדול עונו מנשוא שהרי אין לו תקוה והרי הוא כאלו עומד בתוך השחת ומה יועיל לו ומה יספיק לו הזמן הזה ואפי' שיועיל לו שיכן כחו ושיכן גבורתו שהרי נכפפה קומתו ושח אדם וישפל איש ומה בידו לעשות צידה לדרך על בלי ארוכה ובלי מרפא אוי לו אוי לנפשו אם לא בחמלת השם עליו שיקבל תשובתו הקלה להמורה :

בן מאה כאלו מת · ענין התנא בזה מי שלא פרח בערב שבה לא יאכל בשבת ואם האיש הזקן הזה לא תקן עניניו קודם בואו והגיעו לפרק הזה אין לו תקנה עכשיו כלל ועקר שכמו המת בתוך הקבר אין לו תוחלת עוד לחזור לקיים התורה והמצות כי אין דעת וחשבון בשאול והוא נושא את עונו · גם המגיע לפרק הזה כמת הוא נחשב וניטל מן העולם ואין יכולת בידו להכין לו צידה אם לא הכין עד עתה ואע"פ שהתשובה לעולם מועלת כדכתיב תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של מות זה גרע מזה שאחר שהגיע למאה שנה נרדמו חושותיו ואין לו השערה והבחנה לבחור בטוב ולמאוס ברע ודאי לא יוכל לעשות תשובה כאשר היא להתחרט ולהתנחם מלב ומנפש ולהיות בוכה ומתאבל על כך כדי שירחמו עליו מן השמים וזה כיון התנא באומרו ועבר ובטל מן העולם כלומר שאין לו (כה אדם) שכל ובינה להביט ולראות את אשר עוות וכל הרעה אשר עשה כדי שישוב בפרט על ככה וע"כ אין לו תקנה כאלו היה מת ממש :

עוד אפשר שכוונת התנא לומר שהתשוב' בזמן הזה אינה מעולה שהרי הוא כמת כי התשובה מעולה בזמן שהיה יכול לרדוף אחרי עצת יצרו הרע ואינו רודף אחריו וזה התשובה אבל עכשיו שהתאוה והחמדה בטלו שכבר נישל יצרו ובטלה תאותו מה התשובה נקרא הרי אינו ב"ת כראוי א"כ בהגיע אדם לק' שנה בפרט בזמנים האלו שתשש ככח ואפי' מן הבחורים כ"ש מן הזקנים התשובה אינה הגונה ומקובלת שהרי תשש כחו והרי הוא חשוב כמת ומה לו לחטא : עוד אפשר לומר כוונה אחרת בענין המשנה והוא לומר לאדם להתחבר עם חברים ראוים שכשהבחור בן כ' שנה הוא בכחו ועולם לבנו ואם הוא מבקש איזה עזר וסיוע ממנו לחבר או לשותף ללמוד או למלאכה והוא מבקש אדם קל כנגדו כבן כ' שאז הוא מוכן ומזומן בקלות לרדוף אחר כל ענין עד השיג אותו ואם מבקש יותר יבקש לו בן ל' שנה שאז כחו במתניו ויוכל לעשות הדבר ההוא על מתכונתו בכח ובגבורה ואם מבקש אדם לדעת ומזמה בן דעת וחריף בישוב הדעת יבקש לו בן מ' כי אז נשלמה דעתו ושכלו בישוב ואם צריך לו לשכל ולעצה למקום אחר יבקש לו בן נ' כי ממולא יותר בשכל ובדעת מבן מ' ומועצותיו כדת נתונות מתוך ישוב דעתו ואם מבקש זקן כדי שיספר לו בעניני העולם יותר וילמד ממנו בן ס' לזקנה הרי הוא נקרא זקן וכל אשר יאמר אליו יעשה כי סתירת זקנים בנין ואין קלקול יוצא מתחת ידם על הרוב ואם הוא חכם בהגיע לס' תורתו מיושבת עליו ויקרא זקן זה שקנה חכמה וצריך לכבוד כדכתיב ונגד זקניו כבוד שאע"פ שהבחור נ"י יקרא זקן לגבי החכמה סוף סוף אינו בשלמות וישוב כמו המגיע לס' בלמודו שודאי נתיישב לו למודו וראוי לכל

כבוד · **בן ע'** לשיבה הוא לענין שצריך לכבדו לקיים מצות עשה מפני שיבה תקו' כל שיבה במשמע ודאי שישמע דבריו שהרי הוא בשלמות יותר ממה שהי' אחר שעברו עליו צרות ועניינים רבים ויודע הטוב והרע וראוי שילמדו ממנו כל דבר וכל ענין ולא יסורו ממנו ולא אמרנו בן כ' לעצה לא שללנו מפני זה בן ס' ובן ע' דמכ"ש ראוים הם לעצה אלא להכניס בן כ' בכלל יועץ מה שאינו בן מ' שעדיין דעתו חריף ואינו מיושב בן פ' לגבורה שראוי לאדם שלא להקל בו כלל כי יש לדעת כי אחרי שהגיע לזמן הזה נחשב כגבור וחכות יש בידו שהגיע לעת כזאת וראוי הוא לכל כבוד יותר מבן ע' שהוא דרך העולם הן בעצה הן בכל ענין ודבר · בן צ' לשוח שצריך שישח אדם ואפי' יהי' ארוך להגיע אליו ליקח עצתו ועניניו ודבריו יותר ויותר מבן פ' אם הוא בריא ובדעתו והוא ת"ח אבל זקני ע"ה דעתם מטורפת עליהם ואין מהם כ"כ למוד לענין הנפש וסדר העבודה כ"א לעניני הגוף לבד · ומאלהינו נשאל עזר וסיוע שלא תמוש השגחתו וחסדו הגדולה מעלינו ויורנו הדרך הטובה והישרה שלא נכשל בה · ויסייענו להשלים ביאור ספר קהלת הבא אחר זה בקצרה כולו מיוסד להדרכת האדם אל דרך ישר לפניו ית' לעולם אמן

הקדמה לביאור ספר קהלת בקצרה

חכמינו ז"ל נחלקו במס' ידים פ"ג אם קהלת מטמא את הידים אם לא ר"י אומר מחלוקת בין חכמים הראשונים ר' יוסי אומר קהלת אינה מטמאה את הידים ר"ש אומר קהלת מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה וכו' סוף סוף לסברתם גרעה מגלת קהלת משאר כ"כי הקדש שאין בה כ"כ קדושה מפני שהיא חכמתו של שלמה ואם כן ראוי לדקדק בה היטב ולהוציא לאור תעלומה מה היא החכמה והבינה אדרבא נראים דבריה סותרים זו לזו וכדברים שאין להם טעם ובטחתי בחסד אל יתן לפתאים ערמה לפרש המגילה הזאת ביאור היטב קרוב אל השכל ומוצאותיה ממנה ומהם נכיר מה היא ההכמה התלויה בה לפקוח עינים עורות ולהוציא אסירים ממסגרות ונכלאים בבור פתיותם והנצללים במצולות שכלותם ללכת בשרירות לבם הרע לרדוף אהרי הבלי העולם ודמיונותיו ותאותיו והם לא ידעו כי מרה תהיה באחרוגה וסופם לנפול בחרב הרב נוקמת נקם ברית ועתיד ליתן דין וחשבון על כל המעשה :

דברי קהלת וגו' : כל מקום שנאמר דברי הם דברי מוסר להכניע לבו של אדם להשיבו מדרך רעה לדרך טובה · קהלת נ"ל שם מושאל למגל' ולמסדר אותה אמ:כי שבשע"ה קבץ כל עניני העולם במה שהאדם יכול לטעות ללכת אחרי עצת יצרו הרע ולרדוף אחרי הבלי העולם וחמדותיו והבדיל את הכל והוציא מלבות בני אדם פתיות דעתם וקוצר השגתם ואיך הם סומים עורים וסכלי' לא ידעו ולא יבינו ארחות חיים וע"כ נקראת שם המגלה קהלת וגם שם המסדר וכן אנו רואים לפעמים מכנה אותו בלשון זכר ולפעמים בלשון נקבה אמר קהלת אמרה קהלת · הכרח לזה דאלו היה שם המסדר לבד לא היו מכנים את המגלה בשמו לבד שם שאין שייכות למגילה בו ואם מצינו מגילת רות מגילת אסתר · אין אסתר ולא רות המסדרין אותן אלא עצם המגילה ענין אסתר וענין רות משא"כ בשלמה שהוא המסדר וכבר עשה ספרים אחרים · בן דוד בן מי שעשה משפט וצדקה והדריך את ישראל בדרכי יושר להביאם אל אביהם שבשמים · בן דוד בן מי שהיה משפיל עצמו ולא היה חושש לכבודו ולמלכותו כאז"ל הוא עדינ"ו העצנ"י · מלך בירושלים אפשר שחוזר לדוד או שחוזר לשלמה וכ"כ בספר משלי שלמה ובכל ב' הענינים אמת ושנה זה מזה להורות מאז"ל מלך והדיוט ומלך שבסוף ימיו נעשה הדיוט ואח"כ חזר למלכותו · עוד אפשר לומר שעם היות שהיה מושל בכל המלכות לא היה מחשיב עצמו כ"א על מלכות ירושלים לבד : הבל הבלים וכו' · ספר לנו מה ענין דברי הספר ותולדותיו שהם להבדיל ענייני העולם · ואמר הבל בלשון יחיד והבלים בלשון רבים שיש בהם צדדים שיש ענינים בעה"ז מהם לטובה מהם לרעה ויש שאין בהם צד לטובה ועז"א בין הענין שמצד אחד נראה הבל בין הענין שנראה הבלים מב' צדדיו הכל הבל שאין לנו לבחור אלא בענין שמב' צדדים כלו טוב · וכפל הענין ואמר קהלת באמצע שחוזר לפניו ולאחריו מוסב עצמו ואחר עמו והוא כמדבר אליו שעם היות שהיה מלך חשוב ואדיר והיה לו לחוש לכבוד העולם הזה אמר על עצמו הבל הבלים. כל עניניו · גם אל העם אעפ"י שאינם חכמים ולא יודעים כמוהו להשיג הנסתרים ואינם מכירים אלא מה שלפניהם אמר עליהם הבל הבלים שלהם גם הם הבל כי הכל הבל בין זה ובין זה וחוזר הכל הבל לב' הענינים : מה יתרון לאדם וגו' · להיות עקר טעות ב"א היות בוטחים בעושרם ובממונם ורודפים אחריו בימים ובמדברות ביום ובלילה וחושבים בדעתם כי זה כל האדם וזה עושים עקר וכל שאר הדברים מעסק התורה והמצוה עושים טפל אמר עליהם מה יתרון לאדם אפילו לאדם הגדול שטרח ועמל וקבץ ממון רב בכל האפשר מה יתרונו בו בסוף הענין כי על כל פנים הוא תחת השמש ואם היום כאן מחר בקבר ויניחנו לאחרים נכרי אשר לא יחפוץ בו ולא עלה על לבו ירשנו זה והיה לשיכים בעיניו ולצנינים בצדותיו ויתחרט ויתנחם מכל אשר טרח וקבץ ואשר אכלו זרים חילו וכח ידו ומה מאד נאה לו לראות ולהביט בתחילתו מה תהא לו בסופו והחכם עיניו בראשו להיות צופה באחריתו וכל מעשה אשר יעשה יהיה דבר המתקיים ולא ישוב ממנו מפני כל דבר נאה ומתקבל טוב לשמים וטוב לבריות ואמר בכל עמלו שיעמל וכו' שיש עמל שיש לו יתרון בעמלה של תורה ובמ"ע · אבל מי שהוא תחת השמש שהוא לענין העולם הזה ולשימושו לבד אין בו יתרון כלל · עוד

אפשר שבא נרבות הבנים שהם עמלו של אדם כדאמרינן ואת עמלנו אלו הבנים ואם כוונתו של אדם בהם לעמול תחת השמש כדי שישלהו אותו ויעשו חפציו ורצונו אין לו בהם יתרון כלל כי אין הכוונה בהם רלא ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט : דור הולך ודור בא וגו' · הוא נתינת טעם שכל מה שיעמול האדם בעה"ז אין לו יתרון והכל הבל בפי' הכל כי אין האדם נצחיי וקיים במעשיו אם ישמח במעשיו היום למחר יבא דור אחר וישמח בהם ע"כ שלא מדעתו ולא יאמר סוף סוף עשיתי תועלת בעולם להרבות כסף וזהב ובניינים ומגדלים ואפילו יהיו לאחרים כי הארץ לעולם עומדת ואם לא יעשה הענין על ידו יעשה על ידי אחרים ואם לא יעשה כלל אין בזה סתירה עולם · כי אינו מתבטל ישוב העולם מפני כך כי הארץ לעולם עומדת וב"א אשר עליה הם יעשו חלקם לטוב להם לשבת על פני האדמה ולמה לו לטרוח לאחרים ולכלות בהבל שנותיו ואמר דור הולך בתחלה ואח"כ דור בא לסבה הנזכרת שהרי הוא הולך ואחר בא אחריו ודבר בלשון הוה לומר שלפעמים אין דור א' כשלם והרי בא דור אחר תחתיו כמו שאנו רואים כמה וכמה שאינם משלימים ימיהם ומניחים ועוזבים לאחרים חילם · וזרח השמש וגו' · ענין פסוק זה עם פסוק של מעלה אחד שה' עשה שייראו מלפניו וברא בריאות הוות ונפסדות ואחרות קיימות ונצחיות ואין בריאה פחותה וגרועה נכלת ונפסדת כבריאת האדם וכדומה לו שאין לו קיום קבוע כלל וזהו שאמר דור הולך ודור בא ואין להם קבע וקיום כלל אבל הארץ ברצון הבורא יתברך קיימת וכן השמים וצבאם וזרח השמש וגו' וכן הימים והנחלים ולא לחנם הוא זה אלא לתת לפתאים ערמה יכירו וידעו כי הבל המה ואפס מעשיהם ולא נבראו ונוצרו אא"כ להכיר את הש"י שהוא נצחי חי וקים לעד ולהדבק ביראתו ולעבוד עבודתו כי זה כל האדם · עוד ענין אחר שאין אלו הג' שוין במעשיהם הארץ היא עומדת ואין לה תנועה ופעולה כלל זולת אם יזרעו בה ויפעלו בה השמים כמאמר הנביא ישעיה פ' נ"ה כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל ואם לאו עומדת היא לעולם בלי פעולה וצבא השמים אינם כן אלא הם מצווים לפעול ולהיות מתנועעים בתנועתם מו' ימי בראשית וכך הם עושים ולא בטלו כלל את פעולתם והם נקראים פועלי אמת והם ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם אעפ"י שמצד אחד הם עצבים מעובדי החמה והלבנה ולא הזכיר הלבנה מפני שפעולת השמש יותר תדירה שלעולם אינו מתכסה משא"כ בלבנה וענין הנחלים עם הים הוא שהש"י. צוה אל הים שלא יתפשט אלא תעמוד במקום א' כמ"ש יקוו המים אל מקום אחד ושם חול גבול לים שלא יעברנהו ועם שבכל עת נחלים ונהרות הולכים אל הים אינו מקבל מילוי להתפשט יותר מגבולו כמצות הבורא עליו:

והנה ג' שמשים אלו לא ראי זה כראי זה וכלם שמושם חלוק זה מזה והם עומדים בשמושם תדיר ואין בוטעים בו עם היות שכלם קיימים כ"ש וכ"ש לאדם הנפסד פחות וגרוע היום במעמדו נצב ולמחר למעצבה

ישכב שאין לו לזוז מפעולתו אשר צוה עליו ומעבודתו אשר עובד בה :

וזה פשט הפסוקים וזרח השמש במצותו להאיר לארץ ולדרים עליה יצא אדם לפעלו ובא השמש כדי שישמש החושך ופעולתו ובו תרמוש כל חיתו יער · ואל מקומו שואף שאעפ"י שנסתר השמש ממנו אינו נגרע מלשמש כי הוא מתאוה לשקוע ממנו במצותו ושם אל מקומו עושה פעולתו וזורח הוא שם :

הולך אל דרום וגו' · הולך אל דרום בימות הגשמים וסובב אל צפון בימות החמה סובב הולך כל אותו הרוח וכמו שהולך חוזר והם מאה ושמונים חלונות שיש במזרח וכנגדם במערב ובתקופת ניסן עומד באמצע המזרח ושוקע באמצע המערב ומשם והלאה סובב אל צד צפון עד תקופת תמוז עד שמגיע לחלון שבקצה המזרח קרוב לצפון ואח"כ חוזר עד תקופת תשרי לאמצע המזרח ושוקע כנגדו באמצע המערב שהיום והלילה שוין ומשם סובב לצד דרום עד תקופת טבת בחלון אשר בסוף המזרח אצל הדרום ושוקע בחלון שהוא בסוף המערב כנגדו: כל הנחלים הולכים אל הים וגו' · מפני שהארץ גבוה מן המים כמ"ש יורדי הים וכו' והמים בטבעם לזחול מן הגבוה לנמוך וא"כ כל הנחלים ולא מבעיא כל הנהרות הולכים כלם אל הים ומן הראוי היה שימלא הים ויצא חוץ למחיצתו ועכ"ז איננו מלא · אינו מקבל מלוי ומבליע מימיו בתוכו לרא"ם :

אל מקום וגו' · לא מבעיא שאין הים מקבל מלוי בכלע אלא אפילו במקום שהנחלים הולכים ושופכים שהיה ראוי שימלא שם לפחות אינו מוסיף ואינו גורע אלא במקום שבאים פעם אחת שם הם שבים פעם אחרת וכן לעולם ואינו מקבל מלוי כלל: כל הדברים וגו' · אין דבר בעולם שאין בו יגיעה כאכילה ושתיה ושינה וכו' ואין אדם שיוכל לומר בשום אחת מהן אין בו יגיעה אפילו בדבור לא יוכל איש לדבר שאם מדבר יותר מן הראוי יגע ובכל אלו הדברים צריך אדם להזהר שלא יעמול להבל בדבר שאינו מועיל ולא יזיק עצמו בידיו ליגע לריק וללדת לבהלה אבל שנים אלו אין בהם יגיעה עין ואזן לא תשבע עין וגו' שהוא דבר שאין בו ממש ואין בו שביעה וכן לא תמלא אזן משמוע שאעפ"י שישמע הרבה אין בו מילוי לאזן ולא יגיעה · והתולדה היא שאזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם והם מבחן באדם ונסיון אם ילך בתורתו אם לאו שיש שמיעה לטובה ויש שמיעה לרעה ויש ראיה לטובה ויש ראיה לרעה והבוחר בטוב ומואס ברע והוא הקדוש אשר יקריב ה' אליו : מה שהיה הוא שיהיה ונומר · דברים אלו נראים סותרים אלו לאלו ונראה סותרים עקר גדול בחדוש העולם שנר' שהעולם כמנהגו נוהג ואין בו תוספת ולא חדוש :

אבל הענין הוא שבא להוציא מלב הטפשים והסכלים הבוטחים בחילם וברב עשרם יתהללו אשר בכח ידם עשו ובחכמתם קבצו כל אותו ממון או עלו לאותה גדולה: מה שהיה וגו' · כי יש דברים אשר הוא אמר ויהי כגון יהי אור ויהי · יהי רקיע · יהי מאורות ויש דברים שמזכיר בהם המעשה כגון יקוו המים · תדשא

הארץ · ישרצו המים · תוצא הארץ · והענין הוא כי כל ענין שתלוי בשמים ממעל כתוב בו הויה שהוא דבר נצחי וקיים · ודבר אשר בארץ מתחת כתיב בו עשיה שאין בה קיום ומתגלגל והולך · ומזמן מעשה בראשית ועד סוף העולם כל עניני הבריות בין אלו ובין אלו במקומם הם עומדים ולא שנו את צוויים ולא את מעשיהם אלא מעשה האדם שאינו מוכרח במעשיו ובידו לשנות מעשיו כפי רצונו והוא דרך טובה לו בגלל מה שאם היות שבידו לשנות זר מעשהו נכריה עבודתו ואינו עושה והטה עצמו לדרך טובה צדקה יחשב לו וזכותו גדול ועולה במעלה יותר ממלאכי מעלה ומלאכי מרום שהם מוכרחים במעשיהם · ומצד אחר קללה יחשב לו שנקל בידו לחטוא ולעבור על רצון הש"י וגורם רעה לעצמו ונטרד מן העולם ואינו זוכה באור החיים וא"כ איפה ראוי לו לאדם להשתדל במעשיו ולחפש בהם שמא יגרום החטא ויבא להכעיס בהם לבורא נשמתו ויצר את גופו והוא אלל ה' הנכבד והנורא בזה שמעשה ידיו יעברו על רצונו וזהו פשט הפ' :

מה שהיה · כל מה שנהיה ע"י דבורו של הש"ית במעשה בראשית התכלית הוא שיהיה כן לעולם ובל ישנה וכל מה שנעשה בצוויו הוא שישתלשל אותו מעשה עד סוף העולם ואין כל חדש תחת השמש · אין שום דבר מחודש והוספ' על הבריאה הקודמת בו' ימי בראשית דאלמלא כן יש גריעות וחסרון בבריאה חלילה וחס : ואמר תחת השמש שכמו השמש הוא דבר שאנו רואים אותו בעינינו ולעולם עומד על שמושו ועל תפקידו אשר הפקד עליה ולא שנה את מעשיו כלל ממה שנגזר עליו כן כל הבריאות כלם עומדים במעמדם לעשות שליחותם כאשר צוה הש"י עליהם לעשות : יש דבר וגו' · אם אנו רואים דבר שלא נעשה במעשה בראשית ועתה ע"י בני אדם יעשה ונראה חדש · כגון ענה אשר מצא את הימים וגו' והוא כעין בריה חדשה וכן אחרים אם ירכיבו ב' מיני בהמות או ב' מיני אילנות יצא מביניהם דבר מחודש אינו נקרא חדש כי כבר היה לעולמים שאם לא היה בפועל היה בכח כי כמו שנגזר על הדשאים ועל האילנות למינהו · אף על הבהמות כדי שלא יהיה ערבוביא בעולם כן יצא דבר מלכות מלפניו שאם יזדווגו לשאינם מינם שיוצא מין אחר מעורב שאינו דומה לו וכן בכל הדברים כולם כיוצא בזה ולעולם הכל חוזר לצווי הא' ועל פיו הם חיים ויש להם העמדה :

אין זכרון וגו' · אחר שכל עניני העולם משתלשלים ומתגלגלים בענין א' מהאבות לתולדות ותולדותיהן כיוצא בהן יש קיום בזה לעולם ולדרים בו שאם ילכו האבות הבנים עומדים במקומם ואין להם זכרון כלל בחסרונם והסתלקותם שהבנים ממלאים מקום אבותם והו כלא היו ואין הפסד וכליון בזה כלל לעולם והוא על דרך דור הולך ודור בא ויש תולדה בזה שלא יאמר האדם אלו הייתי בדור הא' הייתי יותר טוב ויותר משתדל ועכשיו בדור הזה אין בי עון לא אעשה המוטל עלי כי הדור גורם ואינו כן כי לעולם יכול האדם לעשות מעשהו כי כל הזמנים שוין ואין השינוי אלא ממנו כי יש כח ביד האדם להיות כר' עקבא בדורו או כירבעם בן נבט בדורו ואין טענה בזה : אני קהלת ע"כ ההקדמה

ועכשיו התחלת הספר ואמר הייתי מלך לפי ענייניו או למה שאז"ל שמלך והדיוט היה או ענינו על מחשבה וענין א' שהיה מתנהג במלכותו וזהו שאמר על ישראל שהיא אומה גדולה ורבה ובירושלים שהיא עיר גדולה ומשוש כל הארץ : ונתתי את לבי וגו' כלומר יצאתי ממחשבתי וגאותי והואלתי לתת לב לדרוש ולתור בחכמה ולהוציא לאור העלומה לבא אל תוכן העניינים ואל עמקן ושרשן ולהבין כל הענינים הנעשים תחת השמים בהבל העולם וחמדותיו כי הוא ענין רע בהבליהו ונתן אותו האלהים לבני האדם לענות בו שיש להם טענה וסבה לבטל התורה והמצות כדי לבקש רצונם וצרכם וחפץ בני ביתם והוא הבל ורעיון רוח כמ"ש אחר כך : ראיתי את המעשים וגו' · שאף על פי שהם נצרכים על כל פנים לתועלת העולם לבניינו עכ"ז אין לרדוף אחריהם ולעשות מהם עקר שאם אדם מכלה ימיו בהם כפירלה לבקש הלמוד והעבודה לא יבא בידו וישאר קרח מזה ומזה ואין בידו לתקן וז"ש אחר כך מעות לא יוכל לתקון וגו' שהימים והשעות שנאבדים מחייו של אדם אחרי ההבל אין להם תיקון לחזור כמו שהמעוות א"א לתקנו לחזור לכמו שהיה בתחלה וכן החסרון א"א לתקן מן היתר אפשר לחסר ומן החסר א"א ליתר · או אפשר דבר שהיה ראוי להעשות ביושר וכבר נעשה בעוות א"א לחזור הענין אשר כבר נעשה ודבר שראוי להעשות בהשלמת ענין ונעשה בחסרון א"א להשלים המנין לעשות אותו דבר אחר שכבר נעשה כן ימים או שנים הנכנים בהבל וריק אי אפשר להחזירם לאחור כי מה שהיה כבר היה: דברתי אני וגו' · אחר שאמר שאף על פי שהיה מלך גדול לא נמנע מלתת לב אל החכמה ואל התבונה כי כן ראוי · אמרתי אל לבי · התומר אל השכל אחר שעמלת וטרחת ויגעת ומלאת והנה אני שלם בכל מכל על כל שהי' לפניו בירושלים שהיא עיר חכמים רבה מאד והוא הוסיף על כולם ועיונו להגיע אל התכלית של הדברים : ראה הרבה חכמה ודעת · הנה נשאר לתת לב לדעת טעם אל החכמה ולחקור ולדרוש מוצא כל העניינים ומובאם ומה זה ועל מה זה וסבת ההוללות והסכלות וכיוצא בעניני העולם וזו החקירה חזרתי ממנה וידעתי כי שגם זה הוא רעיון רוח כמו שהעוסק בדבר גשמי וגופני שאין לו טעם וריח הוא הבל ורעיון רוח כן להעלות עצמו במעלות עליונות במקום שאין ידו משגת הוא רעיון רוח כי מזה יכול לטעות ויצא מן הכלל ויכפור בעיקר · וזה הוא שאמר אחר כך כי ברב חכמה וגו' · כי לפעמים ישיג בקוצר שכלו מה שאינו כן ויבא לידי כעס שאינו מתישב לו הענין · וכן אם ישיג יבא לידי מכאוב · לכן אין ראוי לאדם לפשוט עצמו עד מקום שידו מגעת כי לא דרכיו דרכינו ולא מחשבותיו מחשבותינו וכן אמר במקום אחר אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת שהתורה למעלה מן השכל :

פרשה ב אמרתי אני וגו' · אחר שאין ראוי להוסיף דעת לבקש דרך אחרת לנסך החכמה עם השמחה וראיתי הטוב · והנה גם זה אינו דרך טוב כי השחוק וקלות ראש הוא דרך ההוללים והסכלים ואין ראוי לחכמים · ואפילו השמחה שאינה כל כך מגונה אין יוצא ממנה תועלת כי אינה אלא לשעתה ואינה עושה פרי :

תרתי בלבי · לשון ולא תתורו והוא דרך משל מה שיוכל האדם לדבר אל לבו והוא נבוני לרוב בני אדם לתת לגוף חלקו למשוך ביין ומיני אכילה את בשרו :
וגם לבו לא יצא מלנהוג בחכמה אחוזה בסכלות כמו שמחה דברים שהם לצורך העולם ולבאים אחריו עד אשר יראה איזה הדרך הטובה מכולם כי לצדדים יש לכאן ולכאן ועל כן האוחז בכל הצדדים לא ימוש מכל וכל ופי' המעשים אשר יאחוז בהם האדם לפי דעתו וכיוצא מעניני העולם ודברים הבאים ליד בני האדם לשמוח בהם ולא למנוע מהם ואף חכמתו עמדה לו שאוחז מזה וגם מזה והשיב ואמר ופניתי אני וגו' כשאני פונה ומביט בכל הענינים ובכל המעשים האלו ואע"פ שהם לצורך העולם אין יתרון בהם בהיותם תחת השמש ואינם אלא חיי שעה ואין בכל עמלו לא שכר ולא תועלת לע"ה :
וכל אשר וגו' · נותן טעם לענין הנזכר כי אחר שברא הש"י עולם מלא מכל טוב לא ברא לריק שלא יהנו ממנו בני אדם ועל כן ראוי לאדם שלא לענות נפשו ולתת חלק לגופו ואיבריו · מכל ההנאות המצויות בעולם ושלא להתבטל מהם ועל כן כל אשר שאלו עיני וחמדו להנאת הגוף ולתועלתו לא אצלתי עצמי מהם בחשבי כי כוונת הבריאה לכך לא מנעתי את לבי מכל שמחה כי בהיות שהלב הוא מלך על כל שאר איברי הגוף וכל מה שהעינים רואות וחומדות הוא שמח בו כי אם שראוי לשמוח את הלב ולהפיק רצונו להיות טבע הנברא מוטבע כן אין לבטל שמחתו ורצונו כי לא דבר רק הוא כי לבי שמח מכל אשר אני עמל בכל הדברים הנזכר וכיון שכן נראה שזה הי' חלקי מאת שנברא העולם לתת לנו חלק שמחה בכל עמלי : אבל ופניתי אני בכל זה ובמעשי הנזכר שעשו ידי והנה הכל הבל ואע"פ שהם לצורך העולם וטבע הבריאה אין יתרון בהם בהיותם תחת השמש ואינם אלא חיי שעה ואין בכל עמלו לא שכר ולא תועלת לעה"ב אבל לדרך אשר ראוי לבעל החכמה לאחוז בה הוא מה שהוא למעלה מן השמש שהוא דרך החיים ועה"ב וכל האוחז בדרך אחרת הוא סכל וטעותו טעות יצה"ר כי אם היות שהעין שואל עניני העולם והלב חומד לא מפני כן הוא כוונת הבריאה כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים ונתן לפני בני אדם החיים והפכו ומי שהוא חכם ובעל שכל אוחז בדרך החיים וממעט הנאותיו ומי שהוא סכל ואינו נותן לב באחריתו הולך אחרי שרירות לבו ורודף אחרי עיניו ולבו וז"ש ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות והם השני דרכים הנזכר דרך החכם ודרך הסכל וראוי ללכת דרך החכמה בהיות הוא מאמר המלך ועלתו שכתב בתורתו ובחרת בחיים ועם היות שהוא הפך העינים וחמדת הלב זהו הדרך הטובה ועשה כן לנסות בהם ב"א ומי הוא שיבא לפני המלך להסתפק במעשיו ובבריאת עולמו בזה הטבע אשר עשהו בהיות שכבר עשהו דרך החיים כמה וכמה חסידים צדיקים ואנשי מעשה שפרשו עצמם מכל התאוות הגופניות וחמדות העולם הנפסדות הועילו והצליחו במעשיהם הטובים וזכו בהם לחיי העולם הנצחי במה שקיימו וקבלו עליהם עול הבורא ית' :
וראיתי אני שיש יתרון לחכמה עד כי אין זכרון וגו' וראיתי : ואין לתמוה בענין הבריאה כיצד נבראת דבר שיטעו בו ב"א ויבאו לחטא בסוף דרך הסכלות מעותד ומוכן להם ודרך החכמה נסתרת והי' ל לעשות בהספקונקושיא אחרת יתורץ זאת שאחר שהאור טוב לעולם ומתוק לעינים למה ברא החשך אבל אין מעלת האור ניכר אלא מתוך החשך כן אין מעלת הצדיק ניכרת אלא מתוך גריעות דרך הסכלות · ואם היתה דרך החכמה גלויה ומפורסמת לכל לא היתה מעלת הצדיק כל כך גדולה והאלהים עשה לנסות ב"א הילכו בתורתו ובמצותיו אם לא : ועל כן הסתיר דרך החיים וגלה את דרך המות להרבות שכר פעולת הצדיקים המגלים והמפרסמים הנסתר · החכם וגו' מי שהוא חכם ובעל שכל ורודף אחר מצות התורה אינו נותן לב בכל אשר שאלו עיניו מעניני העולם ההווים והנפסדים כי עיניו בראשו להשכיל להביט לראות את הנולד ולהשמר ולהנצל מהמקרים הקשים והרעים והולקבהומו צדיק אשרי בניו אחריו אבל הכסיל אין לו לב לכך והוא כמי שהולך בחשך ואינו יודע את דרכו ונופל בכמה פחתים ונכשל בכמה מכשולים שאינו יודע להשמר ממעוט שכלו וקוצר הבנתו והשגתו :
וידעתי גם אני וגו' · ועם היות שהשני דרכים הנז' אין אנו רואים ביניהם הפרש בעולם הזה ולא יתרון לחכם מן הכסיל ומקרה אחד להם ואדרבה הסכל מצליח בכל דרכיו יותר מן החכם והוא ענין תימה וספק גדול להכנס בלב בני אדם ובפרט ההולך בדרך ה' שיאמר כל א' בלבו אם כמקרה הכסיל גם אני יקרני למה חכמתי אני אז יותר מה הועיל לי הצער והדוחק שאצלתי אני עיני מכל אשר שאלו ומנעתי עצמי מכל הנאות וחמדות העולם וטובה לא ראיתי ומה שחסרתי אז שהי' תועלת ויתרון ללכת נגד טבע הבריאה ועניניה נראה לי שאינו יתרון שהרי מי שאחז בדרך אחרת לא נשתנה ממני והוא מצליח וטוב יותר ממני · והכרתו בלבי שזה טענת יצה"ר ומיעוט השכלה וגירעון שכל הבלי העולם הבאים על האדם בעולם וכל המקרים העוברים עליו הכל הבל · וזה עולם המעשה ואינו עולם הגמול ואם בעולם הזה חכם וסכל שוים ומקרה אחד לכל עכ"ז אין זכרון לחכם עם הכסיל ואפי' בעה"ז אין זכרון אחד להם ולא שוין אחד כי אין שניהם נזכרים במצב אחד כי הכל יודעים ומכירים גדולתו מעלת החכמה מן הסכלות ואם לסכל גדולה ומעלה מפני עשרו אין מלב זכרון זה וזה שוים כי זכרון החכמה בתוספת ומעלה · עוד כי אפילו זה הזכרון שיש להם אינו אלא בעודם בחיים חייהם אבל בימים הבאים אחר המות הכל נשכח ואבד זכרם כאלו לא הי' מה שאין כן בבעל החכמה כי לעולם זכרונו עומדת בחיים ובמות א"כ אין מיתת שניהם שוה כי מיתה של זה אין לה זכרון והולך לאבדון והמות של זה נזכרת לו לחיים כי צדיקים במיתתם קרויים חיים כי אין זכרון לחכם עם הכסיל ונומר עד לכל זמן וגו': ושנאתי וגו' · יש לך אדם השונא את חייו וקץ בהם בראות שדבריו אינם נשמעים עם היותו בעל חכמה ודברי הסכל נשמעים וכיוצא בזה ויש לך אדם שונא ממונו וקץ בו והלואי שלא הי' לו באומרו איך אניחנו לאדם אחר הבא אחרי ומי יודע אם טוב ואם רע ואיך יתכן שאני טרחתי ויגעתי בחכמה ודעת ועשיתי כמה דברים וענינים רבים ואחר ישלט אחרי מותי ושאר ענינים

עניינים כלם מאתו ית' כי על כרחו הוא חי ואינו ברשותו ואם הוא שפל ואפל בעולם הזה לטובתו הוא ואם טרח ויגע ומניח לאחרים הוא גרם את עצמו שלא טרח ויגע בדברי תורה ובעסק שאין ידו של אדם מגעת וטרח בעולם שאינו שלו :

וסבותי · חזרתי ונתחזקתי לתת סבה וטענה לחזק את לבי על כל העמל שעמלתי כי אולי יזדמן אחרי אדם שעמלו בתורה ובחכמה ובמעשים טובים ומי שעמל וטרח ראוי לו ליתן חלק למי שלא עמל כי אם עמלו בתורה אבל גם זה הבל ורעה שלמה לי להניח ולטרוח לאחר והי' לי לעמול בחכמה ובתורה גם אני ולא לתת חלק עמלי לאחרים כלל כי מה הוא ומה בצע בכל אשר עמלתי ובכל מחשבותי תחת השמש להניח לאחרים יהי' מי שיהי' שכל ימי הטורח והיגיעה בענייני העולם הם ע"י מכאובים וכעס גודד שינה מעיניו לקבץ ממון ולעשות עניינים לאחרים ואין לו תועלת בהם כי אם לשעתו מה שאין כן במי שטורח ויגע בחכמה ובכשרון : אין טוב באדם וגו' · זה הלשון לשון תמיהה וכי אינו טוב לשמה בני אדם המצטערים על ממונם ושופכים נפשם ומסגפים גופם לקבץ ממון ואין להם הנאה ממנו והי' ראוי להם שיאכלו וישתו ויהנו כל האפשר ממנו ומה שישאר ישאר אלא שמקבצים יד על יד להעשיר לאחרים דבר של תימה הוא אלא שצריך לומר על כל פנים שמיד האלהים הוא ולא ישלימו עליו והוא שמור לאחרים למי שיזכה בו כמו שפירש כי מי יאכל וגו' הם דברים שראוי שיאמר בעל בעל הממון כי מי ראוי שיאכל מזה הממון ומה יהי' חושש עליו להוציאו כראוי לעזר ולהועיל חוץ ממני שהם לא טרחו עליו ולא שפכו נפשם עליו כמוני · ואני ראוי להתהנות ממנו ועכ"ז איני יכול ותסגף עצמי עליו אלא ודאי אינו ברשותי לעשות דבר ממנו כי הכל לפי הזכות יש אדם שזוכה בו שהוא טוב לפני האלהים או מצד זכותו או מצד זכות אבותיו ויש שאין לו זכות וכונס לאחרים שיזכו גם זה הבל שמי שיש לו שכל לא יעסוק כלל לאסוף ולכנוס אלא לעסוק בצרכיו המקרבים תועלתו ומזכים אותו לעה"ב :

פרשה ג לכל וגו' · אחר שאמר שיש אדם כונס לאחרים ואין לו בו מגעת יד ויש אדם שמפזר מה שכנסו אחרים לז"א לכל זמן ועת לכל חפץ ואינו מן התימה כי כן גזר הגוזר י"ו עת לכל דבר ודבר כאשר הוא מפרש ומונה כ"ח עתים מהם לטובה מהם לרעה כי אין העולם עומד במצב א' ע"ד דור הולך ודור בא ולכל אחד מהם יש טעם וענין אלא שאין מקום להאריך כי הדברים פשוטים ליודעי דעת : מה יתרון : אחר שמנה כל העתים מהם יתבונן האדם המשכיל כי בכל מעשה אשר יעשה העושה בעניני העה"ז שאין להם קיום והעמדה ואין בהם יתרון כי לפי הזמנים הם משתנים ואין עומדים במצב אחד וא"כ מה תועלת לעמול ולטרוח בדבר שאין בו קיום וחוזר לאחריו הלואי יעסוק בדבר קיים ובדבר שיש בו יתרון ותועלת רב לעולם ואינו משתנה :

ראיתי וגו' · נותן טעם וסבה למתעסקים בעניני העה"ז ואע"פ שהם בטלים והש"י נותן בלבם לעשות באמת אנו רואים רוב בני אדם · והענין הוא מהש"י לתת קיום והעמדה לעולם אשר ברא כי אם היו הכל רודפים אחר החכמה והמדע הי' העולם משתומם ובטל בלי קיום כראוי · אבל נתן בלבם לעשות כל דבר יפה בעתו כפי צורך העולם ואינו גזרה מוחלטת מפני כך כי השכל שכל ובעל החכמה יש לו לרדוף אחר הדבר הנצחי והקיום · וגם אם בני עם ה' לא יעשו רבים מעכו"ם אשר אין להם דת וחוקים ומשפטים יתעסקו בצרכי העולם כענין שנא' ובני נכר אכריכם וכורמיכם וזהו פי' מבלי אשר לא ימצא וגו' שאין הגזרה מלפניו :

ידעתי וגו' · אמר כי אע"פ שאלו עוסקים בצרכי העולם בכל אלו העתים אין טוביות יוצא מהם רק השמחה שמחים והטוב שעושים ע"י כך כל זמן שבחיים חיותם ואפילו העתים שהם לרעה צריך שיקבלו אותם בשמחה : וגם · כמו ומה גם כל האדם אם כשעוסק בעניניו אוכל ושותה ואין רע מזדמן לפניו כי רואה טוב בכל עמלו כי אוחז מזה וגם מזה מתת אלהים הוא והאפשר שיהי' זוכה לב' עולמות :

ידעתי כי וגו' · צריך לידע כל אדם ולהאמין באמונה שלימה שאין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ מכריזין עליו מלמעלה · וכל אשר יעשה ויהי' בעולם הוא אשר יעשה אותו האלהים ואין נעשה דבר בלי רשותו ואפלו לא בתוספת ולא בגריעות בכל אלו העתים הנזכרים אלא שהגבורה יתב' ויתע' מסתיר מעשיו בפני הבריות כדי שייראו מלפניו : מה וגו' · הענין הוא שהאדם יזהר מלהצטער מהעתים הרעים ומן הפגעים הרעים ומן הפגעים קשים וכל דבר שראה או ידע שאירע בעולם יש להאמין שהרי הוא כאלו בא ויזהר ממנו וכל דבר שכפי השכל ראוי להיות אע"פ שהוא לא ידע בו יאמין שכבר הי' ויזהר ג"כ ממנו ואם בכל השתדלותו לא נשמר מן האלהים הוא נרדף ולא לאנס ולטובתו הוא ויצדיק עליו את הדין : ועוד ראיתי קרוב לזה מקום המשפט וגו' על דרך צדיק ורע לו רשע וטוב לו מקום שהמשפט נותן בתגי' שמה הצדקה והיושר שמה אנו רואים הרשע כאלו הוא רשע בדינו ומקום שאנו רואים צדקה ויושר שמה הי' ראוי להיות הרשע אבל אמרתי אני בלבי כי לא לאנס הוא כי את הצדיק ואת הרשע ישפוטהאלהי' כי הוא יודע תעלומות לב ואם אינו מצד מעשיו הוא מצד מעשי אחרים כי עת לכל חפץ : אמרתי אני וגו' · הענין הוא להרחיק הגאוה וגודל לבב מבני האדם שעם היות שהגבורה ית' הגדיל והפליא לעשות בחכמה נפלאה את בני האדם ועשה אותו כדמות אלהים בחכמה ובדעת וברא אותו שלם מכל הנבראים כלם עכ"ז אין לו להתגאות מפני כך אלא ראוי לו לראות עניני החומר אשר לו ולחשוב עצמו בינו לבינו כבהמה בראותו כי מקרה אחד להם כמות זה כן מות זה וכו' בכל שאר עניניו כי מותר האדם מן הבהמה אין והכל הולך אל מקום אחד וגו' · ואע"פ שנשמתו של זה טהורה חצובה מתחת כסא הכבוד והיא חלק אלוה ממעל וזה אין לו נשמה כי אם רוח חיוני היורד למטה עכ"ז זה דבר נעלם ומי יודע אם תשוב אל מקורה או לא תשוב ואם כן אין לו להתגאות מפני כך : וראיתי וגו' · אחר שאין אדם יודע מה טיבו ואיך תהיה אחריתו אין טוב לו להיות בטוח כי אם לשמוח

לשמוח במעשיו אשר בהם נצטוה כי הוא חלקו והוא יביאנו לידי גמר טוב ואם הם אינם לו מי ע לראות במה שיהי' אחריתו :

ושבתי אני ואראה וגו' · עם היות שאמר שהאדם ישמח במעשיו ובהם יהי' בטוח לפעמים יש אנשים שאין להם שמחה כלל במעשיהם אפילו בעודם בחיים מיותם כי הם עשוקים ודמעתם מצויה ואין להם מנחם להצילם מיד עושקם אע"פ שבכח מה היו יכולים להצילם אינו מזדמן להם מנחם והם חיים חיי צער ואינם דומים אפי' לבהמה' ולחיים כאלו משבח אני את המתים שכבר מתו ואע"פ שמתו בקוצר שנים ולא נהנו מן העולם · מן החיים אשר הם חיים עדנה באריכות ימים וטוב משניהם את אשר עד זה לא בא ולא נקצרו שניו ולא נארכו במרירות ויגון אלא ראה עולמו בחייו ולא ראה את המעשה הרע לא עושק שנים ולא קצרות ימים · וראיתי אני כי בין זה שיש לו עמל ובין זה שיש לו כשרון מעשיו אין בהם ואין ביניהם כ"א קנאת איש מרעהו שזה נהנה וזה לא נהנה אבל לפי האמת אין דבר לבטלה כי הכל בצדק ובמשפט והשאר הוא הבל ורעות רוח : הכסיל וגו' · מי שאינו רוצה לטרוח ולהיות עמל לאכול מיגיע כפיו : חובק את ידיו דרך עצלות ואוכל את בשרו ודאי כי אין לו במה שיתפרנסו איבריו כן דרך מי שאוכל עולמו ונהנה מן העולם הזה בלא טורח ובלא יגיעה לעולם הבא שאינו עוסק בתורה ובמצות כאלו אוכל את בשרו ונפשו ורוחו ואין לו מה יאכל לעוה"ב אבל יותר טוב לו לטרוח ולעמול בעולם הזה להיות לו כף נחת לעולם המנוחה ממה שיהי' לו מלא חפנים בעולם שכולו עמל ורעות רוח וזה תשובה לענין הראשון :

פרשה ד ושבתי וגו' אחר שאמר למעלה שהעוסק בענייני העה"ז אין לו יתרון לעה"ב ונראה שאין לו הפסד בעולם הזה אמר שלפעמים הוא מן התימה והקושי למי שאין לו בנים ואחים ורודף אחר העושר והממון ועינו לא תשבע עיניו כתיב וקרי עינו שאפי' עינו האחד לא תשבע בכל העושר שיהי' לו וראוי הי' לו לחשוב ולומר למי אני עמל טורח גדול כזה ומחסר את נפשי מטובת העה"ז · זה הבל וענין רע הוא ודאי כי אין טענה ותשובתו לסכלותו : טובים וגו' · אחר שהבדיל ענייני העולם והדברים הזרים בא עכשיו לתת עצות טובות להזהיר בני אדם שלא יפולו במוקשי מות ואמר טובים השנים ולעולם יבקש אדם חבר עמו ואפי' בדמים לכל דבר אשר הוא רוצה לעשות בין לחפצי שמים בין לחפצי עצמו דאילו בחפצי שמים יש להם שכר טוב בעמלם ויתרון גדול יותר משכר הראוי כדכתיב אז נדברו יראי ה' וגו' ואלו בחפצי הגופאם יפולו האחד יקים את חבירו ואמר יפולו על כל אחד מהם גם הענין על האיש שלא ישב בלא אשה אשר היא עזר כנגדו ואי לו לאחד שאין לו בן זוג להקימו : גם אם ישכבו וגו' · מדבר באיש ואשתו שיש לזה חמימות מזה ולזה מזה ועושים פרי ולאחד איך יחם אין יוצא פרי מחמימותו כמו כן כשמתחברים יחד שני חברים יש להם פרי בחברתם מה שאין כן באחד לבדו : ואם יתקפו וגו' · ר"ל אם יתקף אחד מן השוק לאיזה חבר מאלו השני חברים השנים יעמדו נגדו נגד אותו הא' של השוק ואעפ"י שהוא גדול ותקיף יותר מכל אחד מהחברים לבדו לא יתקף יותר מב' ואפשר שימשיכוהו ויקרבוהו אליהם להדריכו בדרך טובה נכונה בעבודת ה' ויביאוהו לחיי העה"ב באופן שיהיו חוט המשולש ביראת ה' ועבודתו ולא במהרה ינתק אותו העבודה והיראה : טוב ילד וגו' · אמר כי החברה שצריך לבקש האדם צריך שיהי' חבר ולא סכל · ויהי' מסכן ולא בעל גאוה ולא יהי' מלך זקן ויהי' כסיל · שעקר האדם היא חכמתו ותבונתו שרואה את הנולד כי החכם עיניו בראשו ליזהר ולהשמר ממנו משא"כ בכסיל אשר לא ידע ליזהר עוד לא מעט ולא הרבה כיוצא בזה אז"ל בענין יצה"ט ויצה"ר: כי מבית הסורים וגו' שבהיו' לו חכמה יכול להיות מלך ואע"פ שהוא אסור בבית האסורים משם יצא למלוך בחכמתו והחכמה תהי' בעליה כמו שהי' בענין יוסף ע"ה · ועם היות כי גם במלכותו נולד רש ולא היה ראוי למלוכה מצד ענינים אחרים מצד חכמתו אפשר שיעלה למלוכה כענין יוסף ע"ה כנודע : ראיתי וגו' · אמר כי ראוי לאדם ליקח לו חבר לפי שיעמוד תחתיו וירש אותו ואיש את רעהו יעזורו כי כיון שלשניהם יש חלק זה בחיים וזה אחר מיתה יתנו לבם ונפשם על העסק ההוא בין בחפצי שמים בין בחפצי הגוף וז"ש ראיתי וטוב הוא להיות בעודם בחייהם יתהלכו עם הילד השני שהוא עומד אחריו ואל יתר בעיניו חברתו ולא יהי' לשבים בעיניו כי אין קץ לכל אשר עברו לפניו שהניחו אחרים במקומ' והורישום ממונם ונכסם גם האחרונים כך יהיו · ועכ"פ לא ישמחו בו כי אם האחרים וגם זה מן ההבל שבעולם שאדם עוסק וטורח לצבור כעפר כסף ולא ידע מי אוספם : שמור וגו' עכשיו מדבר בענין חפצי שמים ואמר כי כשבא להתראות לפני אלהים בבהמ"ק או בבהכ"נ ישמור רגלו והוא כינוי אל המותרות אשר מצוים עם בני אדם וידין ק"ו אם היה הולך לפני מלך בשר ודם כמה משתדל בעניניו ובהכנתו כ"ש לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה : וקרוב לשמוע וגו' · ויטה אזנו לשמוע דברי חכמים ולקיים אותם כי זה הוא העיקר ויותר טוב להיות שומע היות נקי מן החטא ולא יביא עולה וזבח מלהיות חוטא ולהביא עמו כל זבחים שבעולם כי אין חפץ בכסילים כי לא נותן תורה על דברי עולה וזבח כי אם לתועלת החוטא להיות כפרה על נפשו אבל לא שהוא י"ו חפץ בהם על דרך עולותיכם ספו על זבחיכם וגו' : כי אינם יודעים לעשות רע · חוזר אל הכסילים שמחמת שאינם יודעים בחינת הרע במה שהוא ועשייתו מפני שלא שמעו ולא קבלו חוטאים ויוצאים מן הדרך הישר אבל הנותן לב לשמוע ולקבל דברי חכמים ינצל מן החטא :

פרשה ה אל תבהל וגו' · כמו שצוה שלא יביא האדם עצמו לידי קרבן ע"י חטא כן צוה שלא יביא עצמו לידי קרבן על ידי נדר שירחיק עצמו מן הנדרים והאסורים ומ"ש אל תבהל על פיך ולא אמר אל פיך כי אפשר שמביא בהלה עליו מצד פיו כי לפעמים לא יקיים נדרו ומביא על עצמו רעה גדולה ואמר פיך ולבך שצריך שיהיו שניהם שוים ואמר כי האלהים בשמים סבה וטעם שלא יבהל להוציא דבר מפיו שאחר שהוא במעון קדשו ואין צריך לו ואינו מבקש ממנו דבר הוא לעורר על ככה שוט גדול

מפני שאם לא יקיים נדרו ואפילו יקיים אינו טוב כיון שמשים עצמו במקום שאינו מוטל עליו : **כי בא החלום וגו׳** · אמר כי הוגה אדם שרוי בנדרים ומרבה דברים אינו מן השכל והיושר כי סימן לשוטה רבוי דברים כי כמו שחלום האדם רובו שוא והבל ואין בו אמת כי אם מעט מזער כמו הבר עם התבן והגלוי וע״כ אמרו דברי חלומות לא מעלים ולא מורידים כן כל המרבה דברים לא ימצא תועלת בדבריו כי אם מעט מזער והגלוי וע״ז אמרו וכל המרבה דברים מביא חטא וזה הוא שאמר למעלה על כן יהיו דבריך מעטים : **כאשר וגו׳** · יש שני מיני נדרים אחד שנודר אדם ביום צרה וא׳ שאין צורך בו כ״כ על הנדר שאין בו צורך אמר עליו טוב אשר לא תדור ועל האחר שבידו לידור אמר כאשר תדור שלם אל תאחר וז״ש לאלהים בזמן שמדת הדין עליו : **כי אין חפץ בכסילים** · שזה כדומה לו שמראה מדת הדין בדבריו לבד ואינו עושה מעשה והוא כדאי בזיון וקצף : **את אשר תדור שלם** דכיון שהנדר בזמן צרה חמור יותר בענין זה שאין צריך לאחר כלל דמדת הדין מקטרגת יותר אחר שנדרת בעת שאתה מאחר הנדר יותר משלא נדרת כלל וז״ש :

טוב אשר לא תדור וגו׳ · או על דרך האחר כשנודר שלא בעת צרה אמר טוב אשר לא תדור כלל כיון שאין לו צורך כל כך יותר משתדור ולא תשלם תכף אעפ״י שלבסוף אתה משלם קודם שלש רגלים שאינו עובר בבל תאחר של תורה : **אל תתן וגו׳** : אל תאמר מה עשיתי הלא דבר הוא חשבתי לעשות ולא עלה בידי · אמר שזו אינה טענה כי אתה נותן האצבע בין שיניך להוציא דבר לפני האלהים כמ״ש : **ואל תאמר שגגה היא** · כי אדרבא יש קצף עליך על שאין אתה משגיח לפני מי אתה עומד ולפני מי אתה מדבר דבריך ופעם אחרת שתבא להתפלל לפניו ולהרים קולך יקצוף על קולך וחבל את מעשה ידיך : **כי ברב** · וא״ת מה אעשה שהחלומות מצערין אותי והחלאות והצרות ומתוך כך אני מדבר אעפ״י שא״י יכול לשלם אמר אין טענה כי את האלהים ירא ובזה הכל יסתלק מעליך : **כי אם עשק** · אם יאמר אדם כילד אני נלכד על דבר נקל שהרי אני רואה עבירות גדולות מאלו בתוך המדינה ואין דורש ואין מבקש · אל תתמה על החפץ שאינו נעשה לכל אחד מהם דעתו שמורה ושומרים עליהם אלא שאינם ממהרים כ״כ אולי ישובו מדרכם הרעה : **ויתרון ארץ וגו׳** · עם היות שאמר מה יתרון לעושה באשר הוא עושה אמר שיתרון ארץ שהוא עבודת האדם הוי יתרון כי אפילו המלך הוא נעבד לשדה אשר ממנו מוציאין המזון והמחיה אבל מי שאוהב כסף וזהב אינו שבע ממנו שאינו דבר של מחיה ומי הוא האוהב דבר שאינו תבואה עם היות שגם זה שיתרון הבל : **ברבות וגו׳** · אם האדם עוסק בעניני שדה המרבה טובה וודאי שיש לו יתרון כי רבו אוכליה וגורם חיים לרבים אבל הוא אינו נהנה כל כך כי אם ראות עיניו שמח במעשה ידיו אבל העוסק בצורכי שמים אוהב היגיעה ואיהו העמל לעצמו זה פי׳ גם זה הבל : **מתוקה וגו׳** · עוד יש תועלת לעוסק ולעובד בשדה כי כשהוא ישן שנתו מתוקה לו שהוא יודע שעל כל פנים יש לו פת בסלו אם מעט ואם הרבה אבל העשיר עם היות שיש לו ממון רב לא מפני זה בטוח באכילתו כל כך ומרבה מחשבות שאין מניחים לו לישן ועוד שהפועל והעוסק במלאכתו לעולם שנתו ערבה עליו ואפילו אם יאכל הרבה אבל מי שאינו טורח ועוסק כשאוכל הרבה אין המאכל מניחו לישן :

יש רעה וגו׳ אחר שאמר למעלה שיש הבל ויש הבלים מצד אחד ומשני צדדים אמר שיש דבר רע לגמרי מב׳ צדדים כי לפעמים קובץ אדם ממון ולא מבעיא שאינו נהנה ממנו אלא שהוא אויב לו ומבקש רעתו והעושר כלה ואבד והוא עצמו נאבד בשבילו והוליד בן ואין בידו מאומה ונמצא שכל מה שטרח היה להבל וריק ערום יצא וערום ישוב אבל ימי חייו אפשר שנהנה ממנו אבל יש רעה חולה שאפילו הממון אינו מתעכב אצלו לקבל ממנו תועלת והנאה אלא כל עומת שבא כן ילך ונמצא עמל לרוח וכל ימיו בחושך ואין לו הנאה כ״א כעס וקצף : **הנה וגו׳** · מן הרע בחור במיעוטו מכל אלו ההבלים היותר טוב שאחר שטורח ועמל האדם בעניני העה״ז שיאכל וישתה ממנו ויעשה טובה ויראה אותה שאינו נוטה מן הדרך הישר ולא יצא התקלה מתחת ידיו וכל מספר ימי חייו יראה טובה ועוד אחרת אם ניתן לו העושר מהשי״ת בלא עמל וטורח והשליטו עליו לאכול ממנו ולשמוח בו בכל טובה שיוכל לעשות זו מתת אלהים היא : **כי לא הרבה** · כי לא בני אדם הרבה יוכלו להשיג זאת המעלה שיזכרו את ימי חייהם אשר הם מעטים ועוברים כצל כי לאדם כזה האלהים מענה בשמחת לבו ר״ל שמח בחלקו ויגיל ברעדה שאוחז מזה וגם מזה :

פרשה ו יש רעה וגו׳ · כמו החלק טוב או שיש חלק רע אשר היא רעה גדולה על האדם עצמו ולא על אחרים שיש אדם שנותן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד בלי טורח ובלי יגיעה ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה האדם ולא ישליטנו לאכול ממנו ומסגף עצמו וגופו להניח לאיש נכרי שיאכלנו זה חלי רע הוא וכ״ש אם יוליד בנים הרבה ויחיה שנים רבות ונפשו לא תשבע מן הטובה ואפילו בקבורתו אין משליטין על ממונו שיקחו שזה וודאי טוב ממנו הנפל שלא יצא לאויר העולם כי זה הנפל בהבל בא כמעשה בהמה ובחשך ילך במעי אמו ובאותו חשך שמו יכוסה וגם שמש לא ראה ולא ידע שום מנוחה לחלק בין טוב לרע : **ואלו חיה אלף שנים** · כי מה תועלת בחיים בלא טובה בהם הרי הוא כאלו לא חיה דאין לו תועלת ברבוי שניו כיון שאינו עושה בהם צדקה וחסד ואמר פעמים שחזר בסבוב ואל מקום א׳ הכל הולך כי סוף שכרו בבית קברו ואחריו לא הונח : **כל עמל האדם לפיהו וגו׳** · הוא דרך תמיהא כי כל מה שטרח האדם הכל יהיה לפיהו וגם הנפש לא תהיה לה מילוי מה בגוף ואינו מן הדין כ״א למלאת הנפש ולשבוע אותה והגוף במעט מזער יוכל לסבול :

כי מה יותר לחכם וגו׳ כי מי שרואה שניהם אין הפרש ביניהם ולעינים נראים שוין אבל יש מעלה גדולה לחכם בכח משא״כ לכסיל וכן העני ההולך נגד אחרים אין ניכר עניותו ועשירות העשיר בפנים כ״א בכך שכשהאדם מלובש אינו ניכר מה שבתוך מעיו ומה

שבתוך

שבאור ביאו :

טוב מראה עינים מהלך נפש · טוב מראה עינים שהוא לפניו מהלך נפש שאינו ניכר גם זה הבל כי אין לאדם לחוש כלל לגופו כ"א הכל לצורך נפשו : **מה שהיה** · אם יאמר אדם וכי למה לא אטרח לקבץ ממון אולי יהיה לי בן הגון אחרי ויועיל לו ואוני יגע לריק אינה טענה כי מה שהיה שרבים מקבצים ממון לאחרים ואין בו תועלת כבר נקרא שמו שכן עתיד להיות · וגם דבר נודע הוא שהאדם היום כאן ומחר בקבר ואין בו כח לקיים דבר ולהתחזק במאמרו ולדון עם המלאך שתקיף ממנו · כי יש דברים שאע"פ שלא היה היגיעה מזה הבל יש לדין הרבה אשר מהם מרבה ההבל · וא"כ מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש : **כי מי יודע וגו'** · שאין שום אדם יודע בטוב אשר יזדמן לפניו כמה זמן ימשך במספר ימיו שיעשה כצל אשר אדם היושב בו יודע שיאריך שנה או שתים ויושב לשעה · אבל האדם אינו יודע את עתו כלל ואת אשר יבא אחריו מי יגיד לו אם כן טורח ועמל בעולם שאינו שלו :

פרשה ז טוב שם · אחר שהבדיל הדרך הרע בוחר בדרך הטוב שהוא לקנות ש"ט במעשיו הטובים בעה"ז שהוא טוב מכל חיי העוה"ב שהוא שמן הטוב · ויום המות טוב לשום מנהגו יום המות מיום הולדו שאין אדם יודע את עתו ובזה לא יבא לידי חטא : **טוב ללכת** · מחובר עם מ"ש כי המות הכרחי ודלית וצריך לחוש לה ולהתאונן בעודו בחיים היותו וללכת אל בית אבל לראות מה אחריתו וסופו מללכת אל בית המשתה כי בו ירום לבבו ויבא לידי חטא ולא יתן אל לבו יום המות : **טוב כעס** · ולמי שאינו הולך אל בית האבל לתת אל לבו אחריתו וסופו טוב לו שישב בעצב וביגון ובכעס כמ"ש בכל עצב יהיה מותר ולא בשחוק כי השחוק מרים לבו לתאוה וברוע פנים מכעס ייטב לבו שלא ירום לב חכמים ואין צריך מקום לכעוס כי לב חכמים בבית אבל ואע"פ שאינו הולך ורואה לבו רואה את הנולד מה שאין כן לכסילים שאע"פ שאין יושבים בבית המשתה לבם הוגה לעולם שמח לתור אחרי ראיית עיניהם : **טוב לשמוע וגו'** · ומי שאין לבו נוטה לדרך החכם ואינו משים לבו בבית האבל לפחות ישב במקום חכמים וישמע גערתם ויקבל תוכחת וזה יהיה רפואה למכתו · ולא ישמע שיר כסילים שבזה ישה לבו לדרך הרעה ולא יוכל להשיבו : **כי כקול הסירים וגו'** · כי ענין שיר הכסילים דומה לקוצים כשהם נתונים תחת קדרה הבישול שמתלהבים אלו עם אלו ומרבים השלהבת עד שמתוך כך נשרפים מהרה ונעשים אפר · כך הכסילים מתוך השירים מתלהבים ביצה"ר מזה לזה עד שמושל בהם יצה"ר ומכלה אותם מן העולם : **כי העושק וגו'** · כי אין מקום לשחוק בעוה"ז כי העושק אשר נמצא בו מכמה ענינים שזכרנו למעלה · אפילו מי שהוא חכם יהולל וישתגע אותו בחושבו בו · כן לב שמח אשר ניתן לו מתנה מאבד אותה שמחה מלבו כ"ש וכ"ש לאדם אחר שאין לו לבקש שמחה ושחוק אלא להיות ברוע פנים ובכעס מרוב העשוקים והבלים הרבה הנמצאים בעולם : **טוב אחרית דבר וגו'** : אע"פ שהשחוק טוב לאדם מן הכעס והעצב אפ"ה החכם רואה את הנולד וראוי להביט כל אדם באחריתו ובזה ייטיב לבו ולא בראשיתו שהוא דבר בטל והינו קיים כדומם של ארך רוח ואינו ממהר לכעוס שלא יצא תקלה מתחת ידו שמביט באחרית דבר מגבה רוח שהכף מהכעס ויבא מה שיבא : **אל תבהל וגו'** · הוא מ"ש שאין ראוי לאדם להתכעס אע"פ שלפי ראות עיניו ראוי לכעוס אל יבהל רוחו ומהון הרבע מאה זוזי שויה כי החכם מיושב בעניניו והכעס בחיק כסילים ינוח ואעפ"י שאמרנו שלב כסילים בבית שמחה ואין להם כעס זהו כעס אחר ששפה רוחם אבל כעס הוא עצבון בינו לבינו מחשב בדברים המהוים בעולם : **אל תאמר וגו'** · אם יאמר אדם ראוי להתכעס כי הדור פרוץ ואין יראה ואין ענוה והראשונים היה להם כבוד ודרך ארץ ואיך לא אתכעס על הענין הזה כי לא מחכמה נכנסת בתוך השאלה כי הדורות הולכים ומתמעטים מדרך ארץ וכבוד ומוסר וצריך לשקול כל הענינים בשיקול הדעת : **טובה חכמה וגו'** · אמר כי החכמה אינה טובה לבדה כל כך כמו שהיא נחלת ממון לחזק אותה בידו ויותר לרואי השמש שהם יושבי תבל שמכבדים אותו יותר ויותר ומתעלות החכמה הרבה : **כי בצל וגו'** · זה מצל על זה וזה מצל ע"ז ושניהם טובים וצדקו יחדיו ומתוך כך יכול ליתר חכמתו ויתרון החכמה תחיה את בעליה : **ראה וגו'** · אמר שעם היות החכמה טובה עם נחלה לא יתייאש מי שאין לו לא זה ולא זה לרדוף אחר החכמה כי מעשה האלהים הוא והוא יתקן אותו ולא לאדם להרהר אחר מדותיו : **ביום טובה וגו'** · חוזר למ"ש יש מי שחלקו טובה שיש לו חכמה עם נחלה ויש מי שאין לו ועכ"ז לא ימנע עצמו ועז"א ביום טובה שהזמין הקב"ה לידך טובה ואתה יכול לעבוד מתוך שמחה היה בטוב וחזק עצמך במוסר אל תרף · וביום רעה שאין ידך משגת ראה את מעשה האלהים כי שניהם מאתו יתברך כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים בשביל שלא ימצא האדם מום ליום הדין לא מפני העושר ולא מפני העוני וזה מקבל שכרו : **את הכל וגו'** · יום טובה ויום רעה ראיתי כמ"ד מלך והדיוט היה יש צדיק וגו' לפעמים אובד הצדיק בעבור צדקו כגון אם נפלה אשה ערומה לתוך המים ובשביל שלא ליגע בה מניח אותה ומאבד נפש אחת מישראל ויש רשע וגו' שחובק בה ומצילה וא"כ אינו קרב אליה ונמצא שהציל נפש א' מישראל ועד"ז אפשר לפרש פסוק ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה :

אל תהי צדיק וגו' · כמ"ש שלפעמים רוצה האדם לדקדק כל כך במעשיו שיוצא מהם תורבה וכן בענין הסברא שרוצה להתחכם יותר מן הראשונים להחמיר עניינים שלא ונזה משומם עצמו: **אל תרשע וגו'** · לא מפני זה יקל אדם בפניו המצוה להיותם בזוית בעיניו כי זה רשע ושטע ודרך הסכלים וימות בלא עתו אלא הכל בשיקול הדעת ללכת בדרך הישרה והנכונה אשר לא יצא ממנה שום תקלה : **טוב אשר וגו'** · טוב לאחוז בדרך הצדיק כי זהו העקר ומדרך הרשע אשר מבקש הנאת עצמו ונושא אל תנח ידיך ולא בדרך רשע כי אם ביראת ה' כמ"ש בכל דרכיך דעהו וגו' ויראת אלהים שעושה הדבר לשמה יצא

את

את כלם ולזכות יחשב לו : החכמה וגו' : אם יאמר אדם מי יגיד לי הדבר הטוב והישר שלא אכשל · השכל בא מן החכמה והשכל ובזה העוז דרכו יותר ממה שיעשה ע"י י' שליטים שבגוף שתי אזנים ב' עינים והלשון ב' ידים והמע"ל וב' רגלים כי הדבר הנעשה מהם בלי החכמה אינו יוצא לאור :

כי אדם וגו' · בהיות האדם מורכב ומוגלם מאלו אין דבר נעשה בשלמות ואפי' ע"י החכמה כ"ש על ידם לבד :

גם לכל וגו' · חוזר למה שאמר למעלה אל תרשע הרבה וגם לכל הדברים אשר אתה שומע שמדברים עליך אל תתן לבך להקפיד עליהם ועבור על פשע שאם תחוש על בזיון קטן תבא לבזיון גדול אשר תשמע עבדך מקללך :

כי גם וגו' · הענין אתה מבין אותו מעצמך ממה שעבר לך עם אחרים וקללת אותם בלבבך ולא הוצאת מפיך ואם היו מחזיקים במוסרך אולי קללה אותם בפניהם :

כל זה · חוזר למעלה למ"ש ואל תתחכם יותר שלא יאמר אדם סברתי נכונה וישרה והענין הזה שאני עושה הוא הראוי ואע"פ שלא עשו אותו הראשונים אני אחדש דבר זה מעצמי לז"א אם הי' ראוי לאדם לתת לב לחכמתו ולחדש דברי' אני הוא והכל נסיתי בחכמ' ואמרתי להתחכ' והיא רחוקה ממני וכ"ש אחרים והריחוק הוא גדול הרבה : רחוק מה וגו' · אם מצד החכמה עצמ' להשיגה היא רחוקה כמיום שנתגלית עד היום אם מצד להתחכם עליה ולבקש טעם וענין לה היא עמוקה מאד ומי ימצאנו אין כל אדם יכול להעמיק כי לא ימצא וא"כ כל אדם יהי' תמים עם הש"י ולא יערים סברתו לבקש כלל כי לא ימצא : סבותי וגו' · כי הנה אני ירדתי לענין הזה לשוט אני ולבי לרגל ולחפש בענייני העולם אם בענייני החכמ' ואם בענייני הסכלו' בטוב ורע לידע ולהשיג כל דבר וענין כיצד הוא מתוקן על מתכונתו ובאופן הבריאה :

ומוצא אני · כי מענין הכרתי בבריאה שהיא האשה שהיא ראוי שיהיה דבר טוב והגון לעזר ומועיל לאדם · מצאתי אותה מר ממות שהיא הביאה מיתה לעולם ועודה היום מצודים וחרמים לבא לצוד את האדם בחכמה להפילו במכמורות בל יקום ואין דבר טוב ממנה כמ"ש ואשה בכל אלה לא מצאתי ומה שכל יש בב"א לאת טעם לענינה כי אסורים ידיה · אבל לפוטרו בלא כלום א"א כי לפעמים היא עזר וסיוע ליד האדם כשהיא אשת חיל כמ"ש מצא אשה מצא טוב ואם כן נבראה כך לייסר את החטאים ולפעמים הטיב את הטובים כמרז"ל עזר כנגדו זכ' עזר לא זכה מנגדת :

ראה : כלו' ראה בן אדם זה שמצאתי בכל הענינים הנ"ל אשר אמרה מגילת קהלת שאם תחשוב אותם א' לא' יעלו לחשבון וברובם אמת זה הבל גם זה הבל ועוד מהם בקשה נפשי ולא מצאתי בענייני האדם מצאתי טעם א' מאלף אבל בענייני האשה עם כל אלו העניינים הנזכרים לא מצאתי לבד ראה שמור זה שמצאתי :

כי ראוי להאמין אשר עשה האלהים את האדם ישר בכל ענין ובידו לעשות הטוב והישר אבל כל הענין שרע הנעשה הוא מצדם כי לא נשמרו בדרכיהם ובקשו עניינים אשר באות מהם חשבונות רבים :

פרשה ח מי כהחכם וגו' · כי אין להלות שום דופי בענין הבריאה ח"ו כי מי חכם כאלהינו יתברך וית' ומי יודע פשר דבר לראות את הנולד כמוהו וודאי הכל עשה יפה בדעתו כי חכמת אדם תאיר פניו ועוז פניו ישונא מחמת החכמה שבלבו קודם שיעשה דבר כ"ש שמוציאה מהכח אל הפועל כ"ש וכ"ש חכם החכמים ית' ויתעל' שכל עניניו נפלאים לאין קץ ולאין תכלית אין חקר לתבונתו ועל כן אני אומר פי מלך שמור ראוי לקיים מאמר המלך ויהיה מה שיהיה וכ"ש כי על דברו יש לנו שבועה לקיימו כל ענייני התורה והמצוה ואין להרהר אחריו כלל : אל תבהל · לא תבהל עיניך לעשותם ומפניו תלך ר"ל שאין אתה עושה בהם מאהבת המצוה עצמה אלא מצד היראה שאתה עומד בדבריו רע וירא ממנו כי כל אשר יחפוץ יעשה באשר הוא מלך שלטון ואין שולט עליו כי לא זו הדרך :

כי שומר מצוה · ר"ל עושה המצות כתקנה לשם המצוה מאהבה עזה לקיום גזרתו לא ידע דבר רע ינצל מן העונש ותתקיים המצוה בידו · אבל כשאדם עושה המצוה מפני העונש אפשר שלא תנצל ממנה כי כל אשר יחפוץ יעשה והמשחית לא יבחין באשר דבר מלך שלטון וא"ת מי יבחין אם אני עושה לשמה או שלא לשמה ועת ומשפט ידע לב חכם היודע לבות ב"א ומכיר מעבדיהם לפניו גלוי הכל וכל מחשבות מבין והוא הדיין וכל הדברים הנעשים נשקלים במאזני צדק והכל בכוונה בין המעשים טובים בין הפכם : כי לכל חפץ · פי' לכל חפץ יש עת אם לטובה אם לרעה והמשפט כפי העת ויש שהדין נותן שרעת האדם תלבה עליו כמ"ש העולם שקול והוא חציו זכאי וחציו חייב עשה מצוה א' הכריע את עצמו ואת כל העולם כלו לזכות עשה עבירה אחת הכריע וגו': כי איננו יודע · שאין אדם יודע ומכיר במה שיהיה להנצל ממנו כי אפי' כשיהיה מי יגיד לו שהוא גרם אותו ענין ולכן אינו מכיר בו לעולם ומפני זה צריך האדם שלא יכשל בשום דבר רע לעולם : אין אדם · אם יאמר אדם כיון שאני עומד לעולם למקרה ופגע קרוב להפסד ורחוק לשכר טוב אשר לא נבראתי ולמה לי חיים ע"כ אתה נולד וע"כ אתה חי וע"כ אין אדם שליט ברוח החיוני הנכנס במעי אשה שלא יכנס שלא להיות יוצא העובר לאויר העולם ואחר שיצא אינו שולט בו שיצא ממנו וימות וכשהגיע עת מיתתו אין כח בו לשלח למלאך המות שיניחנו עוד בעולם כי ע"כ אתה מת גם לא יוכל להתנצל לפני הדין ברוב דברים טענות ותואנות להפטר מן הדין כי לא ימלט רשע את בעליו כי ע"כ אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מה"מ הקב"ה :

פרשה ט את כל זה ראיתי · כל הענין הנזכר עדיין נשאר ליתן אל לבו את כל המעשה המגיע מן האדם אל האדם כי יש עת ששולט האדם בו להרע אליו שאם היה צדיק כל ימיו ותהא באחרונה אבד כל צדקותיו אשר עשה : ובכן ראיתי · וכדומה לזה ראיתי רשעים קבורים ובאו כי הרשעים בחייהם קרואים מתים והם כל כך רשעים קבורים בתוך רשעתם וראיתי שעלו ובאו מתוך קברם וממקום קדוש דרך הקדושים הולכים ונמצאי' בתוך העיר כאלו עשו כל ימיהם טובה וכשרון ונפטרין לשלום · והתימה הוא על הצדיק כיצד אבד זכותו בשעה

קלה

קלא גם זה הבל מן ההבלים שיש בעולם ויש לנו לתת טעם: **אשר אין נעשה** · כי אין ענין מעשה הרע נעשה במהרה למי שמעשיו היו מתוקנים אלא חשב מחשבות אשר לא כן ומלא את לבו מהם לחזור מכל טובותיו וא"כ הדין נותן שלא יזכרו לו כל צדקותיו והוא בעונו ימות וזה אשר מכשיל את בני האדם לעשות רע כי רואה כי החטאים והפושעים מאריכים בשלום ואינם נזוקים וזה עורון שלהם ואינו כלום: **כי גם יודע אני** · אדרבא היא הנותנת בלב האדם לעשות טוב וזה הדרך טוב להם שיראו מלפניו שאם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכ"ו ואם רואים בטובה הזאת הוא כלל שאינו קיים לטורדו מן העוה"ב וטוב לא יהיה מפני שאינו ירא אינו זוכה לזכות לעולם שכלו ארוך אבל פורעים לו איזה זכות בעה"ז כמ"ש ומשלם לשונאיו אל פניו וגו' · או דרך אחרת ובכן ראיתי רשעים קבורים רשעים גמורים ובאו שיש להם עליה והצלחה כמו שממקום קדוש יהלכו ומשתבחים בעיר כאלו עשו צדקה וחסד מתוך הצלחתם ומעלתם · וזה הבל כי ענין פרעון עושה הרעה אינו נעשה כ"כ במהרה כי מניחין אותם להפרע מהם בע"ה וזו ההצלחה מלא לב בני האדם לעשות רע כי הם רואים כי חוטא עושה רע מאת ומאריך לו אבל הם פתיים כי יודע אני וגו': **יש הבל** · בזה יתוקן ויתורץ קושיא א' אשר אנו רואים צדיק ורע לו רשע וטוב לו אמרתי שגם זה הבל והכל במשפט וצדק ושבחתי מה שאני משבח לאדם שמח בחלקו ולא ישגיח בפרטי הענינים אבל יאכל וישתה וישמח ממה שחננו האל ית' ובזה יהיה לו נחמה גלויה עם צערו שלא יזכר לו כל כך וישליכנו אחרי גוו כ"ז שהוא בחיים חיתו בעה"ז עד שיזכה לעולם שכלו טוב: **באשר** · כלו' כשיאמר אדם אני רוצה לתת את לבי ולהשכיל בחכמה ודעת לראות הענינים כלו להשיג שורש כל ענין וגם כי יעיין בזה יומם ולילה ולא יתן שינה לעיניו הרי אני כאלו עשיתי וראיתי בסוף הענין כי לא יוכל האדם למצוא תכלית כל ענין לא מצד עמל שיעמול לבקש וגם לא מצד חכמה יתירה כי את כל זה אני השתדלתי בב' הענינים ומה שבררתי הוא כי עניני הצדיקים והחסידים והחכמים ומעשיהם ביד האלהים והכל בהשגחה פרטית עליהם גם אהבה גם שנאה מאת הקב"ה שאין כל אדם יודע ומכיר בהם הכל לפניהם ויודעים עת האהבה ועת השנאה כי הכל בהשגחה עליהם:

הבל כאשר לכל · אמר שהכל לפניהם לא יבצר מהם המקרים אשר נקרים לכל ב"א ומפני זה אינם נחשבים כאשר הם בעיני ב"א כי רואים שאינם משתנים מאשר ב"א כי מקרה א' לצדיק ולרשע יש צדיק שיש לו טוב ויש רשע ג"כ ויש רשע שיש לו רע ויש צדיק ג"כ אדרבא יש צדיק שיש לו רע ויש רשע שיש לו טוב וע"ז אומר כי מקרה א' העולם הוא לטוב ולטהור שהוא טוב וגומל חסד עם הבריות ולבו טהור עם המקום קרה לו מקרה הטמא שהוא רע עם המקום ועם הבריות לזובח שראינו שזבח יצרו הרע ועשה התשובה גמורה או הביא כפרתו והוא שוה עם העומד ברשעו ומחזיק ברעתו ולא מביא בשום אדם אלא בעדו עושה זה הטוב וזה הרע לא ימנע מהם השוות הטוב כחוטא כנשבע כאשר שבועה ירא שנא' בו כי לא ינקה ה' וגו' אנו רואים שמאריכין לו ואינו נפגע:

זה רע · ודאי הענין הזה הוא רע ומכשול גדול לבני אדם באמרם מה בצע עבוד אלהים ואיה אלהי המשפט ומזה בא להם מחשבות רעות ומתמלא לבם הוללות רעה ואומרי' מה שאנו רואים בחיים הייקינו כי אין הפרש בין צדיק לרשע ואם תאמר שאחר המות הוא ההפרש מי יאמר לנו אין אנו מניחים הודאי מפני הספק: **כי מי אשר יבחר** · מי יבחר מות מחיים כי אנו רואין בעינינו כי לחיים יש בטחון והשקט והנאותיהם גלויות לעין ואחר המות נפסד הגוף לגמרי עד שאינו מועיל לכל עם היות הארי מלך שבחיות וכחו גדול אחר המות בא הכלב ואוכל ממנו מפני שכבר אבד זכרו וכיוצא באלו שאר בני אדם:

כי החיים · עוד הפרש גדול כי בטחון החיים גדול בחיים חייהם ואחר המות נפסד כי החיים יודעים שימותו ויש להם דרכים להשמר כל האפשר להם והמתים אחר המות אין להם דרך כלל להנצל מכל נזק והפסד לא מבני אדם ולא מיד שום בריה והכל מזיקים בהם ואינם חוששים · כי אין להם שכר ונשכח זכרם ואלו היה תקות האדם המות היה ראוי להיותו ממעט בהשגחה ובטחון אבל אני רואה בהפך כי גם אהבתם גם שנאתם כבר אבדה וחלק אין להם עוד זו מחשבתם הרעה ופניית לבם:

לך אכול · מי שהוא בעל שכל ויראת אלהים לא ימנע לעולם ולא ידאג ממעשיו הטובים שיפסיד אותם אחר המות וישאר רק מכאן ומכאן חס ושלום אבל ראוי לו לומר לעצמו לך אכול בשמחה לחמך בעולם הזה ושתה בלב טוב יינך והם התורה והמצוה כי כבר רצה אלהים את מעשיך וכתב בתורה היום לעשותם ומחר לקבל שכרם: **בכל עת** · כל מה שתוכל לתקן מעשיך בכל יום עשה ולא תאחר כי אין אתה יודע יום נסיעתך וראוי לך שהעשה עקר מן המות ולא מן החיים הפך הרשעים הנזכרים: **ראה חיים** · אע"פ שאני אומר לך בכל עת יהיו בגדיך לבנים לא שתהיה צדיק הרבה ולא תחוש כלל מן החיים כי ראוי לך לאחוז מזה וגם מזה וראה דרך חיים שיועילו עם אשה אשר אהבת היא הנשמה אשר בגוף שלא תפרד ממך והיא גם כן כאשה עצמה שלא תהו בראה וגו' כי אין לך חיים ראוים כ"א באמצעותה ושניכם כא' טובים להשיג עה"ב וכל מה שאדם יכול לחיות יותר טוב לו לעשות טובה בעיני י"ו ומתוך כך יהיה לו חלק בעמלו: **כל אשר** · אמר עוד טענה לבקש חיים וזה כי בעוד שאתה בעה"ז יש לך רשות לעשות המוטל עליך מכמה ענינים הצריכים לתקן מלבוש ראוי והגון חלוקא דרבנן להתלבש בעולם הנשמות וכל המוסיף לעשות מוסיפין לו וראוי להשתדל עליו לגומרו בהיותו בעה"ז כי אחר שנפטר מן העולם לא יועיל לו שום דבר וענין כי מי שטרח בע"ש יאכל בשבת: **שבתי וראה וגו'** · בא לתרץ קושית הפתאים אשר אמרו כי מקרה א' לצדיק ולרשע וא"כ מה בצע עבוד אלהים · לז"א כמו ולטעמיך כמו שאנו רואים בעינינו המקרה אשר יקרה לקלים ושאינם קלים לגבורים ושאינם גבורים לחכמים ולטפשים לנבונים ולסכלים ליודעים ושאינם יודעים והוא חוץ מן השכל אלא

שהמקרה לא יבצר כן המקרה לצדיק ולרשע לא יבצר לא מפני שניהם שוים · גם הק"ו ג"כ כי אל כל החיים יש בטחון גם הם בלי בטחון ובלי ידיעה : כי גם לא ידע האדם את עתו · והם כדגים וכצפרים הנאחזים בפתע פתאום ואע"פ שיאמרו להשיב מפחיותם לא ימצאו מקום וימותו באולתם לא יהיה להם תקומה : גם זה ראיתי · בא להשיב ענין הבריאה איך ברא הש"י העולם בזה האופן לבא ב"א לידי מכשול ונופלים בפח יקוש וכמעט אין להם עונש ממה שרואים בעין ואמר הכל תקן הש"י והכל עשה בחכמה והביא המשל והנמשל הוא גופו של אדם : עיר קטנה · שהיא בנויה בחכמה נפלאה ואנשים בה מעט האברים המשמשים אותה · ובא אליה מלך גדול הוא יצה"ר כי לפתח חטאת רובץ ונקרא מלך גדול כי יש לו חיל גדול כי כל האיברים נמשכים אליו מפני שמבקש הנאתם · וסבב אותה ובנה עליה כי בעוד הנער נער קודם בוא יצה"ט כל מעשיו להרע וכל ענייניו מקולקלים בעצת היצה"ר וזו העיר כפי הדרך הזה יכבוש אותה המלך הזה ולא תהיה לה פליטה · מה עשה הש"י המציא בתוכה איש חכם מסכן והוא היצה"ט וחכמתו בזויה לפי שאינה להנאת השומעים ובזה המלך חשב לכבוש את העיר ולמלוך עליה מצא אותו האיש המסכן אשר הוא מלט את העיר מידו בחכמתו ובהיות זאת המלחמה תדירה ובכל יום ויום המלך בתוקפו עומד לכבוש האיש אם לא ימלטו ממנו · לז"א ואדם לא זכר את האיש המסכן והפתאים אנשי העיר הם האברים עדיין הולכים בעצת המלך ליפול בידו ואינם מרגישים : ואמרתי אני · אני אומר וכל בעל שכל ראוי לו שיאמר טובה חכמה מגבורה שעם היות שהמלך הזה גבור ורבים חיילים עמו · המסכן בחכמתו ובדבריו הרבים השבית המלחמה והלכו להם בלא חרב ובלא חנית וא"כ ראוי ללכת בעצת המסכן הזה ולקבל דבריו ולהנצל מפח יקוש ולא כאלו הטפשים שאינם חושבים ומבזים חכמתו מפני הנאת עצמם וסופם ליפול בידו ואין להם מציל : דברי חכמים · הביא הכרח למ"ש מן החכם עם הכסיל שאינו ניכר חכמת החכם כי אם מתוך דבריו אשר כלם בנחת וביישוב והכסיל כל ענייניו נעקות כן דרך היצה"ר עם היצה"ט כי כל עניני היצה"ר בהלות וקטטות בלא ישוב משא"כ דרך היצה"ט כי כלו שכל ויושר וישוב : טובה חכמה · לא מבעיא שהחכמה טובה מן הגבורה אלא היא טובה מכלי קרב עצמם הממיתים כי אברי האדם הם כלי קרב לעשות דבר להמית עצמם והכמת היצה"ט מהפך אותם מרעה לטובה וממות לחיים :

וחוטא אחד · זה עצת היצה"ט וחכמתו כי אם ישקול החוטא ההנאה שמהנה לפי שעה וההפסד שבא לו מהמהה יברא לארץ ציה וצלמות ולא ישמע להפיק רצונו כי מחמת טובה מועטת מאבד טובה לאין ערך וח"ש משל לזה : פרשה י זבובי מות · כי עם היות שמן הטוב רוקח מרקחת הוא דבר טוב וחשוב מאד וזבובי מות אם נפלו לתוכו הוא הפסיד והשחית עד שאינו מועיל לכל מפני גל הפסד שבהם יקר מחכמה · וא"ת א"כ למה ברא הש"י היצה"ר כיון שהוא מוכן לפורענות לזה השיב כמו שהחכמה טובה שהוא היצה"ט כמו כן הסכלות שהוא היצה"ר טוב ממנו במיעוטו · דאל"כ אין עולם ולא תהו בראה לשבת יצרה א"כ מה הפרש ביניהם : לב חכם · לעשות מן העקר עקר ומן הטפל טפל החכם לבו ומגמתו לימינו שהוא עקר האדם וצורכו ואינו חושש להנאתו · והכסיל בחשך הולך וכל מגמת לבו לשמאל ואינו עושה עקר ממנו : וגם בדרך · ענין הסכל לא מבעיא כי דרכו במה שהוא תועלת לו והנאתו להדבק ביצה"ר ויצה"ט עשה לוהו טפל מלבו ומניח אותו לשמאלו אלא אפילו בדרך בענייני העולם הוא מתדבק בו שאומר לכל סכל הוא ומכת יצה"ר הוא ובמקום אשר ראוי לאחת בחכמה הרבה ובסכלות מעט הסכל עושה בהפך : אם רוח המושל · רוצה לומר אם באת לידי פתוי שיצה"ר הביאך לידי מקום שהתגבר עליך לא תאמר אחר שיכול עלי אלך אחר מועצותיו הרעים ותתיאש מן הרחמים אלא מקומך אל תנח מקומך הא' לרא"ש אל תנח מפני זה והתחרט והעלה ארוכה ומרפא למכתך כי מרפא רפואת התשובה יניח חטאים גדולים שבזכות הכנעת התשובה והחזרה מן החטא ינצל שלא יבא לידי חטאים בהיותו נשמר מילדו הרע ושונא מעשיו הרעים : יש רעה אם יאמר אדם אין השתדלות האדם מועיל לו כי הכל מן השמים ואפילו היות האדם צדיק ורשע הכל מאתו לז"א כי אין ענין כך כי ביד האדם הכל כי אפילו הדבר התלוי במזל לפעמים ימות האדם ממנו מחמת רוע השתדלותו וסכלותו והוא כשגגה שיצא מלפני השליט שלא מן הדין אלא קרה מקרה ונלקה בעונו מפני שלא נשמר ונפל וז"ש : נתן הסכל במרומים רבים · כי לפעמים מי שיש לו מעט שכל והשגה זוכה להיות בין גדולים ומלכי קדם מחמת השתדלותו ממנו או מאחרים ולפעמים מי שהוא עשיר בין בשכל בין בממון בשפל ישבו מפני שלא נשמר וז"ש : ראיתי עבדים על סוסים · והוא מן הקצה אל הקצה שמי שהוא עבד לשר א' לפעמים עולה הוא להיות שר והשר שלו להיות עבד לו מפני שהתאמץ בגבורה והשתדל ועלה לגדולה : חופר גומץ : כי המקרים הבאים לאדם האדם גורם להם שיבואו על הרוב כי לפעמים האדם חופר גומץ ונופל הוא בו ואין תקומה והוא ברא משחית לחבל לו וכן לפעמים פורץ גדר ואינו נשמר מן הנחש ונשכו ומעשיו גרמו לו והוא מושל לעובר על ד"ת ועל ד"ס : מסיע אבנים · ולפעמים חושב האדם לעשות טובה ואינו נשמר מעשותה כראוי בא לו ממנה רעה כמו שהמסיע אבנים ממקום למקום להרים מכשול ואינו נשמר ומכיר בו ונעצב בהם וכן בוקע עצים שחושב לטובה להתחמם בהם או לאפות פתו או לבשל בישולו ואינו נשמר ומסתכן הוא או אחרים כיון שנשמט הברזל מן העץ וא"כ אפילו במקום מעוט טובה ראוי לו לשמור עצמו כ"ש במקום שהוא דבר רע : אם קהה · הביא משל לזה שהכל מתכונתו של אדם ומהכנתו שאם יש ביד אדם חרב או חנית והלהב שלה קהה ולא קלקל פנים ויכנס עמה במלחמה : חיילים יגבר והאי לא יגבר ואותו הרב או חנית לא יעשה פועל כלל ומה יחסר להם התיקון לבד ומפני חסרון אותו

הכשר

הכשר אינם נחשבים לכלום אם כן אותו הכשר החכמה והיתרון של הכלי הוא העיקר א"כ זריזות האדם והשתדלותו להיות נשמר מן המקרים ומן הפגעים הוא העיקר והוא בידו :

אם ישך · כי לכל הנזקים יש להם דרך להנצל מהם כי אפילו הנחש שהוא מועד ומוכן להזיק אם היה מלחש בו לא היה ניזוק ואם כן מעוט השתדלותו לקנות החכמה והידיעה גרם לו להיותו ניזוק · ואין יתרון לבעל הלשון שאין ההשתדלות כ"כ הנזק הזה גדול והצלתו ממנו הוא דבר נקל א"כ הוא שאר הענינים כלם לא יאמר האדם מה בידי לעשות כי בידו לתקן הכל ולא דבר רק הוא ואם הוא רק ממנו :

דברי פי · לא מבעיא שצריך האדם להיות נזהר במעשיו שאפשר שיבא לו רעה מהם כמו שאמרנו אלא אפילו בדבורו צריך להיות נזהר הרבה כי הדברים כשיוצאים מפי חכם ונזהר בהם כולם הם חן לשומעיהן ואותם דברים עצמם אם יאמר אותם הכסיל בשפתיו מבלע ומשחית אותו חן מפני שאינו משגיח בה :

תחלת דברי · כשהוא מדבר מעצמו דבריו בלא טעם והם סכלות כי הם בלא סדר · ואחרית פיהו ר"ל שלפעמים בא הוא לתקן דבריו הסכלים ומקלקל אותם יותר ונצלל במים אדירים והעלה חרס בידו והכל למיעוט הבנתו ותבונתו : והסכל · סימן לאדם להיותו סכל שמרבה דברים ומתוך רבוי דבריו לא ינצל מטעות וסכלות · ואומרו לא ידע האדם מה שיהיה ר"ל אפילו בעודו בחיים חיותו אין לו כח לידע מה שיהיה ומכל שכן מה להיות אחריו שהלא אחר מיתתו מי יגיד לו ועל כן אינו חושש לנפשו כי אינו יודע איך יפול דבר :

עמל הכסילים וגו' · מהביל למי שהוא עמל בעולם שאינו שלו ואומר עליו כי הוא כסיל ולא זו הדרך ולא זו העיר ולא ידע ללכת אל עיר : אי לך ארץ · משל אל הגוף ואיבריו · שמלכך נער הוא יצר הרע ואעפ"י שקרא אותו זקן למעלה הרי הוא כסיל כנער ורודף אחר התאוות ואין לו יחס מלכות מפני זה שכן כיוצא בו כל משרתיו רשעים · אבל אשרי ארץ שהמלך שלו הוא יצר הטוב בן גדולים וחורין אשר יש לו יחס ומעלה ומתנהג בחכמה ובשכל ואינו רודף אחר התאוות כי אם בעתה בגבורה ולא בשתי · בקוצר נמרץ ולא באריכות במשתה היין · ושריו כיוצא בו : בעצלתים · ביד האדם להמליך עליו המלך הכשר שאמרנו אם לא יתעצל בדבריו ועניניו כמ"ש חז"ל הוי קל כנשר ורץ כצבי שאם הוא יתעצל מעט יפסיד הרבה כמשל המביא · ובשפלות ידים ידלוף הבית · כדרך גם אל פיהו לא ישיבנה :

לשחוק כי אם אדם יתעצל בעניני יצר הטוב יש רבים בעזר יצר הרע לרדוף אחריו ולמלאות תאוותיו וממעטים הכנה הנמצאת ליצר הטוב כענין השחוק שבשביל מעט שחוק וקלות ראש עושים לחם וסעודה להרבות התאוה וכמו שהיין מתחיל לשמח במיעוטו ורובו משחית ומחבל והמיעוט מושך המרובה והכל בא שהכסף יענה את הכל רוצה לומר שהכוסף והתאוה שמתחיל האדם לרדוף אחריהם הוא יענה את הכל ואחריתו וסופו נשחית לכן ראוי לאדם להיות גבור כארי להחזיק

במועט ולהניח המרובה :

גם במדעך · לא יאמר אדם אחר שזה הנ"ל הוא הטוב והאחר אינו ראוי והגון למלוכה אין ראוי נשמע אליו אמרה את פיו ולא אשמע את דבריו ואדרבה אקלל ואבזה אותו ואת משרתיו ועבדיו ושריו העשירים כי לא מחכמה שתתחכם תעשה זאת · כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים ואין לדחות אותו לגמרי כי עוף השמים הוא המלאך המות יוליך את הקול ויקטרג עליך ובעל כנפים שהוא המשוטט בכל העולם יגיד דבר כי לא תהו בראה לשבת יצרה ועכ"פ צריך אתה לו לקיים המצות :

פרשה יא שלח לחמך · תן לו שיאכל ואע"פ שאין אתה רואה הנאה כעת כי ברוב הימים ר"ל שתקון האדם ישיגנו ויוכל עליו לגמרי כי יתמעטו תאוותיו אבל להתוך אותם מתחלתם א"א מפני קיום העולם :

תן חלק · חיי האדם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה ולבא לידי כך צריך שיהנה האדם מן העה"ז הצריך לו ולחייו ולא יסגף גופו ועצמו כמ"ש אל תהי צדיק הרבה וגו' וע"כ צריך להיות רואה את הנולד ולתת חלק לשבעים וגם לשמונים אם יזכה ויוכל להשיג רצון יוצרו במע"ט שיעשה כי לא תדע כי תועלת רב הוא לאדם להאריך ימים שלפעמים מונע את הרעה אשר תבא על הארץ כי בסיבת צדיק אחד יש הגנה על הדור וצדיק יסוד עולם ויש לבורא יתברך נחת רוח עמו שזכה ומזכה :

אם ימלאו · לא יאמר אדם הכל מאתו יתברך מה מועיל לי הכנתי אם נגזר עלי למות אמות ואם לחיות אחיה אלו דברים בטלים כי ביד האדם להביא מיתה עליו או חיים והבורא יתברך יעשה כרצונו שאם העבים אינם מלאים מים ושורחים להביא אין להם מה יריקו ואף על פי שהזמן מחייב הגשם צריך הכנה וכן אם יפול עץ של עץ אילן שנחתך ונפל מצד דרום או מצד צפון אין לו תקומה אם לא יקימו אותו ויחזיקו בו שלא ימות ובמעט סכנה והשתדלות יחיה אבל אם יניחו אותו כך במקום שנפל שם יהי' ולא יועיל עוד: שומר רוח · לא יאמר האדם יעברו אלו הימים ובימים הבאים אטיבה ואעשה כי אלו דברי הוללות כי מי יאמר שיעשה כוונתו ואולי לא יעשה כמו הממתין הרוח שיכלה כדי שיזרע לא יזרע אולי לא יכלה ויעבר הזמן וגם רואה בעבי' אם יבואו פדי שיקצור שלא יכהו הגשם לא יקצור כי אולי לא יבואו אלא יעשה השתדלותו מיד כל א' בזמנו :

באשר אינך · כי אין אדם יכול להתחכם ולומר זה הזמן טוב וזה לא טוב ויניח חפציו וחפצי ה' לזמנים ידועים הנראה בעיניו כי מי יאמר לו איך יפול דבר כי כמו שא"א לידע דרך הרוח של אדם בקרבו ומה טיבו ומה דרכו וכמה זמן ימשך בקרבו כעצמים שהם בבטן המלאה המעוברת שאין נודע כן עניני העולם העתידים להיות אין מכיר בם כי אם העושה אשר עשה את הכל : בבקר זרע בין חפצי שמים בין חפציך ולערב אל תנח ידיך כי אין אתה מכיר ומשיג הזמן המוצלח מי הוא אם הקודם או המאוחר או אפשר ששניהם כאחד יהיו טובים : ומתוק האור · על כל פנים צריך האדם בהיותו בעולם הזה להשתדל ולהתהנות מן העולם הזה להשלים חפצו במתיקות האור אשר לפניו ונגד עיניו תחת השמש ואפילו יחיה שנים הרבה ישמח

בכם

בהם כי בהם יכול להשיג חפצו וכוונתו לעשות רצון יוצרו משא"כ בימים אשר אחר המות כי הם רבים עליהם וכלו חשך ולא אור כי אינו יכול להפיק רצונו אדרבה יתן את הדין ויקבל חובו : **שמח בחור** · בהיות שכשאדם יוצא לעולם מתחרט ונעצב על מה שעבר עליו כמאמרם ז"ל רשעים מלאים חרטות ועכ"ז חוזר לרשעו אמר שצריך הבחור שהוא בתוקף התאוה והחמדה שיהיה שמח בילדותו · כלומר שלא יחרה לו על שיצא לאויר העולם לעשות הרע בעיני יוצרו אלא שישמח בילדותו מפני מעשיו הטובים . ובהיותו בימי בחרותו שייטיב את לבו בתורה ובמעשים טובים ועם כל זה יאחוז גם מזה שיהלך בדרכי לבו ובמראה עיניו לדבר הצריך אליו לקיומו כמ"ש ודע כי על כל אלה על זה ועל זה בין על הטוב בין על הרע עתיד אתה ליתן דין וחשבון : **והסר כעס** · להיות הכעס והרע מצוי בבחורים מצד רתיחת הדם אמר שיהיה נקי מהם ולא יתן אל זר לנוח בתוך קרבו ולהסיר רוע היצר הרע מבשרו כי עם היות מצד הילדות והשחרות מתגבר הענין הכל הוא בידו להתגבר ולהיות איש להציל את נפשו כי אם לא עכשיו אימתי וזה שאמר :

פרשה יב וזכור את בוראך בימי בחורותיך . כי אז ניכרת גבורת האדם וכח עבודתו ליוצרו משא"כ בימי הרעה והם ימי הזקנה אשר תשש כחו ויגיעו שנים אשר הוא עצמו ימאס בהם והומר אין לו בהם חפץ שאינו יכול להשיג מבוקשו לא מזה ולא מזה : **עד אשר לא תחשך** · מ"ש למעלה ומתוק האור וטוב לעינים והוא מתיקות והנאה יכול להשיג אבל אחר שתחשך אותו מתיקות האור מכל אבריו ושבו העבים ר"ל עוניות וכסות אותו אור אחר הגשם אחר ימי הרעה שאין לו בחיים חיותו נחשך לגמרי אחר המות : **ביום** שיזועו כל איבריו בטלים ביטול אחר ביטול שומרי שנים האברים התלוים · ובטלו הטוחנות הכנת המזון לאלו ולאלו · וחשכו הרואות עיני הבשר ועיני השכל ומונגת דלתים העליונים והתחתונים מפני מיעוט ההכנות ויקום לקול הצפור כי שינה בעיניו אינו רואה וישחו כל בנות השיר לא ניגון פה ולא ניגון כלי אינו טועם כי כלם שתו לפניו : **גם מגבוה** · כל מקום גבוה וצר לפניו ומצטער בו שאינו יכול לישא רגליו ותחתיהם אפילו במישור היו מחיתות לו הדרך וינאץ השקד הם דברים מתחדשים בו לרעהו וכל יום מתחדש רעהו מחבירו כי הולך והספדן מתקן עניניו והספדיו לספוד עליו וממתין עליו בכל יום מתי ימות : **עד אשר** · שהאדם במותו משתטח יותר מחייו וכתיב ירחק שמתרחק מקרוביו ומבני ביתו ותרוץ עטרת זהב בראשם ותשבר כד הכד הממלא להם שפע וברכה וגלגל הכנת המילוי נשבר וישוב א"ת יש תקוה אולי ישוב ויתעורר ויחזור לכמו שהיה למקומו הראשון זה א"א כי כל בנינו נהרס העפר יחזור ליסודו והרוח ליסודו : **הבל הבלים** · כלומר ענין הס' הזה להבדיל העולם ולחזק ידי עובדי ה' כי יראו וידעו כי הכל הבל ויבינו באחריתם אבל ענין חכמתו המיוחדת על כל אדם לא גילה אותה כאן כי עוד על זה למד דעת וחכמה ותבונה במשליו ואזן ותקן בהם וחקר למוצאי דעת : **בקש קהלת** · כי כוונתו בס' הזה של קהלת למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת לסקל מכשול מדרך העם ולהאיר עיני העורים המוטבעים בטיט היון של עולם : **דברי חכמים** · אמר אם האדם אינו מכיר ויודע בספרים האלו יתן אל לבו לשמוע דברי חכמים אשר ביתיהם כי כולם הם חזקים וטובים לשמוע להם כי הם בעלי אסופות והם מקבלים הדברים הטובים להושיר את העם וכולם אמת כי כולם נתנו מרועה אחד : **כי את כל מעשה** האלהי' אשר ברא ועשה בעוה"ז הכל ברא לכבודו והמתהנה ממנו לצרכו ולתועלתו ראוי ליתן את הדין בין על הנגלה בין על הנסתר אם טוב ואם רע כמו שכתבתי למעלה הכל בצדק ומשפט :

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם